

A 2008-as orosz–grúz háború hatása az európai biztonságra

BENES KÁROLY

Dialóg Campus

A 2008-AS OROSZ–GRÚZ HÁBORÚ HATÁSA AZ EURÓPAI BIZTONSÁGRA

Vákát oldal

Benes Károly

A 2008-AS OROSZ–GRÚZ
HÁBORÚ HATÁSA
AZ EURÓPAI
BIZTONSÁGRA

DIALÓG CAMPUS KIADÓ ❖ BUDAPEST

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében jelent meg.

Szakmai lektor
Rácz András

© A szerző, 2018
© Dialóg Campus Kiadó, 2018

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Bevezetés	11
1. A 2008-as konfliktus történelmi előzményei, etnikai, regionális és geopolitikai dimenziói	15
1.1. A külpolitika-elemzés elméleti alapjai	15
1.2. Történelmi előzmények	19
1.3. Grúzia a szovjet időszakban	20
1.4. Grúzia, Dél-Oszétia és Abházia a Szovjetunió felbomlását követően	24
1.5. Polgárháború	25
1.6. Konszolidáció, a Dél-Kaukázus növekvő energetikai szerepe	29
1.7. A rózsás forradalom	31
1.8. A Szaakasvili-éra	34
1.9. Oroszország és a posztszovjet térség viszonya a Szovjetunió felbomlását követően	37
1.10. A 2008-as háború történelmi előzményei és etnikai okai, Oroszország szerepe az etnikai ellentétek kiéleződésében	43
1.11. A háború geopolitikai dimenziói	45
1.12. Az orosz kül- és biztonságpolitika meghatározó keretei (nemzeti biztonsági stratégia, katonai doktrína és külpolitikai koncepció)	49
1.13. A háború kirobbanásának okai a realizmus és a neorealizmus tükrében	53
2. A háború	57
2.1. A grúz–orosz kapcsolatok kiéleződése	57
2.1.1. Átmeneti enyhülés	57
2.1.2. A 2004-es dél-oszét krízis és az orosz–grúz kapcsolatok romlása	58
2.1.3. Az orosz békefenntartók vitatott szerepe	60
2.1.4. Lopakodó annexió és az útlevél-politika	62
2.1.5. A kémbostrány és a légtérsértés	65
2.2. Koszovó: precedens-e vagy sem?	68
2.3. Bukarest: NATO „nem” a tagsági akciótervre	72
2.4. Háborús készülődés	77
2.4.1. Orosz előkészületek	77
2.4.2. A grúz fegyveres erők reformja	81

2.4.3. A feszültség kiéleződése Abháziában	86
2.4.4. A feszültség kiéleződése Dél-Oszétiában	90
2.5. A háború	94
2.5.1. Augusztus 7–8.	94
2.5.2. Augusztus 9.	99
2.5.3. Augusztus 10.	102
2.5.4. Augusztus 11.	103
2.5.5. Augusztus 12.	104
2.5.6. Fegyverszünet	106
2.5.7. Kiberháború	113
2.5.8. Médiaháború	114
2.6. A háború értékelése	117
3. A háború hatása az európai biztonságra	123
3.1. A háború hatása az európai biztonság intézményrendszerére és nemzetközi jogi alapjaira	123
3.1.1. Az európai biztonság intézményrendszere és nemzetközi jogi alapjai	123
3.1.2. A 2008-as háború és a nemzetközi jog	130
3.1.3. Orosz javaslat az európai biztonsági rendszer átszabására	133
3.2. A grúz háború és a NATO	136
3.2.1. Grúzia kapcsolatai a NATO-val	136
3.2.2. A háborút követő NATO-reakciók	139
3.2.3. A háború hatása a NATO-ra és annak keleti bővítésére	141
3.3. A grúz háború és az EU	147
3.3.1. Grúzia kapcsolatai az EU-val	147
3.3.2. A háborút követő EU-reakciók	156
3.3.3. A háború hatása az Európai Unióra és annak keleti bővítésére	158
3.4. A háború hatása a legfontosabb európai országokra	160
3.4.1. Németország	160
3.4.2. Franciaország és a mediterrán államok	164
3.4.3. Az Egyesült Királyság és Írország	167
3.4.4. A kelet-közép-európai és a kelet-európai államok	168
3.4.5. A Benelux és a skandináv országok	173
3.5. A grúz kül- és biztonságpolitika a háborút követően	174
3.6. A háború hatása az orosz haderőreformra	177
Befejezés	181
Irodalomjegyzék	187

Tudományos művek, szócikkek	187
Sajtóhírek, publicisztikák	192
Nemzetközi joganyag, nemzetközi szervezetek weboldalai	199
További internetes források	203
Hírportálok, folyóiratok, napilapok	203
Rövidítések jegyzéke	205

Vákát oldal

Grúzia térképe

Forrás: UN Cartographic Section. Elérhető: hu.wikipedia.org/wiki/Gr%C3%BAzia#/media/File:Georgia_high_detail_map.png (A letöltés dátuma: 2017. 04. 11.)

Vákát oldal

Bevezetés

„A nemzetközi közösség előtt egészen más dilemma áll. Az egyik lehetőség: a szélsőségesen nemzeti, egoista megközelítés kerekedik felül, s akkor a világ egymással konkuráló nemzeti érdekek káosza lesz. A világot ez időben jócskán visszaveti, egy újabb »félelmi egyensúlyt« teremt, netán az 1914-es nemzetközi helyzetet éleszti újra. A másik lehetőség: a nemzetközi élet stabilizáló elve a partnerség és a közös érdek által egyesített demokratikus országok kölcsönös együttműködése lesz.”

Andrej Kozirjev¹

2008 nyarán a világ a pekingi olimpiai játékokra készült, mikor augusztus 8-án a távoli Kaukázus egy különösebb közismertségnek nem örvendő városában, Chinvaliban, az Oroszország és Grúzia között évek óta növekvő feszültség nyílt fegyveres konfliktusba torkolt. A háború kirobbanásának okain, az agresszor kilétén azóta is vitatkoznak a politikusok, a diplomaták és a kutatók, de a végeredmény – az orosz fél látványos győzelme – nem kétséges.

A háború következtében Európában gyengült a kooperáción alapuló, ellenséggép nélküli, különböző nemzetközi szervezeteken (ENSZ, EBESZ, Európa Tanács) alapuló multilaterális biztonsági rendszer, és megerősödött a 19. századot idéző nagyhatalmi politizálás. Oroszország a háborúval kis híján maradéktalanul elérte politikai céljait, Dél-Oszétia és Abházia orosz védnökség alatt – a nemzetközi joggal ellentétesen² – megerősítette *de facto* függetlenségét, habár azt hivatalosan Moszkván kívül csak maroknyi, kevésbé jelentős állam ismerte el (Venezuelán és Nicaraguán kívül néhány csendes-óceáni miniállam, Tuvalu, Nauru és Vanuatu, de utóbbi később visszavonta ezt a döntését).³ Grúzia NATO- és EU-csatlakozási tervei, amelyek kivívták a Kreml rosszállását, hosszú időre meghiúsultak, Oroszország pedig sikerrel elkerült minden jelentősebb nemzetközi retorziót. Végül, de nem utolsósorban az orosz fegyveres erők hosszú idő után először bebizonyították, hogy gyorsan és sikerrel képesek megvívni egy háborút. Talán az egyetlen célkitűzés, amelyet az orosz politikai vezetés nem tudott megvalósítani, az Miheil Szaakasvili grúz elnök hatalomból való elmozdítása volt.

¹ KISS Ilona – SAKLEINA, Tatjana – KORTUNOV, Andrej szerk. (1998): *Doktrínák és alternatívák. Az orosz külpolitikai gondolkodás: 1992–1998*. Budapest, Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet. 25. A műben az orosz tulajdonneveket a magyar helyesírásnak megfelelően írtam át.

² A szakadár köztársaságok elismerése mind az EU által a helyszínre küldött Független Nemzetközi Tényfeltáró Misszió jelentése, mind az Európai Tanács álláspontja szerint ellentétes a nemzetközi jogi normákkal. *Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Report. Vol. 1.* (2009). (A továbbiakban: *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 1.) Forrás: www.mpil.de/files/pdf4/IIFFMCG_Volume_12.pdf (A letöltés dátuma: 2013. 07. 20.); Council of the European Union (2008): *Presidency Conclusions, Extraordinary European Council, Brussels 1 September 2008*. Forrás: www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf (A letöltés dátuma: 2013. 07. 20.)

³ Vanuatu Scraps Recognition of Georgia Breakaway Region. *Globalpost*, 2013. 05. 20. Forrás: www.globalpost.com/dispatch/news/afp/130520/vanuatu-scraps-recognition-georgia-breakaway-region (A letöltés dátuma: 2013. 08. 27.)

A konfliktus mihamarabbi lezárásán munkálkodó nemzetközi szereplők egyikeként az Európai Unió lehetőséget kapott arra, hogy keleti szomszédságában bizonyítsa az elmúlt évtizedekben egyre határozottabb jelleget öltő *közös kül- és biztonságpolitika* (KKBP) hatékonyságát és létjogosultságát. A véletlennek és az elnökségi rotációs rendszernek köszönhetően 2008 második félévében a francia elnökség irányítása alatt működő EU Nicolas Sarkozy vezetésével – aki a konfliktusban kiváló lehetőséget látott arra, hogy megerősítse az EU nemzetközi tekintélyét, valamint Franciaország középhatalmi státuszát – mindent megtett annak érdekében, hogy mihamarabb tető alá hozzon egy fegyverszüneti megállapodást. Az EU erőfeszítéseit siker koronázta, 2008. augusztus 12-én este Nicolas Sarkozy francia és Miheil Szaakasvili grúz elnök bejelentette, hogy megállapodtak a fegyverszünet feltételeiben, habár fegyveres összetűzések még ezt követően is előfordultak.

2008-ban az orosz csapatok – az 1979-es afganisztáni intervenciót követően – első alkalommal lépték át egy szuverén ország nemzetközileg elismert határait anélkül, hogy erre felkérést vagy felhatalmazást kaptak volna. Ugyanakkor ez a háború nemcsak Grúzia ellen irányult, hanem a nyugati értékrend, a nyugati országok alkotta szövetségi rendszerek – elsősorban a NATO – ellen is, annak a Moszkva által vélt, de nem valós fenyegetésnek az elhárítására, amit ezen szövetségi rendszerek posztsovjettérségbe irányuló expanziója jelent Oroszország számára. „Moszkva ugyanis különösen az ukrán és grúz forradalmak mögött erős amerikai támogatást látott, s úgy értelmezte, hogy a nyugatbarát kormányok hatalomra segítésével Grúziában és Ukrajnában, illetve a balti államok NATO-felvételével az Egyesült Államok gyakorlatilag Oroszország stratégiai bekerítésére és elszigetelésére törekszik.”⁴ Az 1990-es években Zbigniew Brzezinski klasszikus, *A nagy sakktabla* című művében felvetett kérdésére, amely szerint Oroszországnak döntenie kell, hogy „barát lesz-e vagy ellenség?”⁵ illetve „demokrácia lesz-e, vagy ismét eurázsiai birodalom?”, úgy látszik, a 2000-es években megszületett a válasz.

A háború szintén mérföldkővet jelent egy folyamatban, amely a Putyin elnöksége alatt az ország szénhidrogénkincsére alapozva politikailag, gazdaságilag és katonailag megerősödött Oroszország nagyhatalmi státusának visszaállítására irányul. A Szovjetunió összeomlását és Oroszország nemzetközi súlyvesztését követően a Jelcin-érában felhalmozódott kisebbségi komplexus kompenzációja – néha túlkompenzációja – és a gazdasági növekedés által kibővült bel- és külpolitikai mozgástér (amire többek között az orosz–ukrán gázháború is kitűnő példát szolgáltatott) egy egyre öntudatosabb és erőszakosabb külpolitika irányába hatott, amelynek lényegét 2009-ben Dmitrij Rogozin, akkori orosz NATO-nagykövet foglalta össze: „Mi a válságból erősebben kerültünk ki. A nyugati partnereink most úgy tekintenek Oroszországra, mint egy olyan partnerre, amelybe nem törölhetik bele a lábukat. Helyreállítjuk az együttműködést, de a saját feltételeink szerint.”⁶

Tekintettel arra, hogy a 2008-as orosz–grúz háború érdemtelenül hamar kikerült a nemzetközi érdeklődés homlokteréből – többek között a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság hatásainak, Obama „reset”-politikájának, valamint a nyugat-európai országok Oroszországgal ápolt szoros gazdasági kapcsolatainak köszönhetően –, a témaválasztás

⁴ TÁLAS Péter (2008): A grúz–orosz háború geopolitikai értelmezése. *SVKI Elemzések*, 8. sz. Forrás: www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=GBPRXN (A letöltés dátuma: 2013. 08. 13.)

⁵ BRZEZINSKI, Zbigniew (1999): *A nagy sakktabla*. Budapest, Európa Könyvkiadó. 62.

⁶ ROGOZIN, Dmitri (2009): NATO at Sixty: On Our Terms. *Chatham House.org*, 2009. 04. 01. Forrás: www.chathamhouse.org/publications/twt/archive/view/168253 (A letöltés dátuma: 2014. 02. 20.)

során erősen motivált, hogy hiánypótló jelleggel feldolgozzam ennek a különösen Magyarországon alulkutatott konfliktusnak a hatását az európai kontinens biztonságára.

A fentieknek megfelelően a kutatómunka megkezdésekor az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg:

- Az orosz–grúz háború nem tekinthető önálló, elkülönülő eseménynek, hanem egy, a posztszovjet térség befolyásolásáért folyó geopolitikai játszma szerves része.
- Az orosz–grúz háború egy olyan összetett konfliktusnak az eredménye, amelynek több szintje van: egy helyi, belső grúziai szintje (Grúzia, Abházia, Dél-Oszétia); egy regionális orosz–grúz szintje (az első abház és dél-oszét háború nyomán kialakult helyzet, orosz békefenntartókkal, illetve Moszkva közelkülföldjén a 2000-es évek elejétől egyre markánsabban gyakorolt befolyásával) és végül egy nagyhatalmi, geopolitikai (amerikai–orosz vagy szélesebb értelemben egy nyugati–orosz) szintje, amely a 2003-as grúz színes forradalommal, illetve az azt követő grúz–amerikai, grúz–NATO kapcsolatok erősödésével nyert lendületet.
- Jóllehet, a 2008-as pénzügyi-gazdasági világválság elterelte az európai, illetve a nyugati államok figyelmét az orosz–grúz konfliktus jelentőségéről, ennek elemzése elengedhetetlen Oroszország jelenlegi magatartásának megértéséhez, illetve az európai biztonság megerősítéséhez.
- A grúz–orosz konfliktusban Oroszország – hasonlóan napjainkhoz – realista regionális nagyhatalomként viselkedett, nem mutatott különösebb biztonságpolitikai innovációt (például a grúz beavatkozás indokaként a koszovói példára hivatkozott). Ezzel szemben az Európai Unió vezető hatalmai a konfliktusban liberális nagyhatalomként viselkedtek, és nem is rendelkeztek rövid távon hatékony konfliktusmegoldó eszközökkel, így fő törekvésük csupán a fegyveres harcok befejezésére irányulhatott.
- Bár Oroszország csupán regionális nagyhatalom, amelynek biztonságpolitikai kompetenciája alapvetően a posztszovjet térségre terjed ki, de itteni tevékenysége is jelentős mértékben befolyásolhatja az európai biztonságot, amelyre az európai országoknak és az európai biztonsági intézményrendszernek fel kell készülnie.

A hipotézisben foglaltak alapján munkám során a következő kérdésekre kívánok választ találni:

- Mekkora szerepe volt a 2008-as orosz–grúz háború kitörésében a térség történelmének, a Dél-Kaukázus etnikai feszültségeinek, és mennyire volt az a Nyugat és Oroszország közötti geopolitikai vetélkedés következménye?
- Milyen eredményeket ért el az EU a konfliktus lezárásában?
- Milyen intézményrendszeren alapul Európa biztonsága, és hogyan biztosítja ez az intézményrendszer a kontinens békéjét?
- Milyen hatással volt a háború a legfontosabb európai államok, az EU és a NATO biztonságpercepciójára és Európa valós biztonsági helyzetére?
- A háborút követően milyen politikai, gazdasági és katonai válaszok születtek a konfliktus következményeinek felszámolására? A nyugati országok, illetve legfontosabb szervezeteik, az EU és a NATO hogyan reagáltak a háborút követően megváltozott dél-kaukázusi helyzetre?
- A 2008-as orosz–grúz háborúnak milyen hatása volt az orosz külpolitika Európa biztonsági architektúrájának átalakítására tett javaslatai vonatkozásában?

A műnek nem célja a háború katonai vonatkozásainak feltárása, illetve annak a kérdésnek az eldöntése, hogy melyik fél kezdte a konfliktust. Annál is inkább, mivel a 2008 augusztusában lejátszódott események egy többéves folyamat következményei, kirobbanásukban a felelőst nem a háborút megelőző néhány óra, nap történéseiben kell keresni.

A könyv lényegében egy esettanulmány, amely az orosz–grúz háborún, annak előzményein, illetve következményein keresztül kívánja bemutatni a posztszovjet térségben zajló nagyhatalmi geopolitikai játszmat, illetve annak hatását az európai biztonságra. Az esettanulmány az orosz–grúz konfliktuson keresztül szintén rá kíván világítani arra, hogy Oroszország kül- és biztonságpolitikájában realista módszereket követő nagyhatalom, míg a nyugat-európai országok inkább a liberális iskola elveit követik.

Kutatásom során a dokumentumelemzés módszerét használtam. A dokumentumelemzés elsősorban visszatekintő jellegű kutatási technika, amely az események utólagos elemzésén alapul, így kiváló eszközként szolgál a munka tárgyát képező 2008-as konfliktus mozgatórugóinak és következményeinek feltárására. Munkám során elemeztem és feldolgoztam a releváns hazai és külföldi szakirodalmat, a vonatkozó nemzetközi joganyagot, felhasználva elsődleges és másodlagos forrásokat is, kiemelve a dokumentumokban fellelhető jellegzetességeket és összefüggéseket, valamint strukturált formába rendezve a kutatás szempontjából fontos információkat.

A kutatás témája rendkívüli körülményt igényel a források vizsgálata során, mivel egy jelentősen átpolitizált területről van szó, így a háborúval kapcsolatban igen eltérő véleményekkel találkozhatunk – szerzőtől függően. A mű írása során felhasznált legpártatlanabb és legátfogóbb forrás az Európai Unió tényfeltáró missziójának jelentése – úgynevezett Tagliavini-jelentés –, amelynek harmadik része több mint hatszáz oldalnyi elsődleges forrást tartalmaz. Munkám során szintén nagyban támaszkodtam a korábban az Egyesült Államok külügyminisztériumában vezető pozíciót betöltő Ronald D. Asmus, illetve a washingtoni Johns Hopkins Egyetemen tanító és a stockholmi Institute for Security & Development Policy-t vezető Svante E. Cornell műveire, valamint számos más nyugati és grúz szerző alkotására, többek között Stephen Blank, James Sherr, Thornike Gordadze és Paul A. Goble írásaira.

A kutatási témához kapcsolódó irodalom vizsgálata során elengedhetetlen volt orosz források felhasználása is, amelyek közül a legjelentősebbek Alekszej Malasenko, Dmitrij Trenyin, Szvetlana Cservonaja, Szergej Markedonov és Ruszlan Puhov művei voltak, de szintén merítettem Vlagyimir Szokor, Pavel Felgenhauer és Andrej Illarionov munkáiból is.

Természetesen a könyv írása során a vonatkozó magyar szakirodalmat is megvizsgáltam, így a teljesség igénye nélkül feldolgoztam Babos Tibor, Czene Gréta, Csiki Tamás, Deák András György, Deák János, Gazdag Ferenc, Hoffman Tamás, Kiss Annamária, Lattmann Tamás, Matus János, Molnár Anna, Nagy László, Rác András, Romsics Gergely, Sz. Bíró Zoltán, Szenes Zoltán, Sztternák György, Tálás Péter, Valki László és Varga Gergely témához kapcsolódó írásait is, illetve a külpolitika-elmélet vonatkozásában nagyban támaszkodtam Kiss J. László és Marton Péter műveire.

Végül fontos megjegyezni, hogy a kétoldalú diplomáciai érintkezésben – grúz kérésre – a magyar hivatalos szervek 2011-től a Georgia elnevezést használják Grúzia helyett, ugyanakkor a könyvben továbbra is a magyar nyelvben már meghonosodott Grúzia kifejezést használok.

1. A 2008-as konfliktus történelmi előzményei, etnikai, regionális és geopolitikai dimenziói

1.1. A külpolitika-elemzés elméleti alapjai

A külpolitika-elmélet terén legfontosabb négy iskola (realista, neorealista, liberális, neo-liberális) eltérő prekonceptiók és keretek között vizsgálja a nemzetközi szintér történéseit. Mielőtt megkezdeném a 2008-as orosz–grúz háború és annak európai biztonságra gyakorolt hatásának vizsgálatát, fontosnak tartom ezen eltérő iskolák, értelmezési keretek rövid bemutatását, mivel módszereik alkalmazása jelentős segítséget nyújt a 2008-as események mozgatórugóinak feltárásában és következményeinek elemzésében.

A nemzetközi kapcsolatok klasszikus irányvonalához tartozó realista iskola a 20. században központi szerepet töltött be a nemzetközi kapcsolatok elméletében. Főbb tézisei – Hans J. Morgenthau és Kenneth N. Waltz munkássága alapján – hat alapelv mentén foglalhatóak össze:

- A világ az államok nemzetközi rendszereként értelmezhető (statism).
- Az államokat homogén szereplőként és racionális haszonmaximalizálóként kell kezelni.
- Az államok által alkotott nemzetközi rendszer anarchikus, az államok feletti autoritás nincs jelen, ezért az potenciálisan konfliktusos.
- Minden államnak az önségély (self-help) elve alapján saját biztonságáról kell gondoskodnia, amely a saját biztonság másik állam biztonságának kárára történő erősítését is jelenti egyben (biztonsági dilemma).⁷
- A biztonságra való törekvés és a hatalmi erőforrások – katonai erő, gazdasági erő, lakosságszám stb. – államok közötti eloszlása alakítja a nemzetközi rendszert (unipoláris, bipoláris és multipoláris rendszer).
- A nemzetközi rendszerben az egyensúlypolitika (balancing) alkalmazásával létrejövő hatalmi egyensúly hozza létre a stabilitást.⁸

A realista elmélet Morgenthau értelmezésében a hatalom megragadásának és megtartásának emberi természetben mélyen gyökerező ösztönét vetíti ki az államok közötti viszonyrendszerre is, míg a neorealista iskola – nem vitatva a realizmus alaptételeit – az elemzés szintjét a nemzetközi rendszer struktúrájában jelöli meg (strukturalista magyarázat), és nem az államok szintjén. A neorealisták a szereplők a rendszeren belül egymáshoz képest elfoglalt helyét vizsgálják, ami a belpolitikában hierarchikus alá-, fölérendeltséget,

⁷ MARTON Péter (2013): *A külpolitika elemzése. Fogalmak és módszerek a külpolitika forrásainak feltárására*. Budapest, Antall József Tudásközpont. 38.

⁸ KISS J. László (2009): *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris Kiadó. 221–225.

míg az anarchikus nemzetközi szintéren egymás mellé rendeltséget jelent (a szupranacionális szereplőket az elmélet államként kezeli).

A neorealista iskola oldalhajtásaként az offenzív realizmus elsősorban a nagyhatalmakkal foglalkozik, illetve azzal, hogy ezek a nagyhatalmak offenzív módon miként törekszenek arra, hogy megváltoztassák a fennálló nemzetközi rendszert saját javukra (az iskola legjelentősebb képviselője John Mearsheimer). Az offenzív realizmussal szemben a defenzív realizmus az államokat inkább reaktívnak, status quo-pártinak írja le, amelyek nem törekszenek minden áron hatalmuk növelésére. Fontos megjegyezni továbbá, hogy „neorealista nézőpontból a nemzetközi rendszerben az államok számára soha nincsen teljes biztonság, mivel az erőforrások állandó szűkössége miatt az államok mindig növelni és megőrizni kívánják saját biztonságukat”.⁹

A neorealizmus egyik legújabb irányzataként a neoklasszikus realizmus fő tételként hangsúlyozza, hogy az államok külpolitikai döntéshozatalát ugyan a külső fenyegetések határozzák meg, de a nemzetközi rendszer bonyolultsága következtében ezen döntések gyakran hibás percepciók alapján születnek meg. Az irányzat ezért a realista iskolától eltérően szükségesnek tartja az érintett ország kultúrájának, politikai intézményrendszerének – azaz belső viszonyainak – vizsgálatát, mivel azok is jelentősen befolyásolják a kül- és biztonságpolitikai döntéshozatalt. A neoklasszikus realizmus követői nem kívánnak egyetlen univerzális elméletet alkotni a nemzetközi kapcsolatokról, inkább a realizmus és a neorealizmus különböző elemeit alkalmazzák a helyzet igényének megfelelően.

A neorealista elmélet közelmúltban elhunyt apostola – Kenneth Waltz – maga is elismerte, hogy a nemzetközi politika és nem a külpolitika elméletének megalkotására törekedett, ezért az a külpolitika vizsgálatára kevésbé alkalmas. A neorealista iskola vizsgálati módszere elsősorban az adott állam relatív hatalmi helyzetének megállapításától függ, amely meghatározza külpolitikai magatartását. Az állam hatalmi helyzetét így a rendelkezésére álló (politikai, gazdasági, katonai) erőforrások és a többi hatalmi pólushoz viszonyított helyzete határozza meg, illetve a hatalom eloszlása a nemzetközi rendszerben (unipoláris, bipoláris, multipoláris rendszer). Szintén fontos tényező a nemzetközi rendszer szisztemikus hatásainak vizsgálata, azaz az államok igazodása az adott nemzetközi rendszerhez, továbbá a költség-haszon számítás, a több biztonság, több befolyás megszerzésének kockázataival, veszélyeivel, „árával” való kalkuláció. A külpolitika-elemzés során ugyancsak figyelembe kell venni az államok autonómiára való törekvését, amely azokon a területeken jelentkezik leginkább, ahol az adott állam biztonsága a legnagyobb veszélynek van kitéve. Az autonómiára való törekvéssel szemben hat az államok egymásra gyakorolt befolyása, amelynek kiterjesztése szintén a külpolitika fontos céljai közé tartozik. Az autonómia és a befolyás együttese a hatalom forrása.

Végezetül szükséges figyelembe venni a hatalmi egyensúlyra való törekvést, illetve az államok biztonságpercepcióján alapuló „fenyegetés egyensúlyt”, amely a többi államot vagy összefogásra készíti a fenyegetés forrásával szemben, vagy a gyenge államok vonatkozásában csatlakozásra (bandwagoning). Waltz szerint egy állam a következő kritériumok szerint értékeli a másik állam részéről őt érő fenyegetéseket: „Ezek a felhalmozott

⁹ Uo. 237.

képességek (azaz az állam nagysága, lakossága, valamint katonai és gazdasági potenciálja), a földrajzi szomszédság és az agresszív (támadó) szándékok észlelésének kombinációja.”¹⁰

A realista és neorealista iskolákkal ellentétben a többek között Immanuel Kant és David Hume munkásságán alapuló liberális iskola elutasítja a nemzetközi kapcsolatok realista hatalomközpontú vizsgálatának kizárólagosságát. A liberális iskola a realistától eltérően az állam alatti szint (egyén, gazdasági szereplők) nemzetközi kapcsolatokra gyakorolt hatását elemzi a következő elvek alapján:

- A polgárok közötti jogegyenlőség és az általuk gyakorolt szabadságjogok.
- A vezetők hatalmukat a választók hozzájárulásán keresztül kapják, amelyet a nemzetközi szinten korlátozás nélkül gyakorolhatnak.
- A gazdaság a magántulajdonon alapul, amely a termelékenység ösztönzője és az állami hatalom korlátja.
- A gazdasági döntéseket a kereslet és a kínálat alakítja.¹¹

A liberális felfogás három lényeges ideológiai örökségen alapul. Az első szerint a liberális nemzetközi rendszerre gyakorolt legfontosabb hatása a liberális vagy demokratikus béke, amely szerint a liberális államok a béke elkülönült övezeteit hozzák létre, egymással nem folytatnak háborút. A második szerint, míg a liberális demokráciák egymással békében élnek, addig a nem liberális rendszerekkel szemben megdöntetlen agresszivitás jellemzi őket. A harmadik sajátosság szerint a liberálisok a veszélyekkel szemben túlzottan engedékenyek, és hajlanak az izolacionizmus felé. A fenti elveket a konzervatív (*laissez faire*) és a szociáldemokrata liberalizmus eltérő hangsúlyokkal kezeli.

A liberális gondolkodók – a realistákhoz hasonlóan – az államközi kapcsolatok anarchiáját hangsúlyozzák, de hisznek a pozitív összegű versengésben (nem zéró összegű játszmák), továbbá véleményük szerint az egyik állam a másik számára nemcsak fenyegetést jelenthet, hanem lehetőséget is, például a kölcsönösen előnyös kereskedelemre. A liberális iskola egyik központi elmélete az interdependencia-elmélet, amely szerint az államok kölcsönös függőségben állnak egymással, és amely különösen igaz a gazdaság területére.

A 20. század második felében zajló világméretű változások, a globalizáció, illetve a regionális integráció hívta életre a neoliberalista (institucionalista) iskolát. A neoliberalista Robert O. Keohane szerint a nemzetközi politika biztonságra és politikai gazdaságtanra osztható, ahol az államok együttműködésére jóval nagyobb esély van. Ebben a felfogásban a nemzetközi stabilitás kulcsának a nemzetközi intézményeket tekintik, mivel azok az államok közötti kooperáció kialakításának fő színterei. A realista iskolától eltérően az institutionalisták szerint a nemzetközi anarchikus rendszerben az állam pusztasága léte nem feltétlenül fenyegetést jelent, hanem a kölcsönösen előnyös együttműködés lehetőségét is magában hordozza (interdependencia). A liberális és neoliberalista felfogás nagyobb szerepet tulajdonít a „szubszisztemikus” aktoroknak a nemzetközi kapcsolatok terén, így az egyéneknek, a közvéleménynek, a társadalomnak, az érdekcsoportoknak és a gazdasági szereplőknek.¹²

¹⁰ Uo. 248.

¹¹ Uo. 291.

¹² Uo. 312–337.

Robert O. Keohane és Joseph S. Nye komoly kísérletet tett arra, hogy a realizmus és a liberalizmus álláspontját közelítse a hatalom és az interdependencia közötti összefüggés vizsgálatával, valamint az utilitarianizmus filozófiájából következő „racionális választás” elvének alkalmazásával, amely az államok konzisztens preferenciáin, az alternatívák vizsgálatán, a hasznok és a költségek feltárásán és a haszonmaximalizáló magatartáson alapul, de a két iskola között az államok céljait és a nemzetközi környezet sajátosságait illető éles szembenállást ők sem tudták feloldani.¹³

A fenti próbálkozásokkal ellentétben a 2000-es évek elején Waltz továbbra is a realista, neorealista elvek elsőbbsége mellett érvelt. Álláspontja szerint az a meglátás, hogy a demokráciák kevésbé hajlamosak háborúkat vívni, csak abban az esetben állja meg a helyét, ha a háborúk okait kizárólag az államokon belül keressük, ami téves megközelítés, mivel a konfliktusok okai egyszerre találhatók meg az államokon belül és az államok közötti interakciókban. Az interdependencia szintén csak bizonyos esetekben mérsékli a háborúk kitörésének valószínűségét, többek között azért, mert az „aszimmetrikus interdependencia” könnyen értelmezhető egyszerű függésként is, amely a status quo megváltoztatására ösztönözheti az érintett államot.

A nemzetközi intézmények szerepét hangsúlyozó institucionalista iskolával szemben Waltz kiemeli, hogy ezen intézményeket az erősebb államok hozzák létre és tartják fenn, jól-rosszul felfogott érdekeiknek megfelelően.¹⁴ Ahogy Susan Strange fogalmaz Clausewitz híres mondatát némileg elferdítve: „a nemzetközi szervezet mindenek előtt a nemzeti kormány egyik eszköze, a nemzeti érdekek érvényesítésének folytatása más eszközökkel.”¹⁵

A hatalmi erőegyensúly politikával kapcsolatban Waltz hangsúlyozza, hogy ha az egyensúly felborul, a realista elméletek szerint a nemzetközi színtér szereplői annak helyreállítására fognak törekedni, még ha az elméletek arra nem is tudnak választ adni, hogy arra mikor kerülhet sor. Ez a különböző nemzetközi rendszerekben a következőképpen történhet meg: „A hiányosság, aminek a következtében a nagyhatalmak könnyen összeroskadnak egy multipoláris világban: a figyelmetlenség, egy bipoláris világban: a túlreagálás, egy unipoláris világban: a túlterjeszkedés.”¹⁶ Ez utóbbival kapcsolatban Waltz kifejti, hogy ha egy nagyhatalom túl nagy befolyásra tesz szert, az őt érő fenyegetés hiánya külpolitikáját „szórványossá és akaratossá” teheti, kiemelkedő, ámde így is korlátos erőforrásait hosszú távon végletesen kimerítheti a számtalan és sokszor szükségtelenül felvállalt konfliktus.

Végezetül érdekességképpen Waltz a nemzetközi kapcsolatok dinamikájának leírása során már 2000-ben, jóval az afganisztáni és iraki beavatkozást megelőzően, ír az unipoláris rendszer korlátairól: „Az amerikai törekvés, hogy befagyassza a történelem menetét, és megőrizze a világot unipolárisnak, kudarcra van ítélve. A nem is oly távoli jövőben a feladat meg fogja haladni Amerika gazdasági, katonai, demográfiai és politikai erőforrásait,

¹³ MATUS János (2005): *A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre*. Budapest, Pesti Csoport Kft. 167–174.

¹⁴ WALTZ, Kenneth N. (2000): Structural Realism after the Cold War. *International Security*, Vol. 25. No. 1. 5–41.

¹⁵ STRANGE, Susan (1996): *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge, Cambridge University Press.

¹⁶ WALTZ (2000): *i. m.* 13.

és maga az erőfeszítés, hogy fenntartsa hegemonikus pozícióját a legbiztosabb módja annak, hogy aláaknázza azt.”¹⁷

A következő fejezetekben a realista, a neorealista, a liberális és a neoliberális iskolák elméleteinek felhasználásával sort keríték a 2008-as orosz–grúz háború előzményeinek feltárására, a háború lefolyásának vizsgálatára, az európai biztonság intézményi és nemzetközi jogi alapjainak áttekintésére, illetve a 2008-as orosz–grúz háború viszonyára ezzel az intézményrendszerrel és jogi háttérrel. Az institucionalista iskola nézőpontjából különösen érdekes lehet az Európai Unió, illetve meghatározó tagállamainak együttműködésen alapuló nemzetközi rendszer kialakítása érdekében tett lépéseinek bemutatása, valamint a gazdasági téren Oroszország és számos uniós tagállam között fennálló interdependencia vizsgálata, amelyek együttesen jelentősen formálták a 2008-as eseményeket, illetve az azt követő évek térség irányában gyakorolt nyugati politikáját.

1.2. Történelmi előzmények

A 2008-as orosz–grúz háború kitörésének előzményit három dimenzióban vizsgálhatjuk. Egyrészt kezelhetjük a konfliktust megelőző eseményeket tágabb, geopolitikai összefüggéseikben, amelyben szénhidrogénvagyonára támaszkodva egy egyre magabiztosabb Oroszország kívánta feltartóztatni az elmúlt két évtizedben az Egyesült Államok vezetésével egyre nagyobb teret nyerő NATO expanzióját a posztsovjet térségben, és ahol a Dél-Kaukázus csak az egyik „hadszíntere” a nagyhatalmi vetélkedésnek. Másrészt kereshetjük a konfliktus gyökereit egy rendkívül komplex, történelmi események által meghatározott grúz–orosz regionális keretben. Végezetül nem hagyhatjuk figyelmen kívül a grúz–dél-ozsét és grúz–abház etnikai viszonyrendszert, amely a 2008-as konfliktus kirobbanásának egyik közvetlen oka volt. Ebben az alfejezetben a konfliktus okainak történelmi előzményeit vizsgálom, különös tekintettel a grúz–orosz viszonyra, ugyanakkor – már csak a terjedelmi korlátokra való tekintettel is – nem kívánok átfogó képet nyújtani a grúz történelemről.

Oroszország évszázadok óta meghatározó szerepet játszik Grúzia politikai életében, és ez a szerep nem mentes az ellentmondásoktól. Egyrészt az ortodox keresztény Oroszország felszabadító és védelmező szerepet töltött be az Oszmán Birodalommal szemben, másrészt Tbiliszi függetlenedési kísérletei sorozatosan elbuktak Moszkva nagyhatalmi ambícióin. Ez a kettősség a mai napig meghatározza a két ország viszonyát, a szoros együttműködés periódusai és a grúz függetlenedési kísérletek egymást váltják, nem utolsósorban Oroszország aktuális politikai, gazdasági és katonai erejétől függően, mivel az regionális nagyhatalomként – a *Realpolitik* elveinek megfelelően – befolyási övezetének maximalizálására törekszik, amelynek Grúzia is része.

A grúz történelem hosszú és gazdag múltra tekint vissza. Már a Kr. e. 5–4. században megjelentek Grúzia területén az első államalakulatok, amelyek közül Kolkhisz és a Kaukázusi Ibéria királyságai játszottak döntő szerepet a grúz nép kialakulásában. A kereszténység felvételére, amely a grúzok identitását a mai napig alapjában meghatározza, Kr. u. 337-ben került sor, amikor Mirian király államvallássá tette azt. A grúz ortodox

¹⁷ Uo. 36–37.

keresztény egyház megjelenése és a grúz ábécé kialakulása megteremtette a középkorban a regionális hatalmi pozíciót betöltő grúz királyság létrejöttének alapjait, amely fénykorában a Fekete-tengertől a Kaszpi-tengerig terjedt.¹⁸ Az időszak legjelentősebb grúz királyai, mint Tbiliszi megalapítója, Vakhtang Gorgasali (449–502) és III. Bagrat (975–1014), egy egységes Grúziát uralhattak, amelynek fővárosa Kutaiszi volt. A korszak uralkodói állandó háborúkat folytattak a Bizánci Birodalommal és a szeldzsuk törökökkel. Miután IV. Dávid (1089–1125), az újjáépítő Didgorinál 1121-ben legyőzte a szeldzsukokat, a történészek által aranykorként aposztrofált időszak következett be Tamar királynő (1184–1213) uralkodása alatt. A híres grúz költő, Sota Rusztaveli is ezen időszakban alkotott a királynő udvarában.¹⁹

A 12–15. századi mongol pusztítás Grúziát sem kerülte el. Dzsingisz kán, majd Timur Lenk hordái végzetesen meggyengítették a királyságot, amely a 16–17. században az Oszmán Birodalom és Perzsia befolyási övezetévé vált. A 18. század az Orosz Birodalom felemelkedését hozta magával, amely a Kaukázusban is egyre jelentősebb pozíciókat épített ki. II. Erekle király (1744–1798) Nagy Katalinhoz fordult, katonai oltalmat kérve az Oszmán Birodalom és Perzsia betöréseivel szemben, ami elvezetett az 1783-as *georgijevszki egyezmény* aláírásához, amely Kelet-Grúziát lényegében orosz protektorátus alá helyezte. A perzsákkal vívott 1795-ös háborút követően, amely során a perzsa hadsereg Tbiliszit is felégette, 1801-ben Oroszország teljesen annektálta Grúziát, ami 1844-től a Kaukázusi Alkirályság néven vált az Orosz Birodalom részévé. 1881-től az országot teljesen integrálták Oroszországba, ami intenzív szlávositással járt együtt.

Az első világháborút és az 1917-es forradalmat követően az orosz központi hatalom gyengeségét kihasználva a grúzok 1918. május 26-án kikiáltották függetlenségüket, és megalapították a Grúz Demokratikus Köztársaságot, amely az első modern, független grúz államként vonult be a történelembe. Noe Zhordania, a helyi mensevik mozgalom vezetője – később miniszterelnök – hamar szembekerült a Grúziában népszerűtlen bolsevik mozgalom vezetőjével, Joszif Dzsgasvilivel, aki később Joszif Visszarionovics Sztálin néven vált a Szovjetunió teljhatalmú urává, a szintén grúz származású Lavrentyij Pavlovics Berijával együtt. Ahogy a Vörös Hadsereg úrrá lett az oroszországi helyzeten, a Grúz Demokratikus Köztársaság helyzete tarthatatlanná vált, ismét orosz csapatok masíroztak Tbiliszi utcáin. Az elkövetkezendő évtizedekben esélye sem volt egy önálló grúz állam létrejöttének.²⁰

1.3. Grúzia a szovjet időszakban

A szovjet időszak a 2008-as konfliktus vonatkozásában meghatározó volt mind a belső etnikai ellentétek (grúz–dél-oszét, grúz–abház) kialakulása szempontjából, mind az orosz–grúz viszonyt illetően. Elsősorban ebben az időszakban kereshetjük az 1990-es évek polgárháborúinak előzményeit, annak a helyzetnek a kialakulását, amely közvetlen kiváltó oka volt a 2008-as háborúnak.

¹⁸ DEÁK János – SZTERNÁK György (é. n.): *Grúzia*. Forrás: portal.zmne.hu/pls/portal/docs/PAGE/ZPORTAL/ZMNE_ROOT/KUTATAS/KUTATAS_HDI/TANANYAGOK/TAB112960/GRUZIA.DOC (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.)

¹⁹ GAHRTON, Per (2010): *Georgia: Pawn in the New Great Game*. New York, Pluto Press. 34–41.

²⁰ Uo.

A Grúz Demokratikus Köztársaság bukását követően a bolsevikok 1921. február 25-én kikiáltották a Grúz Szovjet Szocialista Köztársaságot, amely 1922-ben mint a Grúziát, Azerbajdzsánt és Örményországot egyesítő Kaukázusontúli Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság része vált a Szovjetunió tagjává. 1936-ban az új szovjet alkotmány elfogadásával a három köztársaság visszanyerte a Szovjetunió belüli önállóságát annak köszönhetően, hogy a sztálini teljes asszimilációval szemben ismét előtérbe került a lenini „nemzeti önmeghatározás” politikája. A nemzeti igények további kielégítése céljából szintén felállították az Abház Autonóm Köztársaságot, a Dél-Oszét Autonóm Kerületet (Oblaszty) és az Adzsár Autonóm Köztársaságot, amely a Szovjetunió belüli egyedülként nem nemzeti alapon, hanem vallási alapon kínált Adzsária muszlim közösségének névleges autonómiát.²¹

A szovjet időkben Grúzia „szocialista mennyországga” vált, köszönhetően gyönyörű fekete-tengeri partjainak, fenséges kaukázusi hegyeinek és kiváló borainak, amelyek közkedvelt üdülőhellyé változtatták a Szovjetunió belüli. Abházia különösen kedvelté vált a Vörös Hadsereg tisztjeinek körében, ami a későbbiek során jelentős hatást gyakorolt a kibontakozó eseményekre. Ugyanakkor az idillikusnak látszó felszín alatt a korábbi nemzeti ellentétek továbbra is ott parázslottak.

A szovjet szövetségi rendszer a Kommunista Párt centralizált hatalmának megőrzése céljából és a belső stabilitás biztosítása érdekében – ami nem volt egyszerű feladat egy olyan birodalomban, amely számos nemzetnek és etnikumnak szolgált otthonául – bizonyos fokú adminisztratív, nyelvi, kulturális, oktatási és gazdasági autonómiát nyújtott nemzeti számára. Ezen nemzetek méretük, befolyásuk és történelmi szerepük alapján hierarchikus, nem egyenlő módon lettek besorolva. A legjelentősebb államalkotó népek – mint a grúz – szövetségi köztársasági státuszt kaptak, míg a kevésbé jelentősek – jóval kevesebb jogosítvánnyal – autonóm köztársaságokba, autonóm régiókba és kerületekbe szerveződhetek. A rendszer működését az „oszd meg és uralkodj” elvének alkalmazása jellemezte, ahol egyik nemzet sem volt igazán elégedett státuszával, és annak javulását csak a másik kárára remélhette. Ugyanakkor ezek a névleges önállóságot biztosító területi egységek hozzájárultak a központi hatalom megőrzéséhez és a kulturális, nyelvi, hatalmi igények bizonyos fokú kielégítésén keresztül a stabilitás fenntartásához. Ez a fajta, kezdetben a Szovjetunió, majd Oroszország által gyakorolt politika mind a mai napig jelen van a posztszovjet térségben.²²

A nacionalista tendenciák szovjet uralom alatti továbbélésének kézzelfogható jele volt az 1956-os forrongás Tbilisziben, és az 1978-as felkelés, amely az orosz nyelv hivatalosság tétele miatt robbant ki, és amelynek az eredményeként a grúz nyelv visszanyerte kizárólagos hivatalos státuszát. A grúzok és a központi szovjet hatalom közötti ambivalens viszonyt jól példázza Eduard Sevardnadze és Zviad Gamszurdia eltérő karrierje is. Míg az előbbi a grúz kommunista párt éléről Moszkvába került, és ott folytatta pályafutását, hogy a Szovjetunió külügyminiszterévé váljon, addig az utóbbi földalatti emberi jogi mozgalmat hozott létre, majd a grúz nacionalizmus és függetlenségi törekvések élharcosává vált. A két gyökeresen eltérő pálya mégis mindkét esetben Grúzia elnöki székébe vezetett.

²¹ CORNELL, Svante E. – STARR, Frederick S. eds. (2009): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. New York, M. E. Sharpe Armonk. 13–15.

²² *Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Report. Vol. 2.* (2009). (A továbbiakban: *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2.) 62–63. Forrás: www.mpil.de/files/pdf4/IIFFMCG_Volume_III.pdf (A letöltés dátuma: 2013. 07. 20.)

A szovjet rendszerben az abházok az autonóm köztársasági pozíciójukat leértékelődésként élték meg a szovjet szövetségi köztársasági státuszhoz képest, amellyel álláspontjuk szerint Sztálin és Berija jutalmazta Grúziát. A nemzetiségi ellentéteket tovább szította a grúzok Abháziába történő betelepülése és a grúz nyelvű oktatási rendszer kiépülése. Sztálin halálát követően egy lassú konszolidáció indult meg, amely eredményeként teret nyert az abház nyelvű oktatás. 1978-ban az Abház Állami Egyetem megnyitotta kapuit, és egy abház nyelvű televízióadás is megkezdődhetett. A politikai, a kormányzati és az adminisztratív szférában az abház nemzetiségűek túlreprezentáltak lettek, de a tartomány szövetségi köztársasági státuszát így sem tudták kiharcolni. Az abházok, akik 1897-ben 55%-át tették ki az autonóm köztársaság lakosságának, időközben kisebbségbe kerültek saját otthonukban. Az 1989-es népszámlálás adatai szerint az 525 061 fős lakosságnak 17,76%-a vallotta magát abháznak, míg a grúzok 45,68%-át tették ki a lakosságnak.

1. táblázat

A Grúz Szovjet Szocialista Köztársaság etnikai összetétele 1989-ben

Grúz	3 787 393	70,13%
Örmény	437 211	8,1%
Orosz	341 172	6,32%
Azeri	307 556	5,69%
Oszét	164 055	3,04%
Abház	95 853	1,77%
Egyéb	267 601	4,95%
Összesen	5 400 841	100%

Forrás: 1989-es szovjet népszámlálás. IIFFM Report on Georgia. Vol. 2, 64–65.

Grúziában az abház után legjelentősebb területi, kulturális önállósággal rendelkező délszét kisebbség mindig is északra tekintett, célként megfogalmazva az észak-oszétokkal való integrációt, amely az Oroszországgal való szorosabb együttműködés irányába hatott. A szovjet időkben az autonóm kerületi státusz csak névleges önállóságot nyújtott a délszétok számára. 1938-ban az oszétok által használt latin ábécét felváltották a grúzzal, majd 1954-ben a cirillel, míg az oktatás nyelve a grúz lett. A délszétok stabil többséget élveztek Dél-Oszétiában, ahol 1989-ben a 98 527 fős lakosság 66,21%-át tették ki, míg a grúzok csak 28,97%-át.²³

²³ Uo. 64–70.

2. táblázat

Az Abház Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság etnikai összetétele 1989-ben

Grúz	239 872	45,68%
Abház	93 267	17,76%
Örmény	76 541	14,58%
Orosz	74 913	14,27%
Görög	14 664	2,8%
Egyéb	25 804	4,91%
Összesen	525 061	100%

Forrás: 1989-es szovjet népszámlálás. IIFFM Report on Georgia. Vol. 2, 64–65.

3. táblázat

A Dél-oszét Autonóm Kerület etnikai összetétele 1989-ben

Oszét	65 233	66,21%
Grúz	28 544	28,97%
Orosz	2128	2,16%
Örmény	984	1%
Zsidó	396	0,4%
Egyéb	1 242	1,26%
Összesen	98 527	100%

Forrás: 1989-es szovjet népszámlálás. IIFFM Report on Georgia. Vol. 2, 64–65.

Össességében a szovjet időszakról megállapítható, hogy erőszakos módszerekkel és elnyomással, a különböző népcsoportok egymás elleni kijátszásával, de biztosította a stabilitást a Dél-Kaukázusban. Ugyanakkor a sokszor diszkriminatív oktatási, kulturális és hatalmi politikájával a felszín alatt hozzájárult a nemzeti feszültségek éleződéséhez, amely a központi hatalom széthullását követően tragikus következményekkel járt, először az 1990-es évek polgárháborúi során, majd a 2008-as konfliktus kirobbanásakor.

1.4. Grúzia, Dél-Oszétia és Abházia a Szovjetunió felbomlását követően

Az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején a Szovjetunió összeomlásával járó politikai folyamatok súlyos – az országban élő nemzetek közötti viszonyt mai napig alapjaiban meghatározó – következményekkel jártak Grúziában, és tágabban véve az egész Kaukázusban. A szovjet birodalmat szétvető centrifugális erők, különböző nemzeti mozgalmak mintáját „kicsiben” Grúzia is leképezte. Grúzia függetlenné válásának folyamata – a többi posztszovjet köztársasághoz hasonlóan – kaotikusan zajlott le, teret engedve a kommunista időszak alatt felszín alá kényszerített nacionalista törekvéseknek, etnikai feszültségeknek. A központi hatalom szétesése, a zavaros belpolitikai viszonyok, az erőszakszervezetek „privatizálása”, a félkatonai magánalakulatok létrehozása megágyazott a véres etnikai konfliktusok kirobbanásának. Tbiliszi nem volt képes az ország politikai, területi egységét megőrizni az abház, dél-oszét és adzsáriai függetlenségi törekvésekkel szemben, amelyet a központi szovjet, később orosz hatalom keményvonalas – főleg katonai – elemei is támogattak a Grúzia feletti orosz befolyás megőrzése érdekében. Ebben az időszakban merevedtek meg az etnikai törésvonalak, amelyek a 2008-as háború kirobbanásához is nagyban hozzájárultak.

A szovjet rendszer grúziai végnapjainak kezdetét jelentette, mikor 1989. április 9-én ejtőernyős csapatok tizenkilenc Grúzia önállóságáért küzdő tüntetőt öltek meg Tbilisziben.²⁴ Az ellenzéki függetlenségi mozgalom Zviad Gamszahurdia és Merab Kosztava köré szerveződött, és az utóbbi mai napig tisztázatlan halálát követően vitathatatlanul Gamszahurdia vált az ellenzék vezéralakjává. Az 1990. október 28-i választásokon a Kerekasztal – Szabad Grúzia mozgalom többségbe került a Legfelsőbb Tanácsban, amelynek Gamszahurdia lett az elnöke.

Az új grúz politikai mozgalom hamar kitűnt nacionalista retorikájával, „Grúzia a grúzoké!” jelmondatával és asszimilációs programjával, amellyel hamar elidegenítette az országban élő kisebbségeket. Az 1991. március 31-i népszavazást követően – amelyen a grúzok nagy többségben az ország függetlenségére szavaztak – Gamszahurdiát május 26-án a független Grúzia első elnökévé választották a szavazatok 86%-val. A karizmatikus politikai vezető képét hamarosan felváltotta a nacionalista, messianisztikus vezér képe, akinek ellentmondásos szerepvállalása tovább fokozta Grúzia instabilitását. Gamszahurdia hamarosan nemcsak a kisebbségi népcsoportok körében vált népszerűtlenné, de grúz honfitársai, korábbi politikai szövetségesei is egyre inkább hatalma megdöntésén munkálkodtak.²⁵

A belső politikai ellenzék vezéralakjai Tengiz Szigua miniszterelnök, Tengiz Kitovani a Nemzeti Gárda parancsnoka és Dzsaba Jozseliani volt, aki a paramilitáris Mkhedrioni (Lovasok) szervezet parancsnokaként hamarosan kétes hírnévre tett szert. Az ellenzék feltehetően Moszkvából is támogatták, ahol számos keményvonalas katonai és politikai vezetőnek lehetett elege a russzofób, önálló, Oroszországtól független kaukázusi egységben hívő Gamszahurdia elnökségéből. Az ellenzéki mozgalmak támogatását megkönnyítette, hogy Oroszország a Szovjetunió felbomlásának időszakában még kereste szerepét

²⁴ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 16.

²⁵ Uo. 16–34.

a nemzetközi porondon, ezért nem volt képes egységes politikai irányvonalat kialakítani Grúzia vonatkozásában, így sokszor akár egy-egy középszintű katonai vezető is önállóan dönthetett nagy horderejű kérdésekben, például egy félkatonai szervezet fegyverrel és lőszerrel való ellátásában.

Az elnök ellentmondásos politikai irányvonalának köszönhetően – számos ellenfele egyenesen fasisztának minősítette – nemzetközileg is elszigetelődött. A térség iránt tanúsított lanyha nyugati érdeklődést tovább mérsékelte az első Öböl-háború, amely teljesen lekötötte az Egyesült Államok és szövetségesei figyelmét, így Gamszahurdia végleg magára maradt.

1991. december 22-én a Nemzeti Gárda és a Mkhedrioni lemondásra szólította fel Gamszahurdiát, amit az visszautasított. Ezt követően a két fegyveres szervezet tüzet nyitott a parlamentre és az elnöki épületre, ami a harcban álló felek közelsége miatt „százméteres háború” néven vonult be a történelembe. 1992. január 6-án Gamszahurdiának menekülnie kellett először Azerbajdzsánba, majd Örményországba és végül Csecsenföldre, ahol Dzsohar Dudajev elnök vendégeként felállította árnyékkormányát. Gamszahurdia hívei az ország nyugati részébe menekültek az Abháziával határos Mingréliába, majd tovább Szuhumiba. Eközben a fővárosban Katonai Tanács alakult Szigua, Kitovani és Joszeliani, a puccs főszereplőinek részvételével, ami félkatonai szervezeteken alapuló brutális hatalmat vezetett be Grúziában. A legitimációs válsággal küzdő új vezetés 1992. március 8-án Tbiliszibe hívta Eduard Sevardnadzét, aki csatlakozott az Államtanács elnökségéhez. Az 1992. októberi választásokat követően Sevardnadze a parlament elnöke lett, majd 1995-ben Grúzia elnökévé választották.²⁶

1.5. Polgárháború

Az újonnan alakult Grúziát – csakúgy, mint a volt Szovjetunió több, frissen függetlenné vált tagköztársaságát és magát Oroszországot – nagyfokú belpolitikai instabilitás jellemezte, amelyet tovább súlyosbítottak a felszínre került etnikai ellentétek. Az 1990-es években Dél-Oszétiában, majd Abháziában kirobbant fegyveres összetűzések közvetlen előzményeit jelentették a 2008-as háborúnak. Az etnikai ellentétek a véres polgárháború során antagonisztikusakká váltak, lehetetlenné téve a rövid és középtávú rendezést, valamint a polgárháborúban való orosz szerepvállalás, a szakadár területek támogatása az orosz–grúz viszonyt is megmérgezte hosszú időre.

Az első repedés Grúzia politikai, területi integritásán Dél-Oszétiában keletkezett, amely nemcsak etnikailag nem volt grúz, de Észak-Oszétia létének köszönhetően mindig is északra, Oroszország felé tekintett politikai iránymutatásért, a grúz asszimilációs törekvések elleni védőpajzsként. 1988-ban dél-oszét Népi Front (Ademon Nykhas) alakult, amely 1989. november 10-én kérte a grúz Legfelsőbb Tanács hozzájárulását a Dél-Oszét Autonóm Kerület státuszának autonóm köztársasági szintre emeléséhez. A kérést elutasították. 1989. november 23-án Gamszahurdia 20–30 ezer híve élén Chinvaliba indult, hogy „megvédje” a helyi grúz lakosságot. A menetet a szovjet belügyi csapatok sikeresen

²⁶ Uo.

feltartoztatták, mielőtt az elérte volna a dél-oszét fővárost, bár elszórt összecsapásokra így is sor került a dél-oszét ellentüntetők és a grúzok között.

Az 1990-es választásokon a grúz adminisztráció csak olyan pártokat engedett indulni, amelyek az egész ország területén folytatták tevékenységüket, ezért az Ademon Nykhas nem indulhatott. Válaszul az oszétok 1990. szeptember 20-án deklarálták a Grúziától való függetlenségüket, mint a Szovjetunió belüli Dél-Oszét Szovjet Demokratikus Köztársaság. 1990. december 11-én a grúz Legfelsőbb Tanács eltörölte Dél-Oszétia autonómiáját, és blokád alá vette a tartományt. A grúz és a dél-oszét paramilitáris egységek között folyamatossá váltak az összecsapások, amelyeknek az sem vetett véget, hogy 1991 áprilisában szovjet csapatok érkeztek Dél-Oszétiába. A Grúzián belüli első fegyveres konfliktus halálos áldozatainak száma a mai napig nincs tisztázva, de feltehetően ezres nagyságrendű. A harcok szomorú következményeként a közel 100 ezres oszét lakosság – amely Dél-Oszétián kívül, Grúzia egyéb területein és főleg Tbilisziben élt – túlnyomó többsége elmenekült az országból.²⁷

Az 1991. március 17-i népszavazáson, amely megelőzte a március 31-i grúz függetlenségi referendumot, a dél-oszétok túlnyomó többsége támogatta a Szovjetunió fennmaradását. 1992. január 19-én, a Szovjetunió felbomlását követően a dél-oszétok egy újabb népszavazáson a Grúziától való függetlenség és az Oroszországgal történő egyesülés mellett adták le voksukat, majd ezt követően a dél-oszét parlament 1992. május 29-én deklarálta a régió függetlenségét. A fegyveres harcok lezárására már a Gamszahurdia-érát követően, az 1992-es *szocsi egyezmény* megkötésével került sor, amelyet Borisz Jelcin orosz elnök és a hatalmát frissen megszerzett Eduard Sevardnadze írtak alá.²⁸

Az 1991. március 31-i grúz függetlenségi népszavazást követően Adzsária is az önállóság útjára lépett. 1991. április 20-án Aszlan Abasidze, egy helyi muszlim vezető és emberei meggyilkolták a helyi Legfelsőbb Tanács grúz alelnökét. A Batumiban állomásozó szovjet alakulatok parancsnoka, aki feltehetően üzleti kapcsolatban állt Abasidzével, a szeparatista erők mellé állt, így „Batono” (grúzul *úr*) Abasidze uralma alatt a régió elnyerte *de facto* függetlenségét, amely egészen 2004-ig fennállt, amikor Miheil Szaakasvili utasítására a grúz csapatok helyreállították a központi irányítást a régióban. Szintén etnikai feszültségek jelentkeztek Grúzia egyik legszegényebb, Samtske-Javakheti nevű régiójában, ahol a lakosság túlnyomó része örmény, és amely csak a területért folyó 1918-as háborúban került Örményországtól Grúziához.²⁹

A szakadár nemzeti folyamatok közül a legsúlyosabb következményekkel, masszív etnikai tisztogatásokkal és véres, fegyveres harcokkal az abház függetlenségi törekvések jártak, többek között azért, mert Abházia etnikai összetétele Dél-Oszétiánál vegyesebb képet mutatott, maguk az abházok pedig kisebbségben voltak a tartományban. Az abház nemzeti mozgalom, az Aidgylara (Egység) 1988-ban alakult, és 1989-ben már tüntetéseket szervezett. 1990. augusztus 25-én az abház Legfelsőbb Tanács – a grúz képviselők távollétében – deklarálta az Abház Szovjet Szocialista Köztársaság szuverenitását, amit a grúz

²⁷ IIFM Report on Georgia. Vol. 2, 71–72.

²⁸ 1992-es szocsi egyezmény a grúz-oszét konfliktus rendezésének alapelveiről (1992). Angol nyelven elérhető: www.rrc.ge/law/xels_1992_06_24_e.htm (A letöltés dátuma: 2013. 09. 29.); CHERVONNAYA, Svetlana (1994): *Conflict in the Caucasus, Georgia, Abkhazia and the Russian Shadow*. Glastonbury, Gothic Image Publications. 104–105.

²⁹ COENE, Frederik (2010): *The Caucasus. An Introduction*. New York, Routledge. 159–160.

Legfelsőbb Tanács azonnal semmisnek nyilvánított. Dél-Oszétiahoz hasonlóan az 1991. március 17-i népszavazáson – grúz bojkott mellett – az abházok a Szovjetunió fennmaradására szavaztak. 1991 júliusában grúz–abház megállapodás született egy választási-kvóta-rendszerről, amely meghatározta, hány grúz, abház és egyéb nemzetiségű képviselő juthat be az abház Legfelsőbb Tanácsba, valamint a Tanács elnöki pozícióját az abházoknak, míg az alelnököt a grúzoknak juttatta. Ez az etnikai alapú felosztás ugyan nagyban hasonlított a szovjet rendszerre, és nyíltan diszkriminatív volt a lakosság alig 17%-át kitevő abházok érdekében, mégis így sikerült megőrizni a status quót, amely alapján egyik fél sem tudta akarátát a másikra kényszeríteni, elodázza ezzel a nyílt ellenségeskedés kitörését.³⁰

Az első problémák akkor jelentkeztek, amikor az egyéb kisebbségek képviselői közül hét csatlakozott az abház frakcióhoz, amely így 35 tagjával többségbe került a 65 fős Legfelsőbb Tanácsban. Az 1992-es tbiliszi erőszakos hatalomátvételt követően a grúz képviselők kiléptek a Tanácsból, míg Tbilisziben eltörölték a szovjet alkotmányt, és az 1918–21-es alapokon felállították a Grúz Demokratikus Köztársaságot. Szuhumiban ezt az abház autonómia eltörléseként értelmezték, és válaszul helyreállították az 1925-ös alkotmányt, amely szerint Abházia egyenlő státuszt élvezett Grúziával a Transzkaukázusi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaságon belül. Az új helyzet kiélezte a feszültséget Tbiliszi és Szuhumi között, az abház kormány épületén felvonták az Abház Köztársaság zászlaját, habár ekkor még a probléma rendezése tárgyalásos úton is lehetségesnek tűnt egy grúz–abház unió létrehozásával. A tárgyalószobákban zajló megbeszéléseket 1992. augusztus 14-én a fegyverek hangja nyomta el, amikor grúz csapatok lépték át Abházia határát.³¹

Az 1992. augusztusi grúz fegyveres támadást megelőzően Gamszahurdia – minden nacionalista, kalandor politikája ellenére – kísérletet sem tett az abház status quo erőszakos megváltoztatására, de ekkor Tbilisziben már Sevardnadze, valamint az őt támogató Nemzeti Gárda és paramilitáris alakulatok voltak hatalmon. A szikrát a löporos hordóba felfegyverzett szeparatista bandák vetették, akik Abháziában olyannyira veszélyeztették a vasúti és a közúti forgalmat, hogy a hivatalban lévő belügyminisztert is sikerült elrabolniuk, tizenegy magas rangú grúz hivatalnokkal együtt. Tbiliszi elrendelte a Kitovani által vezetett Nemzeti Gárda bevetését a biztonság helyreállítása érdekében, amelyet nem tekintett az Abházia elleni fegyveres támadásnak. Az abház elnök, Vlagyiszlav Ardzinba figyelmeztette a grúzokat, hogy a határt jelentő Ingus folyó átlépését fegyveres támadásként értelmezik. Kitovani mintegy 3000 gárdistájával augusztus 14-én bevonult Galiba, majd folytatta útját Szuhumiba. Az eredetileg a biztonság helyreállítására irányuló expedíció hamar rablóhadjárattá silányult, fosztogatással, gyilkosságokkal, amelyhez hamarosan csatlakozott a Mkhedrioni félkatonai szervezet is. A hadjáratot követően Kitovani az Államtanács tagjai előtt büszkén mutatta be háborús trófeáját, az abház kormány épületéről leszakított nemzeti lobogót. A pártatlanság érdekében fontos azonban megjegyezni, hogy az orosz hadseregtől származó felszereléssel villámgyorsan felfegyverzett abház félkatonai szervezetek semmivel sem maradtak el kegyetlenségben, fosztogatásban, erőszakban és gyilkosságok elkövetésében a grúzok mögött, amint azt az Abházia lakosságának közel felét kitevő grúz lakosság a saját bőrén megtapasztalhatta.³²

³⁰ Uo. 90–93.

³¹ *IIFM Report on Georgia*. Vol. 2, 71–92.

³² CHERVONNAYA (1994): i. m. 121–123.

Időközben az abház kormány Gudautába menekült, ahol egy orosz légbázis jelenléte oltalmat biztosított a grúz fegyveres támadás ellen. Az Észak-Kaukázusból megkezdődött a csecsen, a cserkesz, a kozák és egyéb önkéntesek beáramlása, akik abház szövetségeseik mellett fogtak fegyvert. Köztük volt Samil Baszajev is, a később hírhedté vált csecsen terrorista. A harcoknak ideiglenesen az 1992. szeptember 3-án aláírt tűzszüneti megállapodás vetett véget, amelyet Moszkva hozott tető alá, és amely lehetővé tette egy ENSZ békefenntartó misszió Abháziába érkezését is. A tűzszünet nem tartott sokáig, októberben az abházok támadást indítottak, és jelentős területeket sikerült a grúzoktól visszaszerezniük. Az orosz hadsereg fegyverrel, lőszerrel és légicsapásokkal támogatta az abház alakulatokat, ami alapjaiban fordította meg a háború menetét, döntő fölényt biztosítva az abház félnek, amely a konfliktus kitörését megelőzően kisebbségben volt Abháziában.³³

1993. július 27-én orosz közvetítéssel megszületett a *második szocsi egyezmény*, amely egy grúz, abház és orosz tagokból álló megfigyelő csoportra bízta a tűzszünet betartását. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1993. augusztus 24-én 858. számú határozatával felállította az UNOMIG (United Nations Observer Mission in Georgia) megfigyelőmissziót, amely 88 katonai megfigyelővel volt hivatott felügyelni a tűzszünet betartását, de minden nemzetközi erőfeszítés ellenére a fegyvernagyvág nem tartott sokáig.³⁴

1993. szeptember 16-án az abházok ismét támadást indítottak, és sikerült visszafoglalniuk Szuhumit, valamint a Kodori-völgy kivételével egész Abháziát. Sevardnadze Moszkvába utazott, ahol régi kommunista pártbeli és szovjet külügyminiszterként megszerzett kapcsolatait próbálta kamatoztatni egy előnyös fegyverszünet megkötése érdekében, kevés sikerrel. 1994. május 14-én megszületett a *moszkvai egyezmény*, amely lehetővé tette nemzetközi megfigyelők telepítését, viszont a háromoldalú, konszenzusos rendezési mechanizmus révén *de facto* vétőjogot biztosított a szakadároknak. Az egyezmény értelmében a békefenntartás feladatát FÁK- (elsősorban orosz) csapatok kapták, amelyek júniusban meg is érkeztek Abháziába.³⁵ Az ENSZ BT július 21-én elfogadott 937. számú határozatával kiterjesztette az UNOMIG működését, és 136 megfigyelőre növelte annak létszámát.³⁶ Itt érdemes megemlíteni egy, az UNOMIG munkájához köthető sajnálatos magyar vonatkozású eseményt is, dr. Török László dandártábornok hősi halálát, akinek a helikopterét 2001. október 8-án Abházia fölött lőtték le.

Az orosz békefenntartók és az ENSZ-megfigyelők megérkezésével a konfliktus „befagyott”, a fegyverek elhallgattak, de a felek igazából a hosszú távú politikai rendezéshez nem kerültek közelebb. A tüneti kezelés nem segített a mindkét félben mély sérelmeket okozó háború következményeinek feldolgozásában, a megbékélési folyamat elindulásában. A grúzok nemzeti tragédiaként élték meg Abházia elvesztését és mintegy negyedmillió

³³ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 20–27.

³⁴ UN Security Council (1993): *S/RES/858. 24 August 1993*. Forrás: [www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/858\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/858(1993)) (A letöltés dátuma: 2013. 10. 06.)

³⁵ *Tűzszüneti és az erők szétválasztásáról szóló egyezmény (moszkvai egyezmény)* (1994). Angol nyelven elérhető: www.incore.ulst.ac.uk/services/cds/agreements/pdf/geol.pdf (A letöltés dátuma: 2013. 09. 29.)

³⁶ UN Security Council (1994): *S/RES/937. 21 July 1994*. Forrás: [www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/937\(1994\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/937(1994)) (A letöltés dátuma: 2013. 10. 06.) Az UNOMIG létszáma 2009-ben, közvetlen a misszió orosz kezdeményezésre történő bezárása előtt érte el maximumát, akkor 459 fő vett részt a munkájában. Forrás: www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unomig/facts.html (A letöltés dátuma: 2015. 01. 22.)

grúz elüldözését Abháziából. Az abházok soha nem bocsátották meg a grúzok által elkövetett atrocitásokat. Moszkvának nem állt érdekében végleges politikai megoldást találnia a grúz–abház problémára, ami szükségtelenné tette volna az orosz csapatok jelenlétét a régióban, és ami a politikai, katonai befolyás elvesztésével járt volna együtt Tbilisziben. A politikai rendezés hiányában csak idő kérdése volt, hogy a mélyben parázsló feszültségek ismét lángra kapjanak egy újabb fegyveres konfliktus keretében.

1.6. Konzolidáció, a Dél-Kaukázus növekvő energetikai szerepe

A 2008-as orosz–grúz háború okait többek között az orosz–grúz viszonyban és a térségért zajló nagyhatalmi geopolitikai játszmában kereshetjük. A polgárháborút követően Moszkva ideiglenes eredményeket ért el befolyásának helyreállításában Grúziában, amivel párhuzamosan az Egyesült Államok egyre nagyobb érdeklődést kezdett tanúsítani a térség iránt. Ez utóbbi fejleményt Oroszország jelentős biztonsági kihívásként értékelte.

A Szovjetunió széthullását követő kaotikus politikai helyzet 1992-től fokozatos javulás jeleit mutatta. Megalakult a Független Államok Szövetsége, és Oroszország Jelcin hatalma alatt késznek mutatkozott, hogy bizonyos mértékig – legalábbis a közelkülföld vonatkozásában – betöltse a Szovjetunió által hagyott politikai, gazdasági, katonai vákuumot. Egyes befolyásos politikai körök, amelyek magukba foglaltak régi kommunistákat, nacionalistákat és a fegyveres erők magas rangú tagjait, a szovjet/orosz birodalmi befolyás helyreállítására törekedtek. Ezzel szemben a frissen függetlenné vált Grúzia a nemzetépítés útjára lépett, ami óhatatlanul ütközőpályára állította Tbiliszit az elveszett befolyása visszaszerzésére törekvő Moszkvával.

Eduard Sevardnadze hatalomra kerülésekor ellentmondásos figuraként lépett ismét a grúz politika porondjára. Szovjetunió utolsó külügyminisztereként annak felbomlásában Gorbacsov mellett betöltött szerepe miatt egyrészt jó kapcsolatokkal rendelkezett az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában, valamint régi elvtársai között Moszkvában (főleg a Külügyminisztériumban), másrészt az orosz keményvonalasok között rendkívül népszerűtlen volt, ugyancsak a Szovjetunió békés felbomlásában játszott szerepéért. Tbilisziben szintén ambivalens érzelmek övezték. Míg egyesek a Gamszahurdia-éra után várva várt stabilitás, az Oroszországgal megromlott kapcsolatok helyreállítóját látták benne, addig mások hazaárulót, az orosz érdekek feltétlen kiszolgálóját. Mint mindig, az igazság valahol középen rejlett.

A Sevardnadze által örökölt politikai helyzet, a dél-oszét és adzsáriai *de facto* függetlenség, majd az Abháziában kirobbant harcok, az ország területén állomásozó orosz csapatok (az orosz Transzkaukázusi Katonai Körzet főparancsnoksága még Tbilisziben volt) nem hagytak más utat, mint a Moszkvával megromlott kapcsolatok helyreállítását. Ennek a politikának a gyakorlati megvalósulása tükröződött az 1992. június 24-én Borisz Jelcin és Eduard Sevardnadze által aláírt *szocsi egyezményben*, amely négy egyenrangú komponensű – orosz, grúz, dél- és észak-oszét – Egyesült Ellenőrző Bizottságra és békefenntartó egységre bízta a fegyverszünet betartatását Dél-Oszétiában.³⁷ Az egyezmény valóban sta-

³⁷ 1992-es szocsi egyezmény a grúz–oszét konfliktus rendezésének alapelveiről.

bilitást teremtett a régióban, de hosszú távon a *de facto* 3:1 arányú oszét többség rendkívül előnytelennek bizonyult Grúzia számára, és ellehetetlenítette a Bizottság munkáját.

Az abház konfliktus – ahol az orosz csapatok egyre erőteljesebben avatkoztak be az abházok mellett, habár a hivatalos orosz álláspont továbbra is semleges maradt – keményebb diónak bizonyult. Az 1993. szeptember 16-i támadást követően a totális vereség küszöbén álló grúzok kénytelenek voltak erőiket megosztani, és szembenézni az Abháziával határos Mingréliában tevékenykedő zviadista erők (Gamszahurdia hívei) egyre nagyobb térnyerésével is. Sevardnadzének ismét nem volt más lehetősége, mint Moszkva segítségét kérni, ahol nem látták volna szívesen a nacionalista Gamszahurdia hatalomba történő visszatérését. 1994. május 14-én megszületett a *moszkvai egyezmény*, amely alapján 1994 júniusában FÁK-békefenntartók érkeztek a térségbe, ezzel Tbiliszi végleg elvesztette minden reményét az ország területi integritásának helyreállítására.

Az orosz befolyás további erősödésének jele volt Grúzia 1993. október 21-i csatlakozása a Független Államok Közösségéhez, majd az 1994. februári csatlakozása a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetéhez, továbbá az orosz csapatok grúziai státuszáról aláírt katonai megállapodás – amely alapján négy orosz katonai bázis maradt az országban: Vazianiban, Akhalkalakiban, Batumiban és Gudautában –, valamint a grúz–török határ felügyeletét továbbra is orosz határőrök látták el. Grúzia alkalmazkodását a politikai realitásokhoz és mindenekelőtt Moszkva igényeihez Borisz Jelcin hivatalos tbiliszi látogatása pecsételte meg 1994 februárjában, mikor aláírták az orosz–grúz barátsági és együttműködési szerződést.³⁸

Az elkövetkező évek egyfajta *pax russica* jegyében teltek. A grúz védelmi miniszter, belügyminiszter és a biztonsági szervek vezetője Moszkvából lett kinevezve, és a grúz vezetés mindent megtett, hogy feltétlen hűségéről biztosítsa Oroszországot.³⁹ De bármit tett is Tbiliszi, az abház és a dél-oszét kérdés rendezéséhez, az ország területi integritásának helyreállításához nem került közelebb. A felismerés, hogy az orosz közeledésnek megvannak a határai, elindított egy lassú, nyugati irányba való fordulási folyamatot, amely szerencsésen egybeesett az Egyesült Államok térség iránt növekvő érdeklődésével.

Kezdetben a nyugati érdeklődés fókuszában a térség energiahordozóinak kiaknázása, illetve szállítása állt, amelyben a kelet–nyugat és az észak–dél energiafolyosón elhelyezkedő Grúzia kulcsszerepet játszott mint megkerülhetetlen tranzitország. Az új irányvonal egyik első kézzelfogható eredménye a Baku–Tbiliszi–Ceyhan (BTC) vezeték megépítése volt, amely a már létező Baku–Novorosszijszk és Baku–Supsa olajvezetékek mellett Oroszország és a Boszporusz megkerülésével képes a világpiacra juttatni a kaszpi kőolajat. A 3,2 milliárd amerikai dollárba kerülő és az 1768 km hosszú BTC-vezeték építését 2002-ben kezdték meg, és 2005-ös felavatása óta napi egymillió hordó olajat képes szállítani. 2006-ban megkezdte működését a dél-kaukázusi, vagy más néven Baku–Tbiliszi–Erzurum (BTE) gázvezeték is, amely az azeri Shah Deniz gázmezőt köti össze – Oroszország megkerülésével – a törökországi Erzurummal. A 692 km hosszú vezeték évi 8,8 milliárd m³ gázt képes szállítani Törökországba.⁴⁰

³⁸ JEFFRIES, Ian (1996): *Economies in Transition*. London, Routledge. 271.

³⁹ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 34–37.

⁴⁰ SEBŐ, László – SIPOS-KECSKEMÉTHY, Klára (2009): Energy Security and the Caucasus Region. *AARMS*, Vol. 8. No. 3. 403–412. Forrás: <http://archiv.uni-nke.hu/downloads/aarms/docs/Volume8/Issue3/pdf/02sebo.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)

A lassú, nyugati irányba történő fordulás eredményeként Grúzia szintén jelentős katonai segítyt kapott az Egyesült Államoktól hadseregének korszerűsítése céljából, továbbá a második csecsen háború alatt Sevardnadze megtagadta a grúz légtér és határmenti területek használatát az orosz légierőtől és hadseregtől, ami tovább élte a viszonyt Moszkvával. 1999-ben Tbiliszi kilépett a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetéből, majd az isztambuli EBESZ-csúcson elérte, hogy a Grúziában lévő orosz katonai bázisokat belátható időn belül bezárják. A fentiek fényében meglepő, de a posztszovjet térség politikai viszonyaira jellemző, hogy a 2003-as rózsás forradalom idején Moszkva mégis a jól ismert barátból vált ellenséget, Sevardnadzét támogatta Szaakasvivilvel szemben.⁴¹

Végül a Sevardnadze-korszakról megállapítható, hogy a kezdetben Grúziát az orosz befolyási övezetbe visszavezető elnök az évek során nyugati fordulatot vett, amely többek között annak volt betudható, hogy Moszkva nem volt képes egy független, önálló, területileg egységes Grúziát elfogadni a térségben, még orosz irányultságú külpolitikával sem. A nyugati nyitást elősegítette az Egyesült Államok térség iránt tanúsított fokozódó érdeklődése, amelynek elsősorban energiapolitikai okai voltak. Ugyanakkor bármennyire elégedetlen volt Moszkva a Sevardnadze által folytatott politikával, arra nem volt felkészülve, hogy egy valódi demokratikus fordulat következtében Grúzia reális esélyt kapjon az európai integrációra, amely – mint látni fogjuk – végtelenen megrontotta a két ország közötti viszonyt.

1.7. A rózsás forradalom

Mint azt a korábbiakban láttuk, a 2008-as orosz–grúz háború okai közül az etnikai ellentétek kiéleződése és az orosz–grúz kapcsolatok megromlása viszonylag korán, az 1990-es években jelentkezett (még ha Moszkva és Tbiliszi kapcsolataiban a Sevardnadze-korszakban átmeneti enyhülés következett is be). A nagyhatalmak közötti geopolitikai vetélkedés az 1990-es években mérsékelten volt jelen a térségben. Ezen a téren az igazi fordulatot a rózsás forradalom, illetve a 2001. szeptember 11-i terrortámadás jelentette, amelyek együttes eredményeként az Egyesült Államok mind katonai, mind politikai értelemben jóval markánsabban jelent meg a posztszovjet térségben.

Sevardnadze nemcsak a külpolitikában, hanem a belpolitikában is kényes egyensúlyozásra kényszerült a régi, még hatalomban levő szovjet elit és egy fiatalabb, nyugati orientáltságú, többnyire nyugaton végzett generáció között, amely Grúziának liberális, demokratikus és Oroszországtól független jövőt álmodott. A kormányzó Grúz Polgári Szövetségen belül ezt a szárnyat Zurab Zhvania vezette, és mellette hamarosan feltűnt Miheil Szaakasvili is, aki 1995-ben csatlakozott a párthoz, és 2000-ben már igazságügy miniszternek nevezték ki, de 2001-ben mind a posztjáról, mind pedig párttagságáról lemondott, hogy megalakíthassa az ellenzéki Nemzeti Mozgalmat. Időközben Zhvania és Nino Burjanadze – egy másik prominens ellenzéki figura – is pártot alapítottak Egyesült Demokraták néven, hogy önállóan indulhassanak a 2003-as választásokon.

A 2000-es évek elején a grúz belpolitika meglehetősen szabad volt, az ellenzéki pártok megjelenhettek a tömegtájékoztatási eszközökben, és a hatalom direkt módszerekkel nem

⁴¹ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 45–48.

korlátozta tevékenységüket. A nyugati típusú civil szerveződések is megjelentek, amelyek gyakran az Egyesült Államokból és Nyugat-Európából kaptak támogatást működésükhöz.

A 2002-es helyhatósági választásokon már érződött a kormánypárt visszaszorulása. Szaakasvili Nemzeti Mozgalma és a Munkáspárt győzelmet arattak Tbilisziben, így az ifjú politikus megkaphatta a Városi Tanács elnöki pozícióját. A 2003. novemberi parlamenti választásokra készülve Sevardnadze Új Grúziáért néven létrehozott egy ernyőszerületet, amely a kormányzó párton kívül számos kisebb pártot is magában foglalt.⁴²

A parlamenti választásokat a 2005-ös elnökválasztás főpróbájaként kezelő Sevardnadze – amelyen ő ugyan már alkotmányos korlátok miatt nem indulhatott – mindent elkövetett a parlamenti többség megtartása érdekében, ami átfogó választási csaláshoz vezetett. Az EBESZ választási megfigyelői jelentésükben így fogalmaztak: „A választások demonstrálták azt, hogy a hatóságoknak nem volt meg a politikai szándékuk egy hiteles, demokratikus választási eljárás lefolytatására. Ez széles körű és szisztematikus választási csalást eredményezett a választás napján, és azt követően.”⁴³ A jelentés szerint a választói névjegyzék pontatlan és nem megbízható volt, ezért jelentős számú választópolgár nem adhatta le a szavazatát, míg mások többször is szerepeltek a névjegyzékben. A kormánypárt a kampány során az állami adminisztráció erőforrásait használva jogtalan előnyre tett szert, és a választást lebonyolító tisztségviselők is elfogultak voltak az Új Grúziáért párt irányába. A választási bizottságok sem pártatlanul végezték munkájukat, így komoly csalásokra kerülhetett sor a választókerületekben, valamint az állami média is elfogultan közvetítette az eseményeket.⁴⁴

Míg a független civil szervezetek által végzett exit poll felmérések az ellenzék győzelmét mutatták, addig a Központi Választási Bizottság a kormánypárt győzelmét deklarálta. A hivatalos eredmények szerint az Új Grúziáért párt 26%-ot, a Nemzeti Mozgalom 22%-ot, a Munkáspárt 15%-ot, az adzsárai nemzeti párt, az Unió Grúzia Demokratikus Megújulásáért 8,5%-ot, a Burjanadze Demokraták 8,2%-ot, míg az Új Jogok 8%-ot ért el a választásokon. A hivatalos adatokkal szemben a Fair Elections nevű vezető megfigyelő-szervezet mérése szerint a Nemzeti Mozgalom 26%-ával szemben az Új Grúziáért csak 19%-ot kapott, míg a Munkáspárt 17%-ot, a Burjanadze Demokraták pedig 10%-ot ért el. Más független megfigyelők is az ellenzék győzelmét deklarálták.⁴⁵

Szaakasvili a Rustavi-2 televízióknak adott interjújában ekkor már az ellenzék győzelméről beszélt,⁴⁶ és hamarosan a választási csalások miatt utcára vonuló tömegek vezéralakjává vált. A 2003. november 6-án publikált adzsárai eredmények híven tükrözték a régió erős emberének, „Batono” Abashidzének a status quo iránti elkötelezettségét. A kormánypárttal szövetséges adzsárai Unió Grúzia Demokratikus Megújulásáért a szavazatok 95%-át kapta – ezzel a hivatalos eredményekben második helyre került az Új

⁴² Uo. 85–87.

⁴³ *Georgia, Parliamentary Elections, 2 November 2003. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Part I* (2004). Warsaw, OSCE–ODIHR. Forrás: www.osce.org/odihr/elections/georgia/22206 (A letöltés dátuma: 2014. 02. 20.)

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ SERSHEN, Dan (2003): Chaotic Election Day in Georgia Produces Contradictory Results. *Eurasianet.org*, 2003. 11. 03. Forrás: www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav110303.shtml (A letöltés dátuma: 2003. 11. 03.)

⁴⁶ Uo.

1.8. A Szaakasvili-éra

A Szaakasvili-adminisztráció hatalomra kerülése után folytatott politikájának következtében a 2008-as háború hipotézisben megfogalmazott mindhárom oka terén jelentős romlás következett be. Először is: Tbiliszi megújult erővel próbálta helyreállítani Grúzia területi integritását, ezért megnövekedtek az etnikai feszültségek a dél-ozsétokkal és az abházokkal. Másodsorban: a nyugati integrációt célul kitűző, illetve az Oroszország által ellenőrzött szakadár területeken a status quót megváltoztatni kívánó Tbiliszi óhatatlanul kielezte a viszonyt a befolyása megőrzésében érdekelt Moszkvával. Harmadsorban: a nyugati integrációs törekvések, az EU- és a NATO-tagság elérése óhatatlanul bevonta a nyugati államokat – elsősorban az Egyesült Államokat – a térségért folyó geopolitikai játszmába.

Az ország irányításának teljes átvételét követően az új adminisztráció nagy legitimitással kezdte meg munkáját, és a grúz társadalom döntő többsége optimizmussal tekintett a jövőbe. Ugyanakkor a Szaakasvili vezette kormány hatalmas kihívásokkal nézett szembe, amelyek részben az ország szovjet korszakból származó örökségéből, részben pedig az 1990-es évek során felszínre került etnikai feszültségekből táplálkoztak. Ezen kihívások közé tartozott a korrump, diszfunkcionális intézményrendszer (különösen az igazságszolgáltatás), a szegénység, a gazdasági függés Oroszországtól és nem utolsósorban a központi hatalomtól független szakadár területek. Az ország vezetése – nagy társadalmi konszenzust tudva maga mögött – átfogó és gyors reformprogramba kezdett. Szaakasvili a gazdaság liberalizálása, a korrupció elleni küzdelem és az intézményrendszer megerősítése mellett különösen fontosnak tartotta az ország területi integritásának helyreállítását.

A gazdaság talpra állítása, a privatizáció és a külföldi működőtőke Grúziába csábítása gyors eredményeket hozott, az ország 2004 és 2008 között átlagosan évi 10%-os GDP-növekedést produkált, ami a megnövekedett adóbevételeken keresztül forrásokat biztosított a lakosság életszínvonalának növelésére is. Az állami költségvetés néhány éven belül a háromszorosára duzzadt. A korrupcióellenes harc is sikeresnek bizonyult, Grúzia a Transparency International 180 országot tartalmazó korrupciós indexén néhány éven belül a 133. helyről a 67-re került. Ugyanakkor a reformfolyamat felgyorsítása érdekében az elnöki hatalom – számos alkotmánymódosítás révén – rendkívüli módon megerősödött, felborítva így a fékek és ellensúlyok demokratikus rendszerét. Mindezen sikerek ellenére Szaakasvili erőskezű kormányzása, amely a választási rendszer átalakításán keresztül a kormányzó párt hatalmának bebetonozását is célozta, hamar ellenállást váltott ki számos társadalmi csoportban.⁵¹

Az állami intézményrendszer és a gazdaság átalakításánál jóval nagyobb kihívást jelentett Grúzia területi integritásának helyreállítása, amely Szaakasvili reformprogramjának legfontosabb elemévé vált. A szakadár területek visszaszerzését erőszakmentesen képzelte el, arra alapozva, hogy egy gazdaságilag rohamosan fejlődő Grúzia, ahol az életszínvonal jelentősen meghaladja az abház és a dél-ozsét életszínvonalat, vonzóvá válhat ezen területek lakossága számára, megkönnyítve a tárgyalásos úton való újraegyesülést. Szaakasvili rendkívül ambiciózus elképzelése szerint ez már első elnöki ciklusában lehetővé tette volna az ország egyesítését.

⁵¹ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 89–90.

A frissen megválasztott elnök elsőként a legkönnyebbnek látszó feladathoz fogott hozzá. Adzsáriában Aszlan Abasidze maffia jellegű uralma sérülékenynek tűnt, amit alátámasztottak a 2004 elején megindult Abasidze-ellenes tömegdemonstrációk is. Szaakasvili – hogy segítse az ellenzéki mozgalmakat, és előmozdítsa a Batono bukását – gazdaságilag elszigetelte Adzsáriát, és katonai gyakorlatokra adott parancsot a régióban. Erre válaszul Abasidze felrobbantatta az Adzsáriát Grúziával összekötő hidakat, és Moszkvába repült támogatásért, amelyet ez alkalommal nem kapott meg.⁵² Igor Ivanov, az Orosz Nemzetbiztonsági Tanács akkori vezetője május 5-én Batumiba repült, és a következő nap, május 6-án Abasidze lemondásra kényszerült.⁵³

Adzsária Grúziába történő integrálása nagy sikert jelentett a Szaakasvili-adminisztrációnak, amely azt a helytelen következtetést vonta le a gyors győzelméből, hogy Dél-Oszétiában is hasonló eredményeket érhet el Eduard Kokojtí dél-oszét vezetővel szemben. Ugyanakkor Moszkva, bár ez alkalommal nem avatkozott közbe, hogy megmentse egyik szövetségét (Adzsáriának nincs közös határa Oroszországgal, ami önmagában is megnehezítette volna a beavatkozást), világosan Szaakasvili értésére adta, hogy a jövőben nem lesz ilyen engedékeny Tbiliszivel szemben. Állítólag maga Putyin közölte a grúz elnökkel az Abasidze távozását követő napokban, hogy: „Emlékezz, mi nem avatkoztunk be Adzsáriában, de nem fogsz semmilyen ajándékot kapni tőlünk Dél-Oszétiában és Abháziában.”⁵⁴

Minden figyelmeztetés ellenére, a Batumiban aratott sikert követően Szaakasvili Dél-Oszétia felé fordult. A grúz rendőrök és határőrök szigorú ellenőrzést vezettek be a déloszét *de facto* határon a csempészés – akkor a régió legfőbb megélhetési forrása – megakadályozásának érdekében, miközben humanitárius segítyt ajánlottak fel a szakadár terület lakosságának. A stratégia ezúttal nem vált be. Az oszétok nem felejtették el az 1990-es évek kegyetlen harcait, és félelmük egy esetleges grúz agressziótól meghaladta a Kokojtí által működtetett rezsimmal szembeni ellenszenvüket. 2004 közepén a grúz belügyi és katonai csapatok jelenléte sorozatos fegyveres összecsapásokat provokált a régióban, ezért Szaakasvili kénytelen volt visszavonni azokat. A tucatnyi halálos áldozattal járó 2004. augusztusi összecsapásokat követően 2004. november 5-én a grúz miniszterelnök, Zurab Zhvania és Eduard Kokojtí Szocsiban aláírtak egy, a konfliktuszónát demilitarizáló egyezményt. Az International Crisis Group jelentése szerint mindkét félnek újra kellett volna értékelnie a másikkal szemben folytatott politikáját.⁵⁵

Dél-Oszétia Grúziába való integrálása kudarcot vallott. A 2004-es események, amelyek kis híján háborúhoz vezettek Dél-Oszétia és Grúzia között, felidéztek az 1991–1994 közötti polgárháború emlékeit, megemelve az így is magas pszichológiai akadályt, amely a két fél közötti kölcsönös bizalomépítés útjában állt.⁵⁶

⁵² Uo. 91–95.

⁵³ Abashidze Flees Georgia. (2004). *Civil Georgia*, 2004. 05. 04. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=6880 (A letöltés dátuma: 2014.02. 20.)

⁵⁴ ASMUS, Ronald D. (2010): *A Little War That Shook the World. Georgia, Russia, and the Future of the West*. New York, Palgrave Macmillan. 75.

⁵⁵ Georgia: Avoiding War in South Ossetia (2004). *International Crisis Group*, 2004. 11. 26. Forrás: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN019224.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)

⁵⁶ *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2, 14.

A dél-ozsét kudarcot követő években Tbiliszi mindent megtett annak érdekében, hogy nemzetközi – elsősorban nyugati – figyelmet irányítson „befagyott konfliktusaira”. Erőfeszítéseinek középpontjában az orosz mediátori szerep mérséklése és az orosz békefenntartók nyugatiakra való cseréje állt. Szaakasvili 2005-től számos béketervre tett javaslatot, amelyek EBESZ-támogatással széles körű kulturális és politikai autonómiát garantáltak volna a két szakadár tartománynak egy föderális államszervezetben belül, de ezek sorra megbuktak az abház, a dél-ozsét és főképp az orosz vezetés ellenállásán.⁵⁷

2006-ban a grúz vezetés ismét egy erőszakosabb hozzáállással próbálta meg az ország területi integritását megerősíteni. Az Egyesült Államok által biztosított katonai segítségnek köszönhetően mind felszerelésében, mind kiképzésében sokat fejlődött fegyveres erőkre támaszkodva helyreállította fennhatóságát az abház Kodori-völgy felett, elkergetve az addig a területet irányító helyi vezetőt. Dél-Ozsétia kapcsán valóságos segélyezési háború bontakozott ki a grúz és az orosz fél között. Míg Tbiliszi az általa ellenőrzött dél-ozsét területek fejlesztésére szánt jelentős anyagi forrásokat (előbb 3,5 millió, majd 7 millió amerikai dollárt), addig Moszkva a szakadár területeket támogatta anyagilag, a grúz fél szerint illegálisan.⁵⁸

Szaakasvili reintegrációs törekvéseiről általánosságban megállapítható, hogy megfelelő elegyét tartalmazta a gazdasági ösztönzők, a segélyprogramok és az erőszakszervezetek alkalmazásának. Míg Adzsáriában és a Kodori-völgy felett sikerült a grúz központi hatalom befolyását törvényes erőszakkal helyreállítani, addig a 2004-es dél-ozsét kudarcot követően Dél-Ozsétia és Abházia esetében csak gazdasági ösztönzőkkel próbálkozott. Ugyanakkor a nemzetközi figyelemfelhívás, Oroszország szerepének – legalább részleges – kiváltása nyugati szereplőkkel, kudarcot vallott. Sem a nyugati országok, sem az EU vagy a NATO nem kívánt belebonyolódni az európai kontinens perifériájának „befagyott konfliktusaiba”. A grúz elnök által felállított időkeret is szűknek bizonyult, ilyen mélységű etnikai konfliktusok megoldásához nagy türelem szükséges, egy-két év alatt nem lehet végleges rendezést elérni.

Az erőltetett belső reformok miatt – habár azok számos területen látványos eredményeket hoztak – Szaakasvili belső támogatottsága is sokat erodálódott. Az állami intézményrendszer gyors átalakítása, az erőltetett gazdasági liberalizáció sok kárvallottat eredményezett. Szintén az elnök támogatottságát ásta alá az átalakítások gyors átvitele érdekében megerősített elnöki hatalom, amely sokak szemében antidemokratikus törekvéseket takart. Az elégedetlenség 2007 novemberében tömegdemonstráció formájában öltött testet, amelyet a rendőrség november 7-én erőszakkal leverte. A zavargások miatt az ellenzéki Imedi tv-adót bezárták, és tíz napos szükségállapotot vezettek be. Az események alapjaiban rengették meg Szaakasvili demokratikus legitimitációját, ezért kénytelen volt egy előrehozott elnökválasztáson megerősíteni azt. Ugyan a 2008. január 5-i rendkívüli

⁵⁷ FULLER, LIZ (2007): Georgia: Abkhazia Certain To Reject New 'Peace Plan'. *Radio Free Europe*, 2007. 04. 13. Forrás: www.rferl.org/a/1075857.html (A letöltés dátuma: 2018. 04. 03.)

⁵⁸ Georgia's South Ossetia Conflict: Make Haste Slowly (2007). *International Crisis Group*, 2007. 06. 07. Forrás: www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-s-south-ossetia-conflict-make-haste-slowly (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)

elnökválasztást a regnáló elnöknek sikerült 53%-os többséggel megnyernie,⁵⁹ majd a 2008. május 24-i parlamenti választások is a kormányzó párt győelmét hozták,⁶⁰ de a grúz társadalom és politikai rendszer erősen polarizálódott, Szaakasvili demokratikus elkötelezettségét sokan kétségbe vonták.

1.9. Oroszország és a posztsovjet térség viszonya a Szovjetunió felbomlását követően

Oroszország és a posztsovjet térség viszonyának vizsgálata megerősíti azt a feltevést, hogy az orosz–grúz háború nem önálló, elkülönülő esemény volt, hanem egy, a térség befolyásolásáért folyó geopolitikai játszma szerves része, amely az egész kontinens biztonságára jelentős hatással van. Az Oroszországi Föderáció ezen geopolitikai játszma során realista regionális nagyhatalomként viselkedik. Ennek a viselkedésnek a vizsgálata hozzájárulhat Oroszország jelenlegi magatartásának megértéséhez és ezen keresztül az európai biztonság megerősítéséhez.

A Szovjetunió felbomlását követő első évek eufóriájában Oroszország mindent megtett, hogy a Nyugat jóindulatát elnyerve, magát demokratikus országnak, a nemzetközi közössé „normális” tagjaként fogadtassa el. Ebben az időszakban háttérbe szorultak az orosz külpolitikát évszázadokon keresztül meghatározó tényezők, úgymint az ország perifériális elhelyezkedése, „geopolitikai magánya”, a történelmi birodalmi tudat és az eurázsiai különutasság.⁶¹

Az első – 1993–94-ig tartó – időszak a jelicini korszak kül- és biztonságpolitikájában Andrej Kozirjev külügyminiszter nevével fémjelezhető. Ennek az időszaknak az elsődleges célkitűzése a nyugati világba történő politikai és gazdasági integráció volt, és az ellenségkép hiánya jellemezte. Ebben az úgynevezett „korai atlantizmus” korszakában Moszkva szoros partneri együttműködésre törekedett az Egyesült Államokkal és a NATO-val.⁶² Ugyanakkor hiba lenne ezt a periódust az orosz külpolitika homogén nyugat-barátságával jellemezni. Jevgenyij Primakov, a hírszerzés vezetője, majd külügyminiszter és miniszterelnök már ekkor hangsúlyozta a FÁK-térség kiemelt szerepét Oroszország külpolitikájában, és rámutatott azokra az eltérésekre, amelyek hazája és a Nyugat érdekei között fennállnak. Szergej Sztankevics – Jelcin elnök egyik tanácsadója – még markánsabb nézeteket képviselt, már ekkor hangsúlyozva Oroszország eurázsiai szerepét és ezen belül is Ázsia fontosságát.⁶³

⁵⁹ *Georgia Extraordinary Presidential Election, 5 January 2008. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report* (2008). Warsaw, OSCE–ODIHR. Forrás: www.osce.org/odihr/elections/georgia/30959?download=true (A letöltés dátuma: 2014. 04. 18.)

⁶⁰ *Georgia Parliamentary Elections, 21 May 2008. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report* (2008). Warsaw, OSCE–ODIHR. Forrás: www.osce.org/odihr/elections/georgia/33301?download=true (A letöltés dátuma: 2014. 04. 18.)

⁶¹ Kiss J. (2003): *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*. Budapest, Teleki László Alapítvány. 97–103.

⁶² Sz. Bíró Zoltán (2014b): Oroszország és a posztsovjet térség biztonságpolitikája, 1991–2014 (II.). *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 4. sz. 37–55. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2014&szam=4 (A letöltés dátuma: 2015. 02. 10.)

⁶³ Uo. 41–42.; Kiss J. (2003): *i. m.* 103–107.

A kozirjevi atlantizmus alapján – könyvünk szempontjából lényeges elemként – Moszkva ebben az időszakban még nem tekintette veszteségnek a szovjet belső periféria leválását, sőt a belső reformok és a Nyugathoz való közeledés gyors végrehajtásának akadályát képező közép-ázsiai és transzkaukázusi területek függetlenedését még egyfajta előnyként is értékelte.⁶⁴ Ugyancsak a közélkülföld⁶⁵ ügyeibe való beavatkozást, a reintegrációt gátolta, hogy a moszkvai vezetői körök féltették a Nyugattal ápolt jó kapcsolatokat a posztszovjet térség frissen kirobbanó konfliktusaiba való érintettségétől (Afganisztán-szindróma), továbbá a posztszovjet térség iránt tanúsított teljes nyugati érdektelenség sem keltette az orosz érdekszférába való beavatkozás veszélyének érzetét, biztonsági kockázat kialakulásának látszatát az orosz fővárosban.

Mint ahogy arról korábban szó volt, az orosz külpolitika a jecini időszakban korántsem volt homogénnek tekinthető, így a közélkülföld vonatkozásában is számos eltérő álláspont képviseltette magát a végrehajtó hatalmon belül is. A keményvonalas volt kommunista nomenklátúra, illetve a biztonsági szervek és a hadsereg vezető rétege a posztszovjet térség feletti erősebb kontroll megvalósítása mellett tört lándzsát. Álláspontjuk szerint a közélkülföld Oroszország által befolyásolt övezetének része, az ott kialakuló konfliktusok veszélyeztetik az ország biztonságát és területi integritását, valamint szélesebb értelemben Moszkva világpolitikában elfoglalt pozícióját.⁶⁶ Ez az álláspont még a Külügyminisztériumon belül is képviseltette magát. Fjodor Selov-Kovegyajev külügyminiszter-helyettes szerint az új geopolitikai realitások elismerése „nem jelenti azt, hogy Oroszország feladná hagyományos céljait, az orosz földek összegyűjtését, csak mostantól ezt másképp értelmezi: ezen a FÁK-tagállamok Oroszország köré tömörítését és azt kell érteni, hogy az egykori szovjet államok gyűrűjét a nemzetközi közösség Oroszország érdekszférájának ismerje el, magát Oroszországot pedig a FÁK katonai biztonságát és a térség stabilitását garantáló vezető hatalomnak”.⁶⁷ A Szovjetunió felbomlását követően új elemként jelent meg az Oroszország határain kívül – elsősorban a közélkülföld országaiban – rekedt 26 milliós orosz kisebbség kérdése is, amely szintén egy beavatkozás párti irányvonal felé mozdította el az orosz külpolitikát, habár a határon túli oroszok védelme kevésbé markánsan jelent meg az 1990-es években, mint később, a putyini kurzus alatt.⁶⁸

1994-től a kezdeti eufóriát követő kiábrándultságnak, az orosz kül- és biztonságpolitika nyugati irányultságát felváltó önálló irányvonal kialakításának lehetünk tanúi. Ennek az irányváltásnak a fő okai a mai napig meghatározzák az orosz kül- és biztonságpolitikát. 1994-re világossá vált, hogy a nyugati politikai és gazdasági integráció még középtávon sem valósítható meg, az orosz gazdaság fellendítését, tökeigényének kielégítését a Nyugat nem vállalja magára, ezért előtérbe kerültek a hagyományos, orosz

⁶⁴ Uo. 45.

⁶⁵ Sz. Bíró Zoltán következőképpen definiálja a közélkülföld fogalmát: „A közélkülföld fogalma a posztszovjet térség szinonimájaként jelent meg az orosz külpolitikai szótárban az 1990-es évek elején, és noha mára már jórészt kikopott onnan, a jelzős szerkezet azt hivatott megjeleníteni, hogy Moszkva számára a »külföldnek« ez a része különleges jelentőséggel bír, földrajzi közelsége okán nagyobb érdekeltséget jelent.” Sz. Bíró Zoltán (2008): Az orosz–amerikai viszony alakulásáról. *Nemzet és Biztonság*, 1. évf. 2. sz. 17. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/sz_biro_zoltan-az_orsosz_amerikai_viszony_alakulasarol.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 19.)

⁶⁶ Kiss J. (2003): *i. m.* 104–107.

⁶⁷ Sz. Bíró (2014b): *i. m.* 38.

⁶⁸ Kiss J. (2003): *i. m.* 104–107.

történelmi meghatározottságból eredő megoldások. Külpolitikai szempontból a Moszkva és Washington közötti egyre inkább kézzelfogható aszimmetria, alárendelt viszony hatott kiábrándítóan az egyenjogú partnerséget igénylő orosz politikai elitre. A Nyugattal való érdekkülönbséget, konfrontációt legmarkánsabban a NATO keleti bővítésének ellenzése, a délszláv háborúk során az orosz álláspont figyelmen kívül hagyása és a balti államokban rekedt orosz kisebbség jogainak megsértése jelentette meg.⁶⁹

A NATO-bővítés különösen mély nyomot hagyott az orosz külpolitikai elitben, amely azt egyértelmű biztonsági kihívásként élte meg. Az orosz nagyhatalmi, realista külpolitika egyértelmű visszatérését jelezte (a megelőző évek liberálisabb gondolkodásával szemben) Jelcin elnök 1993 őszén a nyugati nagyhatalmak vezetőinek a NATO keleti bővítésének ellenzéséről írt levele, amelyben kifejtette, hogy „Oroszország nem szeretné, ha Kelet-Közép-Európa államai a szervezet tagjai lennének, mert ez azt jelentené, hogy a térség országait Moszkva többé nem tekinthetné sem Oroszország biztonsági övezetének, sem olyan zónának, amelyben érvényesíteni tudná kivételes jogait és érdekeit.”⁷⁰ A levél címzettjeinek köréből feltűnő módon hiányoztak a kelet-közép-európai vezetők, világosan jelezve, hogy Moszkva továbbra is a realista nagyhatalmi geopolitikában hisz, amely az érintett kisebb országok feje feletti döntéshozatalt preferálja.⁷¹

Moszkva minden ellenkezése – és csalódottsága – dacára a NATO keleti bővítése megvalósult. Még ha úgy is látszott, hogy 1997-ben Helsinkiben az orosz és az amerikai elnök csúcstalálkozóján a Kreml bizonyos koncesszióért⁷² cserébe áldását adja a bővítésre, Oroszországban ebben az időszakban alakult ki az az álláspont, amely a Szövetség további keleti térnyerését és a NATO-csapatok posztszovjet térségben való állomásoztatását minden áron megakadályozni kívánja, és amely fontos szerepet játszott a Grúziával szemben követett politikai irányvonal kialakítása során is.

A kozirjevi külpolitika felülvizsgálatával összefüggésben Moszkva aktívabb politikai és gazdasági szerepvállalásra törekedett közélkülföldön is. Hamarosan világossá vált azonban, hogy számos posztszovjet állam nem kívánja szorosabban fonnai kapcsolatait Oroszországgal, ezért a FÁK-on belül „többsebességű” együttműködés kezdett körvonalazódni a szervezet magjában azokkal az országokkal – Belarusz, Kazahsztán, Örményország – amelyek leginkább hajlandók voltak az együttműködésre. A katonai dimenzió vonatkozásában 1992–1994 között került sor a *kollektív biztonsági szerződés* aláírására és ratifikálására, amely Oroszországot, Kazahsztánt, Kirgizisztánt, Üzbegisztánt, Tádzsikisztánt és Örményországot, majd később Azerbajdzsánt, Belaruszt és Grúziát is magában foglalta (a szerződés lejártakor, 1999-ben Azerbajdzsán, Grúzia és Üzbegisztán nem hosszabbította meg annak hatályát).⁷³

Moszkva a posztszovjet térségben kirobbanó etnikai konfliktusok rendezésében is egyre nagyobb szerepet vállalt. Itt ugyanakkor egy érdekes ellentmondással kellett szembe-sülnie, mert az újonnan kialakult nemzetállamok vezetése – például a grúz is – gyakran

⁶⁹ Sz. BIRÓ (2014b): *i. m.* 46.

⁷⁰ Uo. 47.

⁷¹ TRENIN, Dmitri (2009c): Russia's Spheres of Interest, Not Influence. *The Washington Quarterly*, Vol. 32. No. 4. 8. Forrás: carnegie.ru/publications/?fa=23863 (A letöltés dátuma: 2015. 03. 04.)

⁷² Ezen koncessziók voltak a NATO és Oroszország közötti kapcsolatok intézményesítése, gazdasági segítségnyújtás, a G7-hez történő orosz csatlakozás és a WTO-tagság támogatása.

⁷³ Sz. BIRÓ (2014b): *i. m.* 49–50.

ellenségesen viszonyult Oroszországhoz. A térség konszolidációja mégis ezen „ellenséges” államok integritásának, területi egységének megőrzését kívánta volna meg. Nem meglepő módon számos esetben Moszkva inkább a stabilitást fenyegető szeparatista, de oroszbarát erők támogatása mellett döntött, amivel hosszú távon ugyan jóval nagyobb befolyásra tett szert a régióban, de a konszolidáció és a stabilitás rovására.⁷⁴

Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy az 1990-es évek elején egyrészt a kozirjevi külpolitikának köszönhetően Oroszország jelentős önmérsékletet tanúsított a közelkülföld fegyveres konfliktusaiba való beavatkozás során, másrészt nem is állt rendelkezésére a komolyabb beavatkozáshoz szükséges belpolitikai konszenzus és katonai erő. Oroszország relatív gyengeségét jól mutatta az 1997-ben megalakult – de végső formáját és nevét csak a 2006-os kijevi csúcson elnyerő – Szervezet a Demokráciáért és Gazdasági Fejlődésért (Organization for Democracy and Economic Development vagy a tagállamok nevének kezdőbetűi után: GUAM), amely Azerbajdzsán, Grúzia, Moldova és Ukrajna által létrehozott regionális szervezet (az Üzbegisztánnal időlegesen kibővült formátum neve GUUAM volt), és amelyből feltűnő módon hiányzik Oroszország. A GUAM a tagok közötti gazdasági integráció előmozdításán túl, amelynek részeként a Kaszpi-térség olajának európai piacokra juttatása is szerepelt Oroszország megkerülésével, a politikai és a katonai együttműködés erősítését is célul tűzte ki. Az ambiciózus tervek ellenére a GUAM nem volt képes igazi ellensúlyt képezni a térség domináns regionális hatalmával, Oroszországgal szemben.⁷⁵

Az 1990-es évek második felében – a primakovi külpolitika jegyében – Moszkva egyre határozottabban érvényesítette érdekeit a posztszovjet térségben. Ebben az időszakban már fel sem merült, hogy például nyugati békefenntartók közreműködésével akadályozhatnák meg a térség „befagyott konfliktusainak” kiújulását. Ugyanakkor Oroszország belső instabilitása mind gazdasági, mind biztonsági szempontból erős korlátokat szabott érdekérvényesítő képességének a közelkülföldön. Gazdasági téren az 1998-as pénzügyi összeomlás, a belső biztonság terén az 1994-es, majd az 1999-es csecsen háborúk kötötték le az ország erőforrásait.⁷⁶

Putyin elnök 2000-es hatalomra kerülése – habár az a kezdeti időszakban még nem volt egyértelműen előre látható – gyökeres változást hozott az orosz külpolitikában. Az új elnök mindenekelőtt megkezdte Oroszország belső stabilitásának helyreállítását, amely együtt járt a gazdaságot és gyakran a politikai életet is irányító oligarchák hatalmának megtörésével, az államhatalom központosításával. Az új politikai kurzusnak köszönhetően a kül- és biztonságpolitika formálásából eltűnt a Jelcin-érát gyakran jellemző többhangúság, az elnök kizárólagos jogkört formált az ország külkapcsolatainak alakítására. Kezdetekben – az 1999-es koszovói válságot érintő ellentéteket meghaladva – Oroszország kimondottan jó kapcsolatokat ápolt az Egyesült Államokkal és Nyugat-Európával. A nyugati országok üdvözltek a keleti szomszédjukban zajló belső hatalomkoncentrációt – vagy legalábbis nem emeltek kifogást ellene –, amely hozzájárult az ország stabilitásának

⁷⁴ Kiss J. (2003): *i. m.* 104–107.

⁷⁵ Simó Balázs Máté (2009): GUAM – egy posztszovjet unió kísérlete. *Nemzet és Biztonság*, 2. évf. 9. sz. 13–22. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2009&szam=9 (A letöltés dátuma: 2015. 03. 14.)

⁷⁶ MALASHENKO, Alexei (2007): The Islam Factor in Russia's Foreign Policy. *Russia in Global Affairs*, Vol. 5. No. 3. 157–170. Forrás: eng.globalaffairs.ru/number/n_9133 (A letöltés dátuma: 2015. 02. 11.)

megteremtéséhez, míg a 2001-ben induló terror elleni háború Moszkva gyors és határozott kiállását hozta az Egyesült Államok mellett. Az együttműködés szorosságát mutatta az is, hogy az afganisztáni háború során Oroszország eleinte nem kifogásolta az amerikai katonák megjelenését a posztszovjet térségben sem.

A kezdetben jól alakuló kapcsolatok gyorsan romlásnak indultak. Moszkva nem támogatta az Egyesült Államok BT-felhatalmazás nélkül indított 2003-as iraki háborúját – egy platformon állva Franciaországgal és Németországgal –, de az igazi törést a „színes forradalmak” (a 2003-as grúz „rózsás” és a 2004-es ukrán „narancsos”, illetve kisebb mértékben a kirgiz „tulipános”) jelentették, mivel Oroszország ezekben a politikai fejleményekben az Egyesült Államok támogatásával zajló hatalomátvételt látott. A Kreml nézőpontjából a közélkülföldön megjelenő Nyugat-barát kormányok – és a balti országok NATO-tagsága – egy átfogó stratégia alkotó elemeit képezték, egy „nyers geopolitikai offenzíva”⁷⁷ részét, amely egyaránt célozza Oroszország katonai bekerítését és a belső stabilitás megrendítését az országtól idegen demokratikus értékrend hangsúlyozásával, annak posztszovjet térségbe és végül Oroszországba való erőszakolt exportjával. Ekkorra már nyugaton is egyre több kritikus hang jelent meg a putyini rendszer autoriter voltát hangsúlyozva, amire válaszul a Kreml ideológusai előálltak az „irányított demokráciát” követően a „szuverén demokrácia” elméletével, amely a demokrácia mellett a szuverenitásra helyezi a hangsúlyt, egyértelműen az Egyesült Államok és a nyugati értékrenddel szemben meghatározva azt.⁷⁸

A 2000-es évek első felében zajló gazdasági folyamatok – az energiahordozók árának növekedése és az orosz energetikai cégek államosítása – látványos gazdasági fellendülést hoztak Oroszországban, és lehetővé tették Moszkva számára, hogy az 1990-es évektől eltérően markánsan képviselni tudja kül- és biztonságpolitikai érdekeit. A gáz- és az olajvagyon nemcsak a gazdasági fellendülés alapját képezte, de a külkapcsolatokban való érdekérvényesítés eszközeként is szolgált, amelyre a 2006-os és a 2009-es ukrán–orosz gázárvita szolgált például. Ugyanakkor az energiahordozók befolyásolási eszközként való használata tovább mélyítette a bizalmatlanságot az orosz gáztól függő kelet-közép-európai országokban és szélesebb értelemben a nyugati világban.

A biztonság- és védelempolitika terén az amerikai rakétapajzs kiépítésének szándéka és egyes elemeinek kelet-közép-európai telepítése jelentősen rontott a nyugati–orosz kapcsolatokon. Továbbá a „színes forradalmak”, valamint a balti országok NATO-csatlakozásának negatív hatásaként 2004-től Moszkva egyre határozottabban, retorziókat is kilátásba helyezve kezdte ellenezni a NATO posztszovjet térségben történő további térnyerését, amit az egyre növekvő gazdasági – valamint ezzel párhuzamosan katonai – erejével volt képes alátámasztani.⁷⁹ A megromlott viszony és a jóval határozottabb, a Nyugattal való konfrontációtól nem megriadó orosz külpolitikai irányvonal markánsan tükröződött Putyin elnök 2007-es müncheni biztonságpolitikai fórumon elmondott beszédében.

⁷⁷ Sz. BIRÓ Zoltán (2014c): Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991–2014 (III). *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 5. sz. 34. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2014&szam=5 (A letöltés dátuma: 2015. 02. 10.)

⁷⁸ Uo. 34–35.; TRENIN, Dmitri (2009b): Russia Reborn. *Foreign Affairs*, Vol. 88. No. 6. 64–78. Forrás: www.foreignaffairs.com/articles/65498/dmitri-trenin/russia-reborn (A letöltés dátuma: 2015. 01. 12.)

⁷⁹ Sz. BIRÓ (2014c): *i. m.* 34–35.

2008-ban Medvegyev elnök vette át a stafétabotot Putyintól, de a színpalak mögött továbbra is Putyiné maradt a döntő szó Oroszország külkapcsolatainak meghatározásában. Az újonnan megválasztott elnök, aki kezdetben „nyugatosabbnak” tűnt elődjénél, hamar szembesült az orosz–grúz háború, valamint Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismerése következtében jelentősen megromló nyugati–orosz kapcsolatokkal, amit csak súlyosbított a 2008-ban kezdődő pénzügyi és gazdasági világválság. Az elkövetkezendő években a Nyugat-Európával és az Egyesült Államokkal ápolt kapcsolatok lassú javulásnak indultak, nem utolsósorban az új amerikai elnök, Barack Obama „reset”-politikájának következtében, amely számos együttműködési lehetőséget – az Afganisztánban állomásozó amerikai csapatok ellátása, a nukleáris támadó fegyverek csökkentése, az iráni atomprogram kérdése – aknázott ki Oroszország és az Egyesült Államok között.

Időközben az orosz külpolitika jelentős mozgásteret veszített a gazdasági világválság és az energiahordozók világpiaci árának drasztikus csökkenése miatt, aminek következtében a korábbi dinamikus gazdasági növekedés recesszióba fordult át, amit később is csak mérsékelt gazdasági növekedés követett. 2009-től világossá vált, hogy az egyoldalú, az energiahordozók exportján alapuló gazdasági növekedés nem tartható fent, ugyanakkor az orosz gazdaság modernizálásának elmaradása sérülékennyé tette Oroszországot nemcsak gazdasági, de politikai szempontból is.⁸⁰

A gazdasági erőforrások megcsappanásával és a Nyugattal való konfrontáció következményeként az orosz külpolitika elsősorban a posztszovjet térségben való befolyástervezést tűzte ki célul – a 2012-től ismét elnöki szerepet betöltő Putyin irányításával –, amelyen keresztül megvalósíthatónak látta egy, a Nyugathoz képest ellenpólust képező világhatalmi centrum kialakítását. A FÁK-térség fontos szerepe tükröződik Dmitrij Trenyin, a Carnegie Moscow Center igazgatójának szavaiban is, aki szerint: „az Oroszországi Föderáció egyedülálló pozícióban van az európai-csendes-óceáni térségben. Elkülönülten, távolian, de mégis határos ezekkel régiókkal, és különböző mértékben kapcsolódik mindegyikükhöz. A 2010-es években Oroszország fokozni fogja erőfeszítéseit, hogy egy független gravitációs központtá váljon Észak-Euráziában. A FÁK szövetségeseire és partnereire támaszkodva Moszkva hajlandó megerősíteni helyzetét geopolitikai versenytársaival – az Európai Unióval nyugaton, és Kínával keleten – szemben.”⁸¹

A gazdasági integráció kezdetben egy vámunió formájában öltött testet – Oroszország, Kazahsztán és Belarusz részvételével –, amely 2015-re Eurázsiai Gazdasági Unióvá alakult. Ugyanakkor egy ilyen nagyszabású integrációs projekt nem képes valódi szerepét betölteni a térség második legjelentősebb állama, Ukrajna részvétele nélkül. 2013-ban az Európai Unióval kötendő társulási megállapodást szembeállítva az Eurázsiai Gazdasági Unióban való tagsággal, végsőkéig élezte a térségben zajló geopolitikai játszmat. A Kijevben lejátszódott események elvezettek egészen a Krím félsziget annektálásáig, Kelet-Ukrajna káoszba taszításáig, az Oroszország elleni szankciók bevezetéséig és a Moszkva és a Nyugat közötti viszonyoknak a hidegháború óta nem látott mértékű megromlásáig.

A posztszovjet térségen belül, a Kaukázus vonatkozásában az elmúlt évtizedekben Oroszországnak számos biztonsági kihívással és fenyegetéssel kellett szembenéznie,

⁸⁰ TRENIN (2009b): *i. m.*

⁸¹ TRENIN, Dmitri (2013): Russia's Relations with the CIS Countries: Outlook for 2020. *Russian International Affairs Council*, 2013. 03. 28. Forrás: <https://carnegie.ru/2013/03/28/russia-s-relations-with-cis-countries-outlook-for-2020-pub-51395> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 15.)

úgy mint: terrorizmus, vallási radikalizmus, szeparatizmus, etnikai ellentétek. Továbbá Dél-Kaukázusban a regionális nagyhatalmak és a globális nagyhatalom, az Egyesült Államok térnyerése fenyegette a Kaszpi-tenger és a Fekete-tenger közötti stratégiai fontosságú régiót. Moszkva alapvető érdekei a térségben az Észak-Kaukázus stabilitásának és ellenőrzésének megőrzése, más nagyhatalmak – az Egyesült Államok – és szövetségi rendszerek – a NATO – politikai és katonai térnyerésének megakadályozása, az elsődleges nagyhatalom státuszának biztosítása, az olaj- és gázvezetékek feletti ellenőrzés biztosítása, kulturális modell betöltése, az orosz nyelv használatának támogatása.⁸²

Összegzésképpen megállapítható, hogy leszámítva az 1990-es évek eleji, ellenségkép nélküli kozirjevi külpolitikát, Oroszország realista, befolyásszerzésre törekvő, érdekszférákban gondolkodó külpolitikát folytatott, amelynek fókuszában a posztsovjet térség feletti befolyás megőrzése, illetve növelése és a nyugati szerepvállalás kizárása állt. „Oroszország korábbi birodalmi határvidékeit egyszerre tartja a hatalmi központja részének, és egy védőövezetnek, amely megvédi magát Oroszországot más nagyhatalmak nemkívánatos beavatkozásától. Ez sokat elárul Oroszország világképéről (Realpolitik/ Realoekonomie: hatalmi versengés és együttműködés a globalizáció feltételei között), önképéről (egy nagyhatalom egy globális oligarchiában, mely saját szomszédságában őrzi elsőségét), és szándékairól (egy magas státusz betöltése a globális kormányzatban, ahol a G8-ban, a G20-ban, az ENSZ BT-ben, az informális csoportokban, mint a BRIC [Brazíliaval, Indiával és Kínával], és a javasolt háromoldalú euroatlanti biztonsági struktúrában egyenrangúként vehet részt az Európai Unióval és az Egyesült Államokkal). A cél egy kevésbé amerikai/nyugati centrikus rendszer megvalósítása.”⁸³

A fentieknek megfelelően a 2008-as orosz–grúz háború a térségért zajló geopolitikai játszma szerves része volt, és nem önálló, kizárólag etnikai és az orosz–grúz kétoldalú kapcsolatokban meglévő okokra visszavezethető konfliktus. A háborúval Moszkva többek között jelezte, hogy nem hajlandó tovább hátrálni; ha kell, erőszakos eszközökkel is megátolja az érdekszférájába való behatolást, a NATO keleti bővítését. Ez ugyan történelmi szempontból nézve érthető, mivel Moszkva szárazföldi nagyhatalomként tradicionálisan a többi nagyhatalommal szemben ütközőzónák kialakítására – illetve befolyása növelésére – törekedett határai mentén, de az érintett független, szuverén államok számára, amelyek önrendelkezésükből fakadóan szeretnék saját jövőjüket formálni, értelemszerűen nem elfogadható.

1.10. A 2008-as háború történelmi előzményei és etnikai okai, Oroszország szerepe az etnikai ellentétek kiéleződésében

A 2008-as orosz–grúz háború kitörésének okait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a Szovjetunió felbomlását követően Grúziában felszínre került etnikai feszültségek, amelyek Dél-Oszétia és Abházia erőszakos *de facto* elszakadásában csúcspontot értek el, valóban az alapját

⁸² TRENIN, Dmitri (2009a): Russia in the Caucasus: Reversing the Tide. *Brown Journal of World Affairs*, Vol. 15. No. 2. 143. Forrás: webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:mPe3PpFw4M0J:brown.edu/initiatives/journal-world-affairs/system/files/private/articles/15.2_Trenin.pdf+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=lb (A letöltés dátuma: 2015. 03. 02.)

⁸³ TRENIN (2009c): *i. m.* 4–5.

jelentették a több mint másfél évtizeddel később kitört 2008-as konfliktusnak. A mindkét oldalon meggyilkolt több ezer ártatlan áldozat, a lakóhelyükről elűldözött több százezer ember, a túlfűtött nacionalizmus lehetetlenné tette a néhány évtizeden belüli megbékélést.

A szovjet rendszert jelentős történelmi felelősség terheli az 1991–1994 közötti eseményekért. A központi hatalom fenntartása érdekében Moszkva kihasználta az etnikai feszültségeket, és tovább fűtötte a lappangó ellentéteket a Grúziát alkotó etnikumok között. A megbékélés hiánya – amit nem segített elő Oroszország régióban játszott szerepe sem – 2008-ra olyan gyúelegyet alkotott, amelyhez elég volt egy szikra, hogy lángba borítsa az országot. Ugyanakkor a 2008-as események nem voltak törvényszerűek, a fegyveres konfliktus elkerülhető lett volna, ha bizonyos geopolitikai szereplőknek – mindenekelőtt Oroszországnak – nem állt volna érdekében a feszültség további élezése, és ha a grúz vezetés nem számolja el magát végzetesen a szakadár tartományokkal fennálló konfliktus rendezése terén rendelkezésére álló eszközökkel kapcsolatban.

Ugyanakkor súlyos hiba lenne az 1990–94-es és a 2008-as eseményeket kizárólag a dél-oszétok, az abházok és a grúzok etnikai konfliktusaként beállítani. Habár az 1990-es évek elején a Szovjetunió, majd Oroszország végzetesen meggyengült, még így is megkerülhetetlen, az eseményeket alapvetően befolyásoló tényezőként volt jelen a posztsovjet térségben, amelyhez hozzájárult Bill Clinton „Oroszország első” (Russia first) politikája is, amely előtérbe helyezte Oroszország stabilitásának megőrzését, a Moszkvával való kooperációt, gyakorlatilag szabad kezet adva annak közelkülföldjén.

Tbiliszi függetlenségi törekvése ellenérzést váltott ki mind a régi orosz kommunista elitben, mind a katonai, biztonsági apparátusban, amelyek komoly támogatást nyújtottak a dél-oszét és az abház szeparatista mozgalmaknak, gyakorlatba átültetve a klasszikus „oszd meg és uralkodj” elvét. Nem véletlen, hogy mind Abházia, mind Dél-Oszétia számtalanszor kifejezte szándékát kezdetben a Szovjetunióban való bennmaradás, majd az Oroszországhoz való csatlakozás mellett. Ez még igaz akkor is, ha az 1990-es évek elején nem beszélhetünk egységes orosz kül- és biztonságpolitikáról a régióban. Sokszor az Abháziában, illetve a Kaukázusban állomásozó orosz csapatok parancsnokai önállóan, Moszkva jóváhagyása nélkül döntöttek a szakadár fegyveres támogatásáról. Az egységes központi döntéshozatal hiányába fordulhatott elő az is, hogy számos esetben a grúzok is kézzelfogható katonai támogatást kaptak az orosz féltől.⁸⁴

A dél-oszét és az abház fegyveres harcokat lezáró egyezmények eredményeként orosz békefenntartó csapatok jelentek meg a szakadár tartományokban, amelyek a hiteles békefenntartás egyik alapfeltételét, a pártatlanságot nem teljesítették, és elsősorban Moszkva hatalmi befolyását testesítették meg a régióban. A fentieknek megfelelően az elmúlt évtizedek orosz közvetítő szerepe a „befagyott konfliktusok” rendezésében megkérdőjelezhető, hiszen Moszkva érdeke a status quo fenntartása volt, nem a tárgyalásos megoldás megtalálása. Ennek a szituációnak a felismerése Tbilisziben értelemszerűen csalódást okozott, ami már a Sevardnadze-korszakban elvezetett Grúzia lassú, nyugat felé fordulásához, amely az egyetlen – még ha nagyon halvány – esélyt kínálta az ország területi integritásának helyreállítására.

Grúzia nyugati elköteleződése, amely Szaakasvili alatt rendkívüli módon felgyorsult, további súlyos – retorzióért kiáltó – ellenérzéseket szült Moszkvában, ahol már nem

⁸⁴ IIFFM Report on Georgia. Vol. 2, 6.

az 1990-es évek gyenge Jelcin-adminisztrációja irányított, hanem a biztonsági apparátusból politikussá emelkedett Vlagyimir Putyin. A 2000-ben hatalomra került új orosz adminisztráció egyik központi célkitűzése az orosz befolyás – elsősorban a külpolitikán – való helyreállítása lett. Tekintettel arra, hogy a posztszovjet köztársaságokban a „befagyott konfliktusok”⁸⁵ jelentették – és jelentik a mai napig – az egyik legkomolyabb eszközt Moszkva kezében, amivel képes ezen országok bel- és külpolitikáját befolyásolni, a Putyin vezette Oroszországnak nem állt és nem áll érdekében ezen konfliktusok végleges, békés rendezése.

Grúzia folyamatos, nyugati irányba való eltolódásával, ami rendkívüli módon felgyorsult Szaakasvili hatalomra kerülésével, Moszkvában fokozatosan megérett a szándék Grúzia „helyretételére”, amelyhez a legkézenfekvőbb eszköz a szakadár tartományok támogatása, a feszültség szítása volt. Mint ahogy az eddig leírtakból is kiderül, Oroszország térségbeli politikai és katonai befolyása megőrzése érdekében a „befagyott konfliktusok” terén kialakult status quo fenntartásában volt érdekelt, de amint úgy érezte, hogy biztonságpolitikai érdekei jelentősen sérülnek – az egyik dél-kaukázusi állam reális esélyt kap a nyugati integrációra – készen állt a szakadár területeken gyakorolt befolyása kihasználására a renitens ország, Grúzia megbüntetésére és nyugati integrációs törekvéseinek megakadályozására.

1.11. A háború geopolitikai dimenziói

Az etnikai feszültségekkel és a komplex orosz–grúz viszonytal terhelt helyzetet tovább bonyolította – a háború kitörésének harmadik okaként feltüntetett – dél-kaukázusi geopolitikai játszma. Ez a geopolitikai játszma nemcsak a Dél-Kaukázusban, de az egész posztszovjet térségben zajlik, és a 2000-es évek első évtizedének végére Oroszország gazdasági, politikai és katonai megerősödése és aktívabb külpolitikai fellépése, valamint az Egyesült Államok és az Európai Unió fokozottabb szerepvállalása miatt kiéleződött, ami elsőként Grúziában fegyveres konfliktusig is elvezetett.

Brzezinski klasszikus, *A nagy sakktábla* című munkájában geopolitikai játékosnak tekinti azon államot, „amely rendelkezik a kellő erővel és nemzeti akarattal ahhoz, hogy hatalmát és befolyását határain túl felhasználja az éppen adott geopolitikai helyzet [...] megváltoztatására”, akár a „nemzeti nagyság iránti vágy, ideológiai ösztönzés, vallási messianizmus, gazdasági gyarapodás” szándékától vezérelve.⁸⁶ Ugyanott geopolitikai pilléreknek nevezi azon államokat, „amelyeknek fontossága nem hatalmukból vagy becsvágyukból fakad, hanem stratégiai elhelyezkedésükből, illetve abból, hogy esetlegesen kiszolgáltatott helyzetük hogyan hat a geostratégiai játékosok viselkedésére. A geopolitikai pilléreket leggyakrabban földrajzi elhelyezkedésük határozza meg – egyes esetekben azért különleges a helyzetük, mert rajtuk keresztül lehet eljutni valamilyen fontos területre, vagy megtagadhatják erőforrásaikat valamelyik jelentős játékostól.”⁸⁷

⁸⁵ Hegyi-Karabah, Abházia, Dél-Oszétia, Dnyeszter-melléki Köztársaság és a sorban legújabbként a Krím félsziget, illetve a donyecki és luhanszki régiók.

⁸⁶ BRZEZINSKI, Zbigniew (1999): *A nagy sakktábla*. Budapest, Európa Könyvkiadó. 57–58.

⁸⁷ Uo.

A Dél-Kaukázus vonatkozásában a térség regionális játékosai Oroszország, Törökország és kisebb mértékben Irán, míg globális pozíciójának köszönhetően az Egyesült Államok sem hagyható le erről a listáról. Grúzia a geopolitikai pillér szerepét játssza, mind a kelet–nyugat irányú közlekedési és energiaszállítási útvonal vonatkozásában, mind amitt, mert Oroszország számára az egyetlen közvetlen szárazföldi összeköttetést biztosítja Örményországgal, amely a hegyi-karabahi konfliktus miatt földrajzilag elszigetelődött (Törökország a türk gyökerű Azerbajdzsánt támogatja). Ugyanakkor Grúzia vonatkozásában Törökország és Irán jóval csekélyebb szerepet játszik, ezért elsősorban az események láncolatában kulcsfontosságú pozíciót betöltő Oroszország és Egyesült Államok térségben folytatott politikáját célszerű megvizsgálni.

Míg a Szovjetunió felbomlását követően az Egyesült Államok jobbra távol tartotta magát a térségtől, nagyrészt elismerve azt Moszkva érdekszférája részeként (Grúziával a diplomáciai kapcsolatok felvételére csak 1992-ben került sor), addig az 1990-es évek közepétől egyre nagyobb érdeklődést mutatott – elsősorban energetikai okok miatt – Dél-Kaukázus iránt. 1993–94 folyamán számos nyugati vállalat kötött olajipari megállapodást kazah és azeri partnerekkel, ami felvetette az így vásárolt olaj világpiacra juttatásának kérdését,⁸⁸ ezért a Baku–Tbiliszi–Ceyhan olajvezeték megépítése kulcsfontosságú energia-biztonsági projektté vált. Azonban az is hamar kiderült, hogy az olajszállítások biztonságát csak gazdasági és politikai reformokon, valamint az etnikai feszültségek mérséklésén keresztül lehet biztosítani, így a második Clinton-adminisztráció egyre aktívabb politikát kezdett folytatni a Dél-Kaukázusban,⁸⁹ amelyben Grúzia geostratégiai pozíciójának köszönhetően – a kelet–nyugat irányú energetikai tranzitfolyosó miatt – kulcsszerepet játszott.

A „befagyott konfliktusokkal” kapcsolatban az első halvány jelzés, hogy nem minden Moszkva elvárásainak megfelelően zajlik a régióban, 1993 decemberében érkezett, amikor az ENSZ-főtitkár támogatása érdekében megalakult a Grúzia Barátai csoport. Az aktívabb amerikai szerepvállalás Grúziában leginkább a hadsereg modernizálásának támogatását jelentette, amelyet elősegített az is, hogy 1994-ben Tbiliszi belépett a NATO *Békepartnerség* programjába. A nyugati orientáció elmélyítése érdekében Sevardnadze támogatta a NATO 1995-ös boszniai és 1999-es koszovói beavatkozását is, megpróbálva párhuzamot vonni egy esetleges abháziai NATO-szerepvállalással, ami éles elutasítással találkozott nemcsak Moszkvában, de a nyugati fővárosokban is.⁹⁰

Az igazi változást az Egyesült Államok politikájában a 2001. szeptember 11-i események hozták el. A Bush-adminisztráció a terrorellenes küzdelem jegyében háborúba kezdett Afganisztánban, ami logisztikai szempontból megkerülhetetlenné tette a közép-ázsiai volt szovjet tagköztársaságokat és kisebb mértékben a Dél-Kaukázust is. Az amerikai külpolitika a praktikus szempontokon túlmenően is aktívabb lett a régióban. Washington három meghatározó amerikai érdeket azonosított a Dél-Kaukázusban, ahogy azt Matthew Bryza, az Egyesült Államok Külügyminisztériumának felelős tisztviselője a Szabad Európa Rádióknak 2006-ban megfogalmazta:

⁸⁸ *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2, 34.

⁸⁹ Uo. 37.

⁹⁰ Uo. 37–40.

- stratégiai energetikai érdekek;
- klasszikus biztonságpolitikai érdekek, úgymint a terrorizmus elleni küzdelem, a katonai konfliktusok kitörésének megakadályozása, valamint a régió három országa (Azerbajdzsán, Örményország, Grúzia) területi integritásának megőrzése;
- a demokrácia támogatása és piacgazdasági reformok bevezetése.⁹¹

A terrorizmus elleni harc különösen fontos volt az Egyesült Államoknak, ezért hogy segítse Tbiliszit az 1999-es csecsen–orosz háború során a Pankiszi-hágó területére beszivárgott csecsen harcosok felszámolásában, elindította a *grúz kiképzési és felszerelési programot* (Georgia Train and Equip Program – GTEP). 2002-ben – még Sevardnadze kormányzása alatt – a prágai NATO-csúcson Grúzia benyújtotta jelentkezési szándékát a szervezetbe. Tbiliszi a NATO-tagságtól a központi állami hatalom megerősödését várta (a hatékony fegyveres erők létrehozásán keresztül), valamint a nemzetközi pozíciójának javulását, beleértve az Abháziával és Dél-Oszétiával folytatott tárgyalásokat is.

Végül a 2003-as rózsás forradalom elhozta az amerikai–grúz kapcsolatok reneszánszát. A Szaakasvili által végrehajtott rezsimváltás kiemelkedő példájává vált a Bush-adminisztráció által támogatott „demokráciaexportnak”. A két ország között számos területen javult az együttműködés, de különösen a katonai szférában, aminek jeleként dandár erejű grúz csapatot küldtek az Európában rendkívül népszerűtlen iraki háborúba. A szoros kapcsolatok jeleként a két állam vezetője kölcsönös hivatalos látogatáson vett részt (Bush 2005-ben járt Tbilisziben, míg Szaakasvili 2006-ban Washingtonban). 2004-ben Grúzia *egyéni partnerségi akciót* írt alá a NATO-val, és Tbiliszi úgy érezhette, hogy az ország NATO-tagsága karnyújtásnyi távolságba került.⁹²

Mindeközben Grúzia Európai Unióval folytatott kapcsolatrendszere is jelentős fejlődésnek indult. 1999-ben lépett hatályba az 1996-ban aláírt EU és Grúzia közötti partnerségi és együttműködési megállapodás, amely biztosította a két fél közötti együttműködés jogi keretét.⁹³ Az Európai Bizottság is több programot indított az EU és Grúzia közötti jogharmonizáció és a piacgazdasági reformok megvalósításának elősegítése érdekében. Az 1990-es évek közepén Brüsszelben is felismerték a Dél-Kaukázus növekvő energetikai szerepét, és ezen belül Grúzia transzportországgként betöltött, megkerülhetetlen földrajzi pozícióját.⁹⁴ Az EU 2004-es bővülését követően a szomszédságpolitika új lendületet kapott, ahogy azt a 2003-as *Európai biztonsági stratégia* is megfogalmazta: „Európai érdek, hogy a határainkon elhelyezkedő országok jól kormányzottak legyenek. Azok a szomszédaink, ahol fegyveres konfliktusok zajlanak, azok a gyenge államok, ahol a szervezett bűnözés

⁹¹ Caucasus: U.S. Says Aliyev, Kocharian Must Show 'Political Will' (2006). *Radio Free Europe*, 2006. 06. 23. Forrás: www.rferl.org/articleprintview/1069418.html (A letöltés dátuma: 2014. 02. 21.)

⁹² *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2., 40–42.

⁹³ *Partnership and Cooperation Agreement Between the European Communities and their Member States, of the One Part, and Georgia, of the Other Part* (1999). Forrás: eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:205:0003:0038:EN:PDF (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)

⁹⁴ Commission of the European Communities (1995): *Communication from the Commission. Towards a European Union Strategy for Relations with the Transcaucasian Republics*. Brussels, 31.05.1995. COM(95) 205 final. Forrás: aei.pitt.edu/4329/1/4329.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)

virágzik, ahol diszfunkcionális a társadalom vagy a népességrobbanás okoz gondokat, mind Európa problémái.”⁹⁵

1992 és 2004 között az Európai Bizottság 420 millió euróval támogatta Grúziát, de a gyenge intézményrendszer, az instabilitás, a korrupció és a diszfunkcionális pénzügyi rendszer mind megnehezítette a hatékony európai szerepvállalást.⁹⁶ A 2003-as rózsás fordalom fordulatot hozott Grúzia európai kapcsolataiban. Akárcsak az Egyesült Államok, az EU is nagy elvárásokat fűzött az új grúz adminisztráció hatalomra kerüléséhez. A megnövekedett érdeklődés jeleként 2003-ban az EU egy Dél-Kaukázusért felelős különleges képviselőt nevezett ki, akinek a feladatai között szerepelt többek között a régió reformfolyamatának elősegítése.⁹⁷

2004-ben mindhárom dél-kaukázusi ország célországa lett az európai szomszédságpolitikának,⁹⁸ amely részeként 2006-ban az EU–Grúzia Együttműködési Tanács elfogadta a szomszédságpolitika gyakorlati megvalósítását célzó EU–Grúzia akciótervet.⁹⁹ A grúz jogállamiság kialakulásának elősegítése érdekében az unió az *európai biztonság- és védelempolitika* (a *lisszaboni szerződés* hatálybalépését követően *közös biztonság- és védelempolitika*) eszközrendszerén belül 2004-ben felállította az EUJUST Themis missziót, amely egy éven keresztül folytatott tanácsadó tevékenységet a grúz igazságügyi szervek mellett.¹⁰⁰ Ugyanakkor minden szerepvállalásuk ellenére az Egyesült Államok és Oroszország között a régióban folytatott nagyhatalmi vetélkedésben az EU és tagállamai csak mellék-szereplőkként voltak jelen.

Szaakasvili az egyre intenzívebbé váló nyugati szerepvállalásból – és elsősorban az Egyesült Államokkal folytatott szoros katonai együttműködésből – azt a helytelen következtetést vonta le, hogy belátható időn belül Grúziát képes lesz kivonni Oroszország *de facto* érdekszférájából és integrálni a nyugati intézményrendszerbe, elsősorban a NATO-ba. A téves helyzetértékeléshez hozzájárult a Bush-adminisztráció egyoldalú, terjeszkedő külpolitikája, amely az afganisztáni és az iraki háborún keresztül elvezetett az Egyesült Államok túlterjeszkedéséig, a pénzügyi és a katonai forrásainak végtelenig tartó igénybevételéig, ami később (már az Obama-adminisztráció alatt) óhatatlanul korrekcióra, a külpolitikai szerepvállalás mérséklésére szorult.

Szaakasvili szintén túl ambiciózus terveket dédelgetett a szakadár tartományok visszacsatolásával kapcsolatban, és megpróbálta az 1990-es évek második felében kialakult status quót a saját javára billenteni. A Dél-Oszétiában és Abháziában meglévő etnikai

⁹⁵ *European Security Strategy – A Secure Europe in a Better World* (2003). Forrás: <https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world> (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)

⁹⁶ European Commission (2013): *European Neighbourhood and Partnership Instrument – Georgia. Country Strategy Paper 2007–2013*. Forrás: ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_georgia_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)

⁹⁷ *Council Joint Action 2003/496/CFSP of 7 July 2003 Concerning the Appointment of an EU Special Representative for the South Caucasus* (2003). Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003E0496&from=EN> (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)

⁹⁸ European External Action Service: *European Neighbourhood Policy. Georgia*. Forrás: eeas.europa.eu/georgia/index_en.htm (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)

⁹⁹ *EU/Georgia Action Plan* (2006). Forrás: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/6912/eugeorgia-action-plan_en (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)

¹⁰⁰ *EUJUST THEMIS/Georgia* (2004). Forrás: www.eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eujust-themis-georgia/index_en.htm (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)

feszültségek, Tbiliszi türelmetlen – olykor erőszakos – törekvése az elszakadt területek visszaszerzésére, a felgyorsult nyugati integráció – és elsősorban annak biztonságpolitikai dimenziója, a tervezett NATO-csatlakozás – elkerülhetetlenül ütközőpályára sodorták Grúziát Oroszországgal.

1.12. Az orosz kül- és biztonságpolitika meghatározó keretei (nemzeti biztonsági stratégia, katonai doktrína és külpolitikai koncepció)

Az Oroszországi Föderáció kül- és biztonságpolitikáját meghatározó dokumentumok vizsgálata alátámasztja azt, hogy Moszkva realista nagyhatalomként a posztszovjet térséget saját érdekszférája részének tekinti, továbbá a NATO keleti bővítését először biztonsági kihívásként, majd később fenyegetésként (veszélyként) kezeli, feladatként szabva a Szövetség terjeszkedésének megakadályozását a közélkülföldön. Szintén fontos orosz biztonságpolitikai cél más nagyhatalmak – azaz az Egyesült Államok – katonai jelenlétének megakadályozása a posztszovjet térségben.

Oroszország a Szovjetunió széthullását követően hosszú folyamaton ment keresztül, amely nyomon követhető volt az ország stratégiai dokumentumain keresztül is. Az első külpolitikai koncepciót és katonai doktrínát – ekkor ez még a szovjet terminológia szerint az ország meghatározó védelempolitikai dokumentuma volt – 1993-ban, a Jelcin-éra idején fogadták el. Az új nyugati gondolkodás átvételének jeleként 1997-ben megjelent az első orosz nemzeti biztonsági stratégia tervezete is.

Putyin hatalomra kerülését követően – az új korszak nyitányának egyik jeleként – megújult mind a külpolitikai koncepció, mind a nemzeti biztonsági stratégia és a katonai doktrína. Medvegyev elnöki ciklusában 2008-ban ismét új külpolitikai koncepció, 2009-ben új nemzeti biztonsági stratégia, 2010-ben pedig új katonai doktrína született. Putyin ismételt elnökké választását követően, 2013-ban új külpolitikai koncepciót adtak ki,¹⁰¹ majd az ukrajnai események tükrében frissített katonai doktrína 2014 decemberében, az új nemzeti biztonsági stratégia 2015 decemberében, míg a legfrissebb külpolitikai koncepció 2016 novemberében lett elfogadva.¹⁰²

Az alábbiakban a 2008-as grúz–orosz háború tapasztalatai alapján megújított dokumentumok vizsgálata alapján kívánok közelebb jutni az orosz stratégiai gondolkodás akkor kialakult, jelenleg is érvényes elemeihez, trendjeihez, amelyek ugyan aktualizálva lettek az ukrajnai konfliktust, valamint az arra adott nyugati választ követően, de lényegükben nem változtak.

Elsőként a 2009-es nemzeti biztonsági stratégiában foglalt azon elveket érdemes górcső alá venni, amelyek meghatározzák az Oroszországi Föderáció viszonyát közélkülföldjével és benne Grúziával. Az *Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsági stratégiája 2020-ig* című dokumentum a korábbiaknál optimistább képet festett Oroszország helyzetéről, és nyíltabban beszélt annak energia-nagyhatalmi státuszáról, amelyet az ország nemzetközi befolyása kiszélesítésének eszközeként kezel. A stratégia a nemzeti érdekek

¹⁰¹ PÓTI László (2013): „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan”: az orosz külpolitika koncepcionális keretei. *Külgügyi Szemle*, 12. évf. 3. sz. 41–56.

¹⁰² NAGY László – TÖMÖSVÁRY Zsigmond (2016): Az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikai dokumentumai. *Felderítő Szemle*, 15. évf. 3. sz. 21–48.

között említi az Oroszországi Föderáció világhatalommá válását a többpólusú világban és a világgazdaságban való vezető szerep betöltését.

Az Egyesült Államokkal kapcsolatban az anyag „stratégia partnerségre” való törekvésről ír – minden bizonnyal az Obama-adminisztráció 2009-es „reset”-politikájának következményeként –, bár a rakétavédelmi rendszer európai telepítését a globális és regionális stabilitás szempontjából hátrányosnak minősíti. Érdekes módon a korábbiaktól eltérően az Európai Unió viszont nem stratégiai partnerként szerepel a szövegben, amely jól mutatja, hogy az EU a nemzetközi szinten Moszkva álláspontja szerint folyamatosan veszít jelentőségéből.

A NATO-val szemben a 2009-es stratégia jóval kritikussabb: „Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével kapcsolatban meghatározó tényező Oroszország számára annak elfogadhatatlansága, hogy a szövetség előretolja katonai infrastruktúráját az orosz határokhoz, hogy olyan globális funkciókkal rendelkezzen, amelyek szembekerülnek a nemzetközi jog normáival. Oroszország kész a kapcsolatok fejlesztésére az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével az egyenjogúság alapján és az általános biztonság megerősítése érdekében, a kapcsolatok mélységét és tartalmát azonban az fogja meghatározni, hogy mennyire kész a Szövetség figyelembe venni Oroszország törvényes érdekeit katonapolitikai tervezése során, mennyire tartja tiszteletben a nemzetközi jog normáit, mennyire folytatódik a Szövetség átalakítása, új feladatok keresése és humanitárius funkciók felvállalása.”¹⁰³

A fentiek alapján Oroszország lényegében beleszólást követel a NATO ügyeibe, és a koszovói, valamint az iraki szerepvállalás miatt *pro forma* joggal kritizálhatná nemzetközi jogi értelemben a szövetséget, ha önmaga – mint ahogy arról a későbbiekben szó lesz – nem szegné meg érdekei érvényesítése során ugyancsak a nemzetközi jogot.

A 2009-es nemzeti biztonsági stratégia közelkülföldet érintő legfontosabb elemei a következők:

- A kétoldalú és sokoldalú együttműködés erősítése a Független Államok Közösségén belül, a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének (KBSzSz)¹⁰⁴ és az Eurázsiai Gazdasági Közösségnek a megerősítése.
- A külföldön tartózkodó orosz állampolgárok jogainak és érdekeinek fokozott védelme.
- Oroszország biztonságára fenyegetést jelent az ország és egyes szomszédos államok közötti államhatárok nemzetközi jogi megállapításának hiányosságai.
- Az orosz csapatok külföldi konfliktuszónákban való állomásoztatása (értsd: közelkülföldi, tekintettel az orosz csapatok akkori diszlokációjára), amely elősegíti a stratégiai stabilitást és az egyenjogú stratégiai partnerség fenntartását.¹⁰⁵

A fentiek alapján láthatjuk, hogy az orosz stratégiai gondolkodás közelkülföldet érintő elemei a FÁK-ot, a KBSzSz-t és az Eurázsiai Gazdasági Közösséget a NATO és az EU keleti – egyenrangú – alternatívájának tekintik. Ennek megfelelően Moszkva rossz néven veszi – mint ahogyan azt az EU és a *keleti partnerség* tagállamai közötti társulási megállapodások megkötése során a térség érintett államaira (Azerbajdzsán, Grúzia, Moldova,

¹⁰³ GILES, Keir (2015): *Russia's National Security Strategy to 2020*. Forrás: www.researchgate.net/publication/265147336_Russia's_National_Security_Strategy_to_2020 (A letöltés dátuma: 2018. 05. 15.)

¹⁰⁴ A KBSzSz közép-ázsiai dimenziójának vonatkozásában lásd: BEZDÁN Györgyi – NAGY László (2014): A közép-ázsiai regionális biztonsági komplexum helyzete és kihívásai. *Honvédségi Szemle*, 142. évf. 4. sz. 63–75.

¹⁰⁵ GILES (2015): *i. m.* 6–10.

Örményország, Ukrajna) gyakorolt erőteljes moszkvai nyomásgyakorlás is megmutatta –, ha a közelkülföld országai nem az orosz, hanem a nyugati alternatívát választják.

A külföldön élő orosz állampolgárok védelme – mint ahogy azt a 2008-as orosz–grúz háború és az ukrajnai válság is megmutatta –, valamint az országhatárok relativizálása mindig kéznél levő eszközök, ha a posztszovjet államok belügyeibe való beavatkozást meg kell indokolni, míg az orosz csapatok térségbeli állomásoztatásának joga mint a stratégiai stabilitás fenntartásának fundamentuma a gyors beavatkozás katonai eszköze.

Végezetül a nemzeti biztonsági stratégia több helyen is hivatkozott a jelenlegi globális és regionális (európai) biztonsági rendszer átszabásának szükségszerűségére. A szöveg szerint: „A jelenleg létező globális és regionális struktúra tarthatatlansága – amely különösen az euroatlanti régióban kizárólag az Észak-atlanti Szerződés Szervezetére kíván támaszkodni –, valamint a jogi eszközök és mechanizmusok korszerűtlensége mind nagyobb fenyegetést jelent a nemzetközi biztonságra nézve. [...] Oroszország hosszú távú érdekeinek megfelel egy nyitott kollektív biztonsági rendszer kiépítése az euroatlanti térségben szigorú szerződéses-jogi alapokon.”¹⁰⁶ A stratégiában megjelenő új biztonsági architektúra igénye is az orosz nagyhatalmi törekvéseket, valamint a NATO marginalizálásának igényét jelzi, amellyel a későbbiek során részletesebben is foglalkozom.

Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínája a nemzeti biztonsági stratégia hierarchikusan alárendelt katonai dimenziója, ezért lényegében ugyanazokat a katonapolitikai (a védelempolitika orosz terminológia szerinti megfelelője) fenyegetéseket és elveket veszi számba, mint a nemzeti biztonsági stratégia, csak részletesebben. A doktrína fenntartja a nukleáris fegyverek alkalmazásának jogát az Oroszországot ért hagyományos fegyverekkel végrehajtott támadás esetén is, amennyiben az az állam létét veszélyezteti. Külső katonai veszélyként a dokumentum első helyen a NATO által betöltött szerepet, illetve a szövetség bővítését említi. Megfogalmazása szerint a törekvés, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének katonai potenciálját globális funkciókkal ruházzák fel – amelyek megvalósítása megsértene a nemzetközi jog normáit –, illetve hogy közelítsék a NATO tagországainak katonai infrastruktúráját az Oroszországi Föderáció határaihoz, elsősorban a tömb kibővítése útján, fenyegeti leginkább Oroszországot. A doktrína szintén veszélyként azonosítja a külföldi államok (államcsoportok) katonai kontingenseinek elhelyezését (növelését) az Oroszországi Föderációval, illetve szövetségeseivel határos államok területén és a tengereken, valamint a stratégiai rakétavédelmi rendszerek telepítését.¹⁰⁷

A közelkülföld vonatkozásában katonai veszélyként jelenik meg: a „katonai erő alkalmazása az Oroszországi Föderációval határos államok területén az ENSZ Alapszabályának és a nemzetközi jog más normáinak megsértésével”, illetve a „tűzfészek megjelenése és a fegyveres konfliktusok eszkalálódása az Oroszországi Föderációval és szövetségeseivel határos államok területén.”¹⁰⁸

Az orosz állampolgárok külföldi védelme több helyen is megjelenik az anyagban. A fegyveres erők alapvető feladatai között: „Az Oroszországi Föderáció jogszerűnek tartja a fegyveres erők és más csapatok alkalmazását [...] a külföldön tartózkodó

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Kiss Annamária (2015): Az új orosz katonai doktrínáról. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, 4. évf. 4. sz. Forrás: <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2015-4-az-uj-orosz-katonai-doktrináról-kiss-a.original.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 15.)

¹⁰⁸ Uo.

állampolgárainak védelmében.” és ugyanitt valamivel később: „Az Oroszországi Föderáció és állampolgárai érdekeinek védelme, a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának céljából a fegyveres erők alakulatai alkalmazhatók az orosz állam határain kívül.” Továbbá „[a]z Oroszországi Föderáció állampolgárainak védelme fegyveres támadásoktól az ország határain kívül”¹⁰⁹ szerepel a fegyveres erők feladatainál békeidőben is.

A 2014. december 26-án elfogadott legújabb orosz katonai doktrína csak egyes elemeiben változtatott a 2010-es dokumentumon, figyelembe véve az ukrajnai eseményeket is. A NATO keleti bővítése, illetve az Egyesült Államok által jelentett katonai fenyegetés továbbra is első helyen szerepel a doktrínában, de a korábbi anyagban fellelhető partneri együttműködés lehetőségére való utalások ezúttal hiányoznak. A „globális verseny élesedésére” és a „fejlődési modellek és értékrendszerek közötti versengésre” tett utalások egyértelművé teszik, hogy Oroszország legfőbb riválisát a Nyugatban látja. A dokumentum optimistán fogalmaz, és megállapítja, hogy „a globális egyensúly a fejlődő erőközpontok javára tolódik el”¹¹⁰

Az anyagban új elemként jelenik meg az információs hadviselés jelentette veszély, az ország területi integritását fenyegető kihívások, valamint az ukrajnai konfliktusnak köszönhetően a színes forradalmak és a külföldi államok felforgató tevékenysége által jelentkező veszély. A dokumentum ez utóbbihoz sorolja a külföldi finanszírozású civil szervezeteket is. Végezetül, de nem utolsósorban a 2014-es katonai doktrína a szövetségi kapcsolatok kiépítése és katonai együttműködés vonatkozásában nevesíti Dél-Oszétiát és Abháziát is.¹¹¹

A 2013-ban elfogadott külpolitikai koncepció közelkülföldet érintő legfontosabb elemei a következők:

- Az orosz külpolitika kulcsfontosságú iránya az integrációs folyamatok elősegítése a FÁK-térségben.
- Az eurázsiai gazdasági integráció aktív támogatása, az Eurázsia Gazdasági Unió létrehozása és bővítése.
- Abházia és Dél-Oszétia nemzetközi pozícióinak erősítése, biztonságuk garantálása, korszerű, demokratikus állammá válásuknak elősegítése.
- Ukrajna – mint a FÁK-on belül prioritást élvező partner – integrációs folyamatokhoz való csatlakozásának segítése.
- A nemzetközi fórumokon való kiállás az emberi jogok védelmének orosz megközelítése mellett (külföldön tartózkodó orosz állampolgárok védelme).¹¹²

A 2016-os külpolitikai koncepció lényegében a fenti elemeket viszi tovább, megerősítve a Nyugattal – főleg az Egyesült Államokkal és a NATO-val – való szembenállást, az „ostromlott erőd” érzetét, nagyobb hangsúlyt helyezve az ázsiai kapcsolatokra és – feltehetően az elmúlt években fokozódó kibertevékenységre válaszul – az információbiztonságra.¹¹³

¹⁰⁹ Uo.

¹¹⁰ TRENIN, Dmitri (2014): 2014: Russia's New Military Doctrine Tells it All. *Carnegie Moscow Center*, 2014. 12. 29. Forrás: carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=57607 (A letöltés dátuma: 2015. 02. 11.)

¹¹¹ Uo.; BLANK, Stephen (2015): Russia's Military Doctrine Reflects Putin's Paranoia and Siege Mentality. *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 12. No. 2. Forrás: www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=43237&tx_ttnews%5BbackPid%5D=381#VQaMTGdO6Uk (A letöltés dátuma: 2015. 02. 01.); Kiss (2015): *i. m.*

¹¹² PÓTI (2013): *i. m.* 41–56.

¹¹³ TÖLGYESI Beatrix (2017): Az új orosz külpolitikai koncepció és információs biztonsági doktrína elemzése. *KKI Elemzések*, 3. sz. Forrás: kki.gov.hu/download/e/92/b1000/03_KKI-elemzes_RUS_Tolgyesi_20170131.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 17.)

A fentiekből jól látszik, hogy a posztsovjet térség Moszkva felügyelete alatti integrációja kiemelt prioritást élvez az orosz kül- és biztonságpolitikában mint a nyugati integráció alternatívája. Ugyanakkor ellentmondásos módon míg a nyugati szervezetek – az EU és a NATO – önkéntes alapon bővülnek, addig Oroszország jelentős politikai, gazdasági és katonai nyomásgyakorlással próbálja egy szövetségi rendszerbe terelni a térség nemcsak hajlandó, de vonakodó országait is. Az orosz külpolitika szintén offenzívába lendült az emberi jogok orosz megközelítésének nemzetközi fórumokon való népszerűsítése mellett, amely a közelkülföld ügyeibe való beavatkozás egyik leginkább használt eszközévé vált a közelmúltban, akár a grúz, akár az ukrán példát nézzük.

1.13. A háború kirobbanásának okai a realizmus és a neorealizmus tükrében

Az első fejezet lezárásaként a következőkben a korábban megfogalmazott realista és neorealista premisszák, valamint geopolitikai szempontok alkalmazásával a 2008-as orosz–grúz háború kirobbanásának okaira keresem a választ, annak alátámasztásaként, hogy a 2008-as konfliktus a posztsovjet térségért zajló, szélesebb értelemben vett geopolitikai játszma része, illetve az Oroszországi Föderáció realista elveket követő nagyhatalomként cselekszik közelkülföldjén.

A Szovjetunió összeomlását követően a Dél-Kaukázusban részleges hatalmi vákuum alakult ki, a térség korábbi hegemonja visszaszorult, jobban érvényesültek az anarchikus nemzetközi rendszer sajátosságai, aminek következtében számos polgárháború és háború robbant ki. Visszaszorulása ellenére Oroszország továbbra is a térség regionális nagyhatalma maradt (a Grúzia vonatkozásában csekélyebb szerepet játszó Törökország és Irán mellett), míg a multipoláris nemzetközi rendszerben egyedüli globális hatalmi pozíciót betöltő Egyesült Államok – a régió viszonyainak alakításában jóval kisebb szerepet játszó Európai Unió asszisztálásával – is megjelent a térségben.

Grúzia frissen elnyert függetlensége megőrzése céljából az 1990-es években autonómia-irányultságú külpolitikát folytatott, de mivel hatalmi erőforrásai tekintetében nem volt összemérhető északi szomszédjával, kezdetben rákényszerült a térség korábbi hegemon nagyhatalmához való csatlakozás politikájának alkalmazására (bandwagoning).

A 2000-es évek elején Tbiliszi választási lehetőséget kapott, ahogy az Egyesült Államok és az Európai Unió gazdasági és politikai jelenléte növekedésnek indult a térségben, és összemérhetővé vált az Oroszországi Föderáció által gyakorolt befolyással. Tekintettel arra, hogy a grúz államiság szempontjából Oroszország történelmileg egzisztenciális fenyegetést jelentett, illetve a nyugati értékrend (soft power) – a realista és neorealista elméletek által kevésbé magyarázható módon – dinamikus teret nyert a globalizálódó világban, beleértve a Dél-Kaukázust is, Tbiliszi a külpolitikai kurzusváltás mellett döntött, amelyet a grúz belpolitikai események is katalizáltak.

A fentieknek megfelelően Grúzia az orosz fenyegetés elhárítása érdekében autonómiájának részleges korlátozásával az Egyesült Államok, illetve a NATO szövetségét kereste, amelyek garantálhatták volna biztonságát. Az autonómiairányultságú külpolitika részeként Tbiliszi szabadulni igyekezett a Moszkvától való függőségétől, amit a Grúzia területén lévő orosz katonai bázisok felszámolása, az orosz békefenntartók nemzetközi erővel

való felváltásának igénye is jelzett. A dél-kaukázusi ország stratégiája részben revizionista – a szakadár tartományok feletti kontroll visszaszerzése révén –, részben túlélésre irányuló – az Oroszországtól való függetlenség megőrzése, kiterjesztése céljából – volt.

Moszkva a térségben befolyásszerző (visszaszerző) külpolitikát folytatott, amely részben a korábbi hatalmi pozíciói visszaállítására irányuló revizionista stratégiában, részben pedig az Egyesült Államok befolyásának mérséklését célzó feltartóztatási politikában öltött testet. A hatalmi viszonyok dinamikája a 2000-es évektől ismét Oroszország javára kezdett billenni – habár ez érzékelhető és kézzelfogható módon csak évekkel később jelentkezett a térségben –, mivel az ország jobban képes volt kihasználni potenciális hatalmi erőforrásait, és a szénhidrogén exportjának köszönhetően dinamikus gazdasági növekedést produkált, ami a látványosan növekvő katonai költségvetésben is jelentkezett. Ráadásul a katonai kiadások növekedése – két évtől eltekintve – meghaladta a GDP növekedését.

4. táblázat

Az Oroszországi Föderáció gazdasági növekedése (2000–2007)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GDP-növekedés (%)	10,0	5,1	4,7	7,3	7,2	6,4	8,2	8,5

Forrás: The World Bank. Elérhető: data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?page=2 (A letöltés dátuma: 2015. 02. 25.)

5. táblázat

Az Oroszországi Föderáció katonai költségvetése (2000–2007)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Katonai költségvetés (Mrd USD)	31,1	33,6	37,3	39	40,9	46,4	51,4	55,9
Változás (%)		+8	+11	+4,6	+4,9	+13,4	+10,8	+8,7

Forrás: SIPRI. Elérhető: www.sipri.org/research/armaments/milex/research/armaments/milex/research/armaments/milex/milex_database (A letöltés dátuma: 2015. 02. 25.)

Grúzia az Egyesült Államok és a NATO bevonására tett kísérlete részleges sikert hozott, ahogy a 2001-es terrortámadást követően expansionista külpolitikát folytató Washington nagyobb katonai, politikai és gazdasági szerepet kezdett vállalni a Dél-Kaukázusban. Ugyanakkor az afganisztáni és iraki szerepvállalás miatt az USA katonailag túlterjeszkedett, sokat veszített nemzetközi presztízséből, így nem volt képes – és feltehetően nem

is szándékozott – valódi biztonsági garanciát nyújtani Grúzia számára a jelentős atomarzenál felett rendelkező Moszkvával szemben.

Ugyanakkor a biztonsági dilemma elméletében foglaltak szerint az USA expanzionizmusát, amely nagyobb biztonságot garantált Grúziának, Moszkva növekvő fenyegetésként élte meg. Míg Washington politikai költség-haszon számításai szerint nem volt hajlandó egy esetleges dél-kaukázusi fegyveres konfliktus árának megfizetésére, addig a növekvő erőforrásaira támaszkodó és az Egyesült Államok fokozott térségbeli szerepvállalását biztonsági fenyegetésként megélő Kreml (lásd Koszovó) készen állt egy háborúra, amelyben külső segítség nélkül Grúziának nem volt esélye a győzelemre.

Vákát oldal

2. A háború

2.1. A grúz–orosz kapcsolatok kiéleződése

2.1.1 Átmeneti enyhülés

A 2008 nyarán bekövetkezett eseményekben kulcsszerepet játszottak a Moszkva és Tbiliszi között Szaakasvili hatalomra kerülését követően mélypontra került kétoldalú kapcsolatok, amelyeket a 2003 és 2008 között felhalmozódott számtalan feszültségforrás terhelte, beleértve a két országot irányító karizmatikus vezetők, Putyin és Szaakasvili közötti személyes rossz viszonyt is. Ez az alfejezet a háború okai közül a grúz–orosz viszony alakulását, annak a háború kitörésében játszott szerepét kívánja megvizsgálni.

Az orosz–grúz kapcsolatokat már a 2003-as rózsás forradalmat megelőzően, Sevardnadze kormányzása alatt is számos feszültségforrás terhelte:

- az orosz csapatok kivonásának és az orosz katonai bázisok felszámolásának igénye, az 1999-es isztambuli EBESZ-csúcson megfogalmazottak értelmében;
- a grúz részvétel a Baku–Tbiliszi–Ceyhan olajvezeték megépítésében, amely Oroszország megkerülésével csökkentette annak energetikai befolyását nemcsak a régióban, de Európában is;
- az orosz követelés, hogy csapataik a terrorellenes harc jegyében igénybe vehessék a grúz területeket, illetve a légteret a csecsen fegyveres csoportokkal folytatott küzdelmük során, elsősorban a Pankiszi-hágóban;
- az Egyesült Államok grúz hadsereg modernizálását célzó támogatása.¹¹⁴

A 2003-as rózsás forradalmat követően még nem volt kódolva a grúz–orosz ellentétek kiéleződése. Moszkva Adzsáriában visszavonult, és nem lépett közbe a térség Grúziába való reintegrálása során, sőt, Igor Ivanov külügyminiszter a 2003. novemberi politikai válságban – amely eredményeként Sevardnadze lemondott – játszott közvetítő szerepe pozitívnak értékelhető. Ugyanakkor az orosz adminisztráció a kapcsolatok normalizálása érdekében három feltételt szabott:

- a NATO és az Egyesült Államok iránti orientáció feladását;
- Oroszország különleges érdekeinek és szerepének elismerését Abháziában és Dél-Oszétiában;
- engedélyt az orosz biztonsági csapatoknak a csecsen militánsok elleni küzdelem grúz területen való folytatására.

¹¹⁴ IIFFM Report on Georgia. Vol. 2, 7.

Az orosz igények érvényesülését alátámasztotta Grúzia gazdasági és energetikai függése északi szomszédjától. A tbilisi hatóságok 300 millió amerikai dollár tartozást halmoztak fel főleg kifizetetlen energetikai számlák formájában, és a nagyszámú Oroszországban dolgozó grúz vendégmunkás jogilag rendezetlen helyzete is befolyásra átváltható eszközt adott Moszkva kezébe.¹¹⁵

Szaakasvili első elnökként megtett hivatalos útja – szimbolikus gesztusként az orosz fél felé – 2004 februárjában Moszkvába vezetett. A megbeszélések itt még konstruktív légkörben zajlottak, úgy látszott, hogy a Kreml hajlandó együttműködni az új grúz vezetéssel. A dél-kaukázusi ország főleg energetikai szállításokból származó adósságát átstrukturálták, az abház konfliktus rendezése terén pedig úgy látszott, hogy az orosz, a grúz és az abház fél visszatér az úgynevezett Szocsi-folyamat keretében zajló tárgyalásokhoz.¹¹⁶ Az orosz és a grúz fél számos egyéb területen is megerősítette együttműködését. Megállapodás született média és információcsere témakörben, felállítottak egy kétoldalú kereskedelmi bizottságot, és áprilisban megszületett egy megállapodás a védelmi együttműködésről, amely elsősorban a terrorizmus, a drog- és fegyverkereskedelem és az illegális migráció elleni harcot helyezte középpontba.¹¹⁷

Ugyancsak szóba került egy az Oroszországból Grúzián át a mediterrán térségbe olajat szállító vezeték megépítése, valamint orosz vízumkönnyítés bevezetése a grúz állampolgárok részére. A 2003-as rózsás forradalmat követően az orosz tőke beáramlása is felgyorsult, számos állami vállalat és bank került orosz kézbe.¹¹⁸ A számos megállapodás és a bővülő gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok ellenére ekkor már számos jel utalt arra, hogy a kölcsönös megértésen alapuló virágzó együttműködés nem lehet hosszú életű. Ahogy a Carnegie Moscow Center munkatársa, Dmitrij Trenyin fogalmazott: „vihar előtti csend” telepedett az orosz–grúz kapcsolatokra.¹¹⁹

2.1.2. A 2004-es dél-oszét krízis és az orosz–grúz kapcsolatok romlása

Az új grúz és az orosz vezetés között kialakult viszony első komolyabb próbatételét a 2004 tavaszi adzsáriai krízis jelentette. Mint arról korábban már szó esett, a Kreml ez alkalommal úgy döntött, hogy nem avatkozik be, sőt közvetítőként elősegíti a békés rendezést. Aszlan Abasidze több mint egy évtizedes, a tartomány felett gyakorolt uralma megdőlt, az ismét Grúzia részévé vált.

Ugyan Szalome Zurabisvili grúz külügyminiszter asszony biztosította orosz kollégáját arról, hogy az adzsáriai forgatókönyv nem ismétlődhet meg Dél-Oszétia és Abházia esetében, de az Adzsáriában elért siker óhatatlanul arra a helytelen következtetésre vezetett a grúz kormányzó elitben, hogy a fegyveres nyomásgyakorlás sikerre vezethet a másik két szakadár tartomány esetében is, és az ország reintegrációja karnyújtási közelségbe került.

¹¹⁵ Uo. 9.

¹¹⁶ A folyamat bizalomerősítő intézkedések bevezetésére, a grúz menekültek visszatérésére, az infrastruktúra helyreállítására és az Abháziába irányuló energiaszállítások megindítására irányult. Uo. 10.

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ GAHRTON (2010): *i. m.* 127–128.

¹¹⁹ Q&A with Dmitri Trenin of Carnegie Moscow Center (2003). *Civil Georgia*, 2003. 12. 22. Forrás: civil.ge/en/article.php?id=5865&search=q&a%20with%20Dmitri%20Trenin (A letöltés dátuma: 2014. 03. 15.)

Valójában az adzsáriai konfliktus számos ok miatt nem volt összehasonlítható sem a dél-oszét, sem az abház helyzettel:

- Adzsáriában az etnikai ellentétek nem játszottak szerepet a konfliktusban, az etnikai-nyelvi eltérés minimális a grúz többséghez képest;
- a konfliktusnak nem voltak történelmi okai, előzményei;
- az adzsáriai vezetés nem kívánt *de jure* elszakadni Grúziától;
- nem volt Adzsária státuszát rögzítő – Moszkva által is aláírt – nemzetközi egyezmény,
- az 1990-es évek elején az Abháziában és Dél-Oszétiában lezajlott hasonló – a grúzokkal való viszonyt a mai napig meghatározó – véres összecsapások nem voltak Adzsáriában,
- az adzsáriai többsége által gyakorolt muszlim vallás nem játszott szerepet a konfliktusban;¹²⁰
- Oroszország nem avatkozott be az események folyásába (Adzsáriában nem volt orosz katonai jelenlét).

A fenti eltérő körülmények figyelmen kívül hagyása vezetett a 2004 nyarán kirobbant dél-oszét krízishez. A grúz hatóságok által a kezdetben a csempészálózatok, -útvonalak felszámolására indított művelet, amely során a grúz belügyminisztérium egységei dél-oszét területen hajtottak végre akciókat, hamar eszkalálódott. Ez alkalommal Moszkva nem volt hajlandó meghátrálni, kiált a szakadár tartomány *de facto* elnöke, Eduard Kokojti mellett. Tbiliszi hiába próbálta kombinálni a fegyveres nyomásgyakorlást egyéb politikai és gazdasági ösztönzőkkel (autonómia ígérete Dél-Oszétiának, grúz nyugdíj kifizetése a dél-oszét orosz állampolgároknak stb.), sem Moszkva, sem Chinvali nem hátrált. 2004 augusztusában megszaporodtak a fegyveres összecsapások a dél-oszétok (valamint a beáramló észak-kaukázusi önkéntesek) és a grúz belügyi és katonai alakulatok között. A 2008-as eseményekre kísértetiesen emlékeztető módon a grúz tüzérség egy éjszakán át még Chinvalit is lőtte, a helyzet nyílt háború kitörésével fenyegetett. Abházia megszakított minden tárgyalást Tbiliszivel, és Oroszország a közlekedési útvonalak teljes lezárását helyezte kilátásba. Grúzia kénytelen volt meghátrálni és felfüggeszteni minden rendőri és katonai tevékenységet Dél-Oszétiában.¹²¹

Ugyan ez alkalommal sikerült elkerülni a háború kitörését – amely minden bizonnyal a 2008-as helyzethez hasonlóan ugyancsak orosz intervencióval járt volna –, de az abház és dél-oszét konfliktus békés rendezésének lehetősége távolabb került, mint valaha. A felek közötti – addig sem túl erős – bizalom mélypontra jutott, és az orosz–grúz kapcsolatok is végzetes törést szenvedtek.

A 2004. szeptemberi észak-oszét beszélési tragédia tovább fokozta a feszültséget. A csecsen terroristák által elfoglalt iskola ostroma során az orosz belügyi csapatok beavatkozása 334 polgári áldozatot (köztük 186 gyerek) követelt. Moszkvában sokan úgy gondolták, hogy a terroristák grúz támogatással hajtották végre akciójukat, hiába emlékeztetett több elemző arra, hogy a támadásért felelősséget vállaló Samil Baszajev 1993-ban a grúz csapatok ellen harcolt – orosz támogatással – Abháziában.¹²²

¹²⁰ IIFM Report on Georgia. Vol. 2, 12.

¹²¹ Uo. 13–14.

¹²² GAHRTON (2010): i. m. 128–129.

A fentiek fényében nem meglepő, hogy a Szaakasvili által 2005 nyarán felvázolt dél-ozsét béketerv válasz nélkül maradt, és a 2006. novemberi választásokon Eduard Kokoiti megerősíthette pozícióját, mint a szakadár tartomány *de facto* elnöke. Nem hozott javulást a grúz adminisztrációnak az a kísérlete sem, amely egy párhuzamos hatalmi struktúra felállítását célozta a 70 ezer lakosú tartományban. A Kurta székhellyel felállított hatóság vezetője Dmitrij Szanakojev lett, akit Dél-Oszétia grúz ellenőrzés alatt álló területeinek lakossága, valamint a tartományból elüldözött grúzok 2006-ban választáson erősítettek meg pozíciójában. Az International Crisis Group 2007. júniusi jelentése szerint: „A bizalom, ami közösségi szinten létezett a konfliktus zónában 2004 előtt, eltűnt.”¹²³

A dél-ozsét helyzet eszkalációjával párhuzamosan a grúz–orosz viszony is mélypontra süllyedt. A kezdeti óvatos közeledést felváltotta a kölcsönös bizalmatlanság légköre, amelyben bármiféle, a szakadár területek státuszával kapcsolatos rendezés lehetlenné vált. Tekintettel arra, hogy a Szaakasvili-adminisztráció reformpolitikájának egyik sarokköve volt Grúzia egységesítése, illetve az elnök politikai tőkájének, sőt legitimitásának jelentős részét a szakadár területek gyors visszaszerzésének ígéretéből nyerte, valamint hogy Moszkva számára elfogadhatatlanná vált bármilyen grúz feltételek szerinti re-integráció, a két fél közötti politikai szembenállás állóháborúvá merevedett, amiből nem látszott semmilyen békés rendezés által nyújtott kiút.

2.1.3. Az orosz békefenntartók vitatott szerepe

A 2008-as orosz–grúz háború kirobbanásában jelentős szerepet játszó megromlott orosz–grúz kétoldalú kapcsolatok egyik eleme volt az orosz békefenntartók által a dél-kaukázusi országban játszott vitatott szerep.¹²⁴ Ugyanakkor a Grúzia területén állomásozó orosz békefenntartók nemcsak a kétoldalú kapcsolatokban játszottak szerepet, hanem a poszt-szovjet térség más országaiban állomásozó orosz békefenntartó erők részeként a közel-külföld felett gyakorolt befolyás eszközei is voltak egyben, így szélesebb értelemben is szerepet játszottak a térségért zajló geopolitikai játszmában. A fentiek alapján Moszkva nagyhatalmi érdekeinek megfelelően nem engedhette befolyása csökkenését, a nyugati országok békefenntartóinak megjelenését a térségben, még akkor sem, ha azok pártatlanabb szereplőként esetleg meggátolhatták volna a háború kitörését.

Az orosz csapatok békefenntartó szerepe Abháziában és Dél-Oszétiában a 2004 nyarán lezajlott eseményeket követően erősen vitatott kérdéssé vált, amely jelentősen mérgezte az orosz–grúz bilaterális kapcsolatokat. Tbiliszi mindenáron szeretne elérni az orosz erők nemzetközi – nyugati –, pártatlan békefenntartókkal történő felváltását. Ahogy Szaakasvili elnök fogalmazott: „Az Oroszországi Föderáció nem békefenntartó, és nem is közvetítő, hanem az egyik részes fél a konfliktusban.”¹²⁵ Ugyanakkor Oroszországban nemcsak a közelkülföldön elengedhetetlen nagyhatalmi szerep megtestesítőit látták a két szakadár tartományban állomásozó orosz békefenntartókban, hanem a térség

¹²³ Georgia's South Ossetia Conflict (2007). 14.

¹²⁴ Habár az orosz békefenntartók nemzetközi egyezmények által szabályozott módon, legálisan voltak jelen Grúziában, megkérdőjelezhető pártatlanságuk, az orosz geopolitikai játszmában betöltött szerepük hozzájárult a konfliktus kieleződéséhez.

¹²⁵ *IIFM Report on Georgia*. Vol. 2, 16.

stabilitásához nélkülözhetetlen szereplőket, akik nélkül a Dél-Kaukázus óhatatlanul káoszba süllyedne, továbbá az oroszajkú lakosság védelmezőit.

Kezdetben Nyugaton sem láttak semmilyen alternatív – az orosz békefenntartókat kiváltó – reális, a térség stabilitását biztosító megoldást. Az 1990-es években sem az Egyesült Államok, sem Nyugat-Európa nem állt készen arra, hogy komoly politikai, katonai szerepet vállaljon a Kaukázusban, erőforrásaik nagy részét lekötötte a Balkánon zajló vérontás lezárása. A 2000-es évek elején ugyan megnőtt a nyugati politikai és gazdasági jelenlét a térségben, de a „befagyott konfliktusok” vonatkozásában Oroszország által fenntartott kényes status quót senki nem kívánta komolyan megbolygatni, annak ellenére, hogy nyugati országok és nemzetközi szervezeteik is feltűntek mediátori szerepkörben.

A 2004-es eseményeket követően Tbiliszi fokozta a politikai nyomást a több mint egy évtizede működő, a harcokat lezáró megállapodások felülvizsgálata – és az orosz békefenntartók felváltása – érdekében. 2005 októberében a grúz parlament elfogadott egy határozatot a békefenntartó műveletekről és a Grúzia konfliktuszónájában uralkodó helyzetről, amely tartalmazott egy listát azokról az orosz állampolgárokról, akik magas szintű pozíciókat töltöttek be a szakadár tartományok hatalmi struktúráiban, így is azt igazolva, hogy az orosz fél nem pártatlan. 2006-ban a parlament tovább ment egy lépéssel, és határozatában felhívta az orosz felet a békefenntartó erői kivonására és ezen műveletek átalakítására. A határozat végrehajtására nyugati nyomás miatt nem került sor.¹²⁶

2006. szeptember 22-én Szaakasvili elnök az ENSZ előtt elmondott beszédében rendkívül élesen támadta Oroszországnak a szakadár tartományokban játszott szerepét, annexióval, és „bandita stílusú megszállással” vádolva Moszkvát. Szaakasvili szerint: „A békefenntartás kerete és a tárgyalási formátum többé nem működik [...] A fájdalmas, de tényszerű igazság az, hogy ezeket a régiókat (Dél-Oszétiát és Abháziát) az északi szomszédunk, az Oroszországi Föderáció annektálta, amely aktívan támogatta a beolvasztásokat orosz útlevelek jól szervezett és a nemzetközi jogot sértő, példátlan szétosztásával. [...] A(z új békefenntartó struktúrákat tartalmazó) csomag alapvető elemeinek tartalmaznia kell Abházia és Dél-Oszétia demilitarizálását, az ENSZ, az EBESZ, az EU és más nemzetközi szervezetek aktív támogató szerepvállalása mellett.”¹²⁷

A békefenntartás nemzetközivé tételére tett grúz erőfeszítések párhuzamosan zajlottak az ország euroatlanti integrációs törekvéseivel, ugyanakkor a Nyugat kevés lelkesedést tanúsított az aktívabb szerepvállalás iránt. Egészen 2008 márciusáig, a szakadár tartományokban kialakult helyzet jelentős megromlásáig mind az EU, mind a NATO a szőnyeg alá söpörte a problémát, és amikor egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az orosz fél is aktív részese a kialakuló feszültségnek, és nem tekinthető pártatlan békefenntartónak, akkor sem követte ezt a felismerést kézzelfogható eredményeket hozó cselekvés. Ugyanakkor azt is be kell látni, hogy rendkívül kevés hatékony eszköz állt a nyugati országok rendelkezésére, amellyel befolyásolhatták volna a szakadár tartományokban zajló eseményeket, illetve elő tudták volna mozdítani egy nemzetközi békefenntartó művelet telepítését orosz politikai jóváhagyás nélkül.¹²⁸ Ahogy az EU dél-kaukázusi különleges képviselője (EUSR), a svéd Peter Semneby rendkívül óvatosan fogalmazott: „Ha a felek erősebb EU-s szerepvállalást

¹²⁶ Uo. 16–17.

¹²⁷ Saakashvili Unveils 'Fresh' Roadmap in UN Speech (2006). *Civil Georgia*, 2006. 09. 22. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=13621 (A letöltés dátuma: 2014. 03. 17.)

¹²⁸ *IIFM Report on Georgia*. Vol. 2, 17–18.

kívánnak, az EU megvizsgálja ennek a lehetőségét, annak tükrében, hogy a létező békefenntartó erő úgy látszik, hogy nem élvezi minden érdekelt fél bizalmát, és egyet nem értés forrásává vált [...] ellentmondás forrásává Oroszország és Grúzia között.”¹²⁹

A Nyugat korlátozott lehetőségeit Moszkvában is jól látták. Andrej Zagorszki, az orosz MGIMO vezető kutatója 2011-ben így fogalmazott: „Bármilyen európai uniós részvétel a közös szomszédságban zajló válságkezelésben nem irányult arra, hogy átalakítsa vagy megváltoztassa az orosz vezetés alatt zajló békefenntartó műveleteket vagy tárgyalási formátumokat. Ez az (orosz) elvárás nem zárta ki az együttműködést Oroszország és az EU között. Akárhogy is, az ilyen együttműködés formái nem jelenthettek kihívást Moszkva központi szerepére.”¹³⁰

A fentieknek megfelelően megállapítható, hogy Oroszország békefenntartásban és a béketárgyalások során játszott szerepének mérséklésére és a nyugati szereplők aktívabb bevonására irányuló grúz kísérletek nagyrészt eredménytelenek maradtak. A nyugati országok kezdetben teljes mértékben elismerték Moszkvának a térségben betöltött stabilizáló szerepét, és a későbbiek folyamán is, amikor egyre világosabbá vált, hogy Oroszország nem tekinthető pártatlan szereplőnek, vonakodva, lassan reagáltak. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a nyugati országok és nemzetközi szervezeteik rendelkezésére nem állt olyan eszköz, amellyel kikényszeríthették volna az orosz békefenntartók távozását és nemzetközi csapatok telepítését. A térségben kialakult status quo megváltoztatása nem volt lehetséges aktív orosz együttműködés nélkül.

2.1.4. Lopakodó annexió és az útlevél-politika

Tbiliszi erőfeszítéseit az orosz békefenntartó szerep csökkentésére nagyrészt az a félelem motiválta, hogy végleg elveszítheti a szakadár tartományokat, illetve az, hogy az orosz félnek nem áll érdekében semmilyen valós rendezés, mivel az abház és dél-oszét „kontrollálható instabilitáson”¹³¹ keresztül jelentős befolyást képes gyakorolni a Dél-Kaukázusra. A grúz félelmeket jelentős mértékben növelte az a tény, hogy a szakadár területek egyre inkább integrálódtak Oroszországba mind gazdasági, mind jogi és biztonsági értelemben. A konfliktus kitörésében jelentős szerepet játszó, megromlott kétoldalú kapcsolatok elemzése során elengedhetetlen az orosz útlevél-politika és a lopakodó annexió vizsgálata.

A lopakodó annexió – a szakadár tartományok fokozatos elvesztése – valós fenyegetésként jelent meg a grúz politikai életben, még ha Oroszország a két régió nyílt elcsatolásától számos okból tartózkodott is. Egy direkt, nyílt annektálás esetén Moszkvának nemcsak a nemzetközi közvélemény, az ENSZ, az EU és a NATO elitélő véleményétől kellett tartania, hanem a saját szeparatista mozgalmainak megerősödésétől is, ugyanis a Kaukázusban az a paradox helyzet állt elő, hogy míg északon az orosz belügyi és katonai

¹²⁹ SOCOR, Vladimir (2008b): The West Can Respond More Effectively to Russia's Assault on Georgia: Part II. *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 5. No. 88. Forrás: www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=33616&tx_ttnews%5BbackPid%5D=166&no_cache=1 (A letöltés dátuma: 2014. 03. 17.)

¹³⁰ ZAGORSKI, Andrei (2011): Eastern Partnership from the Russian Perspective. *IPG*, 2011/3. Forrás: library.fes.de/pdf-files/ipg/2011-3/05_zagorski.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 03. 17.)

¹³¹ *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2, 18–19.

alakulatok a függetlenségükért küzdő csecsen harcosokkal álltak szemben, addig délen a Grúziától elszakadni kívánó abházokat és dél-oszéteteket támogatták.¹³²

A lopakodó annexió egyik legfontosabb eleme a dél-oszét és abház lakosság orosz állampolgársággal, orosz útlevéllel való ellátása jelentette, amely a 2008-as háború szempontjából is különös jelentőséggel bír, mivel Moszkva egyik legfontosabb érve a Dél-Oszétiában történő fegyveres beavatkozás mellett az volt, hogy saját állampolgárainak védelme tette szükségessé azt.

A felgyorsított honosítási eljárások tömeges mértékben 2002-ben kezdődtek, szinte azonnal kiváltva a grúz hatóságok tiltakozását. Álláspontjuk szerint az orosz eljárás sértette Grúzia szuverenitását, területi integritását, a belügyekbe való be nem avatkozás elvét és a konfliktusok békés úton való rendezésének elvét. Ugyanakkor az orosz álláspont szerint a hatályos orosz jogszabályok lehetővé tették a szakadár tartományok lakosságának orosz állampolgárságért való folyamodását.¹³³ A hatályos jogszabályok alatt elsősorban a 2002-ben elfogadott új, orosz állampolgársági törvényt kell érteni, amely egyszerűsített eljárásban teszi lehetővé a korábbi Szovjetunió állampolgárainak az orosz útlevél megszerzését, és amely alkalmazásával lehetőség nyílt Dél-Oszétia és Abházia lakosságának tömeges honosítására.

Az állampolgárság körüli visszásságok tisztázása felveti azt a kérdést, hogy az abház és dél-oszét lakosság a Szovjetunió felbomlását követően automatikusan grúz állampolgárságot kapott-e. A Heidi Tagliavini vezette Független Nemzetközi Tényfeltáró Misszió jelentése szerint: „Abházia és Dél-Oszétia lakosai, akik nem utasították el írásban a grúz állampolgárságot 1993. december 24-e előtt, grúz állampolgárrá váltak a grúz és nemzetközi jogi normák szerint. A grúz állampolgársággal szembeni személyes fenntartásaik irrelevánsak, amennyiben nem gyakorolták a jogukat a grúz állampolgárság visszautasítására a törvényes határidőn belül. Az esetleges gyakorlati nehézségek a visszautasítást lehetővé tevő jogok gyakorlása vonatkozásában nemzetközi jogi szempontból irrelevánsak, mivel a nemzetközi jog ezen a téren nem követel meg Grúziától speciális intézkedéseket.”¹³⁴

A fentieket figyelembe véve egyértelműnek tűnik, hogy a két szakadár tartomány lakosságának többsége 2008-at megelőzően grúz állampolgár volt. Ezen állampolgárok orosz állampolgársági törvényben lefektetett szabályok szerinti honosítása számos nemzetközi jogi normát sért. A Tagliavini-jelentés a következőket fogalmazza meg az orosz útlevél-politikáról:

- az Abházia és Dél-Oszétia által elfogadott törvények, amelyek saját abház és dél-oszét állampolgárságot adtak lakosaiknak, nemzetközi jogi szempontból semmik, mivel nemzetközileg el nem ismert államalakulatok fogadták el őket;
- habár a honosítás a nemzetközi jogi normáknak megfelelően önkéntes alapon zajlott, de az orosz állampolgárság jelentős gazdasági előnyökkel járt, úgymint az egyszerűsödött külföldi utazás, az orosz nyugdíj folyósítása, az orosz egészségügyi és oktatási juttatások stb.;
- nemzetközi jogi szempontból a korábbi szovjet állampolgárság és az ideiglenes orosz tartózkodási engedély, amely alapján egyszerűsített módon lehet orosz állampolgárságot szerezni, nem elégséges az állampolgárságért folyamodó polgár és az azt nyújtó ország közötti valós kapcsolat jogi normájának teljesítéséhez;

¹³² Uo.

¹³³ Uo. 147–150.

¹³⁴ Uo. 154–155.

- habár az állampolgári kérelmek elbírálása egyedi alapon és nem ex lege történt, de annak tömeges mértéke, és az a tény, hogy a szakadár tartományok szinte teljes lakosságát érintette, mégis a kollektív – a nemzetközi jog által tiltott – honosítás kategóriájába helyezi azt;
- a tömeges honosítás megfosztotta a grúz államot a saját állampolgárai feletti joghatóságtól, és ürügyül szolgált a katonai beavatkozásra;
- az orosz 2002-es állampolgársági törvény rendelkezései sértik a grúz szuverenitást;
- az orosz útlevél-politika beavatkozik Grúzia belügyeibe;
- az orosz útlevél-politika sérti a jó szomszédság viszonyát;
- Oroszország a nemzetközi jog vonatkozó normái alapján nem jogosult Dél-Oszétiában és Abháziában útlevelet kiállítani, illetve nyugdíjat fizetni, kizárólag a grúz hatóságok engedélyével működő konzuli hivatalban.¹³⁵

Az orosz állampolgárság tömeges nyújtása a szakadár területeken, amely kiegészült az orosz állam által nyújtott – az orosz állampolgároknak járó – szociális és gazdasági juttatásokkal (Abháziában csak 2007-ben 590 millió rubel nyugdíjat fizetett ki Oroszország), valamint azzal a ténnyel, hogy a biztonságot is orosz csapatok garantálták ezeken a területeken, már szinte megvalósította Abházia és Dél-Oszétia *de facto* annektálását.

Moszkva ellenőrzését Chinvali és Szuhumi felett tovább növelte a biztonsági apparátusban és a legfelsőbb vezetésben meglévő orosz katonai és belügyi jelenlét. Moszkva nem csinált titkot abból, hogy korábbi katonai, belügyi, titkosszolgálati tisztjei kulcspozícióba kerültek az abház, de még inkább a dél-oszét biztonsági apparátusban. A teljesség igénye nélkül néhány példa:

- az észak-oszét – orosz – belügyi csapatok korábbi vezérkarifőnök-helyettese, Mikhail Mindzajev 2005-ben dél-oszét belügyminiszteri kinevezést kapott;
- szintén 2005-ben Jurij Morozov, az orosz Kurszk olajtársaság kereskedelmi igazgatója dél-oszét *de facto* miniszterelnök lett;
- 2008. október 31-től Aszlanbek Bulatszev FSZB ezredes Dél-Oszétia *de facto* miniszterelnöke;
- Anatolij Barankevics altábornagy, aki korábban szolgált a szovjet csapatokkal Németországban, majd Szibériában, továbbá részt vett az afgán és a csecsen háborúkban, 2004-től Dél-Oszétia védelmi miniszteri posztját töltötte be;
- 2006–2008 között Andrej Laptjev orosz altábornagy lett Dél-Oszétia védelmi minisztere;
- a háború alatt Vaszilij Lunyev altábornagy töltötte be Dél-Oszétia *de facto* védelmi miniszteri posztját, aki egyben az 58. hadsereg parancsnoka is volt;
- a háborút követően Jurij Tanajev vezérőrnagy, aki korábban az uráli katonai körzetben szolgált, lett Dél-Oszétia védelmi minisztere;
- Anatolij Jarovoj, az FSZB vezérőrnagya kapta a dél-oszét KGB irányításának feladatát;
- Oleg Csebodarev FSZB ezredes a dél-oszét határőr csapatok parancsnoka lett 2005-től;
- Szultan Szosznalijev abház védelmi miniszteri kinevezést kapott;

¹³⁵ Uo. 163–183.

- Anatolij Zajcev, a Bajkálon Túli Katonai Körzet korábbi parancsnokhelyettese Abházia védelminiszter-helyettesi és vezérkari főnöki posztját kapta meg.¹³⁶

A fentieknek megfelelően érthető a grúz vezetés lopakodó annexiótól való aggodalma. Az orosz útlevel-politika, a szakadár tartományok vezetésében markánsan megjelenő orosz biztonsági apparátus napról napra erodálta Tbiliszi befolyását a régióban, megnehezítve bármilyen a konfliktusok rendezésére irányuló békés megoldás kivitelezését. A Moszkva által mesterségesen kreált indok – az orosz állampolgárok védelme – fontos szerepet játszott a 2008-as fegyveres intervencióban.

Nem vitatható, hogy számos grúz állampolgár Abháziában és Dél-Oszétiában önként és örömmel vált orosz állampolgárrá, ugyanakkor az orosz katonai jelenlét, a Moszkva által kínált gazdasági ösztönzők, az intenzív propaganda nem hagyott igazi választási lehetőséget, és az orosz állampolgárok többségbe kerülésével, valamint orosz vezetés alá kerülésével a szakadár tartományok ha jogilag nem is, valójában azonban orosz területekké váltak. Ez természetesen elfogadhatatlan volt Tbiliszi számára, így a lopakodó annexió és az orosz útlevel-politika jelentős terhet róttak a kétoldalú kapcsolatokra, hozzájárulva a feszültség kiéleződéséhez, a háború kitöréséhez.

2.1.5. A kémbostrány és a légtérsértés

Az orosz–grúz kapcsolatok újabb törést szenvedtek, mikor 2006. szeptember 27-én a grúz belügyminiszter, Vano Merabishvili bejelentette, hogy a grúz hatóságok felszámoltak egy orosz kémhálózatot, aminek a keretén belül négy orosz hírszerző tisztet (Alexander Szava alezredest, Dmitrij Kazansztev alezredest, Alexander Zagorodni századost és Alexander Baranov alezredest), valamint tizenegy grúz állampolgárt letartóztattak. Az orosz külügyminiszter-helyettes, Grigorij Karaszin azonnal behívatta Grúzia moszkvai nagykövetét, provokációnak minősítve az esetet, és a letartóztatott orosz tisztek azonnali elengedését követelte.¹³⁷

Az eset grúz hatóságok általi otromba kezelése – a tisztek Grúziából való azonnali és csendes kiutasítása helyett a sajtó előtt történő letartóztatásuk – tovább fokozta a feszültséget, a helyzet hamar eszkalálódott. Szeptember 28-án Oroszország kérte az ENSZ BT-t, hogy ítélje el Grúziát veszélyes és elfogadhatatlan lépéseiért, felfüggesztette a vízumkiadást tbiliszi konzulátusán, és visszahívta nagykövetét Grúziából. Megkezdődött a Grúziában tartózkodó orosz katonák és diplomaták családjának evakuációja is. Szergej Ivanov orosz védelmi miniszter pedig „állami banditizmusnak” nevezte a grúz hatóságok eljárását.¹³⁸ Az orosz hírszerző tisztek bíróság elé citálásával végképp elszabadultak az indulatok.¹³⁹ Oroszország teljes légi, földi, tengeri blokádot vezetett be Grúziával szemben, habár így az egyik szoros szövetségesét, Örményországot is teljesen elszigetelte (Örményország

¹³⁶ Uo. 19.; CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 81–82.

¹³⁷ Russia Caught in Web of Espionage (2006). *Kommersant*, 2006. 09. 28. Forrás: www.kommersant.com/p708235/Russia_Caught_in_Web_of_Espionage (A letöltés dátuma: 2014. 03. 22.)

¹³⁸ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 61–62.

¹³⁹ Russian 'Spies' To Appear in Court (2009). *Radio Free Europe*, 2009. 09. 29. Forrás: www.rferl.org/content/article/1071683.html (A letöltés dátuma: 2014. 03. 22.)

ellen Törökország és Azerbajdzsán szankciókat vezetett be a hegyi-karabahi konfliktus ki-törését követően, így az ország számára különösen fontos a Grúzián keresztüli kapcsolat-tartás Oroszországgal). A büntetőintézkedések annak ellenére is folytatódtak, hogy a négy orosz katonatisztet október 2-án hazaengedték.

Oroszországban éles politikai és médiakampány indult az ott dolgozó mintegy 800 ezer grúz vendégmunkás ellen, számosat közülük ki is utasítottak az országból, a bürokratikus eljárások során halálesetek is történtek. A taxisofőrök igazolványt kérhet-tek utasaiktól, és visszautasíthatták a grúzókat. A hisztériakeltés egyik legelítélendőbb fordulataként néhány moszkvai iskolát kötelezett a rendőrség, hogy az ott tanuló grúz vezetőknévű gyerekekről listát adjon át számára.¹⁴⁰

A korábban már bevezetett intézkedésekkel együtt – a grúz borra, gyümölcsre, zöldségre és ásványvízre egészségügyi indokokra hivatkozva már korábban importtilalmat vezetett be Oroszország – a grúz gazdaságot jelentős kár érte az orosz büntetőintézkedések miatt. Az Oroszországba irányuló grúz export 2007-ben 30%-ot esett (53 millió amerikai dollárra).¹⁴¹

Habár a feszültség valamelyest enyhült 2007-ben – az orosz nagykövet januárban ismét elfoglalta posztját Tbilisziben –, de a kémügy tovább mélyítette a kölcsönös bizalmatlanságot. A grúz vezetés meg volt győződve arról, hogy Moszkva mindenáron meg kívánja buktatni a legitim államfőt és a kormányt, aminek az érdekében hajlandó felhasználni titkosszolgálati és katonai eszközöket, valamint gazdasági szankciókat is. Így nem csoda, hogy a 2007-ben kezdődött kormányellenes tömegdemonstrációk mögött is az oroszok kezét látta számos grúz állami funkcionárius. Szaakasvili az állami televízióban 2007. november 12-én adott interjújában azt mondta, hogy: „Az előző évben megrendezett minszki (FÁK-) csúcson Putyin elnök kifejezetten azt mondta nekem, hogy Oroszország egy új Ciprust teremt Abháziában.”¹⁴² (Utalva itt Észak-Ciprus török megszállására és az ország megosztottságára.) Temur Jakobasvili, grúz politikai elemző szerint: „Orosz kémek megpróbálják befolyásolni a hazai eseményeket. Nyílt agresszió folyik Grúzia ellen, amely sérti a nemzetközi és kétoldalú egyezményeket. Az oroszok még csak meg sem próbálják elrejtetni azt, hogy rezsimváltásra törekednek Grúziában a belpolitika, számos politikai mozgalom és vezető manipulálásával.”¹⁴³

Ugyanakkor más elemzők óvatosságra intettek a grúz belpolitikai események mozgatórugóinak keresése során. Marina Muskhelishvili grúz elemző szerint: „Az igazi probléma a grúz–orosz kapcsolatokban a grúzok számára a konfliktus régiókban, míg Oroszország számára Grúzia NATO kapcsolataiban keresendő. Ezt meg kell különböztetnünk a kormány és az ellenzék közötti hatalmi küzdelemtől, aminek semmi köze Oroszországhoz.”¹⁴⁴ Ezt támasztotta alá Thomas de Waal Kaukázus-szakértő véleménye is: „A belpolitikai szférában nincs igazi alapja annak, hogy az oroszok jelentősen beavatkoznának. [...] Ha megnézi a grúz ellenzéket, a legtöbbjük ugyanolyan oroszellenes, mint a kormány.”¹⁴⁵

¹⁴⁰ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 62–63.; *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2, 20–21.

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² BIGG, Claire (2007): Russia: Is Moscow Behind Georgian Unrest? *Radio Free Europe*, 2007. 11. 14. Forrás: www.rferl.org/a/1079133.html (A letöltés dátuma: 2018. 03. 22.)

¹⁴³ Uo.

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ Uo.

Moszkva részéről egyre inkább megérett a szándék arra, hogy megbüntessék a grúz vezetést, amiért az – legalábbis orosz szempontból – minden létező eszközt megragad arra, hogy csökkentse az orosz befolyást a Dél-Kaukázusban, és hátrányosan befolyásolja az orosz nemzeti érdekeket. A grúzok elleni médiakampány az átlag orosz polgárban is ellenséges érzéseket keltett Grúziával szemben. Az orosz adminisztráció kijátszva a nacionalista kártyát, maga mögé tudta állítani a közvéleményt.

A két fél politikai és katonai pózolóása a dél-ozsét és abház légtérben is érezhető volt. A grúz fél az első orosz vadászbombázók által végrehajtott légtérsértést és a grúz területek bombázását 2001 októberére – még Sevardnadze elnökségének idejére – tette, amikor nem azonosított repülőgépek bombázták a Kodori-völgyet. 2002 augusztusában ismeretlen repülőgépek a Pankiszi-hágót támadták, majd 2007 márciusában Mi-24-es helikopterek támadták a Kodori- és a Chkhaltá-völgyet, valamint a Chuberi-hágót. Az orosz kormány minden esetben tagadta, hogy az orosz légierőnek bármi köze lenne az incidensekhez.¹⁴⁶

2007. augusztus 6-án Dél-Ozsétia közelében egy azonosítatlan repülőgép radar-elhárító rakétát lőtt ki egy grúz katonai radarállomás ellen. A rakéta nem robbant fel. Az Egyesült Államok, Litvánia, Lettország és Svédország majd néhány további európai ország – Észtország, Lengyelország, Egyesült Királyság – nemzetközi szakértői csoportot (International Group of Experts, IGE és Second Independent Inter-governmental Expert Group, IIEG-2) állított fel az eset kivizsgálására. Az első csoport jelentése szerint:

- 2007. augusztus 6-án egy azonosítatlan repülőgép az orosz légtérből három alkalommal behatolt a grúz légtérbe;
- egy orosz gyártmányú, Kh-58 (AS-II Kilter) radarelhárító rakéta csapódott be Citelubani falu közelében, de a robbanófeje nem detonált;
- számos szemtanú látott egy feltehetően rakétát indító gépet a szóban forgó térségben;
- a szakértői csoport nem volt képes megállapítani a repülőgép típusát és származását;
- a grúz légierő nem rendelkezik Kh-58 rakéta indítására alkalmas repülővel.¹⁴⁷

A második szakértői csoport jelentése alátámasztotta az első csoport megállapításait, azzal a kiegészítéssel, hogy ez a jelentés már kifejezetten tartalmazta azt a tényt, hogy egy Kh-58-as rakétát indítottak a Gori radarállomástól 10 km-re.

Természetesen az orosz védelmi minisztérium és légierő által felállított szakértői csoport tagadta a grúz hatóságok – a nemzetközi szakértők által alátámasztott – állításait, de az objektív megfigyelő számára elég egyértelműnek tűnik, hogy az orosz légierő egyik repülőgépe hajtotta végre a támadást.¹⁴⁸

Több mint félévvel a 2007. augusztusi esetet követően, 2008 áprilisában egy MIG-29-es vadászgép Abházia felett lelőtt egy izraeli gyártmányú, Hermes-450 típusú grúz, pilóta nélküli repülőgépet. A felderítő gép kamerái rögzítették a támadást, ami alapján nagy valószínűséggel megállapítható, hogy az orosz légierő gépéről van szó, habár az abház fegyveres erők magukra vállalták a gép lelövésének felelősségét. Az orosz fél

¹⁴⁶ IIFFM Report on Georgia. Vol. 2, 24.

¹⁴⁷ CORNELL, Svante E. – SMITH, David J. – STARR, Frederick S. (2007): *The August 6 Bombing Incident in Georgia: Implications for the Euro-Atlantic Region*. Washington, D.C., Central Asia–Caucasus Institute. Forrás: http://isdpr.eu/content/uploads/publications/2007_cornell-smith-starr_the-august-6-bombing-incident-in-georgia.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)

¹⁴⁸ Uo.

ismét provokációval vádolta Grúziát, amiért az katonai repüléseket hajt végre az abház konfliktuszóna fölött.¹⁴⁹

Közvetlenül a 2008-as háború kitörését megelőzően, 2008. július 9-én került sor az első olyan orosz berepülésre Dél-Oszétia fölé, amit az orosz külügyminisztérium megerősített. A külügyminisztérium közleménye szerint a berepülésre azért volt szükség, hogy megelőzzenek egy grúz támadást a konfliktuszónában.¹⁵⁰

A grúz légtérben éveken át folytatódó „küzdelem” (Dél-Oszétia és Abházia, légterüket is beleértve, nemzetközi jogi értelemben Grúzia részei) akár felfogható egy alacsony intenzitású konfliktus részeként is, amelynek tükrében jobban érthetővé válnak a 2008. augusztusi háború kirobbanásának körülményei. A grúz katonai vezetés éveken keresztül kénytelen volt azzal a döntéssel szembesülni (akár a 2004-es dél-oszét krízis, akár a 2006-os kémbostrányt követően bevezetett orosz büntetőintézkedések során), hogy egy adott katonai lépés Moszkva részéről csak provokáció vagy egy nagyobb, átfogó invázió része, amely a szakadár tartományok anektálását célozza. Ilyen kiélezett helyzetben a grúz politikai és katonai vezetés egyetlen rossz döntése is háborúhoz vezethetett Oroszországgal.

2.2. Koszovó: precedens-e vagy sem?

Oroszország a háború során, illetve a hadbalépés indoklásakor fegyveres beavatkozását nemzetközi jogi értelemben a koszovói precedensre való hivatkozással indokolta (sajátos értelemben a nyugati mintát próbálta másolni), így realista nagyhatalomként nem mutatott különösebb biztonságpolitikai innovációt. A koszovói precedens alkalmazása a 2008-as orosz–grúz háború szélesebb értelemben vett, Európa egészének biztonságához való egyik kapcsolódási pontja, ezért részletesebb vizsgálatot igényel.

Koszovó függetlenségének 2008. február 17-i deklarálása felszínre hozta az alapvető nemzetközi jogi normák, az önmeghatározás joga és a területi integritás joga közötti ellentmondást. Ugyan Jugoszlávia szuverenitása, területi integritása nemzetközi jogi értelemben sérthetetlen volt, de a Koszovó területén az albán lakossággal szemben elkövetett atrocitások előtérbe helyezték az albánok önrendelkezési jogának érvényesítését, ami elvezetett az új, független állam kikiáltásáig.

A koszovói függetlenség elismerésének kérdése komoly ellenérzést váltott ki Moszkvában, amely az Egyesült Államok és a NATO orosz érdekszférába történő ismételt beavatkozási kísérleteként élte meg a szövetséges, szláv Szerbia bombázását és „megcsonkítását”, és komoly diplomáciai válaszlépéseket helyezett kilátásba. Ezen válaszlépések között többnyire még burkoltan, de már 2008 elején szerepelt Dél-Oszétia és Abházia – a koszovói precedens alapján történő – függetlenségének Moszkva általi elismerése.¹⁵¹

¹⁴⁹ Russia 'Shot Down Georgia Drone' (2008). *BBC News*, 2008. 04. 21. Forrás: news.bbc.co.uk/2/hi/7358761.stm (A letöltés dátuma: 2014. 03. 24.)

¹⁵⁰ *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2, 24.

¹⁵¹ Kosovo Precedent 'Terrifying': Putin. *Thestar.com*, 2008. 02. 22. Forrás: www.thestar.com/news/world/2008/02/22/kosovo_precedent_terrifying_putin.html (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.); Russia Warns Kosovo Independence Could Set Dangerous Precedent (2008). *Euronews*, 2008. 01. 23. Forrás: www.euronews.com/2008/01/23/russia-warns-kosovo-independence-could-set-dangerous-precedent (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.)

A Balkánon folytatott politikájukban a nyugati országok nem vették figyelembe, hogy az 1999-es szerbiai NATO-beavatkozás óta Moszkvában gyökeres politikai változás következett be. Borisz Jelcin gazdaságilag gyenge, de nyugatorientált Oroszországot felváltotta Vlagyimir Putyin szénhidrogénvagyonára támaszkodó, jóval konfrontatívabb külpolitikát folytató, érdekszférákban és zéró összegű játszmákban gondolkodó rendszere, amely a posztszovjet térségre speciális érdekszférájaként – közelkülföldje részeként – tekint.¹⁵²

A Nyugat nem ismerte fel, hogy Koszovó függetlenségének elismeréséért milyen árat fizethet Grúzia. Az Egyesült Államok és az EU számos tagállamának álláspontja szerint a koszovói eset egyedi, sui generis, a Jugoszlávia felbomlása során bekövetkezett események speciális következménye, továbbá a függetlenség elismerését etnikai tisztogatás és népirtás előzte meg, ezért nem szolgálhat precedensként más esetben. A téma érzékeny voltára való tekintettel az EU nem is volt képes egységes álláspontot kialakítani. Számos tagállam (például Spanyolország, Románia és Szlovákia) attól tartott, hogy az egyedi jelleg hangsúlyozására irányuló minden törekvés ellenére a koszovói példa precedenst teremthet, amelyet a saját szeparatista mozgalmak, nemzeti kisebbségeik is kihasználhatnak nagyobb autonómiára irányuló vagy akár függetlenségi törekvéseik során.¹⁵³

Ezzel szemben Moszkva a 72 napos NATO-bombázásból azt a következtetést vonta le, hogy a nyugati demokráciák is hajlandók háborúba szállni politikai céljaik elérése érdekében, csak ők „emberi jogi retorikába csomagolják” azt.¹⁵⁴ Ennek megfelelően Oroszország – dél-ozét és abház fél által is támogatott – álláspontja szerint a koszovói példa nem sui generis, az alapján a két szakadár köztársaságot is megilleti a nemzetközileg elismert függetlenség. Oroszország ugyanakkor kettős mércét alkalmaz a koszovói eset Grúziával szembeni példaként való felhasználásával. Annak ellenére, hogy Örményországgal szoros katonai együttműködést folytat, valamint Transznisztriaiban (a nemzetközileg el nem ismert Dnyeszter-melléki Köztársaságban) ugyancsak az orosz nemzetiségű lakosság védelmében békefenntartókat állomásoztat, Oroszország nem tett lépéseket sem Hegyi-Karabah, sem a Dnyeszter-melléki Köztársaság függetlenségének elismerésére.

A kontraszt még nyilvánvalóbb Csecsenföld esetében. A csecsen függetlenségi törekvéseket két háborúval vérbefojtó Oroszország, amelyek során számtalan orosz katona mellett sok ezer csecsen is életét vesztette, hallani sem akar az Észak-Kaukázus népeinek önrendelkezési jogáról. Ezért Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismerése hosszú távon öngólnak tűnik, amely tovább növelheti az instabilitást Oroszország észak-kaukázusi területein.

Moszkva már jóval a 2008-as koszovói függetlenség kikiáltása előtt figyelmeztetett arra, hogy a koszovói rendezést összekapcsolja a posztszovjet térségben meglévő „befagyott konfliktusokkal”. Putyin elnök 2006 januárjában a következőket mondta erről: „Szükségünk van közös alapelvekre ezekkel a problémákkal kapcsolatban, amely minden konfliktus sújtotta területen élő ember hasznára válna [...] Ha az emberek azt hiszik,

¹⁵² RÁCZ, András (2012): Good Cop or Bad Cop? Russian Foreign Policy in the New Putin Era. *Transatlantic Academy*, January 2012. Forrás: www.transatlanticacademy.org/publications/good-cop-or-bad-cop-russian-foreign-policy-new-putin-era (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.)

¹⁵³ ASMUS (2010): *i. m.* 87–110.; FAULCONBRIDGE, Guy (2008): Georgia Rebel Region Seeks Recognition after Kosovo. *Reuters*, 2008. 03. 05. Forrás: <https://uk.reuters.com/article/uk-georgia-region-kosovo/georgia-rebel-region-seeks-recognition-after-kosovo-idUKL0546571220080305> (A letöltés dátuma: 2018. 04.03.)

¹⁵⁴ TRENIN (2009c): *i. m.* 9.

Koszovó elnyerheti a teljes függetlenségét, miért kéne ezt megtagadnunk Abháziától és Dél-Oszétiától?”¹⁵⁵

2006 júniusában, amikor Montenegró népszavazással döntött a Szerbiától való elválásról, az orosz külügyminisztérium reagálásában szintén előkerült a Dél-Kaukázusra való hivatkozás: „Moszkva tiszteletben tartja a területi integritás elvét, de rámutat arra, hogy Dél-Oszétia önmeghatározásra való joga egyforma mértékben tisztelt elv a világközösség előtt.”¹⁵⁶ A volt jugoszláv tartomány függetlenségének kikiáltását követően Putyin és Szaakasvili elnökök részt vettek egy informális FÁK-csúcson Moszkvában, ahol Putyin állítólag a következőket mondta: „Sürgősen szükség van arra, hogy reagáljunk az Európában Koszovó vonatkozásában történetekre. Emlékeznie kell arra, hogy nagy nyomás alatt állunk az észak-kaukázusi köztársaságok részéről, és válaszolnunk kell a szolidaritásra, amelyet Abházia és Dél-Oszétia irányában mutatnak. Nem értjük, hogy az amerikaiak miért kezdtek kampányba Európa iszlamizálása érdekében. Miután az albánok megkaparintották Koszovót, további expanzióba fognak kezdeni Macedónia kárára. Ön tudja, hogy válaszolnunk kell arra, amit a Nyugat tett Koszovóban. És nagyon sajnáljuk, de Önök részei lesznek ennek a válasznak.”¹⁵⁷

A 2008-as háborút követően a szakadár tartományok függetlenségének elismerésével kapcsolatos orosz érvelés kísértetiesen hasonlított a nyugati államok által Koszovó függetlenségének elismerése során használt érvekre:

- a helyi lakosság többsége támogatja a függetlenséget (önrendelkezés joga);
- az állami erőszakszervek népirtást követtek el a szóban forgó területek lakosságával szemben (a Grúziával szemben felhozott népirtásra, etnikai tisztogatásra vonatkozó vádak ugyanakkor nem állták meg a helyüket);
- Szaakasvili ugyanolyan felelőtlen háborús uszító, mint Szlobodan Milosevics volt.

A népirtásra vonatkozó vádak alátámasztása már a háborút megelőzően megkezdődött, amikor az orosz Duma és a dél-oszét parlament határozatot fogadott el, amely elítéli Grúziát az 1920-ban és az 1989–92-ben az oszétokkal szemben elkövetett állítólagos genocídiumért. Koszovó függetlenségének deklarálását követően, 2008 márciusában az abház, a dél-oszét és a dnyeszter-melléki *de facto* parlamentek függetlenségük elismerése érdekében az orosz parlamenthez és az ENSZ-hez fordultak. A Duma március 21-én válaszul elfogadott egy határozatot, amely nyugtázta a szakadár tartományok kívánságát. Konsztantyin Zatulin, a Duma FÁK Bizottságának alelnöke arra figyelmeztetett, hogy Abházia és Dél-Oszétia függetlenségének elismerése nem várhat sokáig, mert a koszovói precedens által kínált lehetőség nem tart örökké.¹⁵⁸

2008. március 6-án Oroszország megszüntette az 1996-ban bevezetett embargót Abháziával szemben, és április 16-án Putyin elnök utasította kormányát, hogy „működjön együtt az abház és dél-oszét hatóságokkal, hogy elősegítsék az együttműködést a kereskedelmi, gazdasági, szociális, tudományos-technológiai, információs, kulturális és oktatási szférákban, valamint hogy az erre irányuló erőfeszítésekre vonják be az orosz régiókat is.”¹⁵⁹

¹⁵⁵ IIFFM Report on Georgia. Vol. 2, 26–27.

¹⁵⁶ Uo.

¹⁵⁷ ASMUS (2010): i. m. 105–106.

¹⁵⁸ Uo. 108.

¹⁵⁹ IIFFM Report on Georgia. Vol. 2, 26–27.

A szakadár tartományokkal való egyre szorosabb együttműködés *de facto* elismerése volt azok nemzetközi jogalanyiségának, és végső szakítás az orosz részről eddig legalább verbálisan megerősített grúz területi integritás elvével, habár *de jure* orosz részről a függetlenség elismerése még nem történt meg. Ugyanakkor ellentmondásos módon Oroszország hivatalos külpolitikája – Kínával szoros együttműködésben – továbbra is élesen elítélte a szeparatista törekvéseket a világ minden táján, az Észak-Kaukázusban zajló eseményeket pedig (a függetlenségi mozgalmak erőszakos elnyomását, az emberi jogok sorozatos durva megsértését) szigorúan belügynek minősítette. A Kínával való együttműködés egyik keretét adó Shanghai Cooperation Organization (SCO) fő feladatai között szereplő „három gonosz” elleni küzdelem között is ott találjuk a szeparatizmus elleni harcot, a terrorizmus és az extrémizmus elleni küzdelem mellett.¹⁶⁰

Úgy látszik, a grúz különutas politika, a nyugati – és különösen a NATO – integrációra való törekvés Moszkvát az egyik legfontosabb külpolitikai elvének „feladására kényszerítette”.

Nemzetközi jogi értelemben a koszovói kérdés valóban eminens példája a területi integritás és az önrendelkezés elve közötti klasszikus ellentmondásnak. Ugyanakkor a balkáni ország függetlensége elismerésének jogszerűségét alátámasztani tűnik az a tény, hogy a koszovói beavatkozást – amely később elvezetett a függetlenségig – megelőzte a jugoszláv hadsereg által az albánok ellen végrehajtott etnikai tisztogatás és népirtás. Dél-Oszétiában és Abháziában éppen ellenkezőleg, főleg az etnikailag grúz lakosság ellen követtek el atrocitásokat, és a grúzokat üldözték el otthonaikból a 2008-as háború során és azt követően (a háború kezdeti szakaszától, Chinvali ostromától eltekintve). Mi több, a grúz hatóságoknak nem is volt lehetőségük diszkriminatív módon eljárni a két szakadár tartomány lakosságával szemben, tekintettel arra, hogy Grúzia *de facto* nem gyakorolt semmiféle kontrollt sem Dél-Oszétia, sem Abházia felett már a háborút megelőzően sem.

Moszkva álláspontját tovább gyengíti az az ellentmondás, amely a koszovói függetlenség elismerésének elutasítása és a dél-oszét, abház függetlenség elismerése között feszül. Ha az abházok és a dél-oszétok megérdemelték függetlenségüket, akkor Oroszországnak a példaként használt „koszovói precedens” megteremtőjének, Koszovónak a függetlenségét is el kéne ismernie.

A Nyugat a koszovói válság rendezésére irányuló erőfeszítései során – amely a tartomány függetlenségének többség általi elismerésében csúcsosodott ki – súlyos hibát követett el, mivel egyáltalán nem vette figyelembe az esetleges járulékos hatásokat a Dél-Kaukázusban. Az egymást sorozatban követő balkáni konfliktusok lezárása elsődleges prioritást élvezett a nyugati országok és a NATO külpolitikai törekvései között, de közben a posztszovjet térségben az 1990-es évek eleje óta meglévő „befagyott konfliktusok” vonatkozásában a Nyugat nem számolt az esetleges hátrányos következményekkel. Különösen igaz volt ez Grúziában, ahol a már eleve rendkívül feszült helyzetet súlyosbította tovább Koszovó függetlenségének az elismerése.

Habár a nyugati országoknak és szervezeteiknek korlátozott lehetőségei voltak – és vannak a mai napig – arra, hogy érdemben beavatkozzanak a Kaukázusban zajló

¹⁶⁰ Fighting Three Evils (2011). *Infoshos.ru*, 2011. 02. 11. Forrás: infoshos.ru/en/?idn=7678 (A letöltés dátuma: 2014. 03. 30.); KATZ, Mark N. (2008): Russia and the Shanghai Cooperation Organization: Moscow's Lonely Road from Bishkek to Dushanbe. *Asian Perspective*, Vol. 32, No. 3. 183–187. Forrás: www.jstor.org/stable/42704646?seq=1#page_scan_tab_contents (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)

eseményekbe, mégis az alábbi lehetőségeket legalább meg kellett volna fontolni Koszovó függetlenségének elismerésével párhuzamosan, annak érdekében, hogy megelőzzék a járulékos károkat a posztszovjet térségben:

- a legmagasabb szinten figyelmeztetni kellett volna Moszkvát, hogy a koszovói eset példaként való felhasználása elfogadhatatlan, és súlyos következményekkel fog járni Oroszország és az EU, valamint Oroszország és a NATO kapcsolataira;
- nyomást kellett volna gyakorolni Oroszországra, hogy a szakadár területeken engedjék növelni a nemzetközi (EBESZ, ENSZ vagy akár EU) megfigyelők jelenlétét, illetve kezdeményezni lehetett volna ezen szervezetek keretén belül békefenntartó művelet indítását.¹⁶¹

Ezen lépések közül egyik sem történt meg. A nyugati szüklátókörűség, illetve az érdektelenség, amelyet számos nyugati ország tanúsít a posztszovjet térség iránt, kizárta a rendezés lehetőségét Grúziában, és ürügyet szolgáltatott Moszkva számára, hogy saját külpolitikai érdekeit erőszakkal érvényesítse. Oroszország a koszovói rendezést precedensként értelmezte és alkalmazta, illetve a dél-oszét és abház konfliktust szélesebb, európai dimenzióba helyezte, összekapcsolva azt a Balkánon zajló eseményekkel.

2.3. Bukarest: NATO „nem” a tagsági akciótervre

Még el sem ültek a koszovói függetlenség 2008. februári elismerése következtében kialakult politikai és diplomáciai hullámok, mikor egy újabb kulcsfontosságú ügy került a nyugati–orosz kapcsolatok fókuszpontjába. A 2008. április 2–4. között Bukarestben megrendezett NATO-csúcstalálkozó egyik fő kérdése Grúziának és Ukrajnának a NATO *tagsági akciótervéhez* (Membership Action Plan, MAP) való csatlakozása volt, amely alapvetően a két ország NATO-tagságra való felkészülését szolgálta volna.¹⁶² Több más tényező mellett a bukaresti csúcstalálkozó vizsgálata is alátámasztja, hogy az orosz–grúz háború része volt egy, a posztszovjet térségért folyó geopolitikai játszmának, valamint Oroszország realista nagyhatalomként a közelkülföldjén folytatott politikájával jelentősen befolyásolja az egész európai kontinens biztonságát.

A szövetség *tagsági akcióterve* a NATO honlapja szerint egy olyan tanácsadó, gyakorlati támogatást és segítséget nyújtó program, amely a szövetséghez csatlakozni kívánó országok számára nyújt az egyedi szükségleteiknek megfelelő, országonként különböző elemeket tartalmazó támogatást. Az akciótervben részt vevő országok egyéni, éves nemzeti programokat készítenek, amelyekben a jövő NATO-tagságra való felkészülésüket vázolják. A nemzeti program a katonai dimenzió mellett figyelembe vesz politikai, gazdasági, biztonsági és jogi sajátosságokat is. A folyamat tartalmazza a Szövetség visszajelzését a MAP végrehajtásának színvonalával, gyorsaságával kapcsolatban, amelyre politikai és technikai tanácsadáson keresztül, valamint az Észak-atlanti Tanács keretében megrendezett éves találkozók során kerül sor az érintett ország képviselőivel. A program

¹⁶¹ ASMUS (2010): *i. m.* 87–110.

¹⁶² GALLIS, Paul ed. (2008): Enlargement Issues at NATO's Bucharest Summit. *CRS Report for Congress*, 2008. 03. 12. Forrás: fas.org/sgp/crs/row/RL34415.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 04. 12.)

végrehajtásáról rendszeres jelentés készül. A folyamat során a katonai és civil szakértőkkel folytatott megbeszélések átfogják a tagság szempontjából releváns témák teljes körét.

A MAP a NATO 1999-es washingtoni csúcstalálkozóját követően jött létre, és nagymértékben támaszkodik a Csehország, Lengyelország és Magyarország csatlakozási folyamata során szerzett tapasztalatokra. A későbbi bővítési körök alkalmával – 2004-ben a balti hármak, Bulgária, Románia, Szlovákia, Szlovénia; 2009-ben Albánia és Horvátország és 2017-ben Montenegró – az egyéni tagsági akciótervek keretében zajlott az érintett országok felkészülése.¹⁶³ A fentieknek megfelelően 2008-ban egyértelműnek tűnt, hogy ha Ukrajna és Grúzia Bukarestben lehetőséget kap a MAP-programban való részvételre, az előbb-utóbb elvezet a két ország NATO-tagságához.

Oroszország élesen ellenezte a két ország NATO-kapcsolatainak szorosabbra fűzését, a szövetség tagsági akciótervében való részvételt, és elfogadhatatlannak tartotta Grúzia és Ukrajna esetleges későbbi NATO-tagságát. A NATO keleti expanziójával kapcsolatos orosz ellenérzés már jó ideje meghatározta Moszkva külpolitikáját. A szövetség korábbi bővítési hullámai – elsősorban a balti országok belépése – a bekerítettség érzését váltotta ki az orosz Külügyminisztériumban és az Elnöki Hivatalban. A Grúziával szembeni egyre agresszívabb orosz külpolitika egyik elsődleges oka, valamint végső célja a NATO poszt-szovjet térségbe történő további térnyerésének megállítása volt. A Kremlben kiemelt kérdéssé vált, hogy a közelkülföld nyugati integráció felé kacsintgató országait visszatereljék az akolba.¹⁶⁴

Ezzel szemben a grúz társadalom döntő többsége – egyes felmérések szerint 80%-a, míg Észtországban csak 69%-a, Szlovéniában 66%-a, Lettországbán 60%-a és Litvániában csupán 46%-a – támogatta az ország NATO-tagságát. A kormányzó párt számára az ország területi egységének megteremtése mellett a katonai szövetséghez való csatlakozás vált az egyik legfontosabb politikai céllá, amit a Tbiliszi által kitűzött számos csatlakozási céldátum is alátámasztott. A grúz rózsás és az ukrán narancsos forradalmat követően a NATO is kénytelen volt komolyabban venni a két ország csatlakozási szándékát, mivel a demokratikus átalakulás tagadhatatlanul felgyorsult.¹⁶⁵

A korábbi bővítési körökhöz képest új elemként jelentkezett a szövetség belső megosztottsága Ukrajna és Grúzia tagsági akciótervhez való csatlakozásával és későbbi esetleges NATO-tagságával kapcsolatban. Korábban a NATO-tagállamok egységesen támogatták a tagjelölt országok felvételét a katonai szervezetbe, de Grúzia és Ukrajna esetében olyan fontos országok ellenezték – nem kis mértékben az orosz kifogások miatt, a Moszkvával való konfrontáció elkerülése érdekében – a két volt szovjet tagköztársaság MAP-tagságát, mint Németország, Franciaország Olaszország, Spanyolország és a Benelux államok.¹⁶⁶

A két ország Szövetséghez való csatlakozását leginkább az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Kanada és számos kelet-közép-európai tagállam támogatta. 2005-ben Tbilisziben a három balti ország, Lengyelország, Ukrajna, Románia, Bulgária,

¹⁶³ *North Atlantic Treaty Organization*. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37356.htm (A letöltés dátuma: 2014. 04. 12.)

¹⁶⁴ BLANK, Stephen (2008): *Russia and the Georgian Crisis: What Does Moscow Want?* *CACI Analyst*, 2008. 06. 11. Forrás: www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/11641-analytical-articles-cacianalyst-2008-6-11-art-11641.html (A letöltés dátuma: 2014. 04. 12.)

¹⁶⁵ *IIFM Report on Georgia*. Vol. 2, 25.

¹⁶⁶ DEÁK-SZTERNÁK (é. n.): *i. m.*

Svédország és Csehország kezdeményezésére létrejött Grúzia Új Barátai Csoport is aktív támogatást fejtett ki a MAP Grúziára való kiterjesztése mellett.

A NATO-n belüli megosztottság alapvetően a katonai blokk jövőképeinek hiányából táplálkozott. Az 1990-es években a kelet-közép-európai bővítéssel kapcsolatban senki nem kérdőjelezte meg azt az álláspontot, hogy a kontinens biztonságának garantálásához nélkülözhetetlen a térség országaiban a demokratikus átmenet sikeres lezárása, amelyhez a NATO-csatlakozási folyamat rendkívül fontos eszközként szolgált, folyamatosan kontrollálva és ösztönözve a tagságra vágyó országokat a demokratikus és gazdasági reformok véghezvitelében. Az 1990-es években gazdasági nehézségei és belső politikai gyengesége miatt Oroszország sem jelentett komoly kihívást a nyugati országok számára, és az atlanti kapcsolatok is sokkal szívélyesebbek voltak, mint a 2003-as iraki háborút követően.

A 2000-es években a helyzet alapvetően megváltozott. A szövetség további keleti expanziójával szemben jelentősen megerősödött az orosz ellenállás, amelyhez stabil gazdasági alapot szolgáltatott Oroszország növekvő olaj- és gázexportja. A NATO-n belül is egyre nőtt azon szkeptikusok száma, akik szerint nem volt szükség további bővítésre, új kelet-európai országok felvételére. A szkeptikusok számára Ukrajna és Grúzia MAP-programba való felvételének megakadályozása vált azon gyakorlati eszközzé, amellyel kifejezheték a bővítéssel szembeni általános ellenérzéseiket. Ugyan a szövetség hivatalosan is fenntartotta a „nyitott ajtó” („open door”) politikáját, amely szerint a tagság lehetősége minden demokratikus európai ország előtt nyitva áll, de a politikai realitás mást mutatott, a klubba való belépés lehetősége korlátozottá vált.

Németország és az Egyesült Államok viszonya a 2003-as iraki háborút követően jelentősen megromlott, aminek egyik következményeként Berlin mind politikailag, mind gazdaságilag közelebb került Oroszországhoz. Ugyan Angela Merkel kancellárrá választása javított némileg a transzatlanti kapcsolatokon, de Németországot gazdasági érdekei továbbra is ezer szállal fűzték Oroszországhoz. A Szociáldemokrata Párttal felállított koalíciós kormány is megnehezítette az USA-val való kapcsolatok javítását, mivel a párt egyik prominens politikusa, Frank-Walter Steinmeier kapta az alkancellári szék mellett a külügyi tárcát is. A korábbi bővítések motorja, a német–amerikai kooperáció akadozott. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a tartózkodó, visszafogott német kancellár és az erőszakosabb, déli temperamentumú Szaakasvili között nem volt jó a személyes kapcsolat. Merkel nem bízott a grúz elnökben, aki nem tudta meggyőzni német partnerét arról, hogy az orosz kártyát nemcsak politikai céljai elérésének érdekében játssza ki, hanem országának valóban szüksége van biztonsági garanciákra a nála jóval erősebb északi szomszédjával szemben.¹⁶⁷

Németország támogatásának hiánya komoly problémát okozott a szövetségen belül, mivel a korábbi keleti bővítések során az ország elkötelezett híve volt a közép- és kelet-európai államok felvételének.¹⁶⁸ Berlin politikai támogatásának hiányában Kelet-Európában sem a NATO, sem az EU nem volt képes komoly politikai célokat elérni. Ez így volt már 2008-ban is, de a 2008-as grúz–orosz háború kirobbanása óta eltelt évek még inkább megerősítették Németország vezető szerepét Európában. A pénzügyi és gazdasági világválság következtében az ország egyértelműen a kontinens gazdasági nagyhatalmává

¹⁶⁷ ASMUS (2010): *i. m.* 111–140.

¹⁶⁸ Uo.

vált, amely nélkül rendkívül nehezen kivitelezhető bármilyen komoly európai szintű kül- és biztonságpolitikai projekt kontinensünkön, még ha „vonakodó hegemonként” ezt a vezető szerepet Berlin tagadja is.

Franciaország, ugyan kisebb mértékben, mint Németország, de szintén ellenezte a két kelet-európai ország MAP-programba történő felvételét. A francia elnök, Nicolas Sarkozy szakítani próbált elődje, Jacques Chirac klasszikus francia gaulle-ista elveken alapuló külpolitikájával, ezért megkísérelt javítani a hazája és az Egyesült Államok között a 2003-as iraki háborút követően megromlott kapcsolatokon – aminek részeként 2009-ben Franciaország visszatért a NATO katonai szárnyába –, és nagyobb figyelmet szentelt Kelet-Európának is. A rendkívül aktív, konvenciókat felrúgó elnök személyesen is jobb kapcsolatokat ápolt a hasonló kvalitásokat magáénak tudó grúz elnökkel. Ugyanakkor Sarkozynek meg kellett birkóznia a hagyományosan erős francia külügyi bürokráciával, és Franciaországnak nem állt érdekében a távoli posztszovjet térség miatt vitába keveredni legfontosabb európai szövetségesével, Németországgal, amely támogatására számos más ügyben szüksége volt. A francia álláspont gyakorlatilag a némettől függött. Ha Németország meggondolja magát, a franciák sem ellenezték volna az ukrán és grúz MAP-tagságot, annak ellenére sem, hogy Párizs hagyományosan jó viszonyt ápolt Moszkvával.

A MAP-tagság támogatói közül az Egyesült Államok volt a legfontosabb. Az ország katonai súlyának köszönhetően általában képes érvényesíteni akaratát a NATO-csúcson, azonban ez alkalommal egy leköszönő elnök képviselte az USA-t, George W. Bush, akinek a tekintélyét erősen megtépázta az iraki háború, és aki hazáját az unilateralizmus útjára vezette, így nem volt képes a szervezeten belüli szükséges támogatást biztosítani. Bush megpróbálta az orosz felet is megnyugtatni – rendkívüli módon Putyin elnök is Bukarestbe utazott a csúcsra – a következő szavakkal: „Mindig mondtam Vlagyimir Putyinnak, a barátomnak, hogy az ő érdeke, hogy Oroszország határain demokráciák legyenek, és hogy nem szükséges a NATO-tól tartania, inkább üdvözlőnie kéne a NATO-t, mert a NATO egy olyan csoportja a nemzeteknek, akik a békének szentelik magukat.”¹⁶⁹ Az amerikai elnök érvelése azonban süket fülekre talált. Putyin a csúcson egyenesen kétségbe vonta Ukrajna létjogosultságát, mesterséges kreálmánynak nevezve azt, a grúz és ukrán MAP-tagságot pedig Oroszországra irányuló „közvetlen fenyegetés”-nek nevezte.¹⁷⁰

Általánosságban a NATO-csúcson a keleti bővítést pártolók érvei a következő elemek körül csoportosultak:

- a Nyugat számára morális kötelesség támogatni a demokratikus átmenet útját járó kelet-európai országokat;
- a bővítés segít a fekete-tengeri és a kaukázusi térség stabilizálásában;
- a déli energiafolyosó megnyitásával lehetővé válik Európa számára a Kaszpi-tengeri és a közép-ázsiai olaj és gáz importja;
- a bővítés segít a szövetség számára, hogy kiterjessze befolyását a Közel-Keleten;

¹⁶⁹ President Bush Meets with NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer (2008). *The White House*, 2008. 04. 02. Forrás: georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2008/04/20080402-4.html (A letöltés dátuma: 2014. 04. 12.)

¹⁷⁰ ERLANGER, Steven (2008): Putin at NATO Meeting, Curbs Combative Rhetoric. *The New York Times*, 2008. 04. 05. Forrás: www.nytimes.com/2008/04/05/world/europe/05nato.html?_r=0 (A letöltés dátuma: 2014. 04. 12.)

- ugyan Moszkva nem üdvözlözné újabb NATO-tagállamok megjelenését a poszt-szovjet térségben, de ezen államok demokratizálása elősegítheti az Oroszországon belüli demokratikus folyamatokat.

A keleti bővítés ellenzői szerint ugyanakkor:

- a bővítési folyamat túl korai és kockázatos, a jelöltek még nem állnak készen a tagságra;
- Ukrajnában és Grúziában a demokrácia és a piacgazdaság még nem áll stabil lábakon;
- sokak szerint a szó klasszikus értelmében még csak nem is európai országokról van szó;
- Ukrajna keleti, orosz ajkú része nem támogatja a NATO-tagságot;
- a „befagyott konfliktusok” beemelésével komoly biztonsági kockázatot vállal a szövetség;
- végül, de nem utolsósorban a keleti bővítés tovább élezi a feszültséget a már így is konfrontatív Moszkvával.¹⁷¹

A bukaresti csúcson végül dodonai döntés született. A NATO ugyan üdvözölte Ukrajna és Grúzia NATO-tagság elérésére irányuló szándékát, és leszögezte, hogy a két ország a NATO tagjává fog válni a jövőben, de a MAP-csatlakozás lehetőségét nem adták meg, a 2008. decemberi NATO külügyminiszteri találkozóra bízva Ukrajna és Grúzia MAP-tagságának sorsát.¹⁷² Mint tudjuk, 2008 decemberére az orosz–grúz háború egyik következményeként a kérdés aktualitását veszítette, habár a Szövetség a további bővítés iránti elkötelezettsége jeleként – és büntetve az agresszív orosz fellépést – 2008 szeptemberében felállított egy NATO–Grúzia Bizottságot (NGC), és 2008. decembertől egy *éves nemzeti program* (Annual National Programme) keretén belül tanácsot és segítséget nyújt Grúzia számára.¹⁷³

A szövetségen belüli megosztottság, a bukaresti döntés ellentmondásossága, a MAP tagságára vonatkozó döntés elnapolása Oroszország számára lehetőséget nyújtott a cselekvésre, a két poszt-szovjet ország NATO-közeledésének blokkolására. Míg a szövetség szempontjából kompromisszumon alapuló jó döntés született, amellyel sikerült a nyugati országok álláspontja közötti ellentmondásokat áthidalni és egyúttal biztosítani Ukrajna és Grúzia számára a csatlakozási perspektíva továbbélését, valamint a lehető legkisebb mértékben irritálni Moszkvát, addig a NATO hozzáállása orosz szemszögből nézve riasztó volt, mivel csak lélegzetvételnyi időhöz juttatta Oroszországot a két poszt-szovjet ország MAP-státusának elnyeréséig, ami az integrációs folyamatot visszafordíthatatlanná tette volna. A kialakult helyzet gyors cselekvésre ösztönözte a Kreml vezetését, különösen, mivel a NATO-n belüli megosztottság rávilágított a Nyugat gyengeségére, valószínűlenné téve bármilyen komoly beavatkozást a Dél-Kaukázusban egy esetleges orosz katonai művelet esetén.

¹⁷¹ ASMUS (2010): *i. m.* 111–140.

¹⁷² *Bucharest Summit Declaration* (2008). Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.)

¹⁷³ NATO (2013): *NATO's Relations with Georgia*. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_38988.htm (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.)

Bukarestet követően Tbiliszi – maga mögött tudva a grúz lakosság szinte teljes támogatását – tovább kívánt haladni a NATO és általában véve a nyugati integráció útján, amelyhez szuverén, független államként minden joga megvolt. Ugyan a MAP-tagságot nem sikerült elérnie, de a garanciák, amelyeket a szövetség nyújtott azzal kapcsolatban, hogy előbb vagy utóbb Grúzia NATO-tagállammá válhat, kielégítőnek bizonyultak. A *hel-sinki záróokmányban*, majd a *Párizsi chartában* és az 1999-es isztambuli *Európai biztonsági chartában* foglaltak értelmében Tbiliszinek nemzetközi jogi értelemben minden lehetősége megvolt, hogy megválassza a szövetségi rendszert, amelyhez tartozni kíván.

2.4. Háborús készülődés

2.4.1. Orosz előkészületek

A 2008-as orosz–grúz háború kitörésének körülményeivel kapcsolatban – a fegyveres konfliktus kirobbantásáért felelős fél kilétével – jelentősen megoszlanak a vélemények. Míg számos politikus, diplomata és kutató egyértelműen a grúz felet hibáztatja a harcok megindulásáért, addig sokan szimplán egy orosz fegyveres intervenciót látnak az események mögött.¹⁷⁴ Ebben az alfejezetben – elsősorban Andrej Illarionov korábbi orosz elnöki tanácsadó munkájára támaszkodva – olyan tényeket kívánok felsorakoztatni, amelyek alátámasztják azt, hogy az orosz fegyveres erők aktívan készültek az összecsapásra a grúz hadsereggel, tovább erősítve azt a hipotézist is, hogy Oroszország realista, 19. századi nagyhatalmi politikát folytat közelkülföldjén. Az azzal kapcsolatos állásfoglalást, hogy ez a felkészülés pusztán védelmi célokat szolgált volna, vagy egy Grúzia elleni átfogó invázió előkészítése zajlott a háború kirobbanását megelőző években, az olvasóra bízom.

1999-ben, Putyin elnök hatalomra kerülését követően, az orosz kormány döntött arról, hogy megszünteti az 1996-ban a FÁK által bevezetett tilalmat, amely szerint katonakorú férfiak nem léphették át a *de facto* abház–orosz határt. Hamarosan világossá vált, hogy ez a lépés nem egy egyedi, véletlenszerű döntés volt, hanem szervesen illeszkedik az új adminisztráció orosz érdekeket – különösen a közelkülföldön – jóval markánsabban képviselő irányvonalához. 2002-ben – a Pankiszi-hágóban kialakult feszültségre válaszul – orosz kezdeményezésre Szuhumi és Chinvali katonai szövetséget kötött, amely kizárólag Grúzia ellen irányult.¹⁷⁵ A 2008-as háború során ez a szövetség tette lehetővé, hogy Abházia – és a területén állomásozó orosz csapatok – beavatkozzanak dél-ozsét szövetségesük mellett a fegyveres konfliktusba. A koordinált fellépés lehetővé tétele érdekében és Moszkva közvetlen befolyásának biztosítása céljából – ahogy azt már a korábbi fejezetekben részletesebben kifejtettem – sor került a dél-ozsét és abház *de facto* kormányzati hivatalok (különös tekintettel a fegyveres erőkre és a biztonsági szervekre) feltöltésére magas rangú orosz hivatásos tisztekkel.

Az objektív szemlélő számára teljesen egyértelmű, hogy a dél-ozsét és abház *de facto* fegyveres erők felszerelésüket, fegyverzetüket javarészt Oroszországtól kapták, ami önmagában megkérdőjelezi a szakadár területeken békefenntartó szerepet betöltő északi

¹⁷⁴ VARGA Gyula szerk. (2013): *A NATO és partnerségei: biztonság a globalizált világban. Szakértői konferencia Budapesten, 2013. december 11.* Budapest, XXI. Század Társaság. 45–56.

¹⁷⁵ KHASHIG, Inal (2002): Georgia: Breakaway States Get Together. *Reliefweb.int*, 2002. 09. 12. Forrás: reliefweb.int/report/georgia/georgia-breakaway-states-get-together (A letöltés dátuma: 2014. 04. 14.)

szomszéd pártatlanságát. Orosz támogatás nélkül az abház és a dél-oszét milíciák nem lettek volna képesek jelentős ellenállást kifejteni a grúz hadsereggel és belügyi alakulatokkal szemben, ugyanakkor a grúzok elleni – a felek közötti feszültséget jelentősen növelő – provokációikat sem lettek volna képesek hatékonyan végrehajtani. 2004 szeptemberében feltehetőleg szakadár fegyveresek felrobbantottak két kulcsfontosságú grúz transzformátor-állomást, ami az ország nagy részén áramszünetet okozott. A támadások októberben megismétlődtek. A grúz különleges erők végül sikerrel felszámolták a szabotőr csoportot, amelyet dél-oszét fegyveresek alkottak. Grúz állítások szerint nemcsak a szakadár területekről érkező terroristák veszélyeztették az ország biztonságát, de az orosz katonai hírszerzés (GRU) is akciókat hajtott végre Grúziában. Többek között a 2005-ben a gori rendőrség főhadiszállása ellen végrehajtott bombatámadás – amelyben három rendőr életét veszítette és tizenhét megsérült – is a GRU-hoz volt köthető.¹⁷⁶

A szakadár területekre irányuló fegyverszállítások egyik példjaként 2003 februárjában Dél-Oszétia nehézfegyvereket kapott Moszkvától, köztük 12 darab T–55-ös harckocsit. A fegyverzet a nemzetközi megfigyelők hatáskörén kívül, Javában lett elhelyezve. 2004-ben, Szaakasvili hatalomátvételét és az adzsárai krízist követően, mikor a Tbiliszi és Chinvali közötti szembenállás kis híján nyílt fegyveres konfliktusig fajult, ismét nehézfegyvereket és jelentős mennyiségű lőszer szállítottak Dél-Oszétia számára, beleértve 75 darab – a T–55-ös harckocsinál jóval korszerűbb – T–72-es harckocsit, 20 BM–21 Grad rakéta-sorozatvetőt, 30 tüzérségi eszközt, valamint több mint 200 Igla kis hatótávolságú légvédelmi rakétát. A fegyverek szállításával párhuzamosan Anatolij Barankevics orosz ezredes – aki jelentős katonai tapasztalatokat szerzett Afganisztánban és Csecsenföldön – került a dél-oszét *de facto* védelmi minisztérium élére.¹⁷⁷

A fegyverzet mellett a dél-oszét és az abház fegyveres erők kiképzését is Oroszország biztosította. Az orosz hadsereg vlagyikavkazi központjában dél-oszét tisztek tanulhatták a hadviselés fortélyait, míg a szakadár tartományokban orosz kiképzők készítették fel a Grúzia elleni harcra a dél-oszét és az abház milíciákat.¹⁷⁸ A katonai infrastruktúra kiépítése terén az oroszok – a Megafon telekommunikációs vállalat segítségével – 2005-ben a grúztól független mobilátjátszó-hálózatot állítottak fel Dél-Oszétiában, amelyet elsősorban a fegyveres erők és a biztonsági szervek használtak.¹⁷⁹

Moszkva a szakadár régiókban az orosz katonai jelenlétet lehetővé tevő katonai bázisok vonatkozásában is jelentős fejlesztésekbe kezdett. Dél-Oszétiában, Elbachitában a már létező két katonai bázis mellett 2006-ban elkezdték egy új katonai létesítmény építését, amelyben a munkálatok befejezését követően 2500 katona elhelyezésére nyílt lehetőség. Az orosz hadsereg raktáraiban, Ocsamszirában és a Galiban (Abházia), 100 ezer fős katonai kontingens számára tárolhattak katonai felszereléseket és üzemanyagot.¹⁸⁰ A szakadár tartományoktól

¹⁷⁶ Saakashvili Says Energy 'Saboteurs Destroyed' (2004). *Civil Georgia*, 2004. 10. 21. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=8129&search=october%202004%20saakashvili (A letöltés dátuma: 2014. 04. 14.)

¹⁷⁷ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 50–60.

¹⁷⁸ Uo.

¹⁷⁹ Georgia Orders Megafon to Pay Fine (2008). *The St. Petersburg Times*, 2008. 06. 24. Forrás: www.sptimes.ru/story/26358 (A letöltés dátuma: 2014. 04. 14.)

¹⁸⁰ *Parliamentary Temporary Commission on Investigation of the Military Aggression and Other Acts of Russia against the Territorial Integrity of Georgia. Conclusions* (2009). Forrás: www.parliament.ge/files/1329_22127_506571_Conclusion_E.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 04. 14.)

eltérően 2007-ben, jóval határidő előtt, a Grúziában lévő orosz támaszpontokat kiürítették, így az orosz hadsereget többé nem fenyegette az a veszély, hogy egy háború esetén az ott állomásozó katonákat túszként használhassák fel, illetve hogy az ott tárolt katonai felszerelés grúz kézre kerülhessen. 2006-ra a két szakadár tartományban több felszerelést és katonai eszközt halmoztak fel, mint amennyi Grúzia rendelkezésére állt. 2008-ra a katonai felszerelés terén Abházia és Dél-Oszétia kétszeres fölénybe került Grúziához képest.¹⁸¹

2007-ben Oroszország felfüggesztette *Az európai hagyományos fegyveres erőkről szóló szerződésben* (Treaty on Conventional Armed Forces in Europe – CFE) való részvételét, amelynek szárnyszabálya korlátozta a Kaukázusban állomásozó orosz csapatok és nehézfegyverzet számát. A szerződés felfüggesztésével Moszkva szabad kezet kapott katonai jelenlétének megerősítésére a régióban, amelyhez nem kevesebb, mint egy héttel a szerződés felfüggesztését követően hozzá is kezdett (2015 márciusában Oroszország végleg elhagyta a szerződést).¹⁸²

2008 áprilisában Putyin elnök utasítására az orosz központi kormány és a regionális hatóságok közvetlen, hivatalos kapcsolatot létesítettek Szuhumival és Chinvalival, így lényegében Oroszországon belüli tartományi státuszt biztosítva a két terület számára. A lépés számos elemző szerint a szakadár területek annektálásával ért fel.¹⁸³ Az EU, az EBESZ, a NATO, az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország egyaránt elítélték Moszkva lépését. Még – szintén áprilisban – 300 nehézfegyverzetű orosz katona érkezett az ocsamcsirai katonai bázisra. A békefenntartók Abháziában való állomásoztatásáról szóló egyezményt megsértve érkező ejtőernyősök a novorosszjizski 7. gárda légideszant hadosztályhoz tartoztak. A szakadár tartományba szállított nehézfegyverzet magában foglalt három BUK légvédelmi rakétarendszert, tizennégy D–30-as ágyútarackot, tíz 122 mm-es BM–30-as rakéta-sorozatvetőt, húsz páncéltörő ágyút, 120 páncéltörő rakétát, két helikoptert és végül, de nem utolsósorban 180 orosz szakembert, akik a fegyverrendszerekért feleltek. Ezzel egyidejűleg a fekete-tengeri flotta nyolc partraszállási műveletet hajtott végre, amelyek során begyakorolták a csapatok partra juttatását. A hivatalos orosz álláspont szerint ezzel 1997-ről 2542-re nőtt az Abháziában állomásozó orosz csapatok száma, míg grúz források ezt inkább 4000-re tették. Közben az Észak-Kaukázusban a Zelencsuk hegyvidéki tíznapos gyakorlatba kezdett.¹⁸⁴

2008 májusában az orosz légierő az egész országra szóló hivatalos felhívást tett közzé, amelyben hegyvidéki tapasztalattal rendelkező helikopterpilótákat kerestek, akik számára az Észak-Kaukázusban tizenhét napos felkészítést tartottak. A Bombora légibázison időközben új hangárok épültek, és számos Szu–25-ös csatarepülőgép és Szu–27-es elfogó vadászpilóta érkezett a gudautai bázisra. Szintén májusban egy 400 fős orosz különítmény – az orosz vasúti alakulatoktól – elkezdte a Szuhumit Ocsamcsirával összekötő vasútvonal felújítását, ami lehetővé tette a csapatok gyors vasúti szállítását a *de facto*

¹⁸¹ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 60.

¹⁸² Russia 'Completely Ending' Activities Under Conventional Armed Forces in Europe Treaty (2015). *RT.com*, 2015. 03. 10. Forrás: rt.com/news/239409-russia-quits-conventional-europe (A letöltés dátuma: 2015. 04. 02.)

¹⁸³ SOCOR, Vladimir (2008a): Russia Moves toward Open Annexation of Abkhazia, South Ossetia. *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 5. No. 74. Forrás: www.moldova.org/analysis-russia-moves-toward-open-annexation-of-abkhazia-south-ossetia-113392-eng (A letöltés dátuma: 2014. 04. 14.)

¹⁸⁴ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 69–70.

grúz–abház határ közelébe. A munkálatok július 30-án fejeződtek be, alig több mint egy héttel a harci cselekmények megindulása előtt.¹⁸⁵

2008. július 15-én az Észak-kaukázusi Katonai Körzet alakulatai megkezdték a Kavkaz–2008-as hadgyakorlatot, amelyben 8000 katona és 700 páncélozott jármű vett részt, a légiere és a fekete-tengeri flotta közreműködésével. A művelet célja a békekikényszerítés gyakorlása volt.¹⁸⁶ A gyakorlaton részt vevő orosz katonák szórólapot kaptak, amely a „Katonák! Ismerjétek meg valószínű ellenségeket!” felirattal volt ellátva. A szórólap a grúz fegyveres erők leírását tartalmazta, feltüntetve azok létszámát, szervezeti felépítését, valamint azok erősségeit és gyengeségeit. A gyakorlat ugyan augusztus 2-án befejeződött, de az orosz csapatok nem tértek vissza laktanyáikba. Július 18-án a pszkovi 76. gárda légideszant hadosztály egyik ezrede pozíciókat vett fel a Roki-alagútnál (később a 135. gépesített lövészezred váltotta fel őket), míg a Volgograd gépesített lövészhadosztály egyik ezrede Krasznodarba települt. Július 25-én az orosz csapatok egy napi 300 sérült ellátására képes tábori kórházat állítottak fel, ami jól mutatja, hogy az orosz hadsereg valós harci cselekményekre készült.¹⁸⁷

Augusztus első napjaiban az orosz és a dél-oszét békefenntartó zászlóaljok létszáma 530-ról 850-re nőtt, és már a harcok kitörése előtt megkezdődött a civil lakosság evakuációja a szakadár tartományból. Augusztus 7-ig közel 20 ezer polgári lakos hagyta el Dél-Oszétiát. Ugyanakkor Oroszországból megindult a kozák és egyéb önkéntesek beáramlása, akik később főleg a 19. gépesített lövészhadosztály, valamint a dél-oszét milíciák keretén belül harcoltak. A háborút megelőző napokban a reguláris orosz csapatok létszáma 1200-ra nőtt Dél-Oszétiában, és Gvozdnyik 122 mm-es önjáró lövegek érkeztek Chinvaliba. Az orosz légiere hadászati bombázói közül számos Tu–22M3-at délre, Szaratovba helyeztek.¹⁸⁸

Augusztus 5-én a következő orosz csapatok állomásoztak a Roki-alagút északi végén:

- 135. gépesített lövészezred (19. gépesített lövészhadosztály);
- 693. gépesített lövészezred (19. gépesített lövészhadosztály);
- 104. gárda légideszant ezred (76. gárda légideszant hadosztály);
- 234. gárda légideszant ezred (76. gárda légideszant hadosztály);
- 217. gárda légideszant ezred (98. gárda légideszant hadosztály);
- 31. gárda légideszant dandár.

Ezek a csapatok együttesen 11 693 katonát, 891 páncélozott harcjárművet és 138 tüzérségi eszközt foglaltak magukban, amibe nincsenek beleszámolva a kozák és az észak-kaukázusi önkéntesek. Végül, de nem utolsósorban a háborút megelőző napokban több mint 30 jelentős orosz hírügynökséget, napilapot és tv-csatornát képviselő újságíró érkezett Chinvaliba, éppen időben, hogy tudósíthassanak a kirobbanó háborúról.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Uo.

¹⁸⁶ BEDWELL, Helena – NICHOLSON, Alex (2008): Russia, Georgia Begin War Games as Tensions Escalate. *Bloomberg.com*, 2008. 07. 15. Forrás: www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=a.mv7C.Q97s4 (A letöltés dátuma: 2014. 04. 14.)

¹⁸⁷ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 71–75.

¹⁸⁸ Uo.

¹⁸⁹ Uo.

A fentiek alapján jól látható, hogy az orosz szárazföldi erők, a légi- és a haditengerészet alaposan felkészült egy, a szakadár tartományok érdekében Grúzia ellen vívandó háborúra. Az abház és dél-osztét *de facto* fegyveres erőket a lehetőségekhez képest felkészítették, és kozák, valamint észak-kaukázusi önkéntesekkel megerősítették. Az orosz csapatok a lehetséges konfliktuszónában, illetve annak közvetlen közelében állomásoztak, és minden logisztikai előkészület megtörtént ezen csapatok gyors előrenyomulásának biztosítására, beleértve a szükséges infrastrukturális fejlesztéseket is. Természetesen az, hogy ezek az intenzív csapatmozgások védelmi célokat szolgáló előkészületek voltak-e vagy egy invázió előkészületei, további vita tárgyát képezheti.

2.4.2. A grúz fegyveres erők reformja

A háborút megelőző években a grúz hadsereg is számos átalakuláson ment keresztül, nem utolsósorban azért, hogy megfeleljen az Egyesült Államok elvárásainak, és képes legyen expedíciós feladatokat ellátni Irakban és Afganisztánban, valamint hogy közelítsen a NATO-csatlakozáshoz szükséges elvárásokhoz. Tekintettel arra, hogy a grúz fegyveres erők megalakítására csak a függetlenség elnyerését követően került sor, és az országot önállóságának első éveiben véres polgárháború rázta meg, a professzionális, valódi ütőerőt képező hadsereg felállítása komoly nehézségekbe ütközött.

A Szovjetunió összeomlását és Grúzia függetlenségének kikiáltását követően kialakult zavaros politikai helyzetben a frissen megalakult grúz államnak égető szüksége volt a belső és a külső biztonságát megfelelő módon garantálni képes fegyveres erőkre, ezért 1990. december 20-án az új kormány létrehozta a Nemzeti Gárdát, amelybe 1990 áprilisától kezdtek meg az önkéntesek toborzását. A Gamszahurdia irányította országban eluralkodott nacionalista indulatok és az Abháziában, Dél-Oszétiában és Adzsáriában egyre inkább erősödő elszakadási törekvéseknek köszönhetően a Nemzeti Gárda felállítása során többet számított a nemzeti, politikai elkötelezettség, mint a katonai tapasztalat, ezért számos, katonai képzettséggel nem rendelkező tisztet kineveztek. A Nemzeti Gárda parancsnoka, Tengiz Kitovani sem katonai felsőoktatási intézményben végzett.

A körülményeket figyelembe véve nem meglepő, hogy a Nemzeti Gárda komoly kiképzési hiányosságokkal küzdött, és a fegyelem is gyenge lábakon állt. A fegyveres erők központi irányítása sem volt megoldva. A Védelmi Minisztériumot csak 1992-ben állították fel az első alárendeltségébe tartozó reguláris dandárral együtt. A pénzügyi eszközök hiányának, az állomány rendkívül alacsony fizetésének és az elavult fegyverzetnek köszönhetően a csapatok bevetetősége korlátozott volt.¹⁹⁰

Mint ahogy a fentiekből láthatjuk, a professzionalizmus és a hatékonyság nem volt jellemző a központi hatalom által irányított fegyveres szervekre sem, de a számtalan paramilitáris alakulat tovább súlyosbította az egységes vezetést, a kiképzést és a fegyelem hiányából fakadó problémákat. Az Abháziában és Dél-Oszétiában zajló harcok során önálló parancsnokság alatt küzdő milíciák (Mkhedrioni, Fehér Légő, Vadászok stb.) a helyi lakossággal szemben is számos atrocitást követtek el.

¹⁹⁰ PUKHOV, Ruslan ed. (2010): *The Tanks of August*. Moscow, Centre for Analysis of Strategies and Technologies. 9–21.

Sevardnadze kormányzása alatt lassú konszolidáció indult meg. A paramilitáris alakulatok nagy részét felszámolták, és a Nemzeti Gárda Védelmi Minisztériumba történő integrálása is megkezdődött. Az Egyesült Államokkal megindult egyre szorosabb együttműködés elvezetett a 2002 és 2004 között működő *grúz kiképzési és felszerelési program* (Georgia Train and Equip Program – GTEP) elindításához, amelynek a keretében jelentős anyagi támogatás – 64 millió dollár – és amerikai kiképzők érkeztek Grúziába. A felszerelés korszerűsítése céljából az USA többek közt 10 darab Bell UH–1H helikoptert adott Grúziának, amelyhez Törökország további kettővel járult hozzá. A kiképzés területén is jelentős fejlődés volt tapasztalható. A grúz tisztek lehetőséget kaptak arra, hogy amerikai, német, török és ukrán intézményekben csiszolják katonai ismereteiket.¹⁹¹

A 2003-as rózsás forradalmat követően hatalomra került Szaakasvili nyugati integrációs törekvéseinek köszönhetően a fegyveres erők reformja is felgyorsult, a NATO-tagsághoz szükséges kritériumoknak való megfelelés elsődlegessé vált a hadseregen belül. Az új kormány nagy lendülettel látott hozzá az átalakításoknak, amely keretén belül sor került a grúz *Nemzeti biztonsági koncepció* és a *Nemzeti katonai stratégia* megalkotására is.

A *Nemzeti biztonsági koncepcióban* három nemzeti prioritást fogalmaztak meg:

- „Területi integritás;
- stabilitás a Kaukázusban és a fekete-tengeri régióban;
- Grúzia tranzitfolyosóként betöltött szerepének biztosítása.”¹⁹²

A Grúzia biztonságát fenyegető kihívások közül a dokumentum az alábbiakat azonosította:

- Grúzia területi integritásának megsértése (beleértve az abház és a dél-ozsét kérdést is);
- a szomszédos országokból áttérjedő fegyveres konfliktusok veszélye (elsősorban az Észak-Kaukázusból);
- más államok vagy nem állami szereplők által végrehajtott katonai agresszió;
- terrorista támadás (a dokumentum itt a kritikus infrastruktúrák – olaj- és gázvezetékek –, valamint a külföldi diplomáciai képviseltek ellen végrehajtott akciók veszélyét hangsúlyozza);
- szervezett bűnözés és csempészet;
- orosz katonai bázisok Grúzia területén.¹⁹³

A grúz katonai tervezés abból az alapfelvetésből indult ki, hogy egy nagyarányú – Oroszország által végrehajtott – katonai agresszió veszélye csekély, ugyanakkor Grúzia biztonságára és szuverenitására mégis ez a lehetőség jelenti a legnagyobb veszélyt. A szakadár tartományokban kiújuló harcok lehetőségének nagyobb valószínűséget tulajdonítottak a grúz döntéshozók, ugyanakkor a hosszú távú tervekben ezen konfliktusok békés rendezése szerepelt. Az ország korlátozott erőforrásai által nyújtott limitált lehetőségek felismerése hozzájárult ahhoz, hogy a katonai stratégia kulcselemeként jelenjen meg Grúzia NATO-tagsága, amely a kollektív védelmen keresztül egy nagyarányú agresszió kivédésére is képessé tenné az országot.

¹⁹¹ Uo.

¹⁹² Uo.

¹⁹³ Uo.

A grúz fegyveres erők NATO-műveletekben való egyre fokozottabb részvétele (KFOR, ISAF stb.) és a tagsági követelményeknek való megfelelés igénye kikényszerítette a grúz hadsereg átszervezését egy könnyebb fegyverzetű, professzionális, expedíciós feladatok ellátására alkalmas haderővé, amely képes együttműködni más NATO-tagállamok hadseregeivel. Ugyanakkor a folyamatos feszültség és a háborús készültség, amely Grúzia kapcsolatait jellemezte Abháziával és Dél-Oszétiával, szükségessé tette a nehézfegyverzet megőrzését – vagy még inkább fejlesztését –, valamint a sorozott és tartalékos állomány alkalmazását, amely lehetővé tette az ország számára, hogy egy fegyveres összecsapás során mennyiségi fölényt tudjon kialakítani az abház és a dél-oszét fegyveres erőkkel szemben.

A két eltérő kívánalom óhatatlanul egy öszvérmegoldást eredményezett, amelyben a professzionális, külföldi műveleteket megjárat katonák és alakulatok keveredtek a kisebb mértékben hadra fogható sorozott és tartalékos állománnyal. A nagyméretű – Oroszország által végrehajtott – agresszió veszélye szintén előtérbe helyezte a gerilla hadviselés lehetőségét, mivel a grúz katonai tervezők tisztában voltak azzal, hogy hadseregük nem lenne képes feltartóztatni egy esetleges inváziót.

A *Nemzeti katonai stratégia* a következő feladatokat szabta meg a grúz fegyveres erőknek:

- az ország területi épségének védelme (beleértve a szakadár tartományok feletti ellenőrzés helyreállítására irányuló műveleteket);
- megelőzés és elrettentés;
- a harcokszültség magas szinten tartása;
- nemzetközi együttműködés a NATO-val és más országokkal.¹⁹⁴

A fenti céloknak való megfelelés érdekében a grúz fegyveres erőknek az alábbi követelményeknek kell eleget tenniük:

- rugalmasság, a biztonsági kihívások és fenyegetések széles skálája elleni védelem képessége;
- összefegyvernemi műveletek végrehajtásának képessége;
- NATO-kompatibilitás megteremtése;
- műveleti tervezés;
- polgári hatóságok támogatásának képessége;
- magas színvonalú információs és felderítőképeség.¹⁹⁵

A NATO által támasztott követelményeknek való megfelelés terén erősödött a fegyveres erők feletti civil kontroll. A védelmi miniszter civil lett, és a Védelmi Minisztérium jelentős része – a korábbi, orosz típusú gyakorlattal szemben – is civil köztisztviselőkkel lett feltöltve, míg a hadsereg irányításának felelőssége az összefegyvernemi parancsnokságra hárult. 2004-ben a párhuzamos struktúra felszámolása érdekében a Belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó belügyi csapatok is a Védelmi Minisztérium irányítása alá kerültek a szárazföldi hadsereg 4. gyalogos dandárjaként, míg a belügyi helikopteres egységet a légierőbe integrálták. Az átszervezések indokául a 2004-ben Dél-Oszétiával kiéleződött

¹⁹⁴ Uo. 14–15.

¹⁹⁵ Uo.

feszültség során a hadsereg és a belügyi csapatok közötti rossz koordináció is alapul szolgált. A szárazföldi erők áramvonalasítása érdekében tervbe vették számos alakulat felszámolását, de az egyre növekvő iraki szerepvállalás miatt – amelynek csúcspontján 2000 grúz katona szolgált a közel-keleti országban –, valamint a szakadár területekkel és Oroszországgal kiéleződő viszony miatt a fegyveres erők létszámát valójában inkább növelték, amelynek egyik jeleként felállították az 5. gyalogos dandárt is.

2008 augusztusában a szárazföldi erők a következő alakulatokból álltak:

- 1. gyalogos dandár (Gori állomáshellyel);
- 2. gyalogos dandár (Szenaki állomáshellyel);
- 3. gyalogos dandár (Kutaiszi állomáshellyel);
- 4. gyalogos dandár (Vaziani állomáshellyel);
- 5. gyalogos dandár (Khoni állomáshellyel);
- tüzérdandár (Gori állomáshellyel);
- műszaki dandár (Gori állomáshellyel);
- további hat önálló zászlóalj (harckocsi zászlóalj, könnyűgyalogos zászlóalj, egészségügyi zászlóalj, híradózászlóalj, elektronikai felderítő zászlóalj, logisztikai zászlóalj).¹⁹⁶

A szárazföldi erők 22 ezer fős állománnyal, 191 darab T–72-es harckocsival, 56 darab T–55AM harckocsival, 80 darab BMP–1-es gyalogsági harcjárművel, 74 darab BMP–2 gyalogsági harcjárművel, 31 darab BTR–70 páncélozott szállítójárművel, 35 darab BTR–80 páncélozott szállítójárművel, 6 darab 203 mm-es ágyúval, 52 darab különböző típusú 152 mm-es ágyúval, 109 darab 122 mm-es D–30-as tarackkal, rakéta-sorozatvetőkkel, irányított páncéltörő rakétákkal, légvédelmi rakétákkal rendelkeztek. A Nemzeti Gárda tartalékosai további területvédelmi erőt jelentettek egy fegyveres konfliktus esetén. A légierő 12 darab Szu–25-ös csatarepülőgéppel, 12 darab L–39-es kiképzőgéppel, 18 darab Mi–8-as, 2 darab Mi–14-es, 8 darab Mi–24-es, 12 darab UH–1H-s helikopterrel, 6 darab An–2-es szállítógéppel, pilóta nélküli felderítőeszközökkel és légvédelmi rakétákkal rendelkezett, míg a tengerészet rakétanaszádokat (Tbiliszi és Dioscuria) és különböző járőrhajókat volt képes csatarendbe állítani. Összességében a fegyveres erők 32 ezer fős állománnyal rendelkeztek a háború kitörésének időpontjában.¹⁹⁷ Az ország méretéhez képest jelentős arzenál nem kis mértékben a 2004–2008 között megnövekedett katonai költségvetésnek és a külföldi katonai segélyprogramokból származó forrásoknak köszönhető beszerzések eredményeként jött létre.

A grúz katonai kiadások jelentős növekedése a Szaakasvili-érában lehetővé tette új fegyverrendszerek megvásárlását és a már rendszerben álló eszközök korszerűsítését is. A teljesség igénye nélkül Grúzia harckocsikat, gyalogsági harcjárműveket, páncélozott szállítójárműveket, tüzérségi eszközöket és egyéb fegyvereket vásárolt Csehországtól, Ukrajnától, Lengyelországtól, Bulgáriától, Bosznia–Hercegovinától, Törökországtól, Izraeltől. A hadsereg és a légierő korszerűsítési programjának keretén belül izraeli segítséggel modernizálták többek között a Szu–25-ös csatarepülőket és a T–72-es harckocsikat. A posztszovjet térségben egyedülálló módon Grúzia nyugati fegyverrendszerek

¹⁹⁶ Uo. 20–33.

¹⁹⁷ Uo.

rendszeresítésébe is belekezdett, pilóta nélküli repülőgépeket vásárolt Izraeltól, és 2008 januárjától megkezdte a szárazföldi erőiben rendszeresített Kalasnyikov gépkarabélyok felváltását amerikai gyártmányú 5,56 mm-es M4A3-as gépkarabélyokkal.

6. táblázat

Grúzia katonai kiadásai 2003–2008 (külföldi katonai segélyek nélkül)

Év	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kiadások (millió USD)	30	97	203	388	940	1003
GDP %-ban	0,7	1,8	3,2	4,9	8	8,1

Forrás: PUKHOV, Ruslan ed. (2010): *The Tanks of August*. Moscow, Centre for Analysis of Strategies and Technologies. 31.

Az új fegyverek vásárlása mellett a grúz kormány nagy figyelmet fordított az állomány élet-körülményeinek és fizetésének javítására, valamint a kiképzés színvonalának emelésére. A katonai oktatást és kiképzést próbálták a NATO-követelményekhez igazítani, amelyhez az Egyesült Államok jelentős támogatást nyújtott. A *Georgia Sustainment and Stability Operations Program* (GSSOP) keretén belül az USA 2005–2006 között (GSSOP–I) 61 millió amerikai dollárral támogatta a grúz fegyveres erők kiképzését és a nyugati követelményeknek való megfelelést, amely során elsősorban az iraki szerepvállalásra és a felkelők elleni harcra képezték ki a grúz katonákat.¹⁹⁸

A jelentős erőfeszítéseknek köszönhetően látványosan javult a grúz hadsereg felkészültsége, ugyanakkor a nagyszámú fiatal, kellő tapasztalattal még nem rendelkező hivatásos tiszt megjelenése – sokszor akár a legfelsőbb katonai vezetői szinteken – új típusú nehézségek elé állította a fegyveres erőket. Számos alakulatnál továbbra is problémát jelentett a fegyelem, a morál alacsony szintje és a korrupció. A leggyengébb teljesítményt a Nemzeti Gárda területvédelmi alakulatai nyújtották, amelyek alacsony színvonalú, hiányos kiképzésük és gyenge fegyverzetük miatt – mint ahogy az a 2008-as háború során be is bizonyosodott – nem voltak alkalmasak feladatuk ellátására.

Összességében megállapítható, hogy a grúz fegyveres erők 2004–2008 között intenzív reformokon és fejlesztésen mentek keresztül, amire az anyagi forrásokat kisebb részt a külföldi segélyek, nagyobb részt pedig az ország gazdasági növekedése által lehetővé tett megnövelt katonai költségvetés szolgáltatta. A hadsereg kiképzésének színvonala látványosan emelkedett, de még mindig nem közelítette meg a nyugati elvárásokat. Az eszközbeszerzések terén még mindig a régebbi, orosz gyártmányú eszközök domináltak, de megkezdődött a korszerű, nyugati fegyverrendszerek beszerzése is. A szervezeti átalakítások eredményeként NATO-kompatibilis struktúrák és vezetési rendszerek jöttek létre.

¹⁹⁸ *Georgia Sustainment and Stability Operations Program (GSSOP)*. Forrás: www.globalsecurity.org/military/ops/gssop.htm (A letöltés dátuma: 2014. 05. 12.)

A katonai reformfolyamat során nagy problémát jelentett az elérendő célok kettőssége. Míg a NATO-csatlakozási követelmények kisebb, professzionális haderőt tettek volna szükségessé, amely inkább expedíciós feladatokat lát el Koszovótól Irakig, addig a szakadár tartományokkal – és áttételesen Oroszországgal – való szembenállás igényelte a nagyobb létszámú, sorozott és tartalékos állományon alapuló, nehézfegyverzettel ellátott haderő fenntartását. Ez a kettőség az erőforrások elaprózását eredményezte, amely lehetetlenné tette a két cél bármelyikének elérését.

A haderő fejlesztésének irányait nézve nehéz arra a kérdésre választ adni, hogy a grúz kormány tudatosan készült volna a szakadár tartományok fegyveres erővel való visszacsatolására. Az Egyesült Államok által a kiképzésben nyújtott segítség elsősorban a felkelők elleni harcra irányult, és nem a nagyméretű hagyományos háborúk sikeres megvívására, valamint a legjobban felkészült grúz alakulatok külföldön, NATO-műveletekben vettek részt, amelyekben Grúzia méretéhez képest aránytalanul nagy szerepet vállalt. A katonai költségvetés megugrása, az új eszközök beszerzése egy olyan országban, amelynek területén lezáratlan katonai konfliktusok vannak, és amely egy nála jóval erősebb országgal szomszédos – amely nem idegenkedik a belügyeibe való beavatkozástól sem – akár természetesnek is nevezhető. Ha ehhez hozzávesszük azt a tényt, hogy egy rendkívül alacsony színvonalú sorozott haderőt kellett átalakítani, hogy az megfeleljen a NATO által támasztott követelményeknek, az intenzív fejlesztés teljesen indokolt.

Végezetül fontos megjegyezni, hogy a grúz fegyveres erők nem álltak, és nem is állhattak készen egy Oroszország elleni háborúra, ezt sem méretük, sem kiképzésük, sem felszerelésük nem tette lehetővé – mint ahogy ezzel Tbilisziben is tisztában voltak –, ezért az ország biztonságának elsődleges garanciáját nem a fegyverek erejében, hanem a nyugati (NATO) integrációban látták. Ugyanakkor ellentmondásos módon részben éppen Grúzia NATO-integrációs törekvései akadályozták meg a grúz fegyveres erőket, hogy hatékonyan vegyék fel a harcot egy hagyományos szárazföldi és légi háborúban az orosz hadsereggel, mivel a NATO elvárásainak megfelelően elsősorban békefenntartó feladatokra, illetve a terroristák és a felkelők elleni aszimmetrikus harcra képezték ki őket. A háború kitörésének napján a legjobban felszerelt és kiképzett 1. gyalogos dandár Irakban látott el békefenntartó feladatokat, és habár a harcok kitörését követően az Egyesült Államok hamar gondoskodott hazaszállításáról, a háborúban érdemben már nem tudott részt venni.

2.4.3. A feszültség kiéleződése Abháziában

Koszovó függetlenségének elismerését és a bukaresti NATO-csúcsot követően a Moszkva és Tbiliszi közötti viszony gyors romlásnak indult. Mint ahogy arról korábban szó volt, 2008 áprilisában Putyin elnök rendeletben utasította az orosz állami szerveket, hogy építsenek ki hivatalos kapcsolatokat a szakadár abház és a dél-oszét *de facto* hatóságokkal – beleértve a kereskedelmi kapcsolatokat is –, valamint a külügyminisztériumot, hogy lássa el a két terület lakosságának konzuli védelmét a harmadik országokban. Ezek a döntések erős indulatokat váltottak ki Tbilisziben, ahol az orosz intézkedéseket a szakadár tartományok függetlenségének elismerése iránt tett lépésként értékelték. Szaakasvili a grúz televízióban ítélte el az orosz adminisztrációt, amelynek tervei „sértik Grúzia szuverenitását és területi integritását”. Szaakasvili szintén felhívta a figyelmet arra, hogy Oroszország

nem akadályozhatja meg „az ország békés újraegyesítését”.¹⁹⁹ Április 17-én a grúz külügyminisztérium állásfoglalásában veszélyesnek és a két szakadár tartomány annektálásának céljából tett lépésnek ítélte az orosz intézkedéseket. De nemcsak a grúz hatóságok ítélték el az egyoldalú orosz cselekedeteket. Az 1993-ban az abház konfliktus rendezésének elősegítése céljából alakított Grúzia Barátai Csoport, amelynek Oroszország mellett az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország a tagja, is elítélő nyilatkozatot adott ki, amelyben sürgette az intézkedések visszavonását (értelemszerűen Oroszország tiltakozása ellenére).²⁰⁰

A konfliktuszónában is egyre feszültebb helyzet alakult ki. Az ENSZ grúziai megfigyelőmissziója (United Nations Observer Mission in Georgia – UNOMIG) 2008. március 18. és május 12. között ötször észlelte grúz, pilóta nélküli felderítőgépek (unmanned aerial vehicle – UAV) berepülését Abházia területére (feltehetően izraeli gyártmányú Hermes 450-es eszközökét), valamint kétszer Szu–25-ös típusú, grúz harci repülőgépek abház légtérbe történő belépését. A grúz álláspont szerint a berepülések az orosz hadsereg Abháziába küldött csapaterősítéseinek megfigyelésére szolgáltak. Április 20-án feltehetőleg egy orosz MIG–29-es elfogó vadászpilóta lelőtt egy grúz, pilóta nélküli eszközt, amelynek kamerái rögzítették az esetet. Az UNOMIG jelentése szerint 2008 márciusa és májusa között három grúz, pilóta nélküli repülőgépet lőttek le abház légtérben. A jelentés a grúz berepülést, valamint az abház és az orosz fegyveres erők támadását a grúz repülőeszközök ellen egyaránt a *moszkvai egyezményben* lefektetett tűzszünet megsértésének ítélte.²⁰¹ A grúz kormány az ENSZ BT elé vitte az ügyet, amely április 23-i és május 30-i ülésén elismerte, hogy az UAV-ok lelövése a moszkvai egyezménnyel nem összeegyeztethető.²⁰²

A légtérben zajló események mellett a feszültség fokozódott a szárazföldön is. Április közepén az abház fél jelezte, hogy a tűzszüneti vonal mentén grúz csapaterősítéseket tapasztaltak, amit az UNOMIG nem tudott igazolni.²⁰³ Április végére Oroszország egy 525 fős légi deszant zászlóaljjal erősítette meg az Abháziában állomásozó erőit. Az orosz álláspont szerint csapataik létszáma még így is az engedélyezett 3000 fős kereten belül maradt a szakadár tartományban (az erősítés részeként 10 tüzérségi eszköz is érkezett). Az UNOMIG helyszíni ellenőrzésre irányuló próbálkozását az abház rendfenntartó erők egy ideig meggátolták. Az Egyesült Államok aggodalmát fejezte ki az orosz csapaterősítés miatt. A Fehér Ház nemzetbiztonsági tanácsadója, Stephen Hadley a következőket mondta a kialakult helyzetről: „Nyilvánvalóan nagyon aggódunk amiatt, amit Oroszország különböző akcióin keresztül művel Grúziában. Azt gondoljuk, hogy Oroszországnak vissza kell lépnie.”²⁰⁴

¹⁹⁹ Georgia Slams Russian Encroachment on Unrecognized Republics (2008). *Radio Free Europe*, 2008. 04. 18. Forrás: www.rferl.org/content/article/1144095.html (A letöltés dátuma: 2014. 05. 18.)

²⁰⁰ CORNELL–STARR (2009): i. m. 145.

²⁰¹ UNOMIG (2008): *Report of UNOMIG on the Incident of 20 April Involving the Downing of a Georgian Unmanned Aerial Vehicle over the Zone of Conflict*. Forrás: www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Georgia%20UNOMIG%20Report%20on%20Drone.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)

²⁰² Update Report No.7: Georgia (2008). *Security Council Report*, 2008. 05. 29. Forrás: www.securitycouncilreport.org/update-report/lookup-c-gIKWLeMTIsG-b-4172991.php (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)

²⁰³ *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2, 201.

²⁰⁴ Russian Military Threatens to Boost Georgia Force (2008). *Reuters*, 2008. 05. 08. Forrás: www.reuters.com/article/2008/05/08/us-russia-georgia-peacekeepers-idUSL084916120080508 (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)

A növekvő orosz katonai jelenlét részeként 2008 májusában – mint ahogy arról már korábban szó esett – egy 400 fős orosz vasúti különítmény megkezdte a Szuhumi és Ocsamszira közötti vasútvonal helyreállítását. A munkálatok július végére – közvetlenül a háború kirobbanását megelőzően – fejeződtek be. Az orosz vasúti csapatok jelenlétét a NATO is elítélte. Jaap de Hoop Scheffer főtitkár álláspontja a következő volt: „A több száz fős orosz katonai személyzet Grúzia területére, Abháziába való telepítése aggasztó. Az orosz vasúti csapatok ezen jelenléte nélkülöz minden jogi alapot, mivel a FÁK békefenntartó művelet keretén kívül került rá sor, és a grúz kormány kifejezett szándéka ellenére történt meg. Mint olyan, ez a csapaterősítés egyértelműen ellentmond Grúzia szuverenitásának és területi sérthetetlenségének, amit a NATO egyértelműen támogat. Ezeket az erőket vissza kell vonni, és mind Oroszországnak, mind Grúziának sürgősen magas szintű és nyílt párbeszédet kell kezdenie a feszültség mérséklése érdekében.”²⁰⁵

2008. május 15-én az ENSZ Közgyűlése – grúz kezdeményezésre – elfogadott egy határozatot a grúz menekültek Abháziába való visszatéréséről. A határozat a grúz diplomácia jelentős sikerének volt elkönnyvelhető, mivel Oroszország ellenszavazata és Németország, Franciaország, valamint az Egyesült Királyság tartózkodása ellenére is sikerült a közgyűléssel megszavaztatni azt (habár 105 ENSZ-tagállam tartózkodott a szavazástól). A határozat legjelentősebb támogatója az Egyesült Államok volt, de mellette szavazott Ukrajna, Csehország, Svédország, Lengyelország, Románia, Szlovákia és Magyarország is.²⁰⁶

Az Abháziában fokozódó feszültség az Európai Parlamentet (EP) is cselekvésre sarkallta. 2008. június 5-én az EP elfogadott egy határozatot, amely szerint az orosz békefenntartó csapatok Grúziában többé nem tekinthetők semlegesnek és pártatlannak, ezért a békefenntartó mechanizmus felülvizsgálatára van szükség az országban. A határozat továbbá elítélte az orosz csapaterősítéseket és az abház és dél-oszét *de facto* hatóságokkal való hivatalos orosz kapcsolatfelvételt amellett, hogy teljes támogatását fejezte ki Grúzia szuverenitása és – a nemzetközileg elismert határokon belüli – területi integritása mellett.

A békefenntartó mechanizmus felülvizsgálatának vonatkozásában a határozat felhívta az ENSZ BT-t és az EBESZ-t az új pártatlan és semleges formátum kialakítására, valamint az Európai Tanácsot egy *európai biztonság- és védelempolitika* (European Security and Defence Policy, ESDP)²⁰⁷ keretén belül felállítandó művelet elindításának megfontolására, amely biztosíthatná a pártatlan megfigyelői jelenlétet Abháziában és Dél-Oszétiában, az EU moldovai határmegfigyelő missziója (EU Border Assistance Mission to Moldova, EUBAM Moldova) mintájára.²⁰⁸ Ez utóbbi javaslat, ha sikerült volna kivitelezni, különösen sokat segíthetett volna a 2008-as háború megelőzésében. Ha egy valóban pártatlan, EU-s misszió állomásozik a harcok kitörésének helyszínén, a konfliktus valószínűleg nem eszkalálódhatott volna nyílt háborúig. Sajnos az EU-s művelet telepítésére már

²⁰⁵ NATO Tells Russia to Withdraw Railway Forces from Abkhazia (2008). *Civil Georgia*, 2008. 06. 04. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=18463 (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)

²⁰⁶ United Nations (2008): *General Assembly Adopts Resolution Recognizing Right of Return by Refugees, Internally Displaced Persons to Abkhazia, Georgia*. Forrás: www.un.org/News/Press/docs/2008/ga10708.doc.htm (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)

²⁰⁷ A *liszaboni szerződés* hatálybalépését követően az ESDP-ből CSDP (Common Security and Defence Policy) lett.

²⁰⁸ *European Parliament Resolution of 5 June 2008 on the Situation in Georgia* (2008). Forrás: www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0253+0+DOC+XML+V0//EN (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)

csak a háborút követően, annak egyik következményeként kerülhetett sor, a háború megakadályozására kínálkozó történelmi lehetőséget az EU elmulasztotta.

Az orosz katonai mozgásokra válaszul a grúz vezetés továbbra is azt hangsúlyozta, hogy Oroszország egyik résztvevője a konfliktusnak, ezért sem közvetítői, sem békefenntartó szerepet nem játszhat, és követelte a frissen odavezényelt orosz csapatok visszavonását Abháziából. Szaakasvili elnök nyilvánvalóvá tette, hogy az új békefenntartó mechanizmus felállítására vonatkozó kompromisszumos megoldás hiányában Tbiliszi kész a FÁK békefenntartó formátumból akár egyoldalúan is kivonulni.²⁰⁹

Mindeközben az abház *de facto* kormány a FÁK békefenntartó formátum felülvizsgálatának esetére az ellenségeskedés felújítását helyezte kilátásba, és inkább az orosz csapatok jelenlétének további növelésében látta a helyzet megoldását, amely az állítólagos grúz inváziós tervekkel szemben védelmet nyújthat a szakadár tartománynak. Az abház fél egyúttal kilátásba helyezte egy katonai együttműködési megállapodás megkötését Moszkvával. Június 20-án az abház *de facto* elnökhelyettes, Raul Hadzsimba erőszak alkalmazását is kilátásba helyezte a Kodori-völgy grúz ellenőrzés alatt álló részének visszaszerzése érdekében.²¹⁰

2008. május–június között számos fegyveres incidensre került sor a régióban, amelyekben az abház erők és a grúz hadsereg, valamint a belügyi csapatok mellett az orosz békefenntartók is szerepet játszottak. Júniusban és júliusban több bombatámadásra került sor mind az abház, mind a grúz oldalon. A támadásokban négyen veszítették életüket – köztük az abház biztonsági szervek egyik vezetője –, valamint 18-an megsérültek. Július 1-jén az abház fél a biztonsági helyzetre való tekintettel lezárta az egyik legfontosabb összeköttetési útvonalat, az Inguri folyón átvezető hidat.

Az International Crisis Group 2008. júniusi jelentése szerint az Abháziában kialakult helyzet Moszkva, Tbiliszi és Szuhumi konfrontatív politikai hozzáállása miatt a nyílt háború kirobbanásának veszélyét rejtette magában. Ugyan Grúziának sikerült bizonyítania a nemzetközi közösség előtt, hogy Oroszország nem pártatlan fél a konfliktusban, így békefenntartóként sem hiteles, de az orosz lépéseket elítélő nyugati álláspont gyakorlati eredményeket nem szült, Moszkva közreműködése nélkül nem volt elérhető semmilyen megoldás.²¹¹

A 2008 nyarán Abháziában kiéleződött feszültség előrevetítette az augusztusi eseményeket. A régióval foglalkozó kutatók, diplomaták egy része tisztán látta, hogy a háború kirobbanásának esélye drámaian megnőtt, ugyanakkor azt kevesen gondolták, hogy az ellenségeskedés kirobbanására nem Abháziában, hanem Dél-Oszétiában kerül majd sor.

²⁰⁹ President Saakashvili's Interview with Rustavi 2 TV (2008). *Civil Georgia*, 2008. 06. 10. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=18516 (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)

²¹⁰ *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2, 203.

²¹¹ Georgia and Russia: Clashing over Abkhazia (2008). *International Crisis Group*, 2008. 06. 05. Forrás: www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/193_georgia_and_russia_clashing_over_abkhazia.ashx (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)

2.4.4. A feszültség kiéleződése Dél-Oszétiában

2008 nyarán Dél-Oszétia átvette a stafétabotot Abháziától mint a feszültség gócpontja. Június közepétől folyamatossá váltak az összecsapások a dél-oszét és a grúz fél között, amelyek során aknavetőket és tüzérséget is bevetettek a szembenálló erők. A harcok számos halálos áldozatot követeltek. A bombamerényletek is rendszeressé váltak. Július 3-án robbanás végzett a dél-oszét milícia parancsnokával, Nodar Bibilovval, és még ugyanazon a napon a dél-oszét grúz adminisztráció feje, Dmitrij Szanakojev ellen is merényletet kíséreltek meg, amelyben három grúz rendőr is megsebesült.

A július 3-áról 4-ére virradó éjszaka összecsapásokra került sor Chinvaliban, amelyek kirobbanásáért a felek kölcsönösen egymást vádolták. Szintén harcok törtek ki számos dél-oszét irányítás alatt álló falu (például Ubiati) és grúz település (például Nuli) között. Július 7-én dél-oszét egységek letartóztattak négy grúz katonát, akiket az EBESZ közbenjárására engedtek csak el. Július 8-án az orosz légierő négy repülőgépe hatolt be a grúz légtérbe.²¹² A helyzet folyamatos romlásának köszönhetően lényegében elmondható, hogy már 2008 júliusától alacsony intenzitású háború folyt a szakadár tartomány területén.²¹³

A fokozódó feszültségre adott reakcióként a grúz külügyminisztérium július 9-én, majd július 10-én közleményt adott ki, amelyben a szakadár tartományok annektálásával és nyílt katonai agresszióval vádolta az orosz felet. A második közlemény elítélte az orosz vadászgépek július 10-i, Chinvali légtérébe történő behatolását. A grúz fél szerint az incidens, amelyre sor került tisztán jelzi, hogy az Oroszországi Föderáció határozottan eldöntötte, hogy figyelmen kívül hagyja Grúzia szuverenitásának, területi integritásának, határai sérthetlenségének és a belügyekbe való be nem avatkozásnak az alapelveit, amelyek általánosan elfogadott nemzetközi jogi normákban vannak lefektetve.²¹⁴ A grúz külügyminisztérium emellett, hogy hangsúlyozta, hogy az orosz lépés az egész Kaukázus biztonságát fenyegeti, szintén kinyilvánította, hogy az Oroszországi Föderáció ezen akciói veszélyeztetik a grúziai konfliktusok békés megoldására irányuló folyamatot. Ilyen háttér mellett, a nemzetközi közösségnek már nem lehet kétsége afelől, hogy a működő békefenntartó formátum nem hatékony és szükséges az azonnali felülvizsgálata.²¹⁵

Az orosz külügyminisztérium válaszközleményeiben hangsúlyozta, hogy a grúz légtér megsértésére azért került sor, hogy megakadályozzanak egy Dél-Oszétia ellen irányuló fegyveres támadást, illetve a dél-oszét egységek által foglyul ejtett négy grúz rendőrtiszt kiszabadítására irányuló fegyveres akciót.²¹⁶ Az önmagában is jelzésértékű tény, hogy az orosz fél a korábbi évek gyakorlatával szemben ezúttal nem tagadta a légtérsértés tényét, hanem elismerte, hogy arra sor került. Az elismerés jelezte, hogy a felek közötti feszültség megközelítette a nyílt fegyveres konfrontáció szintjét. A grúz kormány a légtérsértés ügyét az ENSZ BT és az EBESZ Parlamenti Közgyűlése elé vitte.

²¹² *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2, 204–205.

²¹³ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 147–151.

²¹⁴ Georgia's Foreign Affairs Ministry Condemns Russia's Military Aggression Towards Georgia (2008). *Trend.az*, 2008. 06. 11. Forrás: en.trend.az/regions/scaucasus/georgia/1245092.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 01.)

²¹⁵ Uo.

²¹⁶ *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2, 205–207.

Időközben a konfliktuszónában a szituáció tovább romlott. Július második felében számos bombatámadást hajtottak végre Chinvaliban és a Dél-Oszétiában fekvő Avnevi faluban, ahol a grúz békefenntartó erők állomásoztak. Számos tűzpárbajra is sor került grúz (Sveri) és dél-oszét (Andzisi) irányítás alatt álló falvak között, ahol a dél-oszét és grúz békefenntartók települtek. Július 29-én a Közös Békefenntartó Erők (Joint Peacekeeping Forces – JPKF) egyik megfigyelő csapata került azonosítatlan fél által kiváltott tűz alá. A támadások és az összecsapások mindkét oldalon azzal jártak, hogy a konfliktuszónában állomásozó katonai, belügyi és paramilitáris egységek csapaterősítéseket kaptak, valamint megerősítették állásaikat. Az EBESZ-megfigyelők – többek között a dél-oszét fél által a Grúziából érkező és az oda tartó forgalomra bevezetett korlátozások miatt – nem voltak képesek maradéktalanul ellátni feladatukat.²¹⁷

A nagyhatalmak is állást foglaltak a Dél-Kaukázusban kialakult egyre kritikusabb helyzetben. Az Egyesült Államok július közepén ezer katonát küldött Grúziába az Azonali Válasz 2008 (Immediate Response 2008) hadgyakorlat keretében, habár Washington hivatalosan tagadott bármiféle kapcsolatot a hadgyakorlat ténye – amely hónapokkal azelőtt meg lett tervezve – és a grúz szakadár területeken kialakult háború közeli állapot között. A Tbiliszi közelében, a korábban orosz csapatoknak otthont adó Vaziani katonai bázison megrendezett kéthetes gyakorlaton az ezer amerikai és a 600 grúz katona mellett részt vettek örmény, ukrán és azeri alakulatok is.²¹⁸

A katonai erőfitogtatás terén az orosz fél sem maradt el. 2008. július 15. és augusztus 2. között rendezték meg a nagyszabású Kavkaz 2008 (Kaukázus 2008) hadgyakorlatot az Észak-Kaukázusi Katonai Körzetben több mint 8000 orosz katona részvételével, többek között az 58. hadseregből, a fekete-tengeri flottából, a 4. légi hadseregből és a belügyi csapatoktól. Amíg Moszkva hivatalosan terrorellenes gyakorlatként, illetve egy esetleges Oroszországot érő agresszió elhárításának gyakorlásaként állította be a nagyszabású csapatfelvonulást Grúzia határai mentén, addig Szergej Makarov, az Észak-Kaukázusi Katonai Körzet parancsnoka szerint a művelet egyik célja az volt, hogy az orosz csapatok begyakorolják, milyen módon képesek segítséget nyújtani az Abháziában és Dél-Oszétiában állomásozó orosz békefenntartó erőknek. Makarov nyilatkozata kiváltotta a grúz külügyminisztérium tiltakozását, amely szerint az orosz Védelmi Minisztérium és a magas rangú tisztek által tett nyilatkozatok csakis úgy vehetők figyelembe, mint egy direkt katonai intervencióval és agresszióval való fenyegetés egy szuverén állam ellen.²¹⁹ A hadgyakorlat hivatalos befejezését követően az orosz csapatok nem tértek vissza laktanyáikba, továbbra is szétbontakozva maradtak a grúz határ mentén, azonnali beavatkozásra készen.²²⁰

A Kavkaz 2008 hadgyakorlat által jelentett fenyegetés mellett Moszkva egyéb módon is kifejezte azon szándékát, hogy nem marad semleges a dél-oszét–grúz, illetve az abház–grúz felek közötti konfliktus eszkalációja során. Jurij Popov nagykövet, a dél-oszét konfliktus megoldásának érdekében felállított Közös Bizottság orosz delegációjának vezetője a következőképp közvetítette Moszkva figyelmeztetését Tbiliszinek közvetlenül a háború

²¹⁷ Uo.

²¹⁸ U.S. Troops Start Training Exercise in Georgia (2008). *Reuters*, 2008. 07. 15. Forrás: www.reuters.com/article/2008/07/15/us-georgia-usa-exercises-idUSL1556589920080715 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 09.)

²¹⁹ Georgia Protests Russian Military Drills in North Caucasus (2008). *Sputniknews.com*, 2008. 07. 16. Forrás: en.ria.ru/world/20080716/114126411.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 08.)

²²⁰ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 73.

kirobbanását megelőzően: ha az események a legrosszabb, erőszakos forgatókönyv szerint alakulnak, Oroszország nem engedheti meg magának, hogy közömbös maradjon, figyelembe véve azt, hogy orosz állampolgárok élnek Dél-Oszétiában és a konfliktuszónában.²²¹

Augusztus elejére Dél-Oszétiában az erőszak új szintet ért el. Augusztus 1-jén egy robbanásban öt grúz rendőr sérült meg. Az augusztus 1-jéről 2-ra virradó éjszaka számos tűzpárbajra került sor a dél-osztét és a grúz felek között, amelyekben aknavetőket is bevetettek, és amelyek számos halálos áldozattal és sérülttel jártak. A dél-osztét *de facto* hatóságok szerint grúz orvlövészek 6 embert lőttek agyon, és 15-öt megsebesítettek, míg a grúz fél szerint a grúz falvakat érő aknavető-támadásban 7-en haltak meg (beleértve egy rendőrtisztet is).²²² Az ezt követő éjszakákon az összecsapások megismétlődtek. A dél-osztét hatóságok augusztus elején megkezdték a civil lakosság evakuációját orosz területre, ugyanakkor az észak-osztét hatóságok vehemensen tagadták azt, hogy evakuációról lenne szó, szerintük a nők és a gyerekek egy előre megszervezett nyári táborozáson vettek részt Oroszországban.²²³

Augusztus 6-án gyakorlatilag már a Dél-Oszétia és Grúzia között húzódozó *de facto* határ teljes vonalában összecsapásokra került sor, amelyekben tüzérségi eszközök is szerepet kaptak, és amelyek számos halálos áldozattal jártak. Időközben erőfeszítéseket tettek a konfliktus diplomáciai úton történő rendezésére is. Augusztus 5-én Tbiliszi közvetlen tárgyalásokat kezdeményezett Chinvalival, amelyen a grúz kormányt Temuri Jakobasvili, reintegrációért felelős miniszter képviselte volna. A tárgyalásokkal kapcsolatos dél-osztét és orosz fél által kiadott ellentmondó közleményeket követően, augusztus 7-én Jakobasvili Chinvaliba utazott, ahol találkozott a JPKF békefenntartó erők vezetőjével, Marat Kulahmetov vezérőrnaggyal.

A dél-osztét fél nem jelent meg az előre egyeztetett találkozón, és a grúz miniszter hollétükkel kapcsolatos érdeklődésére válaszul a vezérőrnagy arról tájékoztatta a grúz felet, hogy nem tud kapcsolatba lépni a dél-osztét vezetőkkel (Dél-Oszétia *de facto* elnöke, Eduard Kokoji ekkorra már elhagyta Chinvalit). Jurij Popov nagykövet, aki a konfliktus békés megoldása érdekében ott tartózkodó orosz delegáció vezetője volt, sem jelent meg és ült tárgyalásztalhoz Jakobasvillal, arra hivatkozva, hogy mindkét hivatali autójának laposak a gumijai.²²⁴ Ugyanakkor Kulahmetov átadta az orosz fél üzenetét, amely szerint a dél-osztét határon állomásozó grúz csapatok jelenlétének köszönhetően az orosz békefenntartók többé nem képesek ellenőrzésük alatt tartani a szakadár erőket, ezért a grúzoknak egyoldalúan azonnali tűzszünetet kéne kihirdetniük. A grúz delegáció elhagyta Chinvalit, de Tbiliszibe visszatérve Jakobasvili sajtótájékoztatóján bejelentette az egyoldalú tűzszünetet, és azt, hogy a grúz kormány mindent megtesz a dél-osztét féllel való kapcsolatfelvétel érdekében.²²⁵

²²¹ Russia Warns it Won't Stand Back in Georgian Region (2008). *Radio Free Europe*, 2008. 08. 05. Forrás: www.rferl.org/content/Russia_Wont_Stand_Back_In_Ossetia/1188612.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 08.)

²²² CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 149.

²²³ Uo.

²²⁴ McELROY, Damien (2008): Georgia Conflict: How a Flat Tyre Took the Caucasus to War. *The Telegraph*, 2008. 08. 16. Forrás: www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/georgia/2570754/Georgia-conflict-How-a-flat-tyre-took-the-Caucasus-to-war.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 08.)

²²⁵ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 151.

Augusztus 7-én délután 7 órakor Szaakasvili elnök a grúz televízió élő adásában megerősítette minisztere szavait, és egyoldalú, azonnali tüzszünetet hirdetett, arra utasítva a grúz hadsereget és belügyi csapatokat, hogy ne viszonozzák a tüzet, még egy őket ért támadás esetén sem, valamint felhívott az ellenségeskedés azonnali beszüntetésére, továbbá kezdeményezte a tárgyalások folytatását akár bilaterális, akár multilaterális keretek között.²²⁶ Nehéz megmondani, hogy a grúz elnök egyoldalú nyilatkozata egy kétségbeesett utolsó próbálkozás volt-e a küszöbön álló és ekkor már elkerülhetetlen háború kirobbanásának megakadályozása érdekében, vagy ahogy mások – elsősorban az orosz hivatalos források – vélik, a tervszerűen haladó grúz „agressziót” leplezni kívánó propagandafogás.

A kibontakozó események egyik érdekes mellékszálaként érdemes megjegyezni, hogy 2008. augusztus 2-ától folyamatosan érkeztek Chinvaliba a legjelentősebb orosz hírügynökségek, sajtóorgánumok és televíziós csatornák (ITAR-TASS, RIAN, Izvestiya, Interfax, NTV stb.) újságírói, fotóriporterei, akik éppen jó időben és éppen jó helyen voltak ahhoz, hogy élőben tudósíthassanak a kirobbanó háborúról, természetesen az orosz hivatalos álláspontnak megfelelően. Az orosz sajtó meglepő jólinformáltságát és jólpozícionáltságát talán naivság lenne egyszerűen a véletlennek tulajdonítani.²²⁷

A 2008 júliusa–augusztusa során fokozatosan eszkalálódó dél-ozsét helyzetről megállapítható, hogy gyakorlatilag már ezen időszakban megkezdődött egy alacsony intenzitású fegyveres konfliktus a dél-ozsét *de facto* fegyveres erők és a grúz hadsereg, valamint belügyi csapatok között, amelyben az orosz fél szintén érintett volt. A konfliktuszónában fokozódó erőszak mellett – mint ahogy azt a korábbi fejezetekben már láthattuk –, mind az orosz, mind a grúz fél megtette a szükséges előkészületeket egy háború megvívására, de az egyenlőtlen erőviszonyok miatt valódi sikerre csak az orosz fél és az általa támogatott szakadár erők számíthattak. Tekintettel arra, hogy már az ominózus augusztus 7-i éjszakát megelőzően is komoly, halálos áldozatokkal járó fegyveres összecsapásokra került sor, a háború kirobbantásáért felelős fél azonosítása komoly nehézségekbe ütközik, mindkét oldal nyomós érveket sorakoztathat fel saját igaza mellett. Viszont ahhoz nem fér kétség, hogy augusztus 7. és 12. között az Oroszországi Föderáció 25–30 ezer fős katonai kontingenst dobott át Grúziába (egyes források szerint ez a szám elérte a 40 ezret),²²⁸ amelyből 12–15 ezer fő a Roki-alagúton keresztül Dél-Ozsétiába, valamint 15 ezer fő Abháziába érkezett. Ez a különítmény – az abház 10 ezer fős haderővel és a több ezer dél-ozsét és észak-kaukázusi milicistával együtt – több mint kétszerese volt a grúz hadsereg méretének, lehetővé téve akár egész Grúzia megszállását is.²²⁹

²²⁶ Saakashvili's Televised Address on S. Ossetia (2008). *Civil Georgia*, 2008. 08. 07. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=18934 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 08.)

²²⁷ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 83–84.

²²⁸ Pavel Felgenhauer orosz kutató 25–30 ezerre teszi a harcoló orosz alakulatok nagyságát, amely a hadműveletekben részt vevő egyéb alakulatokkal – légierő, haditengerészet – eléri a 40 ezer főt, 1200 páncélozott járművet és tüzérségi eszközt, 200 repülőt, 40 helikoptert, valamint további 10–15 ezer abház, dél-ozsét és észak-kaukázusi milicistát. CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 166–174.

²²⁹ *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2, 215–216.; ASMUS (2010): *i. m.* 165.; COHEN, Ariel – HAMILTON, Robert E. (2011): *The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications*. Carlisle (PA), U.S. Army War College Strategic Studies Institute. Forrás: www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/summary.cfm?q=1069 (A letöltés dátuma: 2015. 01. 24.)

2.5. A háború

2.5.1. Augusztus 7–8.

A dél-ozsét hadszíntér

A 2008. augusztus 7-én Szaakasvili elnök által bejelentett egyoldalú tűzszünet – ami dél-ozsét és orosz részről válasz nélkül maradt – tiszavirág-életűnek bizonyult. 23.35-kor a grúz tüzéség megkezdte – kezdetben csak jelzőlövedékekkel, majd 23.50-től éles lőszerrel – a dél-ozsét fővárosban és környékén állomásozó „ellenséges erők” elleni támadást, azzal az indokkal, hogy megakadályozzák a dél-ozsét *de facto* fegyveres erőket a grúz rendőri és békefenntartó erők, valamint a dél-ozsét grúz falvak ellen intézett, az előző hetekben rendszeressé vált és augusztus 7-én, a késő délutáni órákban megújult tüzéségi támadásokban.²³⁰

Egyes források szerint a grúz elnök támadással kapcsolatos döntését végzetesen befolyásolták azok a felderítő jelentések, amelyek arról számoltak be, hogy az orosz hadsereg már jelentős erőkkel megkezdte a bevonulást Dél-Ozsétiába. A moszkvai hivatalos állásponttal szemben, amely szerint az orosz egységek augusztus 8-án 14.30-kor léptek először grúz területre,²³¹ ezen források szerint augusztus 2. és 7. között az 58. hadsereg számos egysége már dél-ozsét területen tartózkodott. Ezt támasztja alá a 135. gépesített lövészedreg egy, a harcok során megsérült századosának a *Krasznaja Zvezdában* megjelent visszaemlékezése is, amely szerint egysége augusztus 7-én már Dél-Ozsétiában volt (mivel az interjú túl nagy feltűnést keltett, később a százados módosította történetét úgy, hogy az orosz csapatok csak augusztus 8-án léptek grúz területre).²³²

Az augusztus 7-én a grúz vezetéshez befutott jelentések szerint az orosz légierő a moszkvai Ivanovo légibázisról katonai repülőket telepített át az észak-ozsét Mozdok légibázisra, valamint az orosz fekete-tengeri flotta elhagyta Szevasztopolt, és nagyszabású műveletre készül a Fekete-tengeren. A leglényegesebb információ mégis az volt, hogy egy harcokocsikból és nehézfegyverzetű erőkkel álló orosz katonai oszlop megkezdte a bevonulást Dél-Ozsétiába a Roki-alagúton keresztül, amely az egyetlen, az invázió szempontjából szóba kerülhető útvonal a szakadár tartományba. A grúz adminisztráció az orosz katonai mozgásból azt a következtetést vonta le, hogy egy folyamatban lévő, nagyszabású, összehangolt katonai támadásról van szó, amely nem pusztán a szakadár tartományokban állomásozó grúz erők ellen irányul, hanem egész Grúzia ellen.²³³

Az események egy másik olvasata szerint a grúz fegyveres erők augusztus 7-én éjszaka végrehajtott támadása csupán Tbiliszi kísérlete volt a szakadár tartomány feletti ellenőrzés erőszakos úton való helyreállítására, amelyet alátámasztani látszott az augusztus 7-ről 8-ra virradó éjszakán a grúz békefenntartó zászlóalj parancsnokának, Mamuka Kurashvilinek a Rustavi 2 tévécsatornán tett nyilatkozata, amelyben az alkotmányos rend

²³⁰ Georgian Village Attacked – MIA (2008). *Civil Georgia*, 2008. 08. 07. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=18938&search= (A letöltés dátuma: 2014. 06. 15.)

²³¹ *IIFM Report on Georgia*. Vol. 2, 215.

²³² ASMUS (2010): *i. m.* 20–40.

²³³ Uo.

helyreállításáról beszélt Dél-Oszétiában.²³⁴ Ugyanakkor a grúz kormány hivatalos álláspontjában elhatárolódott a nyilatkozattól, amire a parancsnok nem kapott felhatalmazást.²³⁵

Katonai szempontból a grúz vezetésnek egy esetleges orosz invázió megakadályozása céljából valóban nem volt más esélye, mint megelőző támadást indítani a szakadár tartományban a Roki-alagút feletti ellenőrzés megszerzése céljából. Amennyiben sikerül az alagutat ellenőrzés alá vonni, az orosz csapatok csak jelentős nehézségek – és feltehetően jóval nagyobb veszteségek árán – lettek volna képesek behatolni a grúz területre. Ennek az ellenkezője is igaz volt. Ha jelentős számú orosz egység képes átkelni az alagúton – mint ahogy az meg is történt –, a grúz hadseregnek semmi esélye nem marad a létszámban és fegyverzetben jóval erősebb orosz csapatok megállítására.

A megelőző támadás szükségességét alátámasztotta az a tény is, hogy a grúz fegyveres erőknek nem állt rendelkezésére elég élőerő és haditechnika egy esetleges kétfrontos háború megvívására, ami a dél-oszét helyzet minél gyorsabb rendezését kívánta meg, mielőtt az abház fél is hadba lép. Mint arról már korábban szó esett, a grúz hadsereg legjobban felszerelt, legütőképesebb dandárjának (1. gyalogos dandár) két zászlóalja a háború kitörésekor Irakban állomásozott, míg a 3. és 4. dandárt Dél-Oszétiában vetették be, így az abház hadszíntéren a 2. gyalogos dandárnak kellett volna az orosz–abház támadást megállítania, amihez nem volt elég ereje (az 5. gyalogos dandárt felszereltsége és felkészültsége sem tette alkalmassá éles harci bevetésre).

A grúz Nemzetbiztonsági Tanács vezetőjének, Alexandre Lomaianak a háborút követően a grúz parlament vizsgálóbizottsága előtt tett vallomása is azt támasztja alá, hogy a dél-kaukázusi ország vezetése az augusztus 7-én 13 órakor kapott információ alapján – amelyek szerint orosz csapatok kezdték meg a bevonulást Dél-Oszétiába – hozta meg a Chinvali elleni támadásra vonatkozó döntését. Habár ekkor az még nem volt világos, hogy csecsen, kozák, esetleg észak-oszét irreguláris csapatokról van-e szó, vagy az orosz hadseregről. Lomaia szerint a döntésben szerepet játszott az is, hogy a Szaakasvili által egyoldalúan meghirdetett tűzszünet eredménytelennek bizonyult, a dél-oszét erők folytatták a grúz egységek és falvak elleni támadásaikat, és ezek megállítása céljából indult az offenzíva. Lomaia és Jakobasvili vallomása szerint a grúz elnök augusztus 7-én este az alábbi három parancsot adta ki a grúz hadseregnek:

- Állítsák meg a Chinvali felé közeledő orosz harckocsikonvojt.
- Semlegesítsék azokat a tűzfészeket, ahonnan a pozícióinkat támadják.
- Minimalizálják a civil áldozatokat.²³⁶

A fentieknek megfelelően az augusztus 8-án hajnalban Chinvali ellen megindult grúz szárazföldi támadás katonai szempontból – amennyiben valóságok voltak az orosz csapatok behatolására vonatkozó információk – érthető volt, ugyanakkor politikai szempontból katasztrófának minősült. A nyugati országok és különösen az Egyesült Államok számtalan alkalommal figyelmeztették Szaakasvili elnököt arra, hogy ne üljön fel az orosz provokációnak, és tanúsítson önmérsékletet, mert egy esetleges konfliktus során a csatatéren

²³⁴ 'Georgia Decided to Restore Constitutional Order in S. Ossetia' – MoD Official (2008). *Civil Georgia*, 2008. 08. 07. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=18941&search= (A letöltés dátuma: 2014. 06. 15.)

²³⁵ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 151–152.

²³⁶ National Security Council Chief Testifies Before War Commission (2014). *Civil Georgia*, 2008. 10. 28. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=19845 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 15.)

csak magára számíthat. A Chinvali elleni támadás az agresszor szerepébe kényszerítette Grúziát, és megadta azt az ürügyet, amire Oroszországnak szüksége volt ahhoz, hogy bevonulhasson Grúziába.

A Chinvali elleni támadás bal szárnyán a 4. gyalogos dandár (Vaziani) feladata volt Khetagurovo bevétele, majd a stratégiai fontosságú Gupta falu és híd biztosítása, míg a jobb szárnyon a 3. gyalogos dandárnak (Kutaiszi) kellett elfoglalnia a Prisi-magaslatokat és Dmenis, valamint Sarabuk falvakat, majd a 4. gyalogos dandárral egyesülve befejezni Chinvali bekerítését. A művelet sikeres befejezése lehetővé tette volna a Roki-alagúton keresztül északról érkező orosz csapatok megállítását is.²³⁷ A centrumban, magában a város elleni támadásban a grúz belügyi csapatok mellett az önálló vegyes harckocsi zászlóalj, az önálló könnyűgyalogos zászlóalj (korábban tengerészgyalogos zászlóalj) és speciális erők vettek részt. A csapatok megfelelő tűztámogatása érdekében bevetették az 1. tüzérdandárt, valamint a légvédelmi egységeket. A támadásban részt vevő katonai erők létszáma 10-12 ezer fő volt, amit 75 darab T-72-es harckocsi támogatott. A belügyi csapatok létszáma 4000 főre volt tehető. Kezdetben a 2. gyalogos dandár Szenakiban maradt arra az esetre, ha Abháziából támadás érné Grúziát. Az 5. gyalogos dandár egyes részei, valamint a belügyi csapatok kapták feladatul a Kodori-völgy biztosítását.²³⁸

A tüzérségi támadás súlyos károkat okozott a dél-ozsét fővárosban, és augusztus 8-án kora délutánra a grúz belügyi és katonai alakulatok ellenőrzésük alá vonták Chinvali jelentős részét és számos falvat (Khetagurovo, Kokhati, Tsinagari, Gromi, Orchosani, Didmukha, Artsevi, Dmenisi, Muguti, Znauri). Azonban ekkorra már az orosz légierő és tüzérség is fokozta tevékenységét. Augusztus 8-án reggel orosz harci gépek bombázták Vazianit és Gorit, kiterjesztve a háborút Grúzia teljes területére. A Dél-Oszétiában harcoló grúz csapatoknak nem sikerült elérni stratégiai célkitűzéseiket, sem a Gupta hidat, sem a Roki-alagút déli végét nem sikerült ellenőrzésük alá vonni, habár a tüzérség és a grúz légierő négy Szu-25-ös gépe támadást hajtott végre a híd ellen, és megrongálták azt. Chinvaliban a fokozódó ellenállásnak köszönhetően a grúz erők feladták a városközpontban a pozícióikat, és erősítést kértek a 2. gyalogos dandártól, amelyet átcsoportosítottak Szenakiból. A bal szárnyon a 4. gyalogos dandár állásait is a 2. dandár egységei vették át, míg a 4. dandár egységei a városban harcoló belügyi csapatok segítségére siettek.²³⁹

Az orosz intervenció igazolására szolgáló egyik indok az volt, hogy az augusztus 7-ről 8-ra virradó éjszakán az orosz békefenntartó erőket is támadás érte a szakadár tartományban. Kétségtelen tény, hogy a város ellen intézett tüzérségi támadás során találatok érték az orosz békefenntartók pozícióit, beleértve az Egyesült Békefenntartó Erők főhadiszállását, illetve a városért folyó harcok során tűzvonalba kerültek a Chinvaliban állomásozó orosz egységek is. Ugyanakkor azt szinte lehetetlen eldönteni, hogy a békefenntartók, illetve a velük sokszor közös pozíciót elfoglaló dél-ozsét milíciák tüzeltek-e először a grúz csapatokra, vagy fordítva. A szakadár tartományban állomásozó orosz békefenntartók első veszteségüket augusztus 8-án 6.30-kor szenvedték el, amikor egy grúz T-72-es harckocsi – az önálló vegyes harckocsi zászlóalj egysége – tüzet nyitott a békefenntartók bázisára. Az első orosz áldozattal együtt esett el egy dél-ozsét milicista is,²⁴⁰ ami jelzi,

²³⁷ IIFFM Report on Georgia. Vol. 2, 209.

²³⁸ PUKHOV (2010): i. m. 46–47.

²³⁹ IIFFM Report on Georgia. Vol. 2, 209–210.

²⁴⁰ PUKHOV (2010): i. m. 51.

hogy az orosz békefenntartók pártatlansága – a kezdeti harcok során legalábbis – kétséges volt. Az első orosz katonai veszteség időpontja azért is elgondolkodtató, mert számos forrás szerint, beleértve oroszokat is,²⁴¹ az orosz csapatok bevonulása Dél-Oszétiába már azelőtt – vagy nagyjából azzal egy időben – megkezdődött, hogy a békefenntartók első veszteségüket elszenvedték volna.

A polgári halálos áldozatokkal – és az állítólagos népirtással – kapcsolatos orosz hírek is inkább az információs hadviselés részét képezték, mintsem a valóságot tükrözték. A háború kirobbanása előtt néhány nappal Chinvali lakosságának nagyobb részét evakuálták, így a nagyszámú civil áldozatról szóló korai jelentések később valótlannak bizonyultak.

Az orosz erők beavatkozásának időpontjával összefüggésben, mint arról korábban már szó volt, komoly vita alakult ki a felek között. A grúz álláspont szerint az orosz csapatok bevonulása már augusztus 7-én megkezdődött, míg a hivatalos orosz források augusztus 8-án 14.30-ra teszik azt az időpontot, amikor orosz csapatok lépték át a grúz határt. A Független Nemzetközi Tényfeltáró Misszió részére Oroszország által rendelkezésre bocsátott információk szerint a 693. és a 135. gépesített lövészezred lépett először a szakadár tartomány – és ezzel együtt Grúzia – területére augusztus 8-án 14.30-kor.²⁴²

Mérvadó orosz források szerint az orosz invázió kezdetének időpontja jóval korábbra tehető, mint azt az orosz fél hivatalosan állítja. A moszkvai – grúzok iránti elfogultsággal nem vádolható – Centre for Analysis of Strategies and Technologies 2010-es grúz háborúval foglalkozó munkája szerint az orosz bevonulásról már a grúz szárazföldi támadást megelőzően megszületett a döntés, sőt a grúz tüzérségi támadás megkezdését követően alig két és fél órával már orosz egységek haladtak át a Roki-alagúton. Az orosz kutatók szerint augusztus 8-án hajnali 1 órakor az orosz vezérkar utasította a grúz határhoz közel állomásozó egységeit – a 19. gépesített lövészhadosztály 693. és 135. ezredét –, hogy kezdjék meg bevonulásukat a Roki-alagúton keresztül. Ezzel egy időben Anatolij Szergyukov védelmi miniszter tájékoztatta Dmitrij Medvegyev orosz elnököt a grúz támadás megindításáról, és felhatalmazást kért az orosz csapatok bevetésére Dél-Oszétiában. Augusztus 8-án hajnali 2 órakor a 693. és a 135. gépesített lövészezred egységei megkezdtek az előrenyomulást a szakadár tartományban, amelyhez hamarosan csatlakoztak az orosz szárazföldi csapatok más alakulatai is.²⁴³

A fent említett orosz szerzők szerint a 19. gépesített lövészhadosztály egységei 6.30-ra érték el Djavát, és folytatták előrenyomulásukat Chinvali felé. Az egyik legfontosabb feladatuk a Gupta híd biztosítása volt. Az előrenyomulás során – ahogy azt korábban már említettem – négy grúz Szu-25-ös támadta a hidat, de komoly károkat és veszteséget az orosz erőknek nem okoztak.²⁴⁴ A grúz légierő csatarepülőinek ez volt az első és utolsó bevetése. Miután orosz vadászgépek jelentek meg a grúz légtérben, a légitámadással szemben jórészt védtelen Szu-25-ös csatarepülőgépeket gondosan álcázva széttelepítették az országban, ahol azok sértetlenül érték meg a háború végét. A háború alatt a légteret az orosz fél uralta. Augusztus 8-án 10.00-kor az orosz légierő támadásokat indított grúz

²⁴¹ Uo. 51–52. ASMUS (2010): *i. m.* grúz forrásokra hivatkozva, augusztus 7-re teszi az orosz csapatok délszét bevonulásának kezdetét.

²⁴² *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2, 215.

²⁴³ PUKHOV (2010): *i. m.* 49–52.

²⁴⁴ Uo.

célpontok ellen az ország egész területén. Chinvali mellett bombázták a vaziani és a gori katonai bázisokat is.

Kora délutánra érződni kezdett az orosz légierő hadszíntér feletti elsöprő fölénye, és a beérkező orosz csapatok tüzer alakulatai is tűz alá vették a Chinvaliban harcoló grúz katonákat és belügyi csapatokat. A grúz erők kénytelenek voltak meghátrálni, a háborúban fordulópont következett be. Az orosz légierő folyamatos támadásai, amelyek a harcoló alakulatok mellett a hátszági utánpótlási útvonalakat is fenyegették, valamint a most már megállás nélkül érkező újabb és újabb orosz katonai egységek stratégiai fölénybe kerültek. A beérkező orosz alakulatok között voltak többek között a 42. gépesített lövészhadosztály egységei Csecsenföldről, a 76. gárda légideszant hadosztály Pszkovból, a 98. gárda légideszant hadosztály Ivanovóból, a 33. különleges hegyidandár, a 45. gárda légideszant ezred Moszkvából (szpecnaz), a 22. GRU különleges dandár Akszajból, a 20. gépesített lövészhadosztály Volgográdból, a 234. hadosztály, a 205. gépesített lövészdandár és a 331. gárda légideszant ezred, valamint számos csecsen, kozák és észak-oszét paramilitáris egység.²⁴⁵ Ugyanakkor a logisztikai nehézségek, a hegyi terep szűk útjai jelentős mértékben lelassították az orosz csapatokat, ezért a számbeli fölényük csak lassan jutott érvényre, így augusztus 8-án a grúz erők még számos alkalommal helyi fölényt voltak képesek kialakítani.

Délután 6 óra a orosz légierő is elszenvedte az első veszteségét, egy lelőtt Szu–25-ös repülő formájában. Augusztus 8-án 22.00-ra Chinvalit végleg elhagyták a grúz csapatok, és a Dél-Oszétiából való kivonulás is megkezdődött, hogy másnap a *de facto* grúz–oszét határ mentén folytathassák a küzdelmet. A csatamezőn kialakult, Grúzia számára hátrányos helyzetet az sem változtatott, hogy a háború első napján Szaakasvili elnök mozgósította a tartalékos Nemzeti Gárdát, megközelítőleg 5000 főt, mivel ezek az egységek mind felszerelésükben, mind kiképzésükben súlyos hiányosságokkal küzdöttek, és érdemi szerepet nem kaptak a harcok során.

Abház hadszíntér

A háború kitörésekor az abház hadszíntéren állomásozott a grúz 2. gyalogos dandár Szenakiban, az 5. gyalogos dandár részei, illetve jelentős számú belügyi erő pedig a Kodori-völgyben. A dél-oszét helyzet eszkalálódásával és a harcok egyre súlyosabbá válásával ezeknek az erőknek a javát augusztus 7-én és 8-án átirányították Dél-Oszétiába. Grúzia gyakorlatilag védtelen maradt egy nyugatról érkező invázióval szemben, katonai erői egyszerűen elégtelenek voltak egy kétfrontos háború megvívására, aminek az abház fél is tudatában volt.

Augusztus 8-án, megsértve az 1994-es *moszkvai egyezményt* és az UNOMIG tiltakozása ellenére, az abház fegyveres erők megkezdték a nehézfegyverzetű egységek telepítését a biztonsági zónába.²⁴⁶

Ezek közé tartozott az 1. önálló harckocsi zászlóalj és a 2. önálló tengerészgyalogos zászlóalj. Az orosz fekete-tengeri flotta és számos légideszant egység parancsot kapott

²⁴⁵ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 166. és *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2, 215.

²⁴⁶ UN Security Council (2008): *Report of the Secretary-General on the Situation in Abkhazia, Georgia, 3 October 2008*. Forrás: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/07E8C6478CDF01C0852574-DA006FBBDD1-Full_Report.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 06. 16.)

az Abháziába való indulásra. Ugyan az első nap harci cselekményekre nem került sor Abháziában, de a szakadár tartományban teljes lendülettel folytak az előkészületek egy második front megnyitására.

A háború első napjáról a dél-ozsét és az abház hadszíntéren megállapítható, hogy habár a Chinvali elleni műveletben, illetve az orosz invázióban kulcsszerepet játszó Roki-alagút biztosítása céljából szinte a teljes grúz hadsereget bevetették, a kezdeti sikereket követően – az orosz egységek beérkezésével párhuzamosan – a grúz fél fokozatosan elveszítette kezdeményező szerepét, és védekezésbe szorult. Az is világossá vált, hogy az orosz légi-főlény meghatározó szerepet játszott a harcok során, lehetetlenné téve a nagyarányú grúz támadó műveleteket. A grúz hadsereg egyszerűen nem volt felkészülve egy hagyományos háború megvívására egy nála létszámát tekintve jóval nagyobb ellenféllel szemben.

A grúz védelmi miniszter, Davit Kezerashvili szerint: „Ha ismertük volna az orosz invázió méretét, defenzív pozíciókat, árkokat és fedezékeket készítettünk volna elő.”²⁴⁷ A 2008 novemberében felállított parlamenti vizsgálóbizottság előtt Kezerashvili tanúvallomásaiban elmondta: „Grúzia hadserege nem állt készen a hagyományos hadviselésre, mivel a kiképzése főleg alacsony intenzitású katonai műveletekre és antiterrorista műveletekre irányult. Elvben tudtuk, hogy Oroszország támadhat, de ebben nem voltam biztos egészen augusztus 7-ig. A baráti nyugati nemzetek mind azt mondták nekünk, hogy lehetetlen az, hogy a 21. századi Oroszország közvetlen beavatkozást kezdeményezzen.”²⁴⁸

2.5.2. Augusztus 9.

A dél-ozsét hadszíntér

Augusztus 9-én reggelig a grúz és az orosz–dél-ozsét erők között váltakozó sikerrel folytak a harcok. A reggeli órákban még nem érvényesült az orosz csapatok túlnyomó főlénye, így a grúz alakulatok arra is képesek voltak, hogy visszafoglalják Khetagurovo falut. Az orosz légierő is komoly veszteségeket szenvedett. A grúz légvédelem lelőtt két repülőgépet – egy Szu–24M és egy Szu–25SM típusút –, de az igazi grúz sikernek az számított, hogy veszteséglistára került egy Tu–22M3 hadászati bombázó is. A bombázó legénységének két tagja elhunyt a támadásban, egy eltűnt, míg egyet a grúz csapatok fogságba ejtettek. A délután folyamán egy újabb Szu–25-ös csatarepülőgép veszett oda a Gupta hidat biztosító orosz légvédelmi egységek baráti tüzeiben. Az orosz légierő nagy veszteségeinek köszönhetően augusztus 9-től jóval kevesebb bevetést repült, mint korábban, amit a grúz légierő Mi–24-es harci helikopterei ki is használtak, és végrehajtották első és egyetlen támadó bevetésüket Dél-Ozsétiában, habár veszteséget nem okoztak az orosz és dél-ozsét erőknek.

A kevesebb bevetés ellenére folytatódott a katonai infrastruktúra rombolása a grúz hátsó részben. Többek között légitámadás érte a grúz haditengerészet támaszpontját Potiban, a Kutaiszi melletti repülőteret, Tbiliszi környéki célpontokat, valamint Gorit, ahol

²⁴⁷ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 164.; Defense Minister Testifies Before War Commission (2008). *Civil Georgia*, 2008. 11. 27. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=20036 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 16.)

²⁴⁸ Uo.

az orosz bombák egy része lakótömbökre zuhant, számos polgár áldozatot követelve. A civil célpontot ért támadás képei bejárták a világsajtót.²⁴⁹

A grúz szárazföldi csapatok a nap folyamán ismételt kísérletet tettek Chinvali elfoglalására, ami során részleges sikereket értek el. 14.00-kor az orosz 135. gépesített lövész-ezred egységei oszlopban haladva – és a grúz pozíciókkal kapcsolatban feltehetően hiányos információval rendelkezve – behatoltak Chinvaliba azzal a paranccsal, hogy mentsék fel az ott harcban álló orosz békefenntartókat, és foglaljanak el állásokat a várostól délre. Az oszloppal tartott az Észak-Kaukázusi Katonai Körzet 58. hadseregének parancsnoka, Anatolij Hruljov altábornagy, valamint a törzsének egy része három páncélozott szállítójárművel. Az oszlopot grúz tüzérségi támadás érte, amelyben az orosz fél elveszített egy BMP gyalogsági harcjárművet és három GAZ–66-os teherautót. A városba belépve az oszlop meglepetésszerű találkozóharcba bonyolódott a délről behatoló grúz 2. gyalogos dandár egységeivel. Az összecsapásban Hruljov altábornagy és néhány orosz újságíró is megsebesült.²⁵⁰

A Chinvaliban kialakuló harcokban a grúz és az orosz fél is komoly veszteséget szenvedett. A nap folyamán orosz részről bevetették a Szpecnaz különleges egységeit, valamint a csecsen háborúban tapasztalatokat szerzett Vosztok zászlóaljat is. Az orosz túlsúly lassan érvényre jutott, míg a grúz hadsereg – amelynek gyakorlatilag szinte a teljes hadra fogható állományát bevetették a harcok során – egységein a kimerültség jelei mutatkoztak. 19.00-ra a grúz katonai és belügyi csapatok végleg elhagyták Chinvalit. Az augusztus 9-i harcokban az orosz hadsereg bevetett Tocska–U (SS–21) kis hatótávolságú rakétákat is, amelyek a vitatott hatású kazettás robbanófejjel voltak felszerelve.

A nap végére a grúz erők megkezdték visszavonulásukat a hátszágba, és Szaakasvili elnök azzal a kéréssel fordult az Egyesült Államokhoz, hogy légi úton azonnal kezdje meg annak a közel 2000 grúz katonának a hazaszállítását, akik az 1. gyalogos dandár kötelékében Irakban állomásoztak. A katonák hazaszállítása meg is kezdődött, de a harcokban már nem tudtak részt venni. Az orosz oldalon a nap folyamán Putyin elnök Vlagyikavkazba érkezett, ahol számos magasrangú grúz vezető szerint feltehetően megszületett a Grúzia teljes körű inváziójára vonatkozó döntés.²⁵¹ Az események láncolatát figyelembe véve ennél jóval valószínűbb, hogy az orosz elnök csupán az események ütőerén kívánta tartani a kezét, és a Grúzia inváziójával kapcsolatos döntés már jóval hamarabb megszületett.²⁵²

A Dél-Oszétiában kialakuló kritikus helyzet ellenére augusztus 9-én a háborúban az igazi fordulópontot az abház hadszíntér jelentette, ahol kezdte éreztetni hatását az a stratégiai hiba, amely Grúziát teljesen védtelenül hagyta egy nyugati front esetleges megnyitásával szemben.

²⁴⁹ PUKHOV (2010): *i. m.* 59–64.

²⁵⁰ Uo.

²⁵¹ National Security Council Chief Testifies Before War Commission (2014). *Civil Georgia*, 2008. 10. 28. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=19845 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 15.)

²⁵² CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 171.

Az abház hadszíntér

Augusztus 9-én éjfél után nem sokkal az orosz erők Ocsamcsira közeléből két Tocska–U kis hatótávolságú rakétát indítottak a Poti haditengerészeti támaszpont ellen, amelyek kazettás töltetei komoly pusztítást okoztak, megölve öt és megsebesítve további 30 tengerészt, további számos polgári halálos áldozatot okozva. A rakétatámadással megkezdődtek a harci cselekmények a nyugati – abház – hadszíntéren is, habár a nagyarányú szárazföldi műveletekre még egy napot várni kellett. A rakétatámadással szinte egy időben az orosz légierő csapást mért a Szenaki támaszpontra, ahol a behívott tartalékosok gyülekeztek, valamint a vasútállomásra és a városközpontra, számos civil halálos áldozatot okozva.²⁵³

Itt érdemes megjegyezni, hogy az orosz rakétacsapatok jelenléte Abháziában – amennyiben azok már augusztus 8-át megelőzően is a helyszínen tartózkodtak – teljes mértékben ellentmond minden Abháziával kapcsolatos korábbi nemzetközi jogi kötelezettségvállalásnak. A harcászati rakéták elég nehezen illeszthetők be egy állítólagosan békefenntartó szerepet betöltő orosz katonai kontingensbe, amelynek nem célja támadó műveletek végrehajtása.

Reggel 5.30-kor a fekete-tengeri flotta két partraszállító egysége – a Cezar Kunikov és a Szaratov – megkezdte a 7. gárda légideszant hadosztály 108. gárda légideszant ezredének (600 fő és 120 különböző jármű) partra tételét Ocsamcsira mellett (a kikötő túl kicsinek bizonyult a partraszállító hajók számára). A flotta további hajókat vezényelt a grúz partok közelébe, ahol egy „tengerészeti biztonsági zóna” (blokád) felállításáról döntöttek. A köteléket a Moszkva rakétacirkáló vezette, és tagja volt még a Szmetylivij romboló, a Mirázs rakétakorvet, a Szuzdalec tengeralattjáró elhárító korvet és két aknaszedő hajó, a Zseleznyakov és a Turbiniszt. A grúz haditengerészet a sérülékeny Poti bázis kiürítése mellett döntött, megkezdődött a grúz egységek Batumiba történő áttelepítése, amely során orosz források szerint a Mirázs és a Szuzdalec elsüllyesztettek egy grúz hadihajót. Grúz és független források nem erősítették meg a grúz veszteséget.²⁵⁴

Az abház *de facto* védelmi minisztérium időközben elérkezettnek látta az időt, hogy visszaszerezze Grúziától a Kodori-völgy feletti teljes ellenőrzést. Az abház csapatok kora hajnalban megkezdtek az előkészületeket a grúz állások lerohanására, és elfoglalták pozícióikat Lata és Zemo-Lata falvak közelében. Az UNOMIG helyszínen lévő megfigyelőit felszólították, hogy hagyják el a területet.²⁵⁵ A független megfigyelők távozását követően az abház tüzérség tüzet nyitott a grúz katonai és belügyi alakulatokra, valamint abház Mi–24-es és Mi–8-as harci helikopterek, és L–39-es gyakorló és könnyű támadó repülőgépek intéztek támadásokat a grúz állások ellen.

Az augusztus 9-ről 10-re virradó éjszaka során az abház csapatok átlépték a tűzszüneti vonalat, átkeltek az Inguri folyón, hogy felderítő és szabotázs tevékenységet folytassanak a grúz ellenőrzés alatt álló területen. Ugyanezen a napon még nem kezdődött meg nagyarányú szárazföldi támadás a grúz területek ellen, de rohamtempóban folytak az előkészületek. A második, nyugati front is életre kelt.

²⁵³ PUKHOV (2010): *i. m.* 64–66.

²⁵⁴ Uo.

²⁵⁵ *IIFFM Report on Georgia*. Vol. 2, 212.

2.5.3. *Augusztus 10.*

A dél-oszét hadszíntér

Augusztus 10-én tovább folytatódott az orosz csapatok beáramlása Dél-Oszétiába. Megérkeztek a 42. gépesített lövészhadosztály egységei Csecsenföldről – amelyek közel 4500 katonát, 29 darab T–62 és T–62M harckocsit, továbbá 250 páncélozott harcjárművet foglaltak magukban –, valamint az 503. gépesített lövészezred a 19. gépesített lövészhadosztályból és a 76. gárda légideszant hadosztály egységei. A beérkező gépjárművek nagy száma hatalmas forgalmi dugót okozott a transzkaukázusi autópályán, ami komoly logisztikai kihívás elé állította az orosz csapatokat. A hadszíntéren megjelenő új egységekkel az orosz erők létszáma jóval meghaladta a 10 ezret.

A nap folyamán folytatódott a két fél közötti tüzérségi párbaj. Az orosz légierő teljes mélységében bombázta a grúz állásokat, valamint a hátszági katonai és civil létesítményeket Tbiliszipben, Goriban és a többi grúz nagyvárosban. A légitámadások során orosz radarelhárító rakéta csapódott a Tbiliszi nemzetközi repülőtér forgalomirányító radarjába. A szárazföldi csapatok közeli légi támogatása érdekében a 487. helikopterezred Mi–24-es harci helikopterei települtek a szakadár tartományba, továbbá Mi–8-as helikopterek különlegesen kiképzett erőket szállítottak mélyen Grúzia területén belülré felderítő és szabotázs feladatok végrehajtása céljából.

A logisztikai problémák miatt az orosz egységek szétbontakozása lassan haladt, ezért augusztus 10-én nagyobb szárazföldi összecsapásokra Dél-Oszétiában – a fellángoló tüzérségi párbajoktól eltekintve – nem került sor. A grúz egységek a nap során végleg elhagyták a szakadár tartományt, és megkezdték védelmi pozícióik kiépítését a *de facto* dél-oszét–grúz határ mentén. Ugyanakkor a grúz katonai vezetéssel akadozó kommunikáció, illetve a csapatok körében eluralkodó pánik következtében összefüggő, megerősített védelem kiépítése nem jöhetett szóba. 17.30-kor a grúz politikai vezetés kétségbeesett kísérletet tett a harcok beszüntetésére, bejelentve az egyoldalú tűzszünetet, valamint azt, hogy az összes grúz alakulatot kivonja a konfliktuszónából. A grúz kezdeményezésre nem érkezett orosz válasz.²⁵⁶

Az abház hadszíntér

Dél-Oszétiához hasonlóan augusztus 10-én egész nap nagy ütemben áramlottak be az orosz csapatok Abháziába is. A 7. gárda légideszant hadosztály részben tengeren, részben vasúton – az alig néhány nappal a háború kitörését megelőzően az orosz vasúti csapatok által frissen helyreállított vonalon²⁵⁷ – érkezett a hadszíntérre Novorosszijszkból, míg a 31. gárda légideszant dandár egységei légi úton érkeztek Uljanovszkból a Babushara repülőtérre. Ezzel összességében mintegy négy zászlóalj méretű, főleg könnyűfegyverzetű, légiszállítású erő állomásozott a szakadár régióban, amely mintegy 10 ezer

²⁵⁶ Georgia Announces Ceasefire, Pulls Out Troops (2008). *Civil Georgia*, 2008. 08. 10. Forrás: 67.222.4.42/eng/article.php?id=19025 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 17.); ПУКHOV (2010): *i. m.* 66–68.

²⁵⁷ Russian Troops Inaugurate Railroad in Abkhazia (2008). *RIA Novosti*, 2008. 07. 30. Forrás: en.ria.ru/world/20080730/115249475.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 18.)

katonát jelentett,²⁵⁸ míg más források szerint az orosz csapatok létszáma Abháziában elérte a 15 ezret.²⁵⁹ Az orosz katonák érkezése egyértelmű megsértése volt az 1994-ben kötött tűzszüneti megállapodásnak.

Augusztus 10-én az abház *de facto* hatóságok befejezték a tartalékosok mozgósítását, így az abház haderő 9-10 ezer fős létszámával, valamint az orosz csapatokkal elsöprő fölénybe került a Kodori-völgyben és az Abháziától délre állomásozó grúz belügyi és katonai egységekkel szemben, amelyek egész nap tüzérségi és légitámadásnak voltak kitéve. 20.00-ra a 108. gárda légideszant ezred ellenőrzése alá vonta az Inguri folyón átvezető hidat, valamint előrenyomult Grúzia Zugdidi kerületében. A grúz rendőrök, belügyi csapatok nem tanúsítottak ellenállást, a grúz hadsereg visszavonult.

2.5.4. Augusztus 11.

A dél-ozsét hadszíntér

Augusztus 11-én hajnalban az orosz légierő sorozatos támadást hajtott végre a grúz légvédelem és a polgári repülőtéri infrastruktúra ellen. Támadás érte a Gori melletti katonai radarállomást, a Tbiliszi melletti civil radarállomást, valamint a légierő parancsnoki központját. A Szenaki repülőtér elleni támadásban orosz Mi-24-es harci helikopterek is részt vettek, amely során elpusztítottak egy grúz Mi-14BT és egy Mi-24V helikoptert a földön. A grúz légierőt érő támadások mellett orosz repülőkbombázták a Gori katonai bázist is.

Időközben a Dél-Oszétiában állomásozó orosz csapatok megkezdték a szakadár területeken kívüli grúz célpontok elleni offenzívájukat. A támadásban részt vett a 76. gárda légideszant hadosztály 234. és 104. ezrede, a 70. gépesített lövészezred (a 42. gépesített lövészadosztályból) és a 693. gépesített lövészezred, amely annak ellenére, hogy a háború első napjától részt vett a küzdelemben, eddig csak csekély veszteségeket szenvedett. A Grúzia területén mélyen előrenyomuló alakulatok szórványos harcokba keveredtek a hátráló grúz erőkkel, de igazán komoly ellenállással nem találkoztak. A délután folyamán a grúz légierő hat Mi-24-es harci helikoptere egy utolsó kétségbeesett kísérletként még megtámadta az előrenyomuló orosz egységeket, és veszteségeket is okoztak, de az előrenyomulást nem tudták megállítani.

16.30-kor a Goriban tartózkodó grúz elnök kénytelen volt sürgősen elhagyni a települést, mivel az orosz légierő Szu-25-ös gépei tűntek fel a város feletti légtérben, és az orosz szárazföldi csapatok is vészesen megközelítették a térséget. A grúz csapatok feladták Gorit, a Nemzeti Gárda egységei – alátámasztva a hadrafoghatóságukkal kapcsolatos kétélyeket – pánikba esve menekültek Tbiliszi irányába.

Az offenzívában részt vevő orosz ejtőernyősök és gépesített lövészek az előrenyomulás során megerősített ellenőrzőpontokat állítottak fel, lövészárkokat ástak és fedezékeket készítettek, megszilárdítva jelenlétüket a grúz hátsószágban, miközben tovább folytatódott az orosz csapatok beáramlása Dél-Oszétiába. A nap végére a dél-ozsét fronton mintegy

²⁵⁸ PUKHOV (2010): *i. m.* 66–68.

²⁵⁹ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 173.

14 ezer katona, 100 harckocsi, 100 különböző tüzérségi eszköz, 40 rakéta-sorozatvető, 400 gyalogsági harcjármű és 200 páncélozott szállító jármű állt szemben a grúz hadsereg maradványaival.²⁶⁰

Az abház hadszíntér

Augusztus 11-én reggel a 7. gárda légideszant hadosztály további alakulatai lépték át az Inguri folyót. Az orosz egységek elfoglalták Zugdidi városát, ahol lefegyverezték a grúz rendőrséget, és folytatták előrenyomulásukat.

A Kodori-völgyben az abház csapatok megadásra vonatkozó ultimátumot adtak át az ott állomásozó grúz belügyi csapatoknak és katonáknak. A völgyben az abház tüzérség és légierő folyamatos támadásokat hajtott végre a grúz egységek ellen, de azok Vano Merabishvili belügyminiszter szerint jól megerősített állásaikban (tekintettel arra, hogy ez a terület volt Abházia egyetlen grúz ellenőrzés alatt álló része, a grúz csapatok már korábban berendezkedtek védelemre) nem szenvedtek veszteséget.²⁶¹ Ugyanakkor az orosz csapatok előrenyomulásának köszönhetően az itt tartózkodó grúz egységeket a bekerítés veszélye fenyegette, ezért azok megkezdték a völgy kiürítését.

A közelgő orosz erők által jelentett fenyegetés miatt a 2. gyalogos dandár Szenakiban lévő katonai bázisát a grúzok elhagyták. A beérkező orosz alakulatok megkezdték a bázis szisztematikus rombolását. A repülőtéren talált mozgásképtelen Mi-24V helikoptert felrobbantották, a helyszínen lelt négy T-72-es harckocsit részben megsemmisítették, részben elszállították Abháziába. Estére az orosz felderítő egységek elérték Potit. A nyugati fronton – eltekintve a Kodori-völgyben állomásozó kis létszámú belügyi és katonai csapattól – gyakorlatilag nem volt grúz erő, amely ellenállhatott volna az orosz előretörésnek. Nyugat-Grúzia védtelenül állt az invázió előtt.²⁶²

2.5.5. Augusztus 12.

A dél-ozsét hadszíntér

Augusztus 12-én az orosz csapatok ellenőrzésük alá vonták Gorit, ahol a három nagy bázison megkezdték az infrastruktúra pusztítását, illetve a katonai felszerelés és utánpótlás elszállítását. Az orosz erők kontrollálták a Gori–Tbiliszi autópályát és vasútvonalat is, valamint folytatták a megerősített állások kiépítését, számítva egy lehetséges ellentámadásra.

A grúz fegyveres erők ekkor már nem voltak képesek jelentős ellenállás kifejtésére. A Gori és Tbiliszi közötti terepszakasz jobbára nyílt síkság, ahol a számbeli fölényben lévő, jóval több harckocsival és páncélozott járművel rendelkező, valamint a teljes légi fölényt élvező orosz fél könnyen leküzdhetette volna a demoralizált, mind élőerőben, mind

²⁶⁰ PUKHOV, Ruslan ed. (2010): *The Tanks of August*. Moscow, Centre for Analysis of Strategies and Technologies. 72.

²⁶¹ Interior Minister Testifies Before War Commission (2008). *Civil Georgia*, 2008. 11. 27. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=20032 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 18.)

²⁶² PUKHOV (2010): *i. m.* 73.

haditechnikában komoly veszteségeket elszenvedett grúz hadsereget. A maradék grúz erők a terep adottságait kihasználva az ősi grúz főváros, Mckheta környékén készültek Tbiliszi védelmére, ahol magas hegyek akadályozták volna a gyors orosz előretörést. Akárhogy is, a grúz Védelmi Minisztériumban nem léteztek sem előzetes tervek Tbiliszi védelmére, sem kiépített állások, védelmi pozíciók, amelyek fedezéket nyújthattak volna az orosz légi-erő és tüzérség csapásaival szemben.²⁶³

Az orosz légierőt ért korábbi súlyos veszteségek hatására az elmúlt napokban és augusztus 12-én az orosz parancsnokok előszeretettel vetettek be kazettás töltettel felszerelt Tocska–U (SS–21) és Iszkander (SS–26) kis hatótávolságú harcászati rakétákat. A rakétaindításokat az Egyesült Államok felderítő műholdjai is érzékelték. Egyes források állítása szerint az 58. hadsereg rakétadandárja SS–21-es kilövőállásokat létesített Chinvali közelében, ahonnan akár Tbiliszit is támadhatták volna.²⁶⁴ A fegyverszünet bejelentését megelőzően néhány órával egy kazettás töltettel felszerelt Iszkander rakéta robbant fel Gori belvárosában, ahol a támadás következtében elhunyt négy grúz polgári áldozat mellett Stan Storimans holland operátor is életét veszítette. Az orosz hatóságok tagadták, hogy az áldozatok a rakétatámadás következtében haltak meg.²⁶⁵

Az abház hadszíntér

Augusztus 12-én az abház erők – ismételt tüzérségi és légitámadásokat követően – megkezdték a Kodori-völgy megszállását, miután a grúz belügyi és katonai egységek vagy elhagyták állásaikat és visszavonultak Grúziába, vagy letették a fegyvert. Estére a völgy teljes egésze az abház *de facto* hatóságok irányítása alá került.

Délután az orosz ejtőernyősök behatoltak Potiba, ahol semmilyen ellenállással nem találkoztak. A grúz flottának a hajózásra nem képes egységeit az orosz csapatok megsemmisítették, köztük az orosz gyártmányú Tbiliszi rakétanaszádot és a francia építésű Dioscuria naszádot. Ez utóbbinak az elsüllyesztése nem járt sikerrel, ezért ismételt felrobbantották augusztus 19-én, jóval a fegyverszünet bejelentését követően.²⁶⁶

Augusztus 12-én a francia elnök, Nicolas Sarkozy közvetítésével zajló tűzszüneti tárgyalások eredményre vezettek, így Dmitrij Medvegyev bejelentette, hogy 15.00-tól az orosz csapatok felfüggesztenek mindenféle harci tevékenységet. A bejelentés ellenére számos helyen nem állt le az orosz előrenyomulás és a grúz katonai infrastruktúra pusztítása. A dél-ozét milíciák és egyéb paramilitáris alakulatok grúz falvakat fosztogattak, és etnikai tisztogatást hajtottak végre Dél-Oszétia grúzok lakta részein, valamint a nyugati hadszíntéren is tovább folyt a Kodori-völgy pacifikálása, a „hadizsákmány” Oroszországba

²⁶³ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 175.

²⁶⁴ FELGENHAUER, Pavel (2008): It Was No Spontaneous, But Planned War. *Novaya Gazeta*, 2008. 08. 14. Forrás: en.novayagazeta.ru/politics/8138.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 18.)

²⁶⁵ Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (2008): Response by the Russian Foreign Ministry's Spokesman to a Media Question About the Death in Gori, Georgia, of a Netherlands Citizen in August 2008. *Mid.ru*, 2008. 10. 23. Forrás: www.mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcb3/33bcaba43279f37fc3257523003f9ec7!OpenDocument (A letöltés dátuma: 2014. 06. 18.)

²⁶⁶ PUKHOV (2010): *i. m.* 74.

szállítása, illetve a mozdíthatatlan elemek pusztítása. Ugyan a grúz és orosz fegyveres erők közötti összecsapások befejeződtek, de a béke még nem köszöntött be Grúziában.

2.5.6. Fegyverszünet

2008 augusztusában az Egyesült Államok, amely a Nyugat vezető gazdasági, politikai és katonai hatalmaként a legjobban pozicionált lehetett volna a közvetítői szerep betöltésére a tűzszüneti tárgyalások során, nem állt készen arra, hogy befolyását latba vetve megállítsa az orosz tankok előretörését Grúziában. Ugyan a háború kirobbanásakor George W. Bush elnök a pekingi olimpia nyitóünnepsége alatt megpróbált Putyin miniszterelnökkel beszélni és rábírnai az ellenségeskedés felfüggesztésére, de próbálkozása eredménytelen maradt.

A következő napok során világossá vált, hogy Washington egyrésztől nem képes, másrésztől nem is áll szándékában vezető szerepet betölteni a tűzszüneti tárgyalások során. A Bush-adminisztráció képviselői szerint Szaakasvili elnök egyik legnagyobb támogatójaként az Egyesült Államok – és a világ – egy komoly orosz–amerikai konfrontációt kockáztatott, amely akár egy új hidegháborút is elindíthatott volna, ezért úgy döntöttek, hogy átengedik a vezetést az Európai Uniónak. Más független elemzők szerint az Egyesült Államok háttérbe szorulása a következő tényezőknek volt köszönhető:

- a Fehér Házban utolsó hónapjait töltő „béna kacs” elnök egyszerűen már túl gyenge volt;
- az iraki háborút követően az USA jelentős presztízsvesztést szenvedett el, így nem volt képes hiteles béketeremtőként fellépni;
- az orosz–amerikai kapcsolatok mélypontjukon voltak, ezért a Bush-adminisztráció nem rendelkezett elég befolyással Moszkvában.

Az így kialakult helyzetben a közvetítő szerepet magához ragadva az Európai Unió vette át az irányítást a tűzszünet megkötésére irányuló tárgyalásokban.

2008 második félévében szerencsés módon Franciaország foglalta el az Európai Unió Tanácsának félévenként rotálódó elnöki székét. Párizsnak mindig is a külpolitikai céljai közé tartozott a középhatalmi státuszának megfelelő szereplés a világszínpadon, ezért még egy olyan térségben is joggal várható volt tőle az aktív fellépés, amely hagyományosan nem tartozik érdeklődésének fókuszába. Emellett az EU közös kül- és biztonságpolitikájának erősítése ekkor már a francia külpolitika egyik fontos eleme volt évek óta, ami szintén a háborúban való közvetítésre sarkallta az ország vezetését. Harmadik elemként a regnáló francia elnök, Nicolas Sarkozy személyisége is erőteljes francia fellépést vetített előre, mivel az elnök kedvelte, ha a világ figyelmének középpontjába kerülhet, illetve mindig nagy energiákkal fogott hozzá egy-egy feladat megoldásához, gyakran akár a Quai d’Orsay ellenkezése ellenére is.

Ugyanakkor a francia külpolitika hagyományosan jó kapcsolatokra törekszik Oroszországgal – ami az erőteljes fellépés ellen szólt –, míg Grúzia és általában a posztsovjet Kelet-Európa jóval csekélyebb jelentőséggel bír Párizs szemszögéből nézve. Egy vezető külügyi funkcionárius háborút megelőző álláspontja szerint: „Grúzia soha nem volt, soha nem lesz és jelenleg sem francia nemzeti prioritás. De az a célunk, hogy biztosítsuk, hogy Grúzia ne váljon konfliktusforrássá az Unión belül. Ezért a prioritásunk az, hogy megtaláljuk a közepet azoknak az álláspontjai között, akik többet szeretnének tenni Grúzia megsegítése

érdekében, és azok között, akik nem.”²⁶⁷ Párizsból a konfliktus megítélése is Grúzia ellen szólt. A háborút követően Sarkozy elnök egyértelműen a grúz felet vádolta a fegyveres harcok kirobantásáért: „Ott volt a grúz erők által elkövetett katonai intervenció, ami egy hiba volt”, míg az orosz féllel kapcsolatban csak a beavatkozás mértékét kifogásolta: „Az orosz hadsereg reakciója aránytalan volt a grúz katonai beavatkozáshoz képest.”²⁶⁸

Összességében bármennyire is mellékes terepként kezelte a francia külpolitika a Dél-Kaukázust és hibáztatta Tbiliszit a háború kirobantásáért, egy, az európai biztonságot ennyire érintő válság során az EU-elnökséget betöltő ország óhatatlanul is a nemzetközi figyelem középpontjába került – különösen mivel a *lisszaboni szerződés* hatálybalépését megelőzően a közös kül- és biztonságpolitika területén még nagyobb hatáskörrel rendelkezett, mint napjainkban –, ezért a válság kezelésében való sikerességének megítélése fontossá vált mind kül-, mind belpolitikai szempontból. Ezeket a kondíciókat figyelembe véve a fegyveres harcok gyors lezárása vált francia prioritássá, míg a háború kirobbanása okainak tisztázása, egy igazságos béke megteremtésének feltételei mind háttérbe szorultak.

Sarkozy – akárcsak Bush elnök és Putyin miniszterelnök – augusztus 8-án a pekingi olimpiai játékok megnyitóján tartózkodott. Ahogy a harcok kitöréséről szóló hírek eljutottak Pekingbe, a francia elnök megpróbálta meggyőzni Putyint, hogy adjon neki lehetőséget a harcok lezárására irányuló közvetítésre a felek között. Tekintettel arra, hogy az orosz miniszterelnök égett a vágytól, hogy revansot vegyen Grúzián és különösen Szaakasvili elnökön az elmúlt években nyugati orientációt vett grúz külpolitikáért és a NATO-hoz való közeledésért, a kísérlet eredménytelen maradt. Ezt követően a francia külügy a Medvegyev elnökkel való kapcsolatfelvételtre fókuszált, ami később sikerrel is járt.²⁶⁹

Időközben Bernard Kouchner francia külügyminiszter Tbiliszibe repült, hogy a grúz fél álláspontjáról tájékozódjon, és a tűzszüneti megállapodást tető alá hozza a grúzokkal. Útjára elkísérte a finn külügyminiszter, Alexander Stubb, aki az EBESZ soros elnökségét ellátó Finnország képviselőjeként kívánta a tárgyalásokat előmozdítani. Augusztus 9-én, mikor a két külügyminiszter repülője leszállt Tbilisziben, az orosz légierő – mint ahogy arról a korábbi fejezetekben már szó esett – a főváros nemzetközi repülőterét kiszolgáló radarállomásokat is bombázta.

Augusztus 10-re a francia és a finn vezetésű EBESZ-delegációnak sikerült egy tűzszüneti megállapodást összeállítania, amelyet Szaakasvili elnök alá is írt. Ezt követően Kouchner és Stubb Goriba látogatott, hogy megismerjék az orosz bombázások következményeit, amit a grúz média széleskörűen publikált az Oroszország és a dél-kaukázusi állam között folyó médiaháború részeként. A francia külügyminiszter tovább utazott Vlagyikavkazba, hogy saját szemével győződjön meg a kialakult helyzetről a front másik oldalán is.²⁷⁰

Mindeközben Párizsban Jean-David Levitt nemzetbiztonsági tanácsadó vezetésével egy másik tűzszüneti megállapodástervezet felvázolása zajlott, mivel a franciák feltételként, hogy a Szaakasvillival már megtárgyalt és aláírt tervezet mint kiindulópont elfogadhatatlan lesz Moszkva számára. A francia gondolkodást a konfliktus lezárásával kapcsolatban az alábbi tényezők határozták meg:

²⁶⁷ ASMUS (2010): *i. m.* 191–192.

²⁶⁸ SHIELDS, Samantha (2008): Russian Pullout Fulfills Georgia Pledge. *The Wall Street Journal*, 2008. 10. 09. Forrás: online.wsj.com/news/articles/SB122345021244814657 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 28.)

²⁶⁹ ASMUS (2010): *i. m.* 192–193.

²⁷⁰ Uo. 195–198.

- a háború kirobbanásában a grúz elnököt és „forrófejűségét” terheli a felelősség, ezért nem az a cél, hogy a csatatéren a Grúzia által Dél-Oszétiában és Abháziában elveszett területeket visszaszerezzék;
- meg kell akadályozni, hogy a háború miatt a Nyugat és Oroszország között egy új hidegháború törjön ki;
- meg kell akadályozni a demokratikusan megválasztott grúz adminisztráció erőszakos leváltását az oroszok által (kezdetben Putyin ragaszkodott Szaakasvili hatalomból történő elmozdításához mint a tűzszüneti megállapodás megkötésének egyik feltétele);
- a katonai status quo ante visszaállítása;
- Oroszország meggyőzése, hogy hibát követett el, amikor katonai erőszakhoz folyamodott egy szomszédjával szemben (amint azt a 2014-es ukrajnai események megmutatták, ezt a célt nem sikerült elérni, sőt Grúziát követően az orosz fél eszköztárában előkelő helyet foglalt el a katonai megoldás mint a posztszovjet közelkülfölddel kapcsolatos problémák rendezésének eszköze).

Augusztus 12-re a franciák által vezetett tárgyalások kritikus pontjukhoz értek. Az orosz csapatok előtt lényegében nyitva állt az út Tbiliszibe, így Sarkozy elnök moszkvai útja akár katasztrófába is torkollhatott volna, amennyiben ott már kész tényként kellett volna szembesülnie Tbiliszi lerohanásával és feltehetően a Szaakasvili-adminisztráció hatalomból való elmozdításával. Ugyanakkor a harcmezőn kialakult helyzet gyors beavatkozásra is ösztönzött, mivel a tétlenség és a *fait accompli* kialakulásának veszélye magában hordozta az EU és a francia EU-elnökség kudarcának lehetőségét, ami így megerősíthette volna azokat a nézeteket, amelyek szerint az EU világpolitikai súlya csekély, és nem várható tőle határozott, nemzetközi folyamatokat befolyásolni képes fellépés.

Sarkozy elnök gépe augusztus 12-én landolt Moszkvában, nem sokkal azt követően, hogy Medvegyev elnök a harci cselekmények felfüggesztésére adott parancsot az orosz csapatoknak (amelytől függetlenül azok számos helyen folytatták előrenyomulásukat). A francia elnök rögtön tárgyalásokat kezdett Medvegyev elnökkel, és a hatalmat még mindig valójában kezében tartó Putyin miniszterelnökkel. Ahogy azt a francia diplomácia előre látta, a Szaakasvili elnök által aláírt tűzszüneti megállapodás kérdése fel sem merült a tárgyalásokon, de a Jean-David Levitt csapata által felvázolt tervezetet is lesöpörte az orosz fél az asztalról.

Az orosz álláspont kezdetben nagyon merev volt, és olyan területi nyereségek megőrzését tűzte ki célul, amelyek ténylegesen életképtelenné tették volna a grúz gazdaságot, és Tbiliszi teljes politikai függőségét eredményezték volna Moszkvától (ez nem utolsósorban Szaakasvili hatalomból való elmozdításával is járt volna). A tárgyalások alatt az orosz nyomásgyakorlás részeként folyamatosan fenntartották azt a bizonytalanságot, amit a Tbiliszi elleni katonai akció napirenden tartása jelentett. A francia fél hiába volt tisztában azzal, hogy a hidegháború utáni béke egyik alapelvét sértették meg az oroszok azzal, hogy nemzetközi jogilag garantált határokat átlépve lerohantak egy szuverén országot, a Dél-Kaukázusban kialakult helyzet befolyásolására semmilyen kézzelfogható eszközzel nem rendelkeztek, aminek az orosz fél is tudatában volt. Ilyen körülmények között a francia diplomáciának az elsődleges feladata a konkrét háborús cselekmények felfüggesztése volt. Ahogy Kouchner külügyminiszter fogalmazott: „Meg akartuk állítani a hadseregüket.

Ez volt a szándékunk, ez volt a célunk. És azon célból, hogy megállítsuk a[z orosz] hadsereget, el kellett fogadnunk, hogy ők [Oroszország] a nyertesek Abháziában és Dél-Oszétiában, de ezért kértük őket, hogy állítsák meg a fegyveres erők előretörését.”²⁷¹

A tárgyalások során végül elfogadott kompromisszumos javaslat – a hatpontos tűzszüneti megállapodás – számos szempontból ellentmondásosnak bizonyult, és magában hordozta azokat a vitás elemeket, amelyek az elkövetkezendő hónapok, évek során meghatározták a Dél-Oszétiát és Abháziát övező orosz–grúz vitákat.

A hatpontos tűzszüneti megállapodás a következő elemeket tartalmazta:

- Az erőszak alkalmazásának felfüggesztése.
- Minden ellenségeskedés azonnali felfüggesztése.
- A humanitárius segítséghez való szabad hozzáférés garantálása.
- A grúz fegyveres erőknek vissza kell vonulniuk az állandó elhelyezési körleteikbe.
- Az orosz fegyveres erőknek vissza kell vonulniuk arra a vonalra, ahol az ellenségeskedés kitörését megelőzően állomásoztak. Egy nemzetközi mechanizmus felállításaig az orosz békefenntartó erők további biztonsági intézkedéseket hajthatnak végre.
- Nemzetközi párbeszéd elindítása a biztonság és stabilitás lehetőségeiről Abháziában és Dél-Oszétiában.²⁷²

A szöveg gyengén lett megfogalmazva, valamint – orosz igényeknek megfelelően – gondosan kerüli a Grúzia szuverenitására vagy területi integritására utaló leghalványabb kitétel is. A megállapodás megkötését követően Sarkozy és Medvegyev elnök közös sajtótájékoztatót tartott, ahol bemutatták a megállapodást. A szöveg hiányosságaira vonatkozó sajtókérdést követően Sarkozy a következőket mondta: „Két lehetőség van. Megpróbálhatjuk megoldani az összes ügyet most, és végül befejezzük úgy, hogy semmilyen eredményt nem értünk el, vagy megpróbálhatjuk helyreállítani a békét, és dialóguson keresztül megkísérelhetjük egy hosszú távú megoldás megtalálását. Ez az, amit megpróbáltunk megtenni.”²⁷³ Medvegyev a maga részéről világossá tette, hogy Grúzia és a Nyugat a koszovói precedens alapján számíthat a helyzet rendezésére: „Az elmúlt években a nemzetközi jog számos olyan nagyon komplikált esettel szolgált, amelyben az emberek az önmeghatározás jogával éltek, és új államok kerültek fel a térképre. Csak nézzék meg Koszovó példáját.”²⁷⁴ A hivatkozás előrevetítette, milyen sorsot szán Moszkva Abháziának, Dél-Oszétiának és Grúziának.

A francia EU-elnökség a Sarkozy által közvetített tűzszüneti megállapodást az EU és Franciaország jelentős diplomáciai sikereként könyvelte el. Az orosz előretörést megállították – habár a terepen az orosz csapatok a tűzszünet aláírását követően is folytatták egyes területek ellenőrzés alá vonását –, így Grúzia szuverenitása, ha csorbítva is, de megmaradt. Az európai–orosz kapcsolatok ugyan mélypontjukra kerültek, de sikerült egy Oroszország és a Nyugat közötti komolyabb konfrontációt elkerülni, és végül, de nem utolsósorban sikerült bizonyítani, hogy az EU képes (bár elsősorban Sarkozy politikusi személyiségének köszönhetően) közvetítőként egy súlyos nemzetközi válságot kezelni a keleti perifériáján.

²⁷¹ Uo. 200.

²⁷² CORNELL, Svante E. – POPIANEVSKI, Johanna – NILSSON, Niklas (2008): *Russia's War in Georgia: Causes and Implications for Georgia and the World*. Washington, D.C., Central Asia–Caucasus Institute. 37–38.

²⁷³ ASMUS (2010): i. m. 201.

²⁷⁴ Uo. 202.

Ugyanakkor az orosz katonai fölény nagyon is érzékelhető maradt, és szó sem esett Dél-Oszétia és Abházia státuszának rendezéséről vagy a grúz menekültek visszatéréséről. Tekintettel arra, hogy a francia álláspont szerint a grúz felet terhelte a felelősség a háború kirobbantásáért, Oroszországot az EU hivatalosan még nem ítélte el egy szuverén ország lerohanásáért, csak az aránytalan erő alkalmazásáért. A tűzszüneti megállapodás pontatlan szövegezése számos kérdést vetett fel. Például azt, hogy milyen nemzetközi mechanizmus fogja felváltani a helyszínen „békefenntartó” feladatokat ellátó orosz csapatokat, és hogy milyen menetrend szerint zajlik majd le az orosz erők kivonása.

Eleve rendkívül ellentmondásos az a döntés, hogy a hadviselő felek egyike – amely a legjobb szándékkal sem nevezhető pártatlan és semleges félnek, ami a békefenntartás alapvető feltétele kellene, hogy legyen – békefenntartó feladatokat láthat el az ellenségeskedés befejezését követően. Ezen „békefenntartó” erők által végrehajtható „további biztonsági intézkedések” is rendkívül széles értelmezési keretet ölelnek fel, gyakorlatilag bármire felhatalmazták a Grúzia területén állomásozó orosz csapatokat. Végül a megállapodás egy szót sem ejt határidőkről, dátumokról, így elméletben a végletekig – akár évekig is – kitolható a csapatvisszavonások időpontja.

Összességében nehéz megmondani, hogy adott körülmények között ez volt-e a maximum, amit a francia delegáció elérhetett Moszkvában, vagy kevésbé kapkodva, az Egyesült Államokkal együttműködve és nagyobb nyomást gyakorolva az orosz félre esetleg jobb eredményt is el lehetett volna érni. Ugyanakkor ahhoz nem fér kétség, hogy katonailag a grúziai eseményeket teljes mértékben Oroszország kontrollálta, továbbá senki nem tudhatta, hogy Tbiliszi elfoglalása és Szaakasvili hatalomból való elmozdítása az orosz célkitűzések között szerepel-e, ezért a tárgyalások végkimenetele akár sikerként is elkönnyvelhető.

A francia külügyminiszter, Kouchner szerint mindent megtettek a legjobb eredmény elérésének érdekében, és az EU csak magára számíthatott: „Az amerikaiak játékon kívül voltak. Sehol nem voltak. Az amerikaiak telefonon hívtak minket, és mi visszahívtuk őket. Egy hadihajót küldtek a Fekete-tengerre, de minek? Ez semmi! Nekünk kellett megállítanunk a Vörös Hadsereget, és ez volt a legfontosabb és egyedüli célunk: nem engedni az oroszokat, hogy elfoglalják a fővárost.”²⁷⁵

Ugyanakkor Tbilisziben a tűzszüneti megállapodás szövege nagy csalódást keltett. A Kouchner által felvázolt és Szaakasvili által korábban aláírt megállapodástervezet a grúz fél által minimális követelményként elvárt, Grúzia területi egységére vonatkozó utalást is tartalmazott, amely hiányzott a végleges változatból. A Moszkvában megtárgyalt tervezet és annak a sajtó képviselői előtt való prezentálása lényegében kész helyzet elé állította Szaakasvilit, így a grúz félnek már nem volt beleszólása a szövegezésbe. A grúz adminisztráció különösen csalódott volt azért, mert ők egy szuverén állam elleni egyértelmű agresszióként könyvelték el az eseményeket, míg az EU és számos tagállama csak az aránytalan erő alkalmazásáért ítélte el Moszkvát, ami feltételezte azt, hogy egy bizonyos mértékig az erő alkalmazása jogszerű volt. Mindezek ellenére úgy tűnt, hogy a grúz fél előtt nem állt más lehetőség, mint a Sarkozy által Tbiliszibe hozott tűzszüneti megállapodás aláírása.

A szöveggel kapcsolatos grúz kritikák – mint a területi sérthetatlenségre való hivatkozás hiánya, az orosz csapatok további békefenntartó szerepével kapcsolatos megfogalmazás, illetve az Abházia és Dél-Oszétia státuszáról való nemzetközi tárgyalások megkezdése, ami

²⁷⁵ Uo. 203.

a koszovói példát idézte – eredményeként Szaakasvili néhány részsikert volt képes elkönyvelni. A 6. pont kapcsán Medvegyev egyetértésével kikerült a Dél-Oszétia és Abházia státuszával kapcsolatos nemzetközi tárgyalások kitételből a *státusz* szó, így az már a biztonság és stabilitás megteremtéséről szólt, nem a szakadár tartományok esetleges függetlenségéről. Továbbá a megállapodás 5. pontjával kapcsolatban ugyan a franciák a szövegen magán már nem voltak hajlandók változtatni, de abba beleegyeztek, hogy Sarkozy elnök egy értelmező levelet írjon grúz partnerének, ami augusztus 14-én meg is történt. A levél szerint az 5. pontban foglalt „további biztonsági intézkedések” kizárólag a dél-oszét–grúz adminisztratív határ közvetlen közelében hajthatók végre, kizárva abból minden nagyobb települést, különösen Gorit, valamint csak azok az orosz békefenntartó egységek vehetnek bennük részt, amelyek a vonatkozó nemzetközi szerződések alapján már a háború kitörését megelőzően is a helyszínen állomásoztak. A többi orosz alakulatot a háborút megelőzően elfoglalt pozíciójába kell visszavonni.²⁷⁶ Mint látni fogjuk, ez a későbbiek során nem történt meg.

A helyzet megítélésével kapcsolatos EU-n belüli törésvonalat jól mutatta, hogy még augusztus 13-án – Sarkozy útjával párhuzamosan – Tbiliszibe érkezett Lech Kaczyński lengyel, Toomas Ilves észt, Valdas Adamkus litván elnök és Ivars Godmanis lett miniszterelnök, hogy kifejezzék szolidaritásukat a grúzokkal. Szintén Grúziába érkezett Viktor Juscenko ukrán elnök is. A kelet-európai vezetők részt vettek a Szaakasvili pártja által rendezett 100 ezres tömegdemonstráción, amit Sarkozy visszautasított. A francia elnök végül dolgavégezetlenül utazott haza, Szaakasvili még nem írta alá a megállapodást.

Az Egyesült Államok is elérkezettnek látta az időt, hogy latba vesse befolyását. Az amerikai politikai elit és a közvélemény inkább grúz párti volt, nem úgy, mint a nyugat-európai, és egyértelműen elítélte az orosz agressziót. Különösen igaz volt ez a republikánusokra. John McCain, a republikánusok következő elnökjelöltje a *The Wall Street Journal* lapjain fejtette ki álláspontját, Kennedy elnök híres nyugat-berlini beszédére utalva írása címével: „Mi mind grúzok vagyunk.” A cikk élesen elítéli Oroszországot mint agresszort.²⁷⁷

A washingtoni adminisztráció képviselőjében Condoleezza Rice, amerikai külügyminiszter asszony lépett fel, aki előbb Párizsba, majd Tbiliszibe utazott, hogy egy, a tűzszüneti megállapodáshoz csatolandó értelmezőlevéllel végleg tető alá hozza a megállapodást, valamint hogy bejelentsen egy amerikai segélycsomagot az ország újjáépítésének elősegítése céljából. A tárgyalásokat követően tartott közös sajtótájékoztatón a grúz elnök nem rejtette véka alá csalódottságát a fegyverszüneti megállapodással kapcsolatban. Az erős, diplomáciában szokatlan nyelvezet, amellyel európai szövetségeseit ostromozta, még Rice külügyminiszter asszonyt is zavarba hozta. Szaakasvili az európaiakat hibáztatta, amiért azok megtagadták a bukaresti NATO-csúcson Grúziától a MAP-tagságot, „új Münchenhez” hasonlítva az eseményt.²⁷⁸

Szaakasvili beszéde kiváló összefoglalása a háború kitörésében és lezajlásában Oroszország és az európai államok által betöltött szereppel kapcsolatos grúz nézőpontnak, ezért érdemes belőle hosszabban idézni: „Szeretném felhívni a figyelmüket azokra az eseményekre, amelyek megelőzték az egész inváziót és megszállást. Mikor áprilisban, Bukarestben

²⁷⁶ CORNELL–POPIANEVSKI–NILSSON (2008): *i. m.* 39–42.

²⁷⁷ McCAIN, John (2008): We are All Georgians. *The Wall Street Journal*, 2008. 08. 14. Forrás: www.wsj.com/articles/SB121867081398238807 (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)

²⁷⁸ Mikheil Saakashvili Made Condoleezza Rice so Angry She Couldn't Even Speak (2011). *Georgia News*, 2011. 11. 16. Forrás: www.georgianews.ge/component/content/article/9-news/6545-mikheil-saakashvili-made-condoleezza-rice-so-angry-she-couldnt-even-speak.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 28.)

néhány NATO-tag Grúziától megtagadta a tagsági akcióttervet, én akkor figyelmeztettem a nyugati médiát, hogy ezzel fejünkre idézzük a bajt. Nemesak megtagadták tőlünk a tagsági akcióttervet, de kifejezetten azt mondták a világnak, hogy azért tagadják meg Grúziától a tagsági akcióttervet, mert létező területi konfliktusok vannak Grúziában, amelyek alapvetően előidézék a problémát. És én azt mondtam a világnak, hogy ez a legrosszabb dolog, amit valaki az oroszoknak mondhat, hogy addig nincs NATO, amíg konfliktusok vannak, és minél inkább konfliktusok vannak, annál kevésbé lesz jelen a NATO. És rögtön április után, rögtön Bukarest után – és elmondhatom Önöknek most azt, ahogy az oroszok értelmezték Bukarestet, amit én már akkor is elmondtam, és ami után néhány nyugati kommentátor viccet csinált belőlem, azt mondva, hogy: »oh, ez a forrófejű Szaakasvili ezt a hülyeséget mondja már megint.« Azt mondtam nekik, hogy Oroszország ezt új Münchenként értelmezi. Bukarestet új Münchenként értelmezték. Ezután rögtön elkezdték az infrastruktúrát kiépíteni Abháziában. Rögtön vasúti csapatokat vittek be [Abháziába], hogy vasutat építsenek Abházia lakatlan, etnikailag megtisztított részein, cinikusan azt állítva, hogy humanitárius okokból teszik ezt. És én azt kiabáltam a világnak, hogy ez azért van, hogy harckocsikat hozzanak be. Harckocsibázisokat építettek egész Abháziában és Dél-Oszétiában, Javában, anélkül, hogy magukat a járműveket behozták volna. Elmondtuk a világnak, hogy ez egy invázió kezdete. Rengeteg katonai specialistát, felderítőt küldtek oda. Ejtőernyősöket küldtek oda. Újra azt kiáltottuk a világnak: »Állítsátok meg!« Washingtonból kaptunk valami reakciót, de el kell mondanom, a legtöbb európai ország – eltekintve néhány figyelemre méltó kivételtől – néma volt, vagy erőtlenül reagált az egészre. Az oroszok gondosan figyelték ezeket a reakciókat. Lépésről lépésre először infrastruktúrát építettek, aztán további csapatokat hoztak be, [...] aztán újra infrastruktúra, és megint vártak, gondosan figyelve mit mondanak erre az európaiak, gondosan figyelve mi lesz a nemzetközi közösség válaszreakciója. Igazából semmi nem történt. Miniszter Asszony, ahogy mi itt álltunk utoljára néhány héttel ezelőtt, [...] orosz repülőgépek megsértették a grúz légteret. [...] És újra, az európai reakciókat figyelték. Egyetlen európai ország se mondott semmit. Szóval ki idézte elő a bajt? Ki arrogáns? Ki idézte elő az ártatlanok halálát? Ki a felelős? Nemcsak azok, akik elkövették, de azok is, akik nem állították meg. Ki próbál most kifogásokat keresni, azt mondva, hogy: oh, tudod a grúzok kezdehték? Elnézést? Ezerkétszáz harckocsi vonult be Grúziába néhány órán belül. Nincs más módja annak, hogy ilyen gyorsan mobilizálni tudják azokat a harckocsikat ilyen gyorsan, csak az, hogyha már készen álltak rá. [...] Briliánsan időzítették ezt az intervenciót. És ma sajnos közvetlenül a gonosz szemébe nézhetünk. És ma ez a gonosz nagyon erős, nagyon mocskos és nagyon veszélyes mindenki számára, nemcsak számunkra. [...] Azok a harckocsik, amelyeket kivontak Afganisztánból és Kelet-Európából most más országokba gördülnek be. Grúzia volt az első, aki ezt megtapasztalta, de a harckocsik még mindig mozgásban vannak. Eufórikusak. Arrogánsak. Nem fognak megállni.²⁷⁹

A grúz elnök rendkívül indulatos beszéde jól mutatta, hogy mennyire elégedetlen volt a háború kirobbanásának nyugat-európai értelmezésével, azzal, hogy sokan Grúziát – és személy szerint Szaakasvilit – tették felelőssé a harcok elkezdéséért, valamint az általa gyengének tartott európai reagálásért. Sajnálatos módon néhány évvel

²⁷⁹ RICE, Condoleezza (2008): Pres. Saakashvili & Sec. Rice Press Conference. *RealClearPolitics.com*, 2008. 08. 15. Forrás: www.realclearpolitics.com/articles/2008/08/pres_saakashvili_sec_rice_pres.html (A leltetés dátuma: 2014. 07. 05.)

később az orosz harckocsikkal kapcsolatos megjegyzései ismét fájdalmasan aktuálissá váltak Kelet-Ukrajnában és a Krím félszigeten.

A tűzszüneti megállapodás 5. pontjának kiskapuját kihasználva – sőt magának a megállapodásnak ellentmondva – 2008. augusztus folyamán az orosz csapatok folytatták előre nyomulásukat, a grúz katonai infrastruktúra pusztítását és kifosztását. Augusztus 16-án orosz csapatok vonultak be Akhgoriba és Leningoriba.²⁸⁰ A következő napokban tovább folytatódott a gori, a szenaki, a poti és a Kodori-völgyben lévő katonai bázisok rombolása és a „katonai trófeák” begyűjtése. A szenaki katonai repülőtéren orosz műszakiak felrobbantották a fel szállópályát és a hangárokat, valamint a T-72-es harckocsik modernizálását végző központból elszállítottak két, izraeli technológiával felszerelt harckocsit. A poti haditengerészeti bázisról elszállítottak minden mozdítható felszerelést, beleértve két, az Egyesült Államok hadseregének tulajdonában álló Humvee terepjárót, amelyek az USA-ba való visszaszállításra vártak, azt követően, hogy részt vettek egy 2008. júliusi közös grúz–amerikai hadgyakorlaton. Anatolij Nogovicin tábornok szerint a Humvee terepjárók „háborús trófeának” minősülnek, és az orosz hadsereg áttanulmányozza a terepjárók „nagyon érdekes elektronikáját.”²⁸¹

Augusztus 22-ét követően az orosz csapatok döntő többsége visszavonult Dél-Oszétia és Abházia adminisztratív határai mögé, de egy részük grúz területen maradt egy, a szakadár tartományokat körülvevő, úgynevezett ütközőzónában. A tűzszüneti megállapodás 5. pontjának vitatott értelmezése, ami az orosz csapatoknak engedte a grúz területen „békefenntartóként” folytatott további tevékenységet (Putyin elnök szeptember 2-i kijelentése szerint Grúziában nincsenek orosz csapatok, csak békefenntartók),²⁸² szeptember 8-án szükségessé tette egy, a tűzszüneti egyezmény végrehajtására vonatkozó megállapodás aláírását Moszkvában.

A Sarkozy elnök, Javier Solana, az EU kül- és biztonságpolitikai főképviseleje és José Manuel Barroso, az Európai Bizottság elnöke által Medvegyev elnökkel kötött megállapodás alapján az orosz csapatok október 9-ig elhagyták a szakadár tartományokat körülölelő ütközőzónát. Ugyanakkor a tűzszüneti megállapodásban foglalt feltételek egy részét Moszkva továbbra sem teljesítette. Dél-Oszétiában és Abháziában a háború kirobbanását megelőzően a grúzok által ellenőrzött területről az orosz hadsereg nem vonult ki, és a szakadár területeken állomásozó orosz csapatok létszáma is jelentősen meghaladja a harcok kirobbanása előtti létszámot, ellentmondva az 5. pontban foglalt kötelezettségnek, amely szerint: „Az orosz fegyveres erőknek vissza kell vonulniuk arra a vonalra, ahol az ellenségeskedés kitörését megelőzően állomásoztak.” A tűzszüneti megállapodás mai napig történő nyilvánvaló megsértése csak erőtlen válaszokat váltott ki a nyugati országokból, míg Oroszország háborús győzelmét megkoronázva 2008. augusztus 26-án elismerte Dél-Oszétiát és Abháziát független államként.

2.5.7. Kiberháború

A 2008. augusztusi ötnapos háború a történelemben először a virtuális világra is kiterjedt. A grúz hatóságok már július folyamán is regisztráltak hivatalos grúz portálokat érintő támadásokat – többek között az elnöki honlapot is megtámadták július 19-én, ami egészen

²⁸⁰ IIFM Report on Georgia. Vol. 2, 219.

²⁸¹ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 176–177.; PUKHOV (2010): *i. m.* 75.

²⁸² CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 176.

július 20-ig elérhetetlen maradt –, de augusztus 8-tól, a háború kitörésének pillanatától a legtöbb grúz kormányzati és médiaportál elérhetetlenné vált, vagy idegen ellenőrzés alá került. A grúz elnöki honlap Adolf Hitler fényképeit mutatta a grúz elnökével keverve.

A kiberháború lefolyása a Nemzetközi Független Tényfeltáró Misszió jelentése szerint a következőképpen zajlott:

- augusztus 7-én számos grúz szerver külső ellenőrzés alá került;
- augusztus 8-án széles körű támadás érte a fontosabb grúz portálokat. Néhány jelentés az Orosz Üzleti Hálózat nevű szervezetnek tulajdonította a támadások eredetét;
- augusztus 8-tól az összes grúz kormányzati portál elérhetetlenné vált az európai és amerikai internethálózatból, valamint a kaukázusi forgalmat kiszolgáló egyik legfontosabb török TTNNet szervert blokkolták;
- augusztus 9-től a grúz Külügyminisztérium portálja sértő fényképeket mutatott; a Belügyminisztérium, a Védelmi Minisztérium és számos grúz médiaportál is támadás alatt állt, valamint a grúz Nemzeti Bank honlapját is túlterheléses támadás érte;
- a harcok lezárását követően, augusztus 12-én és 13-án a Védelmi Minisztérium honlapját ismételt támadás érte;
- kevésbé jelentős támadások értek orosz portálokat is, például a RIA Novosti hírportál 10 órán keresztül állt túlterheléses támadás alatt.²⁸³

A támadások célja feltehetően az volt, hogy megakadályozzák, illetve gátolják és megzavarják a grúz hivatalos szervek kommunikációját a világgal, valamint a bankrendszer támadásán keresztül gazdasági károkat okozzanak.

Ugyan arra közvetlen bizonyíték nincs, hogy ezeket a támadásokat az orosz elektromos hadviselésre szakosodott hírszerző és egyéb ügynökségek hajtották volna végre, de azok a teljes grúz állami és médiaszektort átfogó jellege, jól koordinált és kifinomult módja kizárja, hogy ad hoc orosz patrióta csoportok vagy bűnszervezetek álltak volna a háttérben. A támadás alatt álló grúz állami honlapok egy részét a háború alatt amerikai, lengyel és észti szerverekről működtették, ami előre jelezte, hogy a szövetségesi összefogás nagy szerepet játszhat a kiberhadviselésben.

2.5.8. Médiaháború

A 2008. augusztusi orosz–grúz háború legalább olyan intenzíven zajlott a nemzetközi médiafronton, mint a hadszíntéren. Mindkét hadviselő fél különösen fontosnak tartotta, hogy maga mellé állítsa a nemzetközi közvéleményt, agresszornak tüntesse fel a másik felet és az agresszió áldozatának saját magát.

Míg Moszkva azt hangsúlyozta, hogy a koszovói példához hasonlóan csapatai egy népirtás megakadályozása céljából érkeztek Dél-Oszétiába, amelyet minden ok nélkül megtámadott Grúzia, továbbá hogy kimentsék a grúz támadás alatt álló békefenntartó erőiket, és megvédjék a szakadár tartományban tartózkodó orosz állampolgárokat, addig Tbiliszi megpróbálta imperialista hatalomként beállítani Oroszországot, amely egy független, szuverén állam megszállása céljából hódító háborút folytat. A grúz fél kommunikációjában

²⁸³ IIFM Report on Georgia. Vol. 2, 218.

szintén megpróbálta hangsúlyozni azt, hogy a Dél-Oszétiában végrehajtott katonai művelet nem lehet casus belli Oroszország számára, amely a nemzetközi jogot megsértve avatkozott be a Grúzia szerves részét képező szakadár tartományban, valamint a koszovói példa nem helytálló, a grúz csapatok nem folytattak etnikai tisztogatást, az erre vonatkozó híradások csak az orosz információszolgáltatás eszközei.

Orosz részről a háború kirobbanását megelőzően számos hírügynökség tudósítója utazott Chinvaliba, hogy már az első naptól helyszíni információk birtokában támaszt-hassák alá az orosz hivatalos álláspontot, míg a nemzetközi hírügynökségek jóval pártatlanabb képviselőitől az orosz hatóságok megtagadták a helyszíni tudósítás jogát. Ezzel szemben Grúzia örömmel fogadta a nyugati tudósítókat, akik szabad hozzáférést kaptak azokhoz a helyszínekhez, amelyeket az orosz légi támadásai értek, így próbálva meg elnyerni a nemzetközi közvélemény szimpátiáját. Ugyanakkor a médiaháborúban Oroszország továbbra is hatalmas előnyt élvezett, mivel számos hírügynökség nem rendelkezett a Dél-Kaukázusban tudósítóval, ezért a Moszkvába kirendelt – ott pártatlannak legkevésbé sem nevezhető információkhoz jutó – munkatársaik révén jelentettek az eseményekről.

Az orosz érvelés, amely szerint Grúzia az agresszor és Oroszország nem tehetett mást, minthogy katonailag is beavatkozzon a szakadár tartományokban, hamar széleskörűen elfogadottá vált a legtöbb nyugat-európai fővárosban, különösen Berlinben. Gernot Erler német külügyminiszter-helyettes a háború kirobbanását követően szinte rögtön elítélte Grúziát, amely álláspontja szerint a nemzetközi jogot megsértve támadást indított Dél-Oszétiában, megtámadta az orosz békefenntartókat, és ugyancsak kifejezte megértését Oroszország reakcióival kapcsolatban.²⁸⁴ Ahogy a harci cselekmények áthelyeződtek mélyen a grúz hátsóterületre, ez az álláspont annyiban módosult, hogy Nyugat-Európa Moszkvát is elítélte az aránytalan katonai akcióért. Ugyanakkor Washington és jó néhány kelet-közép-európai ország – főként Lengyelország és a balti államok – történelmi tapasztalataik alapján az orosz inváziót elszennvedő Grúzia mellé álltak, és inkább elfogadták azt az érvelést, hogy az orosz fél az agresszor.

Az orosz média a hivatalos álláspontot merev dogmaként sulykoló, egyébként gyanúsán jól felkészült, fegyelmezett egysége néha kontraproduktívnek bizonyult. Még Oroszországban is számosan akadtak, akik a szélsőségesen elfogult tájékoztatásban kételkedve független internetes forrásokból vagy a nyugati médiából próbáltak valamivel pártatlanabb információkhoz jutni, mivel nem feltétlenül hitték el, hogy Szaakasvili a 21. század Adolf Hitlerre, és a grúz csapatok az SS-t megszégyenítő módon dúlnak Dél-Oszétiában.²⁸⁵

A médiaháború részeként a legfelsőbb szinten is indulatos, elfogult, féligazságokkal és hazugságokkal, téves történelmi párhuzamokkal operáló megszólalásokra került sor mind a grúz, mind az orosz fél részéről. Putyin elnök egyik nyilvános szereplése alkalmával arra az újságírói kérdésre, hogy az orosz csapatok miért lépték át Abházia és Dél-Oszétia adminisztratív határait, úgy válaszolt, hogy a kérdés nem lepi meg őt, mivel, ahogy mondta: „ami meglep engem, az valami más: az, hogy mennyire erős a Nyugat propaganda-gépezete. Gratulálok a szervezőinek! Figyelemre méltó munka! De az eredmények szegényesek, és mindig is azok lesznek, mivel ez a munka hazug és erkölcstelen. [...] Mindenkinek emlékeznie kell, hogy kezdődött a második világháború. Szeptember 1-jén a fasiszta

²⁸⁴ German Minister Says Georgia Breaking International Law (2008). *The Local*, 2008. 08. 10. Forrás: www.thelocal.de/20080810/13603 (A letöltés dátuma: 2014. 07. 05.)

²⁸⁵ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 187.

Németország megtámadta Lengyelországot. Aztán megtámadták a Szovjetuniót. Azt kellett volna tennünk, hogy csak a [háború előtti] határokig nyomulunk előre, és ott megállunk? Azonkívül nemcsak a szovjet csapatok voltak az egyetlenek, akik Berlint elfoglalták, ott voltak az amerikaiak, franciák és a britek.”²⁸⁶ Nem kell ahhoz történésznek lenni, hogy ebben az érvrendszerben számos csúsztatást, a tények hamis értelmezését fedezzük fel. Az orosz elnök nemhogy elhallgatta a Szovjetunió valós szerepét Lengyelország megtámadásával kapcsolatban, de figyelmen kívül hagyta azt a tényt is, hogy a grúz csapatok soha nem fenyegették Oroszország határait, azok a nemzetközileg elismert grúz határokon belül hajtották végre akcióikat.

Grúziának a náci Németországhoz való hasonlítása²⁸⁷ széleskörűen elterjedt az orosz állami befolyás alatt álló médiában – ami gyakorlatilag a médiaszolgáltatók túlnyomó többségét jelentette –, és ugyanezt a mintát pár évvel később, az ukrainai események kapcsán is felfedezhettük, amikor a Janukovics elnök távozását követelő kijevi tüntetőket, majd a hatalomra került új kijevi vezetést szintén fasisztának bélyegezték Moszkvában. Az Oroszország vélt és valós ellenségeinek náci-ként való aposztrofálása a második világháború során és azt követően kialakult, mélyen gyökerező érzelmekre apellál, amelyek megkérdőjelezhetetlen egységbe tömörítették az orosz társadalmat, a kegyetlen, „démoni” külső ellenséggel szemben, amely egzisztenciális fenyegetést jelentett nemcsak a Szovjetunió, de az egész orosz nép számára. Ha a grúzokat – vagy adott esetben az ukrán tüntetőket – a közvéleményben sikerül azonosítani a fasisztákkal, akkor azoknak semmiben nem lehet igazuk, és a velük való leszámolás történelmileg determinált kötelezettség, amiben totális jellegének köszönhetően minden eszköz meg van engedve, és Oroszország egyértelműen a „jó oldal” erőt képviseli.

Összességében a médiaháborúnak nem volt egyértelmű győztese. Ugyan Moszkva sikeresen kommunikálta a „grúz agresszióra adott jogos válasz” elméletét – bár számos ország vezetőit és közvéleményét még erről sem sikerült meggyőzniük –, de a beavatkozás koszovói példához való hasonlítása egyértelműen sikertelennek bizonyult, az etnikai tisztogatásra, népirtásra vonatkozó orosz vádak megdőltek, és az orosz állampolgárok védelmére való hivatkozás sem volt sikeresnek tekinthető. Az orosz csapatok elsőprő főlénye, Grúziába való behatolásuk, az orosz légierő bombázásai mind a kis védtelen szomszédját lerohanó agresszor nagyhatalom látszatát keltették, és még azokban az országokban is kritikát váltottak ki – például Németország –, amelyek alapvetően nem kérdőjelezték meg az orosz beavatkozás jogszerűségét. Grúziának ugyan sikerült számos állam szimpátiáját kivívni, amelyek látványosan ki is álltak Tbiliszi mellett – a balti országok, Lengyelország és az Egyesült Államok vezető politikusai és tisztviselői szinte azonnal a grúz fővárosba repültek, hogy demonstrálják szolidaritásukat –, de Szaakasvili elnöknek nem sikerült megcáfolnia a róla kialakult „forrófejű, felelőtlen vezető” képét, aki sokak szerint a háború kirobbantásáért felelős. A médiaháború egyértelmű győztesének hiányát mutatja az a tény is, hogy a mai napig erősen vitatott, hogy a háborúban melyik fél játszotta az agresszor szerepét, nem úgy, mint a 2014-es ukrainai eseményekkel kapcsolatban, ahol a Krím félsziget

²⁸⁶ Uo. 189.

²⁸⁷ HARDING, Luke (2008): Georgia: Medvedev Says 'No Great Loss' if Russia Breaks Off NATO Ties. *The Guardian*, 2008. 08. 25. Forrás: www.theguardian.com/world/2008/aug/25/georgia.russia (A letöltés dátuma: 2014. 07. 08.); NATO–Russia Feud Erupts (2008). *The Sydney Morning Herald*, 2008. 08. 02. Forrás: www.smh.com.au/news/world/natorussia-feud-erupts/2008/08/20/1218911762455.html (A letöltés dátuma: 2014. 07. 08.)

annektálásában, és a kelet-ukrajnai erőszakos cselekmények kirobbantásában viselt orosz felelősséggel összefüggésben nemzetközi konszenzus alakult ki.

2.6. A háború értékelése

A Független Nemzetközi Tényfeltáró Misszió jelentése szerint a háború során 160 grúz katona és 11 rendőr esett el, 13 eltűnt a harcokban, valamint 973 katona és 227 rendőr sebesült meg. A polgári halálos áldozatok száma jóval nagyobb volt: a harcok következtében 228-an haltak meg és 547-en megsérültek, köztük két grúz és egy külföldi újságíró is életét veszítette, míg négy megsérült. Az orosz hivatalos források jóval magasabb számokat közöltek, szerintük a grúz fegyveres erők veszteségei elérték a 3000-et.

Az orosz hadsereg 67 fős veszteséget, 3 harc közben eltűnt katonát és 283 sebesültet jelentett. A grúz fél 400-ra becsülte az orosz halálos áldozatok számát. A dél-ozsét polgári áldozatok száma 162, míg a sebesülteké 255 volt. A dél-ozsét paramilitáris egységek veszteségeiről csak az orosz sajtó becslései állnak rendelkezésre, amelyek 150-re teszik azt. A dél-ozsét *de facto* hatóságok 365 halálos áldozatot jelentettek, de nem különítették el a civil és a katonai halálos áldozatok számát. A harcok lezárását követően 42 grúz hadifoglyot cseréltek ki 12 fogságba esett orosz katonára.²⁸⁸

A grúz menekültek számát tekintve az 1990-es évek polgárháborúit követően lakhelyét elhagyni kényszerült 220 ezer grúz mellett a 2008-as konfliktus következtében további 138 ezren kényszerültek otthonuk elhagyására. A 138 ezerből 35 ezren Dél-Ozsétióból menekültek, valamint további 2000-en a Kodori-völgyből, akiknek visszatérése nincs biztosítva. A 30-35 ezer dél-ozsét menekültből mintegy 2000-en nem tértek vissza lakhelyükre.²⁸⁹

A háborút katonai értelemben egyértelműen Oroszország nyerte meg. Az orosz csapatok mélyen behatoltak Grúziába, gyakorlatilag elvágva az ország nyugati részét a kelettől, és magát a fővárost is megszállással fenyegették. A grúz hadsereg a személyi veszteségek mellett haditechnikájának egy részét is elveszítette, és az orosz csapatok jelentős rombolást hajtottak végre a grúz katonai infrastruktúrában is.

A harcok során a grúz hadsereg és a belügyi alakulatok 18 T-72-es harckocsit, öt BMP-2 gyalogsági harcjárművet és három Cobra páncélozott szállítójárművet vesztek számos tüzérségi eszköz mellett. A légierőt ugyanakkor csekély veszteségek érték, tekintettel arra, hogy az augusztus 8-i bevetésüket követően a Szu-25-ös csatarepülőgépek nem vettek részt több harci bevetésben, hanem különböző helyeken elrejtették őket. Az orosz légierő a földön megsemmisített három An-2-es szállítógépet, és lelőtték, illetve a földön felrobbantottak egy Mi-14BT és három Mi-24-es helikoptert is. A légvédelem – és a polgári légi irányítás – számos radarállomást veszített. A haditengerészet a poti bázis orosz kézre kerülését követően szenvedte el legnagyobb veszteségeit.²⁹⁰

Az orosz haderő, nyilvánvaló fölénye ellenére is számos problémával küzdött. A Dél-Ozsétióba történő bevonulás során a kevés, nem megfelelő méretű és minőségű út miatt az orosz csapatok feltorlódtak, forgalmi dugók alakultak ki, és egy-egy elavult, lerobbant

²⁸⁸ IIFFM Report on Georgia. Vol. 2, 223–225.

²⁸⁹ Uo.

²⁹⁰ ПУКHOV (2010): i. m. 109–111.

jármű hosszú időre feltartotta az előnyomulást, ami egy erősebb légierővel rendelkező ellenfél számára kiváló célpontot nyújthatott volna, komoly veszteségeket okozva.²⁹¹

A vezetésirányítási és kommunikációs rendszerek sem működtek megfelelően, az orosz parancsnokok sokszor személyes mobiltelefonjaikon tartották a kapcsolatot, a grúz civil mobilhálózatot használva. A vezetési és irányítási rendszer csődjének legsúlyosabb következménye az orosz légierőt ért veszteségekben mutatkozott meg. Augusztus 8-án – feltehetően baráti tűzben – leltek egy orosz Szu–25BM csatarepülőt, a pilóta sikerrel katapultált. Augusztus 9-én, amelyet joggal nevezhetünk az orosz légierő „fekete napjának”, a grúz légvédelem lelőtt egy Tu–22M3 hadászati bombázót, amelynek négy fős legénységéből három életét veszítette, egy pedig sebesülten hadifogságba került. Ugyancsak augusztus 9-én a grúzok leltek egy Szu–24M vadászbombázót (a kétfős legénységből egy fő meghalt, míg a parancsnok sebesülten fogságba esett), míg feltehetően baráti tűzben elveszett egy Szu–25SM, és egy Szu–25BM csatarepülő is, egy további elesett pilótával szaporítva az orosz légierő veszteségeit. A harcokban a légierőt az utolsó veszteség augusztus 11-én érte, amikor egy Szu–24M vadászbombázót lőttek le az orosz szárazföldi erők légvédelmi rakétával (a legénység sikeresen katapultált). A lelőtt gépek mellett találat ért további, a harcokban részt vevő repülőgépeket is.

Az a tény, hogy az orosz légierő által elveszített hat repülőből három szinte bizonyosan és egy feltehetően baráti tűzben veszett oda, jól mutatja, hogy a légierő és a szárazföldi csapatok közötti kommunikáció gyakorlatilag csődöt mondott, és a barát-idegen felismerő rendszerek nem működtek (ha voltak egyáltalán).²⁹² A háborút követően leszűrt katonai tapasztalatokat az orosz fegyveres erők reformfolyamata során felhasználták.²⁹³

A légierőt ért veszteségek ellenére katonai értelemben egyértelműen kijelenthető, hogy Oroszország nyerte meg a háborút. Ugyanakkor a kép jóval árnyaltabb, ha a háború politikai következményeit nézzük. Mint ahogy arról már korábban szó esett, a hadszíntéren zajló eseményekkel párhuzamosan egy médiaháború keretén belül mindkét fél rendkívül komoly erőfeszítéseket tett a nemzetközi közvélemény szimpátiájának kivívására, a másik fél agresszorként való feltüntetésére. A médiaháború kimenetele nem volt olyan egyértelmű, mint a csatatéren elért orosz siker. Moszkva azon szándéka, hogy a koszovói esettel párhuzamot vonva, népirtásra hivatkozva támassa alá fegyveres erőinek beavatkozását a térségben, kudarcot vallott. A kezdeti, a médiában sulykolt etnikai tisztogatásra vonatkozó állítások megdőlték. A Független Nemzetközi Tényfeltáró Misszió jelentése szerint: „Ami az orosz népirtásra vonatkozó vádakot illeti, kevésbé gyakorivá váltak az utóbbi hónapokban, ahogy az oszét polgári lakosság áldozatainak száma sokkal kevesebbnek bizonyult, mint azt előzetesen állították. Orosz tisztviselők korábban azt állították, hogy Dél-Oszétiában a grúz erők körülbelül 2000 civilt öltek meg, de végül a civil áldozatok teljes száma, akik a 2008. augusztusi konfliktus során odavesztek, 162-re módosult.”²⁹⁴

A médiaháború vegyes eredményét mutatta az is, hogy míg számos országban túlnyomórészt Oroszországot tekintették az agresszornak (például Egyesült Államok, Lengyelország),

²⁹¹ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 167.

²⁹² PUKHOV (2010): *i. m.* 99–103.

²⁹³ NÉGYESI Áron (2013): Az orosz haderőreformok eredményei a haderő-szervezet és a személyi állomány tekintetében. *Biztonságpolitika.hu*, 2013. 06. 04. Forrás: www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1343&title=az-orosz-haderoreformok-eredmenyei-a-hadero-szervezet-es-a-szemelyi-allomany-tekinteteben (A letöltés dátuma: 2014. 07. 20.)

²⁹⁴ IIFFM Report on Georgia. Vol. 2, 222.

addig más államokban elsősorban a „forrófejű” grúz elnököt hibáztatták a konfliktus kitöréséért (például Németország, Franciaország). Ugyanakkor a nyugati médiában konszenzus alakult ki arról, hogy az orosz katonai beavatkozás aránytalan és eltúlzott volt.

Összességében sem az orosz, sem a grúz félnek nem sikerült egyértelműen maga mellé állítania a nemzetközi közvéleményt. Mind a mai napig vita folyik arról, hogy ki kezdte a háborút. Kinek volt igaza? Ki követett el atrocitásokat? Kit pártol a nemzetközi jog? Ezekre a kérdésekre számos, egymástól gyökeresen eltérő, de széles körben elterjedt válasz létezik, amelyek közül bárki személyes szimpátiájának megfelelően mazsolázhat.

A háború feltehetően egyik legérdekesebb kérdése, hogy a grúz hadsereg nyilvánvaló széthullása ellenére miért álltak meg az orosz csapatok Tbiliszi kapujában. A kérdés azért is lényeges, mert a háború egyik fő célja Szaakasvili elnöki pozícióból való elmozdítása volt, valamint Grúzia nyugati integrációs – főleg a NATO-tagságra irányuló – törekvéseinek végleges letörése. Tbiliszi bevételével Moszkvának valószínűleg jóval nagyobb lehetősége lett volna egy „baráti” kormányt hatalomra juttatni, amely a Kremlnek tetsző politikát folytatott volna a Dél-Kaukázusban. Számos jele van annak, hogy a „keményvonalasok” valóban szorgalmazták Tbiliszi lerohanását, mint ahogy azt a Kreml egyik magas rangú tisztviselője, Gleb Pavlovskij is kifejtette az Eho Moszkvi rádióállomásnak adott interjújában. Pavlovskij szerint egy befolyásos csoport a legfelső vezetésben nyomást gyakorolt annak érdekében, hogy Putyin elnök ne fogadja el a fegyverszünetet, hanem utasítsa az orosz csapatokat Tbiliszi elfoglalására. A keményvonalasok célja feltehetően nemcsak a grúz főváros elfoglalása lett volna, hanem jelentős károkozás a nyugati kapcsolatokban.²⁹⁵

A Szaakasvili elmozdítására irányuló szándékot sem rejtették véka alá Oroszországban. A fegyverszünet megkötésére irányuló tárgyalások során Nicolas Sarkozy és Putyin elnök közötti elhíresült párbeszéd állítólag a következőképpen zajlott: „Szaakasvilit a golyóinál fogva fogom fellógatni.” – mondta Putyin – „Fellógatni őt? – kérdezte Sarkozy – „Miért ne? Az amerikaiak fellógatták Szaddam Husszeint.” – válaszolta Putyin – „Igen, de úgy akarja végezni, mint Bush?” – kérdezte ismét Sarkozy – „Ah, ezt a menetet ön nyerte” – zárta le a témát Putyin.²⁹⁶ Medvegyev elnök sem fogalmazott sokkal finomabban: „Ami a grúz vezetést illeti, a jelenlegi rezsim elfogadhatatlan számunkra. Miheil Szaakasvili elnök számunkra nem létezik többet. Ő egy politikai hulla.”²⁹⁷ Később – egy 2009 márciusában adott interjúban – így fogalmazott: „Én nem akarok semmilyen kapcsolatot Szaakasvili-vel, és nem fogok kommunikálni vele. De ha egy demokratikus folyamat eredményeképpen a hatalom megváltozik Grúziában, készen állunk a párbeszédre.”²⁹⁸

A grúz vezetés leváltására irányuló nyilvánvaló politikai akarat ellenére az orosz csapatok soha nem indultak meg Tbiliszi ellen. Ennek egyik, feltehetően legfontosabb oka az volt, hogy a grúz főváros elfoglalása végzetes károkat okozott volna a nyugati országokkal ápoltságban, amely nemcsak politikailag szigetelte volna el Oroszországot, hanem súlyos gazdasági következményekkel is járt volna. A 2014 során kiéleződött

²⁹⁵ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 178–179.

²⁹⁶ SUDAKOV, Dmitry (2008): Georgia's Saakashvili Nervously Giggles to Putin's Intention to Hang Him by the Balls. *Pravda.ru*, 2008. 11. 14. Forrás: english.pravda.ru/world/ussr/14-11-2008/106700-saakashvili_putin_balls-0 (A letöltés dátuma: 2014. 07. 20.)

²⁹⁷ Dmitry Medvedev Interview with Italian Television Channel RAI (2008). Forrás: archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/09/02/2216_type82916_206091.shtml (A letöltés dátuma: 2014. 07. 20.)

²⁹⁸ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 178–180.

ukrajnai válság megmutatta, hogy habár az Egyesült Államok és az Európai Unió mérsékelten élt a gazdasági szankciók eszközével Oroszország ellen, még így is súlyos károkat okozott az orosz gazdaságnak, gyakorlatilag lenullázva annak növekedését. Putyin elnök hatalma megtartása érdekében kénytelen jóléti transzferekkel kompenzálni a szabadságjogaikban korlátozott orosz polgárokat. A putyini koncepció egy gazdaságilag erős, a nemzetközi porondon a régi szovjet befolyás legalábbis részleges helyreállítására képes, fejlődő Oroszország képével operál, amely ellentételezi a centralizált, korrupt, restriktív politikai hatalom hátrányos következményeit. Moszkva költségkalkulációja szerint Tbiliszi lerohanása feltehetően olyan károkat okozott volna Oroszországnak, amely politikailag nem érte volna meg. Ráadásul a Kreml valószínűleg úgy vélte, hogy egy vesztes, katasztrofális következményekkel járó háború után Szaakasvili elnök nem lesz képes megőrizni a hatalmát, különösebb külső hatás nélkül is megbukik, mint Szlobodan Milosevics Szerbiában.

Katonai szempontból is számos érv szólt a további előrenyomulás leállításával szemben. Az orosz csapatok több száz kilométerre álltak bázisaiktól, és a rossz minőségű, szűk kaukázusi utak szinte megoldhatatlan logisztikai problémával szembesítették az orosz egységeket, amelyek nagy területen szóródtak szét, és arra kényszerültek, hogy kevésbé kiképzett és fegyvermezett oszét és csecsen paramilitáris alakulatokat alkalmazzanak segédcapatokként. Tbiliszi lerohanása alighanem elkeseredett grúz ellenállásba ütközött volna, ami akár elfogadhatatlan mértékű orosz veszteségekkel és beláthatatlan ideig elhúzódó utcai harcokkal járhatott volna együtt.²⁹⁹

Bármi is volt az oka annak, hogy Moszkva megállította csapatait a grúz főváros kapujában, a fegyverszünet megkötése és a lassú orosz kivonulás lehetővé tette Szaakasvili elnök számára, hogy megőrizze hatalmát, így a grúz elnök elmozdítására irányuló orosz célkitűzést nem sikerült elérni. Szaakasvili a következő elnökválasztásig megőrizte pozícióját, és ugyan 2012–2013-as elnök- és parlamenti választások során demokratikus úton őt és pártját is leváltották a hatalomból, de – ha enyhe korrekcióval is – Grúzia továbbra is nyugati integrációs pályán maradt.

Annak ellenére, hogy Szaakasvili hatalomból való eltávolítása nem sikerült, az tagadhatatlan, hogy a fegyveres konfliktus során Grúzia mind anyagi, mind a nemzetközi kapcsolatok terén súlyos károkat szenvedett el. Sem az EU, sem a NATO nem áll készen egy olyan ország felvételére, amely egy újabb potenciális fegyveres konfliktus forrását hordozza Oroszországgal, és amely olyan belső etnikai feszültségekkel terhelt, amelyek bármikor fellángolhatnak. A háború kirobbanásának vitatott körülményei, a grúz vezetés és személy szerint a grúz elnök felelősségének kérdése is sokat ártott az ország euroatlanti integrációs törekvéseinek, így Moszkva legfontosabb biztonság- és védelempolitikai célkitűzése – a NATO-bővítés megakadályozása a posztszovjet térségben – sikeresen megvalósult.³⁰⁰

Oroszországnak a háború során egyik elérendő politikai célja volt Abházia és Dél-Oszétia nemzetközi jogi értelemben – az orosz befolyási övezet részeként – való függetlenségének megteremtése. Ezt a célt csak részben sikerült elérni. A háborút követően Oroszország ugyan elismerte a két szakadár tartományt függetlenként, de az orosz példát Moszkván kívül csak maroknyi, kevésbé jelentős állam követte (Venezuelán és Nicaraguán kívül néhány csendes-óceáni miniállam, Tuvalu, Nauru és Vanuatu, amely később

²⁹⁹ Uo.

³⁰⁰ TRENIN (2009c): *i. m.* 14.

visszavonta ezt a döntését). Még Moszkva egyik legközelebbi szövetségese, Belarusz sem ismerte el függetlenként a két szakadár területet. A világ országainak túlnyomó része elítélte az erőszakos úton elért függetlenséget. Ugyanakkor Dél-Oszétia és Abházia *de facto* elszakadt, függetlenné vált Grúziától – annál kevésbé Oroszországtól –, ami tovább erősítette Moszkva befolyását a térségben, beleértve a grúz belpolitikára gyakorolt befolyást is.

Oroszország esetében számos szakértő a háború azon következményeire helyezte a hangsúlyt, amelyek hátrányosan érintették az ország nemzetközi kapcsolatait, gazdaságát és belső stabilitását. Ezen szakértők szerint a háborúnak Oroszország is vesztese.³⁰¹ Moszkva a pénzügyi világválság kirobbanásával egy időben ingatta meg a nyugati befektetők bizalmát, ami súlyos károkat okozott a gazdaságának. A konfliktus szintén megrengette az ország nemzetközi tekintélyét, mivel a Grúzia nemzetközileg elismert határait átlépő orosz csapatok olyan 19. századi nagyhatalmi politizálás képét idézték fel, amelyben a nemzetközi együttműködés helyett a befolyási övezetek fegyveres felosztása dominált. Még az Oroszországgal jelentős gazdasági kapcsolatokat ápoló, az orosz politikai folyamatok irányában megértéssel viseltető országok – elsősorban Németország – is kénytelenek voltak elítélni a szakadár tartományok függetlenségének Moszkva általi elismerését. A háború egyik következményeként – mint azt a későbbiekben látni fogjuk – az Európai Unióban lengyel és svéd kezdeményezésre elindult a *keleti partnerség* nevű projekt (Eastern Partnership – EaP), amely a posztsovjet térség nyugati integrációjának elősegítését célozza. Szintén károsan hatott Oroszország érdekeire, hogy a NATO-n belül megerősödött azoknak a hangja, akik határozottabb védelmi együttműködést és a kelet-közép-európai államok részére erősebb védelmi garanciák kidolgozását szorgalmazták.

Ezek az érvek később enyhén túlzónak bizonyultak. A 2008-as háborút követően Oroszország gazdasági súlyának, energiahordozóinak és Európa, valamint a keleti szomszédja között fennálló kölcsönös gazdasági függésnek – interdependenciának – köszönhetően a politikai és a gazdasági kapcsolatok gyorsan helyreálltak. Ami az Egyesült Államokat illeti, Barack Obama elnök megválasztását követően új politikát hirdetett Oroszország vonatkozásában (megnyomta a „reset” gombot), ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy az USA hajlandó „szemet hunyni” a korábban feszültséget okozó ügyek felett – beleértve a grúz–orosz háborút is – és a kölcsönösen előnyös együttműködés területeire koncentrálni.

Az események orosz olvasatában a kalandor Szaakasvili elnök végzetesen elszámította magát, mikor úgy gondolta, hogy egy villámgyors háborúval visszanyerheti ellenőrzését Dél-Oszétia felett, *fait accompli* elé állítva Oroszországot. Moszkvában az Egyesült Államok szerepét a háborúban úgy értékelték, hogy a grúz hadsereget felfegyverző és a kormányt politikailag támogató Washington képtelennek bizonyult szövetségese kontrollálására, vagy rosszabb esetben magát a háborút is amerikai jóváhagyással indította Tbiliszi (proxy war), hogy a térségben – és a világban – egyre növekvő orosz politikai és gazdasági befolyásnak gátat szabjon. A Nyugat által korábban számos megaláztatásnak alávetett Oroszország – a NATO keleti bővítése, Koszovó – végre harcba szállhatott egy „igaz ügyért”, és revansot vehetett az őt ért sérelmekért. A „befagyott konfliktusokon” keresztül a posztsovjet térség kormányaira gyakorolt befolyás politikája sikeresnek bizonyult, Tbiliszi nyugati integrációját eredményesen blokkolta Moszkva, míg az európai uniós államok megosztása – Németország,

³⁰¹ ASMUS (2010): *i. m.* 20–21.

Franciaország és Olaszország kiemelt partnerként való kezelése – ugyancsak sikeresen mérésélte a háborút követően Oroszországot ért retorziókat.³⁰²

A háború következményei között végül, de nem utolsósorban a szakadár államok függetlenségének elismerésével Moszkva táptalajt adott a saját határain belüli észak-kaukázusi szeparatizmusnak, amely a későbbiek során bumerángxént üthet vissza. Ugyanakkor értelemszerűen Észak-Oszétiában – és több más orosz kaukázusi köztársaságban – a déli „testvéreik” érdekében vívott háború népszerű volt, ráadásul Abházia és Dél-Oszétia ugyan „független” lett, de valójában javarészt orosz politikai és katonai irányítás alatt, így az észak-kaukázusi népek számára vonzó önrendelkezésről és szuverenitásról nem lehet beszélni. Az integráció mértékét jól mutatja, hogy 2014. november 24-én Moszkva és Szuhumi szövetségi és stratégiai megállapodást írt alá, amely következtében az abház fegyveres erők lényegében orosz irányítás alá kerültek, és az abház–grúz *de facto* határ őrizetét orosz határőrök látják el.³⁰³ Néhány hónappal később, 2015 elején Dél-Oszétiával is hasonló tartalmú megállapodás született, amelynek értelmében anyagi támogatásért cserébe a dél-oszét fegyveres erőket lényegében integrálták az oroszba.³⁰⁴

Összességében a 2008-as háború egyértelműen orosz katonai győzelmet hozott annak ellenére, hogy az orosz szárazföldi csapatok és légierő számos vonatkozásban rosszul teljesítettek. A háború politikai céljai közül a szakadár tartományok Oroszország általi függetlenségét sikerült megteremteni, de annak nemzetközi elismertsége elmaradt. Grúzia NATO- és EU-integrációs folyamata súlyosan sérült, számos nyugat-európai ország a Szaakasvili-adminisztrációt tette felelőssé a háború kirobbanásáért, ugyanakkor a demokratikusan választott grúz elnök hatalmon maradt, eltávolítása nem sikerült, és Grúzia hosszú távon is elkötelezett maradt a NATO- és az EU-tagság mellett. Oroszország megerősítette befolyását a Dél-Kaukázusban, ugyanakkor jelentős politikai és gazdasági károkat volt kénytelen elkönyvelni nyugati kapcsolatrendszerében, habár az átmeneti lehülést követően – és többek között Obama elnök „reset”-politikájának, valamint az Európa és Oroszország közötti gazdasági kölcsönös függőségnek köszönhetően – a nyugati–orosz kapcsolatok gyorsan helyreálltak.

A konfliktus következtében megerősödtek azok a vélemények, amelyek szerint Oroszország megengedhetetlen eszközökkel – a fegyveres erők alkalmazásával – folytat expanzionista külpolitikát, és a régi szovjet befolyási övezet legalábbis részleges helyreállításán munkálkodik. Közép- és hosszú távon, a 2013–2014-es ukrajnai események alátámasztották ezeket a véleményeket. Az ukrajnai krízis, a Krím félsziget annektálása és a Kelet-Ukrajnában küzdő szeparatisták orosz támogatása más megvilágításba helyezték a grúz eseményeket is. Történelmi szempontból nem megkerülhető a grúz és az ukrán példa közötti párhuzam felállítása.

³⁰² TRENIN (2009a): *i. m.* 143–155.

³⁰³ MENABDE, Giorgi (2014): Russian–Abkhaz Agreement: What Is Moscow’s Plan for Georgia? *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 11. No. 214. Forrás: www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=43138&cHash=d1ead24b3b7ad8b1ccc8ee7a27ef500c#_VP_temdO6Uk (A letöltés dátuma: 2015. 03. 15.)

³⁰⁴ Russia Signs Major Alliance Treaty with South Ossetia, Pledges Military Protection (2015). *RT*, 2015. 03. 18. Forrás: rt.com/politics/241929-russia-ossetia-treaty-alliance (A letöltés dátuma: 2015. 04. 01.)

3. A háború hatása az európai biztonságra

3.1. A háború hatása az európai biztonság intézményrendszerére és nemzetközi jogi alapjaira

3.1.1. Az európai biztonság intézményrendszere és nemzetközi jogi alapjai

Mielőtt megvizsgálom a 2008-as orosz–grúz háború hatását az európai biztonságra, szükségesnek tartom röviden összefoglalni, hogy ez a biztonság milyen nemzetközi jogi és intézményi alapokon nyugszik, ugyanis ezeknek az alapoknak az ismertetése nélkül jóval nehezebb megfelelő kontextusba helyezni a konfliktus által az európai biztonságra gyakorolt hatásokat, illetve Oroszország törekvését a fennálló biztonsági architektúra átszabására.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ)

A fegyverzetkorlátozás és a béke biztosítása céljából összehívott 1899-es, majd 1907-es hágai békekonferenciák során a történelemben először jelent meg a nemzetközi viták békés rendezésének szándéka (ekkor a háború tilalma mint nemzetközi jogi alapelv még nem létezett). Az 1919-es párizsi békekonferencián elfogadott *Nemzetek Szövetségének egyezségokmánya* már tartalmazta a nemzetközi viták békés rendezése elvének egyes elemeit, de a háború indításának jogával még élhettek a részes államok. Az államközi viták békés rendezésének általános, mindenkire érvényes, kógens szabályként való megjelenése az 1928-ban aláírt Briand–Kellogg-paktummal jött létre.³⁰⁵

Az 1945-ben megalapított Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) már alapokmányába emelte a nemzetközi viták békés rendezésének elvét, amivel az a nemzetközi jog kötelező, átfogó, minden országra érvényes részévé vált. A béke megőrzésének kötelezettségéről az *ENSZ Alapokmánya* 2. cikkének 3. bekezdése a következőképp fogalmaz: „A Szervezet összes tagjai kötelesek nemzetközi viszályaikat békés eszközökkel és oly módon rendezni, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe.” A 4. bekezdés pedig így szól: „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.” A rendelkezések univerzalizációja a 6. bekezdésen alapul, amely az ENSZ-ben tagsággal nem rendelkező államokra is

³⁰⁵ BOKORNÉ SZEGŐ Hanna (2000): *Nemzetközi jog*. Budapest, Aula Kiadó. 291–292.

kiterjeszti a kötelezettséget: „A Szervezet biztosítja, hogy amennyiben a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében szükséges, azok az Államok is, amelyek az Egyesült Nemzeteknek nem tagjai, ezeknek az elveknek megfelelően járjanak el.”³⁰⁶

Az Alapokmány 24. cikk 1. bekezdése értelmében az ENSZ tagállamai „a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért a fő felelősséget a Biztonsági Tanácsra (BT) ruházzák” át.³⁰⁷ Az államok közötti fegyveres erőszak tilalma alól az Alapokmány csak két kivételt ismer: az 51. cikkben foglalt önvédelem jogát és a VII. fejezetben foglalt, a Biztonsági Tanács felhatalmazása alapján indított fegyveres akciót.³⁰⁸

A létrehozását követő évtizedekben az Egyesült Nemzetek Szervezete vált a legfontosabb színterévé az államok közötti konfliktusok rendezésének, habár a Biztonsági Tanács állandó tagjainak *de facto* vétőjoga számtalan esetben meggátolta az ENSZ eredményes fellépését, köszönhetően a tagok eltérő nemzeti érdekeinek, illetve a konfliktusokban való érintettségüknek. Számos háború a BT egyes tagjainak részvételével ugyan, de a BT felhatalmazása nélkül zajlott le. A teljesség igénye nélkül ilyen volt az 1999-es koszovói háború, a 2003-as iraki háború és a 2008-as orosz–grúz háború is.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ)

A hidegháború alatt Európában szükségessé vált az *ENSZ Alapokmánya* által lefektetett elveknek a további megerősítése, kifejtése és a megosztott kontinens igényeire történő szabása. Az 1950–1960-as években a két blokk közötti feszültség elérte csúcspontját. Az 1970-es évek elején lassú enyhülés következett be, a felek felismerték, hogy számos témában eredményeket tudnak elérni párbeszéd útján. Az 1973-ban megindult tárgyalások három fő témakör, úgynevezett „kosár” körül összpontosultak:

- az európai biztonság politikai-katonai kérdései, az államközi kapcsolatok alapelvei és katonai bizalomerosztó lépések;
- gazdasági, tudományos és technológiai, valamint környezetvédelmi együttműködés;
- emberi jogi, humanitárius és egyéb kérdések.³⁰⁹

Az elért eredmények a finn fővárosban 1975. augusztus 1-jén 35 európai és észak-amerikai ország állam- és kormányfői által aláírt *helsinki záróokmányban* öltöttek testet. A záróokmány napjainkig érvényes tíz alapelve meghatározza az európai biztonság kereteit:

- szuverén egyenlőség, a szuverenitásba foglalt jogok tiszteletben tartása (beleértve a területi épséget, politikai függetlenséget és szabadságot, jogi egyenlőséget, valamint a szabad döntés jogát bármely szövetségi rendszerhez való csatlakozáshoz);
- tartózkodás az erőszakkal való fenyegetéstől vagy az erőszak alkalmazásától;

³⁰⁶ *Egyesült Nemzetek Alapokmánya* (1945). Forrás: www.menszt.hu/hu/egyeb/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya (A letöltés dátuma: 2013. 08. 04.)

³⁰⁷ Uo.

³⁰⁸ Uo. és DEÁK András György – HOFFMANN Tamás – RÁCZ András – ROMSICS Gergely (2008): A grúz–orosz válság értékelése. *MKI-Tanulmányok*, 23. sz. Forrás: inconf.szisz.hu/T-2008-22-gruz.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 07. 21.)

³⁰⁹ BLAHÓ András – PRANDLER Árpád (2005): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest, Aula Kiadó. 379.

- határok sérthetlensége;
- államok területi épsége;
- viták békés rendezése;
- belügyekbe való be nem avatkozás;
- emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartása (gondolat-, lelkiismeret-, vallás- és a meggyőződés kinyilvánításának szabadsága);
- népek egyenjogúsága és önrendelkezése;
- államok közötti együttműködés;
- a nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése.³¹⁰

A *helsinki záróokmány* a tömblogikától eltérően az egyes szuverén országok által konszenzusos módon elfogadott dokumentum. Az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartására vonatkozó rész a kelet-közép-európai államok számára különös jelentőséggel bírt, amely az egyéni jogok erősödésén keresztül hosszú távon hozzájárult a represszív szocialista rendszer felbomlásához. A záróokmány a kölcsönös bizalom erősödése révén nagyban elősegítette a későbbi fegyverzetkorlátozásra és leszerelésre irányuló tárgyalások sikerét is.

A hidegháború végével a megváltozott politikai feltételeknek megfelelően megújult lendülettel folytatódott az európai biztonsági rendszer átszabása, amely az 1990-es *Párizsi charta* elfogadásával lépett új korszakába. A dokumentum Európa megosztottságának végét, a kontinens egységének új korszakát kívánta megalapozni, és központi gondolatként nagy hangsúlyt fektetett a demokráciára, a jogállami intézményrendszerek kiépítésére, az emberi és kisebbségi, valamint szabadságjogokra, a politikai pluralizmusra és a gazdasági szabadságra, a társadalmi igazságosságra és a környezeti felelősségre. A charta megerősítette a *helsinki záróokmányban* foglaltakat, kiegészítve azzal, hogy a tíz alapelv azonos jelentőségű, és azokat fenntartás nélkül kell a gyakorlatban alkalmazni.³¹¹

A chartában foglaltak az EBEE-t az intézményesülés útjára terelték, amely az 1994-es budapesti csúcstalálkozón elvezetett az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) megalakulásához. Az EBESZ 57 európai, közép-ázsiai és észak-amerikai tagállamával a legfontosabb intézménye az európai biztonsági rendszernek és az *ENSZ Alapokmányának* VIII. fejezete értelmében Európában a viták békés rendezésének elsődleges regionális szerve.

Az EBESZ 1999-es isztambuli csúcstalálkozója az *Európai biztonsági charta* elfogadásával további garanciákat hozott létre a tagállamok közötti konfliktusok megakadályozásának érdekében, megerősítve a demokrácia és a béke iránti elkötelezettségüket. A dokumentum többek között hangsúlyozta:

- a tagállamok egyenlő jogát a biztonsághoz;
- minden tagállam jogát bármely szövetségi rendszerhez való tartozás szabad megválasztásához;

³¹⁰ *Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act* (1975). Helsinki, OSCE. Forrás: www.osce.org/mc/39501 (A letöltés dátuma: 2013. 08. 04.)

³¹¹ *Charter of Paris for a New Europe* (1990). Paris, OSCE. Forrás: www.osce.org/mc/39516 (A letöltés dátuma: 2013. 08. 04.); A biztonságpolitika nemzetközi intézményrendszere. EBESZ. *Biztonságpolitikai Szemle. Corvinák*. Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület. Forrás: biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=131#A (A letöltés dátuma: 2014. 07. 21.)

- a tagállamok kötelezettségét arra, hogy más tagállam kárára ne erősítsék saját biztonságukat;
- az EBESZ-en belül egyik tagállamnak vagy tagállamok csoportjának sincs joga érdekszféraként tekinteni az EBESZ tagállamaihoz tartozó bármely területet, és nincs külön előjoga ezeken a területeken a békefenntartáshoz;
- minden tagállam biztonsága elválaszthatatlanul kapcsolódik a többi tagállam biztonságához.³¹²

Az isztambuli csúcson szintén sor került az európai hagyományos fegyveres erőkről szóló szerződés módosítására, ami további 10–20%-os csökkentést eredményezett a hagyományos fegyverzetek vonatkozásában. A Dél-Kaukázus és Grúzia számára különösen fontos volt az úgynevezett szárnyszabály, amely a NATO és Oroszország északi és déli régióiban állomásoztatott hagyományos fegyverzetre vonatkozott. Oroszország ígéretet tett a Moldovában és Grúziában állomásozó csapatai kivonására, de ezen ígéret végrehajtása beláthatatlan ideig elhúzódott, illetve a Dnyeszter-melléki Köztársaságban és az Abháziában állomásozó orosz csapatok, illetve az ott tárolt hadianyagok vonatkozásában nem is teljesült. 2007-ben Putyin elnök rendeletben nyilvánította ki az európai hagyományos fegyveres erőkről szóló szerződés felfüggesztését, amelyet a Duma törvényben erősített meg. Az orosz terminológiában „felfüggesztésként” aposztrofált lépés gyakorlatilag egyenértékű volt a szerződésből való kilépéssel.³¹³

Összességében megállapítható, hogy az EBESZ az *ENSZ Alapokmánya* VIII. fejezetében foglaltak szerint Európában a viták békés rendezésének elsődleges regionális szerve. A szervezet átfogja az egész kontinenst, valamint az európai béke és biztonság megteremtésében érdekelt észak-amerikai államokat, és felelősségi területe a konfliktusok békés rendezésétől a demokratikus alapelvek és az emberi jogok érvényesítésén keresztül a környezetbiztonságig terjed. A helsinki folyamat során lefektetett alapelvek és a későbbiek során elfogadott dokumentumok elméletileg átfogóan védik a szuverén nemzetállamok biztonságát, területi integritását, valamint polgáraik demokratikus jogait és szabadságát. Ugyanakkor a konszenzusos döntéshozatal következtében – akárcsak az ENSZ esetében – az EBESZ gyakran döntésképtelennek bizonyul, cselekvési körét behatárolja a tagállamok nemzeti érdekek mentén megvalósított érdekérvényesítése. Ez utóbbira kiváló példát jelentett az EBESZ 1992 óta működő, közel 200 fős grúzai missziójának 2009-es bezárása, amely azért nem folytathatta tevékenységét, mert egyetlen EBESZ-tagállam – Oroszország – ellenezte azt.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO)

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét (North Atlantic Treaty Organization – NATO) 1949. április 4-én alakították meg Belgium, Dánia, az Egyesült Államok, az Egyesült

³¹² *Charter for European Security* (1999). Istanbul, OSCE. Forrás: www.osce.org/mc/17502 (A letöltés dátuma: 2013. 08. 04.)

³¹³ OsVÁT Szabolcs (2011): Az európai hagyományos fegyverzet-ellenőrzés alkonya. *Nemzet és Biztonság*, 4. évf. 10. sz. 39–55. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/osvat_szabolcs-az_europai_hagyomanyos_fegyverzet_ellen_rzes_alkonya.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 07. 21.)

Királyság, Franciaország, Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Norvégia, Olaszország és Portugália képviselői Washingtonban. Az *észak-atlanti szerződés* a közismert 5. cikkben foglaltak szerint kollektív védelmet biztosít az aláíró államok számára a következők szerint: „A Felek megegyeznek abban, hogy az egyikük vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek; és ennél fogva megegyeznek abban, hogy ha ilyen támadás bekövetkezik, mindegyikük az *Egyesült Nemzetek Alapokmányának* 51. cikke által elismert egyéni vagy kollektív védelem jogát gyakorolva, támogatni fogja az ekként megtámadott Felet vagy Feleket azzal, hogy egyénileg és a többi Felekkel egyetértésben, azonnal megteszi azokat az intézkedéseket – ideértve a fegyveres erő alkalmazását is –, amelyeket a békének és biztonságának az észak-atlanti térségben való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart.”³¹⁴

A NATO a hidegháború során az európai biztonságot meghatározó alapvető intézménnyé vált. Lord Ismay, az atlanti szövetség első főtitkára találónan fogalmazta meg a szervezet hármasságát: „a németeket lent, az oroszokat kint és az amerikaiakat bent tartani” Európában.³¹⁵ A hidegháborút követően, a bipoláris rendszer végével és a Varsói Szerződés megszűnésével a NATO kénytelen volt új feladatok után nézni. Az 1990-es évek elején sokan vonták kétségbe a szervezet létjogosultságát, de hamar bebizonyosodott, hogy a szocialista tábor szétesését követően – elsősorban a Balkánon – kiújult etnikai konfliktusok új, megoldandó feladatok elé állítják a szövetségeseket. A békeateremtés és békefenntartás mellett a NATO kiterjesztette együttműködési intézményrendszerét, megerősítette partnerkapcsolatait. 1994-ben elindították a *Békepartnerség* programot (Partnership for Peace – PfP), amelynek hamarosan több mint egy tucat közép- és kelet-európai tagja lett, továbbá megalapították az Észak-atlanti Együttműködési Tanácsot (North Atlantic Cooperation Council – NACC), amely közvetlen elődje volt az 1997-ben létrehozott Euro-atlanti Partnerségi Tanácsnak (Euro-Atlantic Partnership Council – EAPC). Az Oroszországgal való kapcsolatok fejlesztése, a kölcsönös bizalom megteremtése érdekében 1997-ben létrehozták a Közös Állandó Tanácsot, amelyet 2002-ben a római Oroszország–NATO csúcson hozott döntés értelmében felváltott a NATO–Oroszország Tanács (NATO–Russia Council – NRC).

A balkáni válságok rendezésének sorában az 1999-es koszovói beavatkozás kiemelkedő szerepet játszott. Az ENSZ BT felhatalmazása nélkül megindított művelet jól mutatta, hogy a NATO képes és hajlandó is önállóan, akár a nemzetközi jog betűjét megsértve is katonailag beavatkozni – hiszen az nem volt igazolható az *ENSZ Alapokmányában* foglalt önvédelem esetével, míg az ENSZ BT felhatalmazása nem állt rendelkezésre –, hogy megakadályozza az emberiségellenes büntettek és a népirtás elkövetését.

A 2001. szeptember 11-i World Trade Centert ért terrortámadást követően a szervezet ismét új szerepre lett. A szövetségesek a NATO történelmében először életbe léptették az 5. cikkben alapuló kollektív védelmet, és hosszú időre elköteleződtek az afganisztáni

³¹⁴ Az *Észak-atlanti Szerződés* (1949). Forrás: www.nato.int/cps/fr/SID-10BA3FFE-07A2B68E/natolive/official_texts_17120.htm?blnSublanguage=true&selectedLocale=hu&submit=select (A letöltés dátuma: 2014. 07. 22.)

³¹⁵ A biztonságpolitika nemzetközi intézményrendszere. NATO. *Biztonságpolitikai Szemle. Corvinák*. Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület. Forrás: biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=16&scid=105 (A letöltés dátuma: 2014. 07. 22.)

és iraki szerepvállalás mellett, amelyek közül az előbbi nem mellékesen a NATO első észak-atlanti térségen kívüli művelete volt.

A mára már 29 tagúra bővült Észak-atlanti Szerződés Szervezete a hidegháború utáni nemzetközi rendszer legmeghatározóbb katonai és politikai védelmi szervezete, amely egyúttal a mai napig a transzatlanti kapcsolatok legfontosabb letéteményese is. Ugyan az ENSZ-szel és az EBESZ-szel szemben a NATO nem tudhatja soraiban a kontinens összes országát, és azokhoz hasonlóan konszenzusos döntéshozatal útján hozza meg döntéseit, de az elsősorban az Egyesült Államoknak köszönhetően valóban hiteles katonai potenciálja, amelyet kész is használni, a szervezetet az európai kontinens biztonságának fő őrzőjévé teszi. Ahogy Zbigniew Brzezinski az 1990-es években fogalmazott: „A NATO nélkül Európa nemcsak sebezhetővé válna, hanem politikai szempontból szinte azonnal darabjaira esne szét. A NATO az európai biztonság forrása, és egyben stabil keretet is biztosít az egység eléréséhez. Ez teszi a NATO-t történelmileg olyannyira fontossá a kontinens számára.”³¹⁶

Az Európai Unió

A második világháborút követően az európai egység gondolata új erőt nyert. A világegés borzalmas következményei széleskörűen elfogadottá tették a kontinensen azt a nézetet, hogy egy szorosabb integráción keresztül a jövőben meg kell akadályozni a német újrafegyverkezést, egy újabb európai háború kitörésének esélyét. A védelmi együttműködés a NATO megalakításával az időközben első számú biztonsági kihívássá előlépett szovjet fenyegetést megnyugtatóan kezelte, illetve megfelelő módon bekapcsolta az Egyesült Államokat a kontinens nyugati fele biztonságának garantálásába. Míg a transzatlanti együttműködés sikerre vezetett, addig az önálló európai védelem kialakítását, az Európai Védelmi Közösség létrehozását célzó erőfeszítések kudarcot vallottak.³¹⁷

Időközben a védelmi együttműködés mellett teret nyert a gazdasági kooperációnak egy új formája, amely a konfliktusok kitörését az érintett országok nehéziparának összekapcsolásával kívánta megelőzni. Az 1952-ben megalakult Európai Szén- és Acélközösség nem várt sikert hozott az európai integráció történetében, és az Európai Gazdasági Közösséget megalakító 1957-es *római szerződésen*, majd az Európai Uniót létrehozó 1992-es *maastrichti szerződésen*, az intézményi reformot tovább folytató 1997-es *amszterdami*, 2001-es *nizzai* és a 2007-es *lisszaboni szerződéseken* keresztül gazdaságilag és politikailag integrálta az európai kontinens nagyobb részét.

Az elsősorban gazdasági fókuszú integráció mellett a tagállamok viszonylag későn láttak neki a közös biztonsági keretek kialakításának, ami a *közös kül- és biztonságpolitika* (KKBP) és az *európai biztonság és védelempolitika* (EBVP) – a *lisszaboni szerződést* követően *közös biztonság és védelempolitika* (KBVP) – keretén belül öltött testet. A kül- és biztonságpolitika területén a mai napig jórészt konszenzusos döntéshozatal érvényesül. Ugyanakkor az EU katonai és polgári válságkezelő műveletei a szubszaharai afrikai

³¹⁶ BRZEZINSKI (1999): *i. m.* 106.

³¹⁷ A nyugat-európai védelmi együttműködés megteremtésére tett kísérletek vonatkozásában lásd bővebben: GAZDAG Ferenc (2000): *Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája*. Budapest, Osiris Kiadó.

régiótól a Balkánon át Afganisztánig mindenhol hasznos feladatokat látnak el, több esetben polgári elemekkel kiegészítve a NATO katonai műveleteit (például EUPOL Afghanistan). Összességében azonban megállapítható, hogy a NATO-tól eltérően az EU direkt módon, katonai erővel önállóan nem képes az európai kontinens biztonságának szavatolására.

Habár katonai területen az EU szerepe nem összemérhető a NATO-éval, az EU által képviselt prosperitás és gazdasági fejlődés, az egész kontinensre vonzerőt gyakorló demokratikus jólét (részeként az úgynevezett *soft power*nek) nem kevésbé fontos szerepet játszik Európa biztonságának garantálásában és külpolitikai céljainak elérésében, mint a NATO-ban összpontosuló katonai képességek (úgynevezett *hard power*).

Az 1990-es években a közép- és kelet-európai országok demokratikus átalakulását és a piacgazdaságra való áttérését nagyban befolyásolta az EU-tagság perspektívája, amely önmagában hatalmas ösztönző erőt adott a nyugati normák átvételéhez és a térségben újraéledő nemzetek közötti konfliktusok – legalábbis részleges – háttérbe szorításához. A bővítési hullámok lecsengésével, a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválságban megtépázott uniós országokban jelentkezett egyfajta „bővítési fáradtság” (*enlargement fatigue*), amely felvetette azt a kérdést, hogy vajon az Európai Unió elérte-e természetes határait, a Nyugat-Balkán egyes országaitól eltekintve lehetséges-e érdemben tovább bővíteni a szervezetet. A tagsági perspektíva beszűküléséből adódóan gyengült az a befolyás is, amelyet az EU gyakorolni képes a korábbi bővítési körökből kimaradt kelet-európai államokra, azaz az orosz gazdaság szénhidrogénvagyonának köszönhető magára találásával és az orosz külpolitika egyre határozottabb, terjeszkedő jellegének erősödésével párhuzamosan az EU külpolitikai érdekérvényesítő készsége gyengült Kelet-Európában. Az *európai szomszédságpolitika* (European Neighbourhood Policy – ENP) keleti dimenziója, a *keleti partnerség* – mint ahogy arról a későbbiekben részletesebben is szó esik – pontosan azt a célt kívánja szolgálni, hogy az EU a tagság lehetőségének deklaratív felajánlása nélkül erősítse a gazdasági és politikai kapcsolatokat Kelet-Európával (pontosabban a hat részes állammal: Azerbajdzsánnal, a Belarusz Köztársasággal, Grúziával, Moldovával, Örményországgal és Ukrajnával).

Az EU-nak a posztszovjet térségbe való „behatolása” kezdetben nem találkozott akkora ellenállással Moszkva részéről, mint a NATO keleti bővítése. A határvonalat a társulási megállapodás Ukrajnával való aláírásának terve jelentette 2013 végén, amely gyakorlatilag életképtelenné tette volna a Putyin elnök által megálmodott, nem titkoltan az EU keleti vetélytársának szánt Eurázsiai Gazdasági Uniót, tekintettel arra, hogy Ukrajna nélkül a Kazahsztánt, Belaruszt és Oroszországot tömörítő szervezetnek nincs valódi, világszinten mérhető gazdasági súlya. Az az eseménysor, amely Kijevben a Majdan téren kitört tüntetésekkel kezdődött és Viktor Janukovics elnök elkergetésén, a Krím félsziget annektálásán keresztül a Kelet-Ukrajnában orosz támogatással küzdő szakadárak megjelenéséig tartott, lényegében az EU által nem tudatosan gyakorolt *soft power* egyik előre nem tervezett következménye.³¹⁸

³¹⁸ Természetesen itt csak az események kiváltó okaként jelenik meg az ukrán emberek európai integráció iránti vágya, amely összeütközésbe került Moszkva regionális ambícióival.

Az Európa Tanács

Az Európa Tanácsot (ET) 1949. május 5-én alakította meg tíz európai állam. Létrejöttének célja az alapszabályban foglaltak szerint „hogy szorosabb egységet teremtsen a tagjai között avégből, hogy biztosítsa és előmozdítsa a közös örökségüket alkotó eszményeket és elveket és könnyítse gazdasági és szociális haladásukat.”³¹⁹

A gyakorlatban ez az emberi jogok, a demokrácia, a jogállamiság biztosítása és a tagállamok állampolgárai jólétének megvalósítása. Jelenleg az ET tagsága lefedi az európai kontinentet, 47 országra terjed ki. Magyarország a rendszerváltást követően, 1990-ben csatlakozott a szervezethez. Az ET kormányközi együttműködése a Miniszteri Bizottságban összpontosul, míg a parlamenti közgyűlés elsősorban javaslat-előterjesztő fórumként funkcionál.

A Európa Tanács több mint 60 éves története során számos kormányközi egyezmény és megállapodás megszületése felett bábáskodott, amelyek közül a legfontosabbak a *Konvenció az emberi és alapvető szabadságjogok védelméről*, az *Európai szociális charta* és az *Európai kulturális egyezmény*. A szervezetnek nincs biztonságpolitikai aspektusa, de a demokratikus értékrend, a jogállamiság, valamint az oszthatatlan és egyetemes emberi jogok védelmén keresztül hozzájárul a kontinens biztonságához. Az ET az európai államok közötti együttműködés erősítésén keresztül, az egymás közti párbeszéd platformjaként jelentős bizalomerosztó funkciót is betölt, amely segíthet a konfliktusok megelőzésében. Hazánk számára különösen fontos az Európa Tanács nemzeti kisebbségek védelmére terén betöltött szerepe, amely a Velencei Bizottságban valósul meg.

3.1.2. A 2008-as háború és a nemzetközi jog

A liberális iskola képviselői szerint az államok – elsősorban a liberális demokráciák – képesek a nemzetközi rendszerben békésen egymás mellett élni, konfliktusaikat konszenzusos módon, nemzetközi intézmények keretén belül, a nemzetközi jog betűjének megfelelően megoldani. Ez a felfogás széleskörűen elfogadott Nyugat- és Közép-Európában, ahol az Európai Unió tagállamai korábban soha nem látott integrációt valósítottak meg. Ez az alfejezet a háború nemzetközi jogi dimenzióival foglalkozik, így a hipotézisben foglaltak szerint segít megérteni az EU viszonyát a 2008-as konfliktushoz.

Az előző alfejezetben ismertetett nemzetközi jogi és intézményi struktúra szemszögből nézve az Európai Unió Független Nemzetközi Tényfeltáró Missziójának jelentése alapján az alábbi következtetéseket vonhatjuk le a háborúval kapcsolatban:

1. A harcok a Chinvali elleni grúz tűzérségi támadással vették kezdetüket, ezért a 2008. augusztus 7–8-i grúz fegyveres akció nemzetközi jogsértésnek minősül (még akkor is, ha ezt több éve tartó provokációk és incidensek előzték meg).
2. Az orosz katonai akció messze meghaladta a jogos önvédelem, az arányosság kereteit, ezzel Oroszország szintén nemzetközi jogsértést követett el (az orosz légierő már 2008. augusztus 8-án reggel támadott grúz célpontokat a hadműveleti területen kívül is).

³¹⁹ *Európa Tanács Alapszabálya* (1949). I. fejezet, 1. cikk. Forrás: <https://rm.coe.int/16802f6a4f> (A letöltés dátuma: 2014. 07. 24.)

3. A hadműveletek grúz területre történő áthelyezését követően a grúz csapatok a nemzetközi jog és az ENSZ Alapokmánya 51. cikkében foglaltak által igazolt jogos önvédelemből jártak el.
4. Abházia háborúba történő belépése ellentétes volt a nemzetközi joggal.
5. Az orosz és a dél-oszét fél nem tartotta be a Nicolas Sarkozy francia elnök által közvetített tűzszüneti megállapodást, 2008. augusztus 12. után is folytatták előrenyomulásukat grúz területen.
6. Dél-Oszétia és Abházia Grúziától való elszakadása ellentétes a nemzetközi joggal.
7. Dél-Oszétia és Abházia harmadik ország általi függetlenségének elismerése ellentmond a nemzetközi jognak.
8. Az orosz fél által a grúziai beavatkozás egyik indítékeként felhozott, grúzok által állítólag elkövetett népirtás és etnikai tisztogatás nem bizonyítható.
9. Oroszország a nemzetközi joggal ellentétesen adott orosz állampolgárságot egy másik szuverén ország – Grúzia – több ezer dél-oszét és abház szakadár területen élő állampolgárának, így a fegyveres beavatkozásnak az az indoka, hogy orosz állampolgárok védelmében kellett fellépni, ellentétes a nemzetközi joggal.
10. Az orosz fél által „humanitárius intervencióként” feltüntetett beavatkozás nem igazolható, többek között azért sem, mert Koszovó esetében éppen Moszkva hangsúlyozta az ilyen típusú beavatkozások jogszerűtlenségét.
11. Mindegyik hadviselő fél követett el olyan cselekményeket, amelyekkel megsértette a nemzetközi humanitárius jogot, de a dél-oszét irreguláris csapatok által elkövetett fosztogatás, túszejtés, nemi erőszak, a grúz lakosság elűdözése volt a legsúlyosabb ilyen típusú cselekmény.
12. Oroszország különleges érdekszférájaként, közelkülföldje részeként tekint a régióra, ahol a vélt vagy valós érdeksérelmeit nehezen tűri el.³²⁰

Összességében a jelentés mind a grúz, mind az orosz felet elmarasztalja nemzetközi jogi szempontból. Ugyanakkor, ha hitelt adunk azon kutatók álláspontjának, akik szerint számos bizonyíték utal arra, hogy 2008. augusztus 7-én a grúz döntéshozók joggal gondolhatták, hogy egy orosz támadás Dél-Oszétiában elkerülhetetlen, illetve már folyamatban is van, Tbiliszi felelőssége jóval csekélyebb.³²¹ Szintén a háború kirobbanásáért viselt orosz felelősséget emeli ki az a tény, hogy a grúz fegyveres erők saját, nemzetközi jog által elismert szuverén határaikon belül kezdték meg a harci cselekményeket, míg az orosz csapatok egy független, szuverén országba hatoltak be.

Hoffmann Tamás szavaival élve: „Jóllehet az orosz politikusok következetesen Grúzia Dél-Oszétia elleni »agresszióját«, illetve a polgári lakosság körében okozott humanitárius katasztrófát említették a fegyveres fellépés okaként, ez az érvelés nehezen állja meg a helyét. Dél-Oszétia hiába tekinti magát önálló entitásnak az 1990-es évek eleje óta, a nemzetközi közösség továbbra is Grúzia területének tekinti, márpedig egy állam arra irányuló fegyveres akciója, hogy visszaszerezze a területe feletti szuverenitás gyakorlását, semmiképpen sem tekinthető »agresszióknak«. A dél-oszét lakosság védelmére való hivatkozás orosz oldalról pedig ugyan felidézi a koszovói beavatkozás emlékét, de bármilyen

³²⁰ IIFFM Report on Georgia. Vol. 1.

³²¹ CORNELL–STARR (2009): *i. m.* 157–158.

széleskörű támogatást is élvez az emberi jogok tömeges megsértése elleni fegyveres fellépés, bármennyire legitimnek is tekinthető morális szempontból egy ilyen akció, a nemzetközi jog nem ismeri el jogszerűnek a humanitárius intervenciót. A Dél-Oszétiában állomásozó orosz békefenntartók elleni támadás minősülhetne ugyan Oroszország elleni fegyveres támadásnak, de nem bizonyítható, hogy a grúz erők harci cselekményei a Dél-Oszétia feletti területi kontroll visszaszerzésén túl konkrétan az orosz erők ellen irányultak volna. Amennyiben mégis bizonyítható lett volna Grúzia illetén fellépése, az orosz önvédelmi akció kizárólag az elszenvedett támadás elhárítására irányulhatott volna, a Grúzia területére való benyomulás pedig egyértelműen aránytalan ezzel.³²²

A háború kitörésének vitatott körülményeit félretéve, az európai biztonság szempontjából a konfliktus legsúlyosabb következményeként Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének Oroszország általi elismerésével – a koszovói példát nem számítva – a hidegháborút követően először került sor egy európai állam határainak egy másik állam általi erőszakos megváltoztatására, területi integritásának megsértésére, amelyet mind az Egyesült Államok, mind az Európai Unió élesen elítélt.³²³

Oroszország a két szakadár terület függetlenségének elismerése során a koszovói példára hivatkozott. Nemzetközi jogi értelemben a koszovói kérdés a területi integritás és az önrendelkezés elve közötti ellentmondás egyik legplasztikusabb megjelenése. A legtöbb nyugati ország álláspontja szerint a koszovói eset egyedi, sui generis, amelyre a Jugoszlávia felbomlása során végrehajtott etnikai tisztogatás és népirtás szolgáltatott alapot, ezért az nem szolgálhat precedensként más esetekben.³²⁴ Ugyanakkor, mint ahogy arról korábban szó volt, a koszovói példa pro forma valóban megkérdőjelezhető nemzetközi jogi értelemben. De még ha el is fogadjuk, hogy Koszovó függetlenségét a nemzetközi jog megsértésével nyerte el, ez nem jelenthet alapot egy újabb jogsértés elkövetésére Dél-Oszétiában és Abháziában. Tehát az orosz álláspont tarthatatlanságát támasztja alá az az ellentmondás is, amely a koszovói függetlenség elismerésének elutasítása és a dél-oszét, abház függetlenség elismerése között feszül.

Mint ahogy arról már többször szó volt, Oroszország évszázadok óta speciális érdekszférajaként, a közelkülföldje részeként kezeli a Dél-Kaukázust, ahol nem tűri más nagyhatalmak, szövetségek beavatkozását. A hidegháború végét követő közel két évtizedes, súlyos megrázkódtatásként megélt geopolitikai visszaszorulás – amely Moszkva befolyásának meggyengülésével járt olyan hagyományosan fontos területeken, mint Közép-Európa, a Balkán és végezetül a Dél-Kaukázus – rendkívül érzékennyé tette Moszkvát a térség országainak nyugati integrációs törekvéseivel szemben. Ugyanakkor nemzetközi jogi szempontból egy szuverén országnak – az 1999-ben Isztambulban elfogadott *Európai biztonsági chartában* foglaltak alapján – jogában áll megválasztania, hogy milyen szövetségi rendszerhez kíván tartozni. Tbiliszi szemszögéből nézve a kérdés teljesen egyértelmű volt. Mint szuverén, független állam Grúzia a nyugati integráció mellett döntött, a lakosság túlnyomó többségének támogatása mellett. Tehát az orosz politikusoktól és diplomatáktól

³²² HOFFMANN Tamás (2008): Koszovó, Irak, Grúzia: a nemzetközi jogrendszer vége? *Beszélő*, 13. évf. 9. sz. 34–36. Forrás: beszelo.c3.hu/cikkek/koszovo-irak-gruzia (A letöltés dátuma: 2014. 10. 16.)

³²³ Council of the European Union (2008): *Presidency Conclusions, Extraordinary European Council, Brussels 1 September 2008*. Forrás: www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf (A letöltés dátuma: 2013. 07. 20.)

³²⁴ FAULCONBRIDGE (2008): *i. m.*

gyakran hallott elvárás, amely szerint Moszkva beleszólást követel a posztszovjet térség nyugati integrációjának folyamatába, ellentétes a nemzetközi joggal.

Az európai biztonságot garantáló nemzetközi jogi és intézményi keretéről összességében megállapítható, hogy elméletben átfogóan védik a szuverén nemzetállamok biztonságát, területi integritását és szabadságát. Ugyanakkor ezen mechanizmusok gyakorlati működése során – mint ahogy azt a 2008-as orosz–grúz háború is tanúsítja – többször bebizonyosodott, hogy a nyugati demokráciák minden törekvése ellenére a rendszer által nyújtott garanciák a nagyhatalmi játszmákban és a fegyveres konfliktusok során erodálódnak, és végső esetben teljesen érvényüket veszítik. A 2008-as orosz–grúz háború negatív hatást gyakorolt az európai biztonság intézményrendszerére, mivel a háború következtében Európában gyengült a kooperáción alapuló, ellenségkép nélküli, különböző nemzetközi szervezeteken (ENSZ, EBESZ, Európa Tanács) alapuló biztonsági mechanizmusokba vetett hit, és megerősödött a 19. századot idéző nagyhatalmi politizálás.

3.1.3. *Orosz javaslat az európai biztonsági rendszer átszabására*

Putyin elnök hatalomra kerülését követően, valamint az ország szénhidrogénvagyonának és ásványkincseinek köszönhető lendületes gazdasági fejlődésének eredőjeként a Kreml részéről a 2000-es évek első évtizedének második felében egyre hangsúlyosabban jelent meg az európai biztonsági rendszer átszabásának és az orosz érdekek fokozottabb figyelembevételének igénye. Ez elsősorban az Európában a biztonságpolitika területén domináns szerepet játszó NATO pozíciójának gyengítését célozta, valamint a nyugati befolyás visszaszorítását az orosz közelműködési ügyeinek intézésében.

A fenti törekvés első komolyabb megnyilvánulása Vlagyimir Putyin elnök 2007-es müncheni biztonságpolitikai konferencián megtartott beszéde volt, amely a házigazdák legnagyobb megrökönyödésére élesen támadta az Egyesült Államok és a NATO Európában betöltött szerepét, a NATO keleti bővítését „súlyos provokációnak” nevezve.³²⁵

Putyin elnök szerint elérkezett az a pillanat, amikor komolyan el kell gondolkodni a globális biztonság rendszerén, az ENSZ és az EBESZ által betöltött szerepen, és nem engedhető meg az, hogy a NATO és az EU önhatalmúlag, ENSZ-felhatalmazás nélkül avatkozzon be nemzetközi konfliktusokba.³²⁶

Dmitrij Medvegyev elnökké választását követően a Putyin által képviselt külpolitikai irányvonal érdemben nem változott. 2008. június 5-én a frissen megválasztott elnök Berlinben egy több száz mérvadó politikusokból és üzletemberekből álló kör előtt tartott beszédében javasolta egy új nemzetközi szerződés létrehozását, amely hatásában mérve a *hel-sinki záróokmányhoz* lenne hasonlós (az orosz fél által használt nyelvezet is emlékeztet az EBEÉ létrehozása során használt szovjet fordulatokra). A szerződés létrehozása érdekében egy páneurópai csúcspont összehívása szükséges. Medvegyev a hallgatóság előtt kifejtette: „Az a meggyőződésem, hogy az atlantizmus egy történelmi eszme, amelynek már lejártak

³²⁵ Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy (2007). *President of Russia Official Web Portal*, 2007. 02. 10. Forrás: archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.shtml (A letöltés dátuma: 2013. 08. 13.)

³²⁶ Uo.

a napjai. Ma az egész euroatlanti térség egységességéről szükséges beszélnünk, Vancouverből Vlagyivosztokig. [...] A NATO eddig kudarcot vallott, hogy új célt találjon létezésének.”³²⁷

Az Oroszországi Föderáció 2008-as külpolitikai koncepciója egy bekezdést szentelt az európai biztonsági architektúra átszabására irányuló orosz kezdeményezésnek: „Az Európával kapcsolatos legfőbb célja az orosz külpolitikának egy igazán nyitott, demokratikus regionális kollektív biztonsági és együttműködési rendszer létrehozása, biztosítva az euroatlanti régió egységét Vancouverből Vlagyivosztokig, oly módon, ami nem engedi az újra szét-töredeződését és a blokk alapú megközelítés ismételt kialakulását, amelyek még mindig jelen vannak a hidegháborús időszakban létrejött európai architektúrában. Pontosan ez a lényege annak a kezdeményezésnek, amely egy új európai biztonsági szerződés létrehozását célozza, és amely kidolgozásának megkezdése egy páneurópai csúcson történhetne meg.”³²⁸

Ugyanakkor a koncepció nem részletezi a javaslatot, nincs igazán kidolgozva, milyen formában is képzelet el az orosz fél az új intézményrendszert, és mit is kellene tartalmaznia az új, átfogó nemzetközi szerződésnek. Minden valószínűség szerint a biztonsági rendszer átalakítására vonatkozó rész utólag és sietve lett beillesztve a szövegbe.³²⁹

A 2008-as ötnapos háborút követően felerősödött az orosz diplomácia egy új európai biztonsági rendszer létrehozására irányuló erőfeszítése, álságos módon példaként hozva az orosz–grúz háborút, mint a jelenleg működő rendszer gyengeségének jelét. 2008. október 8-án, az eviani világpolitikai konferencián Medvegyev részletesebben is felvázolta az orosz elképzelések szerinti új biztonsági rendszert. Az orosz elnök szerint a grúz agresszió a bizonyítéka annak, hogy új alapokra kell helyezni a biztonsági együttműködést, véget vetve az Egyesült Államok által képviselt unilateralizmusnak. Az új rendszer alapját az ENSZ és egy új európai biztonsági szerződés jelentené. Az Evianban javasolt rendszer főbb sajátosságai:

- Meg kell határozni a biztonsági és együttműködési alapelveket az euroatlanti térségben.
- Mindegyik részt vevő államnak garantálnia kell, hogy nem használ erőt, és nem fenyeget az erő használatával egy másik részt vevő államot sem.
- A szerződés egyenlő biztonságot garantál mindenkinek. Egyetlen államnak vagy nemzetközi intézménynek sincs exkluzív joga, hogy megvédje a békét és a stabilitást Európában.
- A szerződésnek meg kell állapítania a fegyverzetkorlátozás alapvető paramétereit, és meg kell határozni az új együttműködési mechanizmusokat a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása, a nemzetközi terrorizmus és drogkereskedelem terén.

³²⁷ Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders (2008). *President of Russia Official Web Portal*, 2008. 06. 05. Forrás: archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/06/05/2203_type82912type82914type84779_202153.shtml (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.); SOCOR, Vladimir (2008c): Medvedev Proposes All-European Security Pact during Berlin Visit. *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 5. No. 109. Forrás: www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=33701 (A letöltés dátuma: 2013. 08. 13.)

³²⁸ The Foreign Policy Concept of the Russian Federation (2008). *President of Russia Official Web Portal*, 2008. 07. 12. Forrás: archive.kremlin.ru/eng/text/docs/2008/07/204750.shtml (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.)

³²⁹ FEDOROV, Yury (2009): Medvedev's Initiative: A Trap for Europe. *Association for International Affairs*, 2009. 07. 27. Forrás: www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/d-ru/dv/d_ru_20100916-_27_/d_ru_20100916_27_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 03.)

Lényegében az orosz javaslat az ENSZ és az EBESZ keretében már megfogalmazott normákat ismételné meg újra, de azzal a kiegészítéssel, hogy az új rendszerben nem lenne helye katonai szövetségeknek (NATO), amelyek más szerződő országok biztonságát fenyegethetnék, valamint egyetlen állam vagy nemzetközi szervezet sem rendelkezhetne speciális felhatalmazással a békefenntartásra.³³⁰

2008 novemberében, a nizzai EU–Oroszország csúcson az orosz fél azzal egészítette ki javaslatát, hogy az új biztonsági architektúra létrehozására irányuló tárgyalásokon az EU és a NATO is részt vehetne intézményként, a FÁK és a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSzSz) mellett, ami egyértelműen az alapvetően orosz irányítás alatt álló KBSzSz-nek a felértékelését jelentette volna.

2009. június 27–28-án az EBESZ informális külügyminiszteri találkozásán az orosz kezdeményezés alapján elindult az úgynevezett korfui folyamat, a találkozó színhelyéül szolgáló sziget nevét kölcsönözve. A görög külügyminiszter, Theodóra Bakojáni (angol-szász írásmóddal: Theodora Bakoyannis) konferenciát záró nyilatkozata szerint: „Egyetértettünk egy nyitott, fenntartható, széles körű és inkluzív biztonságról szóló párbeszéd szükségességében. [...] Politikailag elköteleztünk vagyunk, hogy megoldjuk a biztonsági kihívásokat, amelyekkel szembenézünk, az átfogó, együttműködő és oszthatatlan biztonság szellemétől vezérelve.”³³¹ Az európai biztonsági architektúra átszabására irányuló orosz kezdeményezés 2009 novemberére szöveges formát öltött, amelyet az orosz fél diplomáciai úton eljuttatott főbb nyugati partnereinek,³³² valamint megjelent a 2009-es orosz nemzeti biztonsági stratégia szövegében is, mint ahogy arról már korábban szó esett.

Az európai biztonsági rendszert érintő orosz javaslat célja egyértelműnek tűnik. Az Egyesült Államok és a NATO európai biztonságban játszott szerepének marginalizálása és egy olyan új szerződésen alapuló biztonsági együttműködés kiépítése, amelyben Oroszország *de facto* vétőjoggal rendelkezik minden Európát érintő biztonsági kérdésben. Ugyanakkor a 2008-as orosz–grúz háborút követően számos európai állam – elsősorban Franciaország, Németország, Olaszország, Belgium, Görögország és Ciprus – üdvözölte az orosz kezdeményezést, amely álláspontjuk szerint lehetőséget adott volna a felek közötti kölcsönös bizalom helyreállítására. A biztonsági architektúra átszabására irányuló tárgyalások ezen országok szerint elmélyíthették volna az Oroszország és az EU közötti kapcsolatot, és gátat vehettek volna a Kelet-Európában tapasztalható orosz agresszív térnyerésnek. Számos más európai ország – az Egyesült Királyság, Svédország, Lengyelország, a balti országok – és legfőképp az Egyesült Államok nem támogatta az orosz fél javaslatát.³³³ A 2013–14-es ukrajnai események feltehetően egy jó időre levették a napirendről az európai biztonsági rendszer átalakítását célzó orosz kezdeményezést.

³³⁰ Speech at the World Policy Conference (2008). *President of Russia Official Web Portal*, 2008. 10. 08. Forrás: archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/10/08/2159_type82912type82914_207457.shtml (A letöltés dátuma: 2013. 08. 13.)

³³¹ *Corfu Informal Meeting of OSCE Foreign Ministers on the Future of European Security. Chair's Concluding Statement to the Press* (2009). Corfu, OSCE. Forrás: www.osce.org/cio/37803?download=true (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.)

³³² The Draft of the European Security Treaty (2009). *President of Russia*, 2009. 11. 29. Forrás: eng.kremlin.ru/news/275 (A letöltés dátuma: 2013. 08. 13.)

³³³ McNAMARA, Sally (2010): Russia's Proposed New European Security Treaty: A Non-Starter for the U.S. and Europe. *Background*, 2010. 09. 16. Forrás: www.heritage.org/research/reports/2010/09/russia-s-proposed-new-european-security-treaty-a-non-starter-for-the-us-and-europe (A letöltés dátuma: 2013. 08. 13.)

3.2. A grúz háború és a NATO

3.2.1. Grúzia kapcsolatai a NATO-val

Grúzia és a NATO kapcsolatainak vizsgálata hozzájárul a hipotézisben megfogalmazott, posztszovjet térségért zajló geopolitikai játszma részleteinek feltárásához, amely különösen a rózsás forradalmat követően vált élessé. Az alfejezet szintén segít megérteni, hogy az orosz realista nagyhatalmi törekvésekhez képest a nyugati országok jóval inkább liberális külpolitikai megközelítést alkalmaznak érdekeik érvényesítése során.

A NATO és Grúzia intézményes kapcsolatai egészen Eduard Sevardnadze hatalomra kerülésének időpontjáig nyúlnak vissza, amikor a dél-kaukázusi ország tagjává vált annak a konzultációs fórumnak, az Észak-atlanti Együttműködési Tanácsnak (North Atlantic Cooperation Council – NACC), amelyet a szövetség hozott létre a hidegháborút követően a Varsói Szerződés és a korábbi Szovjetunió államai számára. Ez közvetlen elődje volt az 1997-ben létrehozott Euro-atlanti Partnerségi Tanácsnak (Euro-Atlantic Partnership Council – EAPC). 1994-ben Grúzia, akárcsak a legtöbb közép- és kelet-európai ország, belépett a NATO *Békepartnerség* programjába (Partnership for Peace – PfP),³³⁴ amely a szövetség és az érintett országok közötti kétoldalú együttműködés megerősítését szolgálja.

Sevardnadze, aki ugyan orosz segítséggel került hatalomra, nem volt képes a grúzok számára megnyugtatóan rendezni az ország szakadár tartományainak helyzetét, így a délszét, az abház és az adzsáriai konfliktusok „befagytak”. Moszkva szakadár tartományokon keresztül gyakorolt befolyásának, illetve a térségbeli katonai, politikai és gazdasági súlyának köszönhetően a Sevardnadze-éra kezdeti szakaszát egyfajta pax russica jellemezte, a nyugati szervezetekhez való integráció és különösen az esetleges NATO-tagság szóba sem kerülhetett.

A kialakult status quo az 1990-es évek második felében kezdett megbillenni, amikor az Egyesült Államok feladva korábbi „Oroszország első” (Russia first) politikáját – amely alapján az USA nagyrészt Moszkvára hagyta a posztszovjet térség ügyes-bajos dolgainak rendezését –, egyre nagyobb érdeklődést kezdett tanúsítani a régió iránt. A megnövekedett érdeklődésnek elsősorban energetikai okai voltak, a térség szénhidrogénkészletének kiaknázásában való részvétel, illetve az azeri olaj nyugati piacokra történő juttatása az orosz területek megkerülésével, ami a Baku–Tbiliszi–Ceyhan olajvezeték megépítésével 2005-ben meg is valósult.

Az 1990-es években a Grúzia és a NATO között elinduló együttműködés korai időszakának csúcspontját a NATO koszovói békefenntartó műveletében, a KFOR-ban való grúz szerepvállalás jelentette, valamint a 2001-ben a PfP-program keretén belül a dél-kaukázusi országban megrendezett nemzetközi katonai és haditengerészeti gyakorlat (Cooperative Partner 2001), amelyen kilenc NATO- és hat partnerország képviselői vettek részt.

Az Egyesült Államok térség iránti érdeklődését fokozta a World Trade Center ellen 2001. szeptember 11-én végrehajtott terrortámadás. A terror elleni harc, a demokrácia terjesztéséért folytatott küzdelem, valamint az afganisztáni háború jóval aktívabb

³³⁴ NAGY László (2007): A NATO és Oroszország egy alakuló biztonságpolitikai rendszerben. *Felderítő Szemle*, 6. évf. 4. sz. 8–24.

szerepvállalásra kényszerítette az USA-t mind a Kaukázusban, mind Közép-Ázsiában. A terror elleni háború keretében Washington, hogy segítse Tbiliszit az 1999-es csecsen– orosz háború során a Pankiszi-hágó területére beszivárgott csecsen harcosok felszámolásában, 2002-ben elindította a *grúz kiképzési és felszerelési programot* (Georgia Train and Equip Program – GTEP), amelynek keretében kiképzők és jelentős anyagi támogatás érkezett az Egyesült Államokból. A dél-kaukázusi országok logisztikai szempontból is egyre inkább fontossá váltak, így Tbiliszi előtt is megnyílt a lehetőség, hogy szorosabbra fonja kapcsolatait a NATO-val.

Időközben Sevardnadze felismerte, hogy Moszkvától nem várhat segítséget az ország területi integritásának helyreállításához, mivel a szakadár tartományokon keresztül Tbiliszire gyakorolt politikai befolyásról Moszkva nem mondhatott le önként, ezért külpolitikai nyitásba kezdett a nyugati országok és nemzetközi szervezeteik felé, beleértve a NATO-t is. 1999-ben Grúzia kilépett a *kollektív biztonsági szerződésből*, majd az isztambuli EBESZ-csúcson elérte, hogy a Grúziában lévő orosz katonai bázisokat belátható időn belül bezárják (habár erre csak 2007-ben került sor, míg a *de jure* Grúziához tartozó Abháziában és Dél-Oszétiában a mai napig nem történt meg). Az Oroszországtól való távolodás és a nyugati integráció jegyében Grúzia a 2002-es prágai NATO-csúcson hivatalosan is bejelentette euroatlanti integrációs szándékát, ami nem kevés frusztrációt váltott ki Moszkvában.

A 2003-as rózsás forradalmat követően gyökeres váltás következett be a dél-kaukázusi ország külpolitikájában. A 2004. január 4-én elsőprő többséggel elnökké választott Miheil Szaakasvili, aki az Egyesült Államokban folytatta felsőfokú tanulmányait, minden korábbinál nagyobb eltökéltséggel látott hozzá Grúzia megreformálásához és a NATO-hoz való közelítéséhez.

A védelmi szektor reformja terén az új kormány az elkövetkező években többek között nemzeti biztonsági koncepciót és nemzeti katonai stratégiát alkotott, amelyekben hangsúlyos szerepet kapott az ország területi integritásának helyreállítása – ezen a területen 2004-ben Tbiliszi részleges sikert aratott, amikor helyreállította a központi hatalmat Adzsáriában –, a Kaukázus stabilitása, a terrorizmus elleni küzdelem és Grúzia tranzitfolyosó-szerepének biztosítása.³³⁵ A Szaakasvili-adminisztráció Grúzia külső agresszióval szembeni biztonságának garanciáját, a központi állami hatalom megerősödését (a hatékony fegyveres erők létrehozásán keresztül), valamint a nemzetközi pozíciójának javulását, beleértve az Abháziával és Dél-Oszétiával folytatott tárgyalásokat is, Grúzia NATO-tagságában látta.

A kül- és biztonságpolitika terén a 2003-as rózsás forradalom az amerikai–grúz kapcsolatokban dinamikus közeledést eredményezett. A Szaakasvili által végrehajtott rezsimváltást a Bush-adminisztráció feltétel nélkül támogatta. A két ország között számos területen javult az együttműködés, de különösen a katonai szférában, aminek jeleként dandár erejű (2000 fős) grúz katonai kontingenst küldtek az Európában rendkívül népszerűtlen iraki stabilizációs műveletben való részvételre. Az iraki szerepvállalás mellett Grúzia Afganisztánban is csapatok küldésével járult hozzá a NATO vezette Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő (International Security Assistance Force – ISAF) sikeres működéséhez.

³³⁵ PUKHOV (2010): *i. m.* 11–16.

A 2002-es prágai csúcson a csatlakozási szándék bejelentése mellett Grúzia hivatalosan kérte, hogy a szervezet a *tagsági akcióterv* (Membership Action Plan – MAP) keretén belül segítse az ország csatlakozási felkészülését.³³⁶ Ugyan a NATO sem akkor, sem az elkövetkezendő években nem járult hozzá a dél-kaukázusi ország MAP-programban való részvételéhez, de a prágai csúcson döntött egy új program felállításáról azon országok számára, amelyek szorosabbra kívánják fűzni kapcsolataikat a szövetséggel, de még nem érettek a MAP-tagságra. Az úgynevezett *egyéni partnerségi akcióterv* (Individual Partnership Action Plan – IPAP) kétéves időkeretben fogja össze a NATO és az adott ország közötti kapcsolatok fejlesztésének fő irányvonalait, pontosan meghatározva, hogy mely területeken, milyen típusú és mértékű változások szükségesek, és milyen módon képes a szervezet ezen reformok megvalósulásának elősegítésére. Az IPAP egy minden korábbinál intenzívebb politikai dialógussal jár együtt az érintett felek között. 2004. október 29-én Grúzia elsőként írhatott alá egyéni partnerségi akciótvert a NATO-val, míg 2005-ben a másik két dél-kaukázusi ország, Azerbajdzsán és Örményország is követte szomszédja példáját.³³⁷

A NATO az IPAP aláírásával párhuzamosan növelte Grúzia anyagi támogatását. A szövetség segítségével jelentős mennyiségű, használaton kívüli hadianyagot megsemmisítettek, beleértve 300 légvédelmi rakéta hatástalanítását, valamint 3600 hektár szennyezett terület megtisztítását. A *Tudomány a békéért* program részeként a NATO támogatásával műhold alapú hálózatot (Virtual Sky Highway) állítottak fel, amely a grúz felsőoktatási intézmények közötti kommunikáció megkönnyítése mellett a Kaukázus többi oktatási intézményével is egyszerűbb információáramlást tett lehetővé.

A Grúzia és a NATO közötti kapcsolatok erősödéséből nemcsak a dél-kaukázusi ország profitált. A KFOR-ban való grúz szerepvállalást követően, 2003-tól a NATO afganisztáni műveletében, az ISAF-ben is megjelent egy 100 fős grúz katonai kontingens, továbbá az afganisztáni NATO-csapatok ellátásában az ország fontos logisztikai útvonallá lépett elő. A PfP-ben való együttműködés is aktív maradt, amelynek egyik jeleként Cooperative Best Effort 2002 néven közös katonai gyakorlatot rendeztek Grúziában.³³⁸

A 2004-es isztambuli NATO-csúcson a NATO állam- és kormányfői üdvözltek a dél-kaukázusi és közép-ázsiai országok közeledését a szervezethez. Ugyanakkor a szövetséget számos más fontos kérdés kötötte le, úgymint a frissen felvett, új kelet-közép-európai államok integrálása a szervezetbe; Irak és Afganisztán, valamint a terror elleni háború, amelyek háttérbe szorították a NATO további keleti bővítésével kapcsolatos diskurzust. Ezen nem változtatott az sem, hogy a csúcson személyesen Miheil Szaakasvili grúz és İlham Alijev azerbajdzsáni elnök hívta fel a figyelmet arra, hogy országaik milyen

³³⁶ A *tagsági akciótvert* a NATO 1999-es washingtoni csúcstalálkozóját követően hozták létre, és nagymértékben támaszkodik Csehország, Lengyelország és Magyarország csatlakozási folyamata során szerzett tapasztalatokra. A későbbi bővítési körök alkalmával az egyéni tagsági akciótverek keretében zajlott az érintett országok felkészülése. A MAP egy olyan tanácsadó, gyakorlati támogatást és segítséget nyújtó program, amely a csatlakozni kívánó országok számára az egyedi szükségleteiknek megfelelően, országonként különböző elemeket tartalmazó támogatást nyújt. Az akciótervben részt vevő országok éves nemzeti programokat készítenek, amelyekben a jövő NATO-tagságra való felkészülésük menetrendjét vázolják. A nemzeti program a katonai dimenzió mellett figyelembe vesz politikai, gazdasági, biztonsági és jogi sajátosságokat is.

³³⁷ NATO (2013): *NATO's Relations with Georgia*. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_38988.htm (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.)

³³⁸ Uo.

jelentős haladást értek el a NATO-integráció terén. Ugyanakkor a csúcstársaságot érintő egyetlen gyakorlati eredményeként döntés született arról, hogy a NATO-főtiszt munkáját ezután egy a Kaukázusért és Közép-Ázsiáért felelős különleges képviselő fogja segíteni, valamint felállítottak tbiliszi székhellyel egy Dél-Kaukázusért felelős kapcsolattartói pozíciót (liaison officer).³³⁹

Minden erőfeszítése ellenére az isztambuli csúcstársaság követő években Tbiliszinek nem sikerült áttörést elérnie a tagjelölti státusz megszerzése terén. A NATO ugyan hangsúlyozta a dél-kaukázusi országgal ápolott kapcsolatainak fontosságát, és elismerte azon eredményeket, amelyeket Grúzia a szervezet elvárásainak teljesítésével kapcsolatban elért, de a valódi cél, az ország MAP-programban való részvétele, majd NATO-tagsága nem tűnt közelebbinek, mint az azt megelőző években. A helybenjárás látszatának elkerülése érdekében a 2006-ban New Yorkban megrendezett NATO-külgügyminiszteri találkozón a szövetség egy fokozott dialógusban (Intensified Dialogue) való részvételt ajánlott Grúziának, amely több szintű, a szakértői konzultációktól a magas szintű politikai találkozókig terjedő, kiemelt politikai párbeszédet tett lehetővé a tagsági ambíciókkal rendelkező ország számára. Ugyanakkor a NATO hangsúlyozta, hogy a dialógusban való részvétel semmilyen formában nem tartalmaz konkrét ígéretet egy esetleges jövőbeli NATO-tagság elérésére.

2008-ban, a háború kirobbanását megelőzően megrendezett bukaresti NATO-csúcs a korábban már részletesebben tárgyaltak szerint a szövetség azon ambivalens döntését eredményezte, hogy ugyan Grúzia továbbra sem csatlakozhat a tagsági akciótervhez, de konkrét politikai ígéretet kapott arra, hogy a jövőben a szervezet tagjává fog válni.

A bukaresti NATO-csúcs a szövetség további bővítésével kapcsolatos mély belső megosztottságot jelzett, és Grúzia szempontjából csalódást keltő módon figyelmen kívül hagyta az ország által a demokratizálódás és a fegyveres erők reformja terén elért eredményeket. Ugyanakkor Szaakasvili az Egyesült Államokkal folytatott szoros katonai együttműködésből azt a helytelen következtetést vont le, hogy belátható időn belül Grúziát képes lesz kivonni Oroszország érdekszférájából és integrálni a NATO-ba.

A téves helyzetértékeléshez hozzájárult a Bush-adminisztráció unilaterális, expanzív külpolitikája is, amely Grúzia támogatásával és az országgal ápolott szoros kapcsolatain keresztül azt az üzenetet közvetítette Tbiliszinek, hogy a dél-kaukázusi állam euroatlanti integrációja kézzelfogható közelségbe került, és amely óhatatlan kiábrándulást okozott, amikor bebizonyosodott, hogy az USA nem képes érdemi segítséget nyújtani Grúzia számára egy orosz katonai intervenció esetén.

3.2.2. A háborút követő NATO-reakciók

A 2008. augusztus 8–12. között lezajlott orosz–grúz háború alátámasztani látszott a NATO-bővítéssel szemben szkeptikus országok álláspontját. Ugyan a háború kitörésének körülményei a mai napig vitatottak,³⁴⁰ de maga a háború ténye – függetlenül a felelősség

³³⁹ SOCOR, Vladimir (2004): Missing in Istanbul: NATO Almost Bypassed the Black Sea-South Caucasus Region. *The Wall Street Journal Europe*, 2004. 07. 02–04. Forrás: archive.li/Xsdpl (A letöltés dátuma: 2018. 04. 03.)

³⁴⁰ VARGA Gy. (2014): *i. m.*

kérdésétől – is jelentős mértékben visszavetette Grúzia NATO-integrációs folyamatát, mivel a szövetség mindig is vonakodott rendezetlen belső vagy külső konfliktusokkal terhelt országok felvételétől. Akárhogy is, ellentmondásos módon a háborút követően adott NATO-reakciók inkább az integrációs folyamat felgyorsulását, az intézményes kapcsolatok fejlődését mutatták, és a NATO – nagy vonalakban – kiállt Grúzia mellett az orosz intervencióval szemben.

A háborúra adott válaszként 2008. augusztus 19-én az Észak-atlanti Tanács rendkívüli külügyminiszeri ülése mély aggodalmát fejezte ki a Grúzia és Oroszország között kirobbant fegyveres konfliktus miatt, és felhívta a feleket egy békés és tartós megoldás megtalálására, amely figyelembe veszi a dél-kaukázusi ország területi integritását és függetlenségét. A tanács egyúttal hangsúlyozta a grúz és az orosz fél közötti fegyverszünet maradéktalan, gyors és jóhiszemű végrehajtásának fontosságát, a két ország fegyveres erejének a háború előtt elfoglalt pozíciójába való visszatérésének szükségességét. A NATO továbbá ismételten megerősítette a bukaresti csúcson tett ígérését, amely szerint a dél-kaukázusi ország a szövetség tagjává fog válni.³⁴¹ Oroszország Dél-Oszétiát és Abháziát független államként elismerő döntését az Észak-atlanti Tanács 2008. augusztus 27-i ülése ítélte el, mint a nemzetközi joggal, az ENSZ és az EBESZ alapelveivel ellentétes lépést.

A 2008. augusztusi rendkívüli csúcstalálkozókön döntés született Grúzia fegyveres erőinek további támogatásáról és legfontosabb lépésként a NATO–Grúzia Bizottság (NATO–Georgia Commission – NGC) felállításáról, amely feladatául kapta a bukaresti csúcson az ország NATO-csatlakozására vonatkozó döntés végrehajtásának felügyeletét. A Bizottság felállításáról szóló egyezményt 2008. szeptember 15-én Tbilisziben írták alá.

A NATO–Grúzia Bizottságot létrehozó dokumentum aláírását követően Tbilisziben megrendezték az NGC alakuló ülését is, amelyen nagyköveti szinten a teljes Észak-atlanti Tanács képviseltette magát. A bizottság fő feladataként a grúz politikai, gazdasági és védelmi reformfolyamat elősegítését – különös tekintettel a demokratikus normák és intézmények gyakorlatba történő átültetésére –, valamint az augusztusi háború hátrányos következményeinek felszámolását tűzte ki célul. Az NGC rendszeres nagyköveti, katonai képviselői szintű üléseket tart, valamint időszakosan sor kerül külügy- és védelmi miniszeri szintű találkozókra is, míg a NATO-csúcsokon állam- és kormányfői szintű találkozók keretében vitatják meg az aktuális kérdéseket. A NATO–Grúzia Bizottság első védelmi miniszeri szintű ülését Budapesten tartották 2008. október 10-én.³⁴² A találkozón szó esett a grúz biztonsági szektor reformjáról, a védelmi együttműködésről, a légtér-ellenőrzésről és végül, de nem utolsósorban a szervezet megerősítése támogatását Grúzia területi integritásával kapcsolatban.

A szorosabb integráció irányába tett következő lépésként 2008 decemberében a NATO-tagországok külügyminiszterei jóváhagytak Grúzia számára egy *éves nemzeti programot* (Annual National Programme), amelynek keretén belül a szervezet tanácsot és segítséget nyújt az ország számára. A program – nem véletlenül – rendkívüli hasonlóságot mutat a MAP nemzeti programjaihoz. Az *egyéni partnerségi akciótervet* felváltó *éves nemzeti program* első példányát 2009 tavaszára sikerült véglegesíteni. A program

³⁴¹ NATO (2013): *NATO's Relations with Georgia*. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_38988.htm (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.)

³⁴² NATO (2008): *NATO–Georgia Commission Meets at Defence Ministers Level in Budapest*. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/news_46072.htm?selectedLocale=en (A letöltés dátuma: 2014. 10. 10.)

keretében a tisztán katonai jellegű reformokon túlmenően többek között külpolitikai és gazdasági témák is szerepelnek, amelyek kidolgozása a grúz kormány feladata. A dokumentumot minden év elején bemutatják a NATO képviselőinek, majd az év második felében sor kerül az abban foglaltak végrehajtásának értékelésére is.³⁴³

A NATO–Grúzia Bizottság felállítása és az *éves nemzeti program* kidolgozása az együttműködés terén megtett jelentős lépés volt, és egyúttal politikai jelzés Oroszországnak, hogy Grúzia NATO-integrációs folyamata Moszkva tiltakozása ellenére sem állt meg. A NATO–Grúzia Bizottságot felállító dokumentum NATO-főtítkár és grúz miniszterelnök általi aláírására alig több mint egy hónappal a harcok befejezését követően került sor. Ugyanakkor ezek a lépések nem pótolták a valódi integráció még mindig hiányzó elemeit. Grúzia nem léphetett be a MAP-programba, és a grúz NATO-tagság továbbra sem került kézzelfogható közelségbe. Az új intézmények létrehozása – minden általuk elért, a NATO és Grúzia közötti együttműködést erősítő gyakorlati eredmény ellenére – valójában pótcselekvésként a dél-kaukázusi ország felvételére irányuló hiányzó politikai akarat elfedésére irányult.

Az intézményi kapcsolatok fejlődése ellenére a 2008. augusztusi háború jelentős mértékben visszavetette Grúzia euroatlanti integrációját, mivel alátámasztotta azokat az akár igaz, akár hamis korábbi feltételezéseket, hogy az ország demokratikus fejlettsége még nem érte el a tagsághoz szükséges szintet. A szervezeten belül szintén megerősödtek a keleti bővítés ellenzői, akik szerint súlyos hiba lenne a megoldatlan belső és külső konfliktusokkal rendelkező posztszovjet országok beengedése a NATO-ba.

3.2.3. A háború hatása a NATO-ra és annak keleti bővítésére

Mint ahogy arról az előző alfejezetben szó esett, a háború kettős hatással járt Grúzia NATO-integrációs folyamatára. Az egyik oldalon az Oroszországgal vívott fegyveres konfliktus jelentősen rontott Grúzia nemzetközi tekintélyén mint megbízható, demokratikus alapokon álló potenciális szövetséges, a másik oldalon viszont az intézményi kapcsolatok megerősödtek, számos tagállam – többek között az Egyesült Államok, Lengyelország és a balti országok – elsősorban az orosz fél felelőségét hangsúlyozták a háború kitörésében, és továbbra is fontosnak tartották a NATO bővítését, kiemelve, hogy Moszkva azzal kapcsolatban nem rendelkezik vétőjoggal.

Ugyanakkor a fenti államok támogatása ellenére a szövetség a keleti bővítés kérdésében továbbra is súlyosan megosztott maradt. Különösen a nyugat-európai tagállamok (Németország, Franciaország, Olaszország, Belgium) elleneztek, hogy olyan országok kerülhessen csatlakozási pályára, amelyek belső megoldatlan etnikai konfliktusaik mellett Oroszországgal is konfrontációs pályára kerülhetnek.

A Grúziát érintő közvetlen hatások mellett a háború következményeként számos közép- és kelet-európai NATO-tagország érezte szükségét annak, hogy a szövetség megerősítse az *észak-atlanti szerződés* 5. cikke alapján vállalt kötelezettségét, amely alapján az egyik tagállam ellen indított fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek. A grúz–orosz háborút követően különösen a balti országok érezték

³⁴³ Uo.

sérülékenynek magukat, mivel területükön jelentős orosz kisebbség él – ami mind Grúziában, mind hat évvel később Ukrajnában ürügyül szolgált az orosz fegyveres beavatkozásra –, valamint éppen az Oroszország számára adott garanciák részeként a NATO a csatlakozásukat követő években nem fejlesztette infrastruktúráját a térségben, és védelmi tervezés vonatkozásában is elhanyagolta a régiót.

A grúz–orosz háború következtében megerősödött tagállami aggályok megjelentek a 2010. november 19–20-án megrendezett lisszaboni csúcstalálkozón elfogadott új stratégiai koncepcióban is. A lisszaboni stratégiai koncepció három alapvető feladatot határoz meg a szervezet számára:

- a kollektív védelmet;
- a válságkezelést;
- a kooperatív biztonságot.

Az elsősorban a közép- és kelet-európai tagállamok kezdeményezésére megerősített 5. cikkben alapuló kollektív védelem tükrözi a 2008-as orosz–grúz háborút követően a térségben megerősödött félelmeket az egyre inkább intervencionista orosz külpolitikától. A tagállami félelmekre válaszul a stratégiai koncepció hangsúlyozza, hogy az 5. cikkben alapuló kollektív védelem „szilárd és kötelező érvényű kötelezettség”.³⁴⁴

A kooperatív biztonság területén, amely a további bővítés kérdéskörét is lefedi, a koncepció 27. pontja így fogalmaz: „A NATO-tagság kapuja továbbra is nyitva áll minden európai demokrácia előtt, amelyek osztoznak szövetségünk értékrendjében, amelyek hajlandók és képesek a tagsággal járó felelőséget és kötelezettségeket vállalni, és amelyek felvétele hozzájárul a közös biztonsághoz és stabilitáshoz.”³⁴⁵ Ugyanakkor a csúcst követően egyértelműnek látszott, hogy a „nyitott ajtók” politikája elsősorban a Balkán vonatkozásában reális, Ukrajna és Grúzia belátható időn belüli tagságára nem nyílik lehetőség. A két posztszovjet ország integrációs törekvéseit tovább hátráltatta az Obama-adminisztráció nyitása Moszkva felé. Az Egyesült Államok által az amerikai–orosz kapcsolatokban meghirdetett „reset”-politika keretén belül inkább a lehetséges együttműködés formái kerültek előtérbe, míg a megoldhatatlannak tűnő kérdéseket szőnyeg alá söpörték.

A posztszovjet térség vonatkozásában a lisszaboni csúcst követően kiadott deklarációban a NATO üdvözölte a grúziai kapcsolattartó irodájának megnyitását, és leszögezte, hogy a grúz és ukrán politikai és gazdasági reformok fontosak az euroatlanti biztonság szempontjából. Egyúttal a szövetség ismét megerősítette a bukaresti csúcson tett kötelezettségvállalását, amely szerint Grúzia a NATO tagjává fog válni. A szervezet teljes támogatásáról biztosította Grúziát a demokratikus reformok vonatkozásában, különös tekintettel a választási rendszerre, az igazságszolgáltatásra és a védelmi szektorra, valamint üdvözölte a dél-kaukázusi ország fontos hozzájárulását a szövetség nemzetközi műveleteihez. Továbbá a NATO egyértelmű támogatásáról biztosította Grúziát annak területi

³⁴⁴ VARGA Gergely (2010): A NATO új, lisszaboni stratégiai koncepciója. *Nemzet és Biztonság*, 3. évf. 10. sz. 79–86. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/varga_gergely-a_nato_uj_lisszaboni_strategiai_koncepcioja.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 03. 25.)

³⁴⁵ NATO (2010): *Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization*. Forrás: www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 03. 28.)

integritásával és szuverenitásával kapcsolatban, és felhívta Oroszországot a Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismeréséről szóló döntése visszavonására.³⁴⁶

A következő években Grúzia vonatkozásában ennél tovább nem is sikerült jutni. A 2011-ben Berlinben megrendezett külügyminiszteri szintű NGC-ülést követően kiadott *közös nyilatkozat* – az első a maga nemében – lényegében csak megismételte a *lisszaboni deklarációban* megfogalmazott javaslatokat, elvárásokat, igazi újdonságot nem hozott a NATO–grúz kapcsolatok terén.³⁴⁷

A 2012-es Chicagóban megrendezett NATO-csúcson annak ellenére, hogy a grúz delegációt megkülönböztetett figyelemmel kezelték a házigazdák, a tagság kérdésében érdemi előrelépés továbbra sem történt. A kiemelt figyelem annak volt köszönhető, hogy a dél-kaukázusi ország a nem NATO-tagállamok közül a második legnagyobb katonai kontingenssel járult hozzá a NATO afganisztáni műveletéhez, ezzel is bizonyítva tagságra való érettségét. A csúcson margóján sor került egy külügyminiszteri szintű találkozóra a tagállamok és négy tagságra aspiráló ország – Bosznia–Hercegovina, Macedónia, Montenegró és Grúzia – között, amit Szaakasvili elnök pozitívan értékelt, mivel ezzel Grúzia a csatlakozási folyamatban előrébb járó balkáni országokkal kerülhetett egy csoportba.³⁴⁸

A csúcson elfogadott deklaráció a szokásos módon felhívta Oroszországot Grúzia szuverenitásának és területi integritásának tiszteletben tartására, a humanitárius segítség és nemzetközi megfigyelők szabad bejutásának biztosítására, illetve megerősítette a szövetség bukaresti kötelezettségvállalását Grúziával kapcsolatban. Új elemként a deklaráció hangsúlyozta a 2012-es és a 2013-as grúz parlamenti és az elnökválasztás szabad és egyenlő feltételek melletti megtartásának fontosságát.³⁴⁹

Mint ahogy az a chicagói csúcson is elhangzott, a dél-kaukázusi ország NATO-tagságra való érettségének komoly bizonyítékát jelentette a 2012–13-as parlamenti és elnökválasztások demokratikus és sikeres lebonyolítása. A választások több szempontból is kiemelt jelentőséggel bírtak. Egyrészt Szaakasvili elnök két mandátumát kitöltve az alkotmányos korlátozásnak megfelelően nem indulhatott harmadszor is az elnöki pozícióért, másrészt a korábbi elnöki típusú berendezkedést – a 2010-től zajló alkotmányos reform során elfogadott új szabályok értelmében – a választásoknak köszönhetően parlamentáris rendszer váltotta fel, amely az elnöki hatalom jelentős csökkentése mellett a miniszterelnököt és kormányát helyezte a végrehajtó hatalmi ág élére.

Az EBESZ/ODIHR Választási Megfigyelő Misszió jelentése szerint a 2012. október 1-jei grúz parlamenti választások tisztának és szabadnak minősültek, habár kisebb jogsértésekre sor került.³⁵⁰ A választásokon az addig kormányzó Egyesült Nemzeti Mozgalom

³⁴⁶ Uo.

³⁴⁷ NATO (2011): *Joint Statement at the Meeting of the NATO–Georgia Commission at the Level of Foreign Ministers in Berlin, Germany*. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_72697.htm?mode=pressrelease (A letöltés dátuma: 2014. 05. 03.)

³⁴⁸ Georgia in NATO Chicago Summit's Declaration. *Civil Georgia*, 2012. 05. 12. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=24787 (A letöltés dátuma: 2014. 04. 28.)

³⁴⁹ CSIKI Tamás (2012): A NATO chicagói csúcstalálkozójának értékelése. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, 1. évf. 2. sz. Forrás: www.grotius.hu/doc/pub/CQMYER/2014-02-26_varga_gergely_a-nato-partnersegi-rendszerrol.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 04. 26.)

³⁵⁰ *Georgia Parliamentary Elections, 1 October 2012. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report* (2012). Warsaw, OSCE–ODIHR. Forrás: www.osce.org/odihr/elections/98399?download=true (A letöltés dátuma: 2014. 04. 18.)

vesztett, a parlamenti székek többségét a Bidzina Ivanisvili által vezetett Grúz Álom nevű formáció nyerte meg. A 2013-as – az alkotmányos reformoknak köszönhetően már kisebb jelentőségű – elnökválasztáson szintén a Grúz Álom jelöltje, Giorgi Margvelasvili győzött a Szaakasvili pártja által támogatott jelölttel, David Bakradzével szemben.

A 2012–13-as választások eredményeképpen lezajlott békés hatalomváltással a grúz nép és hatalmi elit bizonyítani tudta a Nyugat iránti demokratikus elkötelezettségét, és azt, hogy joggal várhatja az euroatlanti integrációs folyamat felgyorsítását. Annak ellenére, hogy az új grúz kormány azzal az ígérettel került hatalomra, hogy normalizálja Grúzia kapcsolatait Oroszországgal, amely téren az elmúlt években komoly sikereket volt képes felmutatni, Tbiliszi euroatlanti integrációs pályája töretlen maradt. 2013 novemberében, mikor a Grúz Álom alapítója, a milliárdos Bidzina Ivanisvili lemondott miniszterelnöki posztjáról párttársa, Irakli Garibasvili javára, az új miniszterelnök székfoglaló beszédében emellett, hogy hangsúlyozta kormánya elkötelezettségét az Oroszországgal ápoltságok javítása mellett, egyértelművé tette azt is, hogy „Grúzia EU és NATO-tagságra való törekvése az egyetlen helyes út számunkra. Folytatni fogjuk a közeledést Európához, lépésről lépésre.”³⁵¹

A demokratikus módon lebonyolított grúz választások és a hatalomátadás mellett Tbiliszi a katonai együttműködés terén is bizonyította elkötelezettségét a NATO iránt. 2013-ban 1500 grúz katona szolgált az afganisztáni NATO-műveletben, két gyalogos zászlóalj keretében, amellyel az ország a 2013-as évben a legnagyobb nem NATO-tagország által biztosított katonai hozzájárulást tudhatta magáénak, összességében pedig az ötödik legnagyobb kontingenst nyújtotta a művelet számára. Anders Fogh Rasmussen főtitkár a 2013. június 5-i NATO–Grúzia Bizottság védelmi miniszteri szinten tartott ülésén a grúz szerepvállalással kapcsolatban a következőket mondta: „Nagyra becsljük az aktív támogatást, amit Grúzia ajánlott fel a műveleteinkhez a múltban és a jelenben. Nagyra értékeljük a grúz csapatok professzionalitását és bátorságát, és az áldozatot, amit hoztak”³⁵² – utalva itt arra a 29 grúz katonára, akik az afganisztáni művelet során veszítették életüket.

Az új politikai vezetés irányítása alatt Grúzia próbál javítani azokkal a NATO-tag-államokkal ápoltságok kapcsolataival is, amelyek szkeptikusan viszonyulnak az ország esetleges NATO-tagságához. Ennek jeleként 2014 áprilisában a német és a francia külügyminiszter, Frank-Walter Steinmeier és Laurent Fabius hivatalos látogatáson vett részt Tbilisziben, ahol az európai uniós témák – elsősorban a társulási megállapodás aláírása – mellett a NATO-integráció is szóba került. Mind a német, mind a francia fél nagybecsülését fejezte ki Grúziának a szervezet munkájához való hozzájárulásával kapcsolatban, különös tekintettel az ország afganisztáni szerepvállalására. Egyúttal a német külügyminiszter ígéretet tett arra – a MAP említése nélkül –, hogy megvizsgálják, milyen konkrét lépésekkel lehet Grúziát még közelebb hozni a NATO-hoz, amelyeket a 2014. szeptemberi walesi NATO-csúcstalálkozó elé terjesztenek. Párizsban tett gesztusként a grúz kormány döntést hozott arról, hogy részt vesz az EU Közép-afrikai Köztársaságban

³⁵¹ Georgia's New Prime Minister Says Will Seek Thaw With Russia (2013). *The Moscow Times*, 2013. 11. 22. Forrás: www.themoscowtimes.com/news/article/georgias-new-prime-minister-says-will-seek-thaw-with-russia/490045.html (A letöltés dátuma: 2014. 04. 22.)

³⁵² NATO (2013): *Georgia: Now the Top Non-NATO Troop Contributor in Afghanistan*. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/news_101633.htm?selectedLocale=en (A letöltés dátuma: 2014. 04. 23.)

indított katonai műveletében, amely nagy segítséget jelent a szubszaharai afrikai műveletekben jelentősen leterhelt francia hadsereg számára.

A grúz kormány minden erőfeszítése ellenére a 2008-as háború a mai napig ki nem hevert törést okozott Grúzia euroatlanti integrációs folyamatában, többek között azért, mert megingatta a nyugati országok hitét abban, hogy Tbiliszi megbízható, demokratikus alapokon álló potenciális szövetségessé válhat a jövőben. A konfliktus jelezte azt is, hogy Moszkva nem tűri a szövetség további expanzióját a posztszovjet térségben, és minden eszközzel – beleértve a fegyveres erő alkalmazását is – kész megakadályozni a NATO további keleti bővítését.

Köszönhetően a Dél-Kaukázus bonyolult geostratégiai helyzetének, a régióban vitális külpolitikai érdekekkel rendelkező Oroszország ellenállásának a szervezet további keleti bővítésével szemben, valamint Grúzia mai napig rendezetlen viszonyának két szakadár területével, Dél-Oszétiával és Abháziával, a csatlakozási folyamat nem képes túllendülni a 2008-as bukaresti csúcsot követően kialakult holtpontra. A NATO belső megosztottságát, a kialakult helyzet komplexitását jól jelzi, hogy amíg papíron a szövetség elkötelezett a további bővítés mellett, és számtalan alkalommal deklarálta, hogy kiáll Grúzia szuverenitása, területi sérthetlensége mellett, továbbá folyamatosan fejleszti az intézményes kapcsolatokat, újabb és újabb eddig nem létező kereteket létrehozva az együttműködés elmélyítésére, addig a szkeptikus tagállamok (elsősorban Németország, Olaszország, Franciaország és Belgium) mindent megtesznek azért, hogy a keleti bővítés ne válhasson valóssá. Részben a NATO-n belüli további keleti bővítéssel kapcsolatos egységes politikai akarat hiányának, részben pedig Grúzia belső problémáinak – elsősorban a szakadár régiók helyzete megoldatlanságának – köszönhetően a dél-kaukázusi ország a mai napig nem kapott meghívást a tagsági akciótervben való részvételre.

A NATO belátható időn belül megosztott marad a további keleti bővítést illetően. Az ukrainai válság, annak ellenére, hogy minden korábnál erőteljesebben mutatott rá Moszkva nagyhatalmi törekvéseire és a korábbi szovjet érdekszféra legalábbis részleges helyreállítására irányuló szándékára – amelyet jól jelzett Moszkva a 2008-as konfliktust követően az európai biztonsági architektúra átszabására tett javaslata is –, feltehetőleg inkább hátráltatni fogja Grúzia NATO-integrációját, mivel egyértelművé teszi, hogy Oroszország nem riad vissza a katonai erő alkalmazásától, ha vélt vagy valós biztonságpolitikai érdekei kerülnek veszélybe a posztszovjet térségben.

Grúzia tagsági aspirációinak megvalósulását a NATO–orosz kapcsolatok alakulása is jelentősen meghatározza. A szervezet és az Oroszország közötti bizalom hiánya, a zéró összegű játszmákban való gondolkodás – amelyben a lehetséges NATO-bővítést Moszkvában teljes külpolitikai kudarcként értékelik –, mind megnehezítik egy minden érintett fél számára elfogadható megoldás kimunkálását, különösen, mivel az ukrainai krízis kibontakozásával párhuzamosan a NATO–orosz kapcsolatok ismét mélypontjukra jutottak.³⁵³ Amíg a Dél-Kaukázusban Moszkva az egyik elsődleges politikaformáló szereplő

³⁵³ Ellentmondásos módon és feltehetően jelentős stratégiai hibaként Moszkva a Nyugatot tekinti ellenfélnek, és partnerként kezeli az ázsiai hátsó udvarán egyre inkább erősödő Kínát. Nagy László (2010): NATO–Oroszország–Kína: Stratégiai háromszög? *Felderítő Szemle*, 9. évf. 3–4. sz. 13–24.

marad – mint ahogy azt a 2008-as orosz–grúz háború során láthattuk –, addig meghatározó befolyással fog bírni a NATO térségbeli bővítésére is.³⁵⁴

A 2008-as háború NATO-ra gyakorolt egyik jelentős hatásaként előtérbe került a szövetség legfontosabb céljának, az ötödik cikkben megfogalmazott kollektív védelemnek a megerősítése. A kollektív védelem hiteles képviselője elengedhetetlen a tagállamok biztonsága szempontjából, ezért a közép- és kelet-európai tagállamok egy része a jelenleginél erősebb elrettentés – például NATO-csapatok állomásoztatása a balti országokban – mellett tette le voksát. Ugyanakkor egy esetleges grúz NATO-tagság komoly biztonságpolitikai kockázattal járna minden tagállam számára, mivel a dél-kaukázusi ország csatlakozása kapcsán joggal merülhet fel a kérdés, hogy vajon Dél-Oszétia és Abházia vonatkozásában hogyan kell értelmezni a kollektív védelmet.³⁵⁵ Nemzetközi jogi értelemben Dél-Oszétia és Abházia Grúzia része, Tbiliszi joggal várhatná el a NATO-tól, hogy a kollektív védelmen alapuló biztonsági garanciát kiterjeszse ezekre a területekre is, ami óhatatlanul konfrontációhoz vezetne a világ legerősebb katonai szövetsége és Oroszország között. Viszont, ha a szövetség azon jogos félelem miatt, hogy esetleg nyílt összetűzésbe kerülhet a jelentős atomfegyverkészlettel rendelkező Oroszországgal, nem képes valódi biztonsági garanciát nyújtani Grúziának, akkor egy esetleges korai tagság kétségbe vonhatja a NATO hitelességét, amely minden egyes tagállam számára jelentős kockázatot rejt magában. A hitelesség elvesztésével egyrészt megszűnik az elrettentés visszatartó ereje, másrészt a tagállamok a közös védelemben vetett bizalom megingásával párhuzamosan kénytelenek lennének nagyobb mértékben támaszkodni saját védelmi képességeikre.

A Dél-Kaukázus geopolitikai realitása, Oroszország egyre aktívabb, a katonai beavatkozástól sem visszariadó szerepvállalása a posztszovjet térségben, az ukrajnai krízis egyrészt valóban alátámaszthatja azokat a félelmeket, amelyek szerint az ötödik cikkben alapuló kollektív védelem kiterjesztése Grúziára olyan felelősségvállalás lenne a szövetség részéről, amely az Oroszországgal való konfrontáció komoly kockázatát rejt magában; másrészt viszont az egyre agresszívabb orosz külpolitika a Moszkvával való kompromisszumos megoldásokban gondolkodó, a NATO lehetséges keleti bővítését túlterjeszkedésként értékelő irányvonal képviselőit is rádöbbenheti arra, hogy a szövetség nem szemlélheti passzívan a keleti határán zajló eseményeket. Ugyanakkor a bővítéssel kapcsolatos dilemma feloldására egyelőre még várni kell, és a NATO reakciói várhatóan nagyban fognak Moszkva – elsősorban Ukrajnában megtett – további lépéseitől függeni.

³⁵⁴ SZENES Zoltán (2009): A szövetség jövője. *Nemzet és Biztonság*, 2. évf. 4. sz. 30–45. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/szenes_zoltan-a_szovetseg_jov_je.pdf (A letöltés dátuma: 2013. 06. 02.)

³⁵⁵ VARGA Gergely (2009): Az ukrán és a grúz NATO-tagság kérdése és a magyar érdekek. *Nemzet és Biztonság*, 2. évf. 1. sz. 3–10. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/varga_gergely_-az_ukran_es_a_gruz_nato_tagsag_kerdese_es_a_magyar_erdekek.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 04. 25.)

3.3. A grúz háború és az EU

3.3.1. Grúzia kapcsolatai az EU-val

Az elmúlt évtizedekben az Európai Unió és tagállamai liberális külpolitikai elvek mentén törekedtek együttműködésre Grúziával, nyers politikai, illetve katonai befolyást nem gyakoroltak, és nem is kívántak gyakorolni a térségre. Ugyanakkor a gazdasági és szakmai segítségnyújtáson keresztül az EU mégis jelentősen növelte befolyását Grúziában, hatékonyan támaszkodva a „soft power” terén rendelkezésére álló kapacitásokra.

Az EU–grúz kapcsolatok egészen a dél-kaukázusi állam függetlenségének elnyeréséig visszavezethetők. A frissen létrejött Grúzia egyik célországa lett az EU segélyprogramjainak, elsősorban az 1990-es római csúcst követően az Európai Bizottság által 1991-ben létrehozott úgynevezett *Technikai segítségnyújtás a Független Államok Közösségének* (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States – TACIS) nevű programnak, amely elsősorban a gazdasági átmenet segítéséhez, a piacgazdaság kiépítéséhez és a demokratikus intézményrendszer kialakításához kívánt anyagi hozzájárulást nyújtani.

Az 1991-es luxemburgi és maastrichti, valamint az 1992-es lisszaboni csúcspontok követően az EU meg kívánta erősíteni a posztszovjet térséggel való együttműködését, ezért a TACIS-on belül számos konkrét programot indított, úgymint a TRACECA-t (Transport Corridor Europe–Caucasus–Asia) és az INOGATE-t (Interstate Oil and Gas Transport to Europe). Az 1993-ban létrehozott TRACECA a célországok világpiacokra való könnyebb kijutását kívánta segíteni, gyakorlatilag az ősi selyemút újjáélesztésével. A TRACECA egyik legfontosabb eredményeként 1998-ban Bakuban 12 ország (Azerbajdzsán, Bulgária, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Örményország, Románia, Tadzsisztán, Törökország, Ukrajna, Üzbegisztán) képviselői aláírtak egy egyezményt az emberek és az áruk szabad mozgásának elősegítése céljából, ami részben Oroszország térségbeli domináns pozíciójának gyengítését célozta. Az egyezményhez később Irán is csatlakozott.³⁵⁶

Az 1995-ben létrehozott INOGATE céljai között szerepelt az olaj- és gázszektorba való magántőke-befektetések elősegítése, valamint a térségben termelt olaj és gáz Európába való szállításának megkönnyítése, amely érdekében a részt vevő országok (Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Örményország, Tadzsisztán, Türkmenisztán, Ukrajna, Üzbegisztán) 1999-ben egy egyezményt írtak alá a szénhidrogéntermékek szállítására szolgáló hálózat kiépítésére. Az INOGATE titkárságai Kijevben, Taskentben és Tbilisziben működnek.³⁵⁷

Az 1990-es években Grúzia 317,78 millió ECU értékben részesült különböző támogatásokban, többek között a TACIS-program, élelmiszer-biztonsági programok, humanitárius segítségnyújtás részeként.³⁵⁸

³⁵⁶ TRACECA honlap. Forrás: www.traceca-org.org/en/traceca (A letöltés dátuma: 2014. 07. 29.)

³⁵⁷ INOGATE honlap. Forrás: www.inogate.org (A letöltés dátuma: 2014. 07. 29.)

³⁵⁸ DEMIRAG, Yelda (2004): EU Policy towards South Caucasus and Turkey. *Perceptions*, 2004–2005 Winter. 91–105. Forrás: sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/YeldaDemirag.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 08. 12.)

7. táblázat
 EU-segítség Grúziának (1992–2000)

1992–2000	Millió euró
TACIS-nemzeti hozzájárulás	70
A konfliktuszónák rehabilitációja	12,5
ECHO	80,23
FEOGA-élelmiszersegély	62,55
Élelmiszer-biztonság	46
Kivételes pénzügyi segítség	19
Kivételes humanitárius segély	6
Az orosz válság következményeinek enyhítése	4
KKBP-határőrizeti segélynyújtás	17,5

Forrás: DEMIRAĞ (2004): i. m.

A TACIS keretében folyósított vissza nem térítendő támogatásokat 2007-től az *Európai szomszédsági és partnerségi támogatási eszköz* (European Neighbourhood and Partnership Instrument – ENPI) váltotta fel, amely ugyancsak a részes országok stabilitásának, fejlődésének támogatását, az együttműködés elmélyítését tűzte ki célul. Az ENPI által kifizetett összegek 90%-át kétoldalú alapon, konkrét országok számára folyósítják, míg 10%-a a határon átnyúló együttműködés elősegítését, valamint különleges kezdeményezések – mint a *Szomszédsági beruházási eszköz* (Neighbourhood Investment Facility – NIF) – elindítását szolgálja. Az Európai Bizottság az ENPI-n keresztül 2007–2010 között 117,4 millió euró, míg 2011–2013 között 180,4 millió euró támogatást juttatott Grúziának (plusz 22 millió eurót a *keleti partnerség* integrációs és együttműködési programján keresztül) a következő célokra:

- mezőgazdaság: a támogatás célja a kistermelők közötti együttműködés elősegítése, az állami intézményrendszer fejlesztése, az EU-szabályozás átvételének támogatása, a mezőgazdasági termékek kereskedelmi forgalmának növelése;
- igazságügy: a jogállamiság és az emberi jogok tiszteletben tartásának elősegítése, a börtönviszonyok javítása és az igazságügyi intézményrendszer reformjának támogatása;
- regionális fejlesztés: a régiók fejlettsége közötti különbségek mérséklése, a gazdasági növekedés és infrastrukturális projektek támogatása;

- konfliktusrendezés és menekültügy: a 2008-as háborút követően otthonukat veszített emberek integrációjának elősegítése. Abháziában a gazdasági újjáépítésre és a bizalom építésére irányuló projektek támogatása;
- közpénzügyi menedzsment: a közpénzügyek átláthatóságának és hatékonyságának támogatása;
- intézményépítés: a demokratikus intézményrendszer fejlesztése.³⁵⁹

Habár nem európai uniós intézmény, mégis érdemes megjegyezni, hogy Grúzia fejlesztési forrásai tekintetében további jelentős támogatást nyújt az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (European Bank for Reconstruction and Development – EBRD), amely az elmúlt évtizedekben 1,989 milliárd euró értékben nyújtott pénzügyi eszközöket 171 fejlesztési projekt számára Grúziában.³⁶⁰

Az EU–Grúzia kapcsolatok az 1990-es években a partnerségi és együttműködési megállapodás (Partnership and Cooperation Agreement – PCA)³⁶¹ 1996-os, a három dél-kaukázusi országgal – Azerbajdzsán, Grúzia, Örményország – való egyidejű aláírásával érték el csúcspontjukat (a megállapodások 1999-ben léptek életbe). A PCA céljai a következők:

- „megfelelő keret biztosítása a politikai párbeszédhez;
- az érintett országok erőfeszítéseinek támogatása demokráciájuk megszilárdítása és gazdaságuk fejlesztése érdekében;
- a piacgazdaságra való áttérésük figyelemmel kísérése;
- a kereskedelem és a befektetések támogatása.³⁶²
- a jogi, gazdasági, társadalmi, pénzügyi, polgári tudományos és technológiai, valamint a kulturális együttműködés alapjainak lefektetése.

A PCA felállította az Együttműködési Tanácsot, amely felügyeli a megállapodás végrehajtását. Az Együttműködési Tanács évente egy alkalommal ülésezik miniszteri szinten. A tanács munkáját a Parlamenti Együttműködési Bizottság segíti.

Az EU szerepének megerősödését a Dél-Kaukázusban jól jelezte az Azerbajdzsán, Grúzia, Örményország és az EU által 1999-ben Luxemburgban kiadott közös deklaráció, amelyben az EU leszögezte, hogy az általa nyújtott támogatás hatékonysága függ a régióban zajló békefolyamatoktól, ezért készen áll a rendelkezésére álló eszközökkel támogatni a megoldatlan konfliktusok rendezését.³⁶³

³⁵⁹ Development and Cooperation, Georgia (2014). *EU official homepage*. Forrás: ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/country-cooperation/georgia/georgia_en.htm (A letöltés dátuma: 2014. 07. 30.)

³⁶⁰ EBRD (2014): *Key Facts about the EBRD's work in Georgia*. Forrás: www.ebrd.com/pages/country/georgia.shtml (A letöltés dátuma: 2014. 10. 23.)

³⁶¹ A Tanács és a Bizottság 99/515/EK sz. határozata az egyrészről az Európai Közösségek és tagállamai, valamint másrészről Grúzia között létrejött partnerségi és együttműködési megállapodás megkötéséről. Forrás: eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/;ELX_SESSIONID=rLXMTY7YKMM4CRfMzTRjwDQ1sK-3yM01DP4xYz7fjLM7vl2s5y01z113816907?uri=CELEX:31999D0515 (A letöltés dátuma: 2014. 07. 30.)

³⁶² Az uniós jogszabályok összefoglalóit lásd: europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17002_hu.htm (A letöltés dátuma: 2014. 07. 30.)

³⁶³ European Commission (1999): *Joint Declaration of the European Union and the Republics of Armenia, Azerbaijan and Georgia. Luxembourg, 22 June 1999. C/99/202*. Forrás: europa.eu/rapid/press-release_PRES-99-202_en.htm?locale=en (A letöltés dátuma: 2014. 07. 30.)

Az EU részéről a keleti – és déli – irányba tett következő jelentős lépés az *európai szomszédságpolitika* (European Neighbourhood Policy – ENP) létrehozása volt. Az ENP megszületését az Európai Bizottság 2003-ban megjelent dokumentuma jelezte, amely a *Tágabb Európa – Szomszédság: a keleti és déli szomszédainkkal ápoltt kapcsolatok új keretei* (Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours) címet viseli. A dokumentum a 2004-től működő ENP keretén belül célul tűzte ki az EU déli és keleti szomszédságában – az ENP indulásakor a három dél-kaukázusi ország még nem volt tag³⁶⁴ – a szegénység csökkentését, a jólét és a közös értékek terjesztését, a gazdasági integrációt, a politikai és kulturális kapcsolatok erősítését, a határokon átnyúló együttműködést és a konfliktus megelőzést.

Az Európai Bizottság az ENP-n belül a következő területekre kívánt fókuszálni:

- a belső piac és a szabályozó rendszerek kiterjesztése (gyakorlatilag az *acquis communautaire* partnerországok általi adaptálása);
- kedvezményes kereskedelmi kapcsolatok és piacnyitás;
- a törvényes migráció és a személyek mozgása (amely a vízumliberalizációs folyamat elődjeként is tekinthető);
- intenzív együttműködés a közös biztonsági fenyegetések megelőzésére és leküzdésére (például terrorizmus, szervezett bűnözés, nukleáris és környezeti fenyegetés stb.);
- nagyobb politikai szerepvállalás az EU részéről a konfliktusmegelőzésben és -kezelésben;
- nagyobb szerepvállalás az emberi jogok védelmében, a kulturális együttműködésben és a kölcsönös megértés elősegítésében;
- integráció az európai szállítási, energia-, telekommunikációs és kutatási hálózatokba;
- új eszközök a befektetések elősegítésére és védelmére;
- a globális kereskedelmi rendszerbe való integráció elősegítése (például WTO-tagság támogatása);
- az egyéni szükségletekre szabott megerősített támogatások;
- új pénzügyi eszközök bevezetése.³⁶⁵

Az ENP létrehozása jól jelzi a 2004-ben kibővülő EU egyre aktívabb külpolitikai szerepvállalását. Különösen figyelemre méltó a közös biztonsági fenyegetések megelőzésére és leküzdésére, valamint a konfliktusok megelőzésére és kezelésére vonatkozó részek, amelyek azt jelezték, hogy az EU megnövekedett önbizalommal kíván fellépni a nemzetközi porondon. Az EU aktívabb kül- és biztonságpolitikai szerepvállalásának szándékát támasztotta alá az ugyancsak 2003-ban megjelent *Európai biztonsági stratégia* (European Security Strategy), amely szerint az EU „vitathatatlanul globális szereplő”, és amely

³⁶⁴ Az ENP jelenleg a következő országokra terjed ki: Algéria, Azerbajdzsán, Egyiptom, Belarusz, Grúzia, Izrael, Jordánia, Libanon, Líbia, Marokkó, Moldova, Örményország, Palesztina, Szíria, Tunézia, Ukrajna.

³⁶⁵ Commission of the European Communities (2003): *Communication from the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*. Brussels, 11.3.2003 COM(2003) 104 final. Forrás: ec.europa.eu/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 07. 30.)

szerint „Európának készen kell állnia arra, hogy részt vállaljon a globális biztonság iránti felelősségben és egy jobb világ építésében”.³⁶⁶

Az *Európai biztonsági stratégia* külön fejezetet szentel az EU szomszédságában való biztonságépítésnek. A dokumentum szerint: „Európa érdeke, hogy a határaink mentén fekvő országokban jó kormányzás valósuljon meg. Az erőszakos konfliktusokban részt vevő szomszédok, a szervezett bűnözés melegágyát jelentő gyenge államok, a rosszul működő társadalmak vagy a szomszédos országok robbanásszerű népességnövekedése mind problémát jelent Európa számára. A csatlakozó államok integrációja növeli biztonságunkat, ám egyben az EU-t közelebb is viszi a problémás területekhez. Feladatunk az Európai Uniótól keletre és a Földközi-tenger mentén jó kormányzás alatt álló országok gyűrijének kialakítása, amely országokkal szoros és együttműködésen alapuló kapcsolatot tartunk fenn.”³⁶⁷

A 2003-as stratégia megalkotása óta több mint egy évtized telt el, de az erősen kérdéses, hogy ezekből a világosan és jól megfogalmazott célokból az EU-nak mennyit sikerült megvalósítania. A 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság, az arab tavasz eseményei,³⁶⁸ a líbiai beavatkozás, a szír polgárháború, a palesztin–izraeli konfliktus, az iraki terrorizmus erősödése, a grúz–orosz háború, majd az ukrajnai események mind olyan kihívások elé állították az uniót, amelyekre egy külpolitikai érdekek tekintetében tagállami szinten erősen fragmentált szervezetként sokszor erőtlenül és kevésbé hatékonyan reagált.

A 2003-ban külpolitikai téren megnövekedett aktivitás egy újabb jeleként júliusban az EU kinevezte Heikki Talvitiet az első dél-kaukázusi különleges képviselőjének (European Union Special Representative for the South Caucasus – EUSR). Az EUSR feladatai közé tartozott a három dél-kaukázusi ország politikai és gazdasági reformjának elősegítése, közreműködés a konfliktusmegelőzés és -kezelés területén és legfőképpen az EU közös kül- és biztonságpolitikájának kézzelfoghatóvá tétele. A 2008-as orosz–grúz háború idején a posztot a svéd Peter Semneby töltötte be. A svéd külpolitika Carl Bildt vezetésével különös figyelmet fordított a kelet-európai térségre – benne a dél-kaukázusi régióra –, valamint rendkívül dinamikus és kezdeményezően lépett fel az EU-n belül, talán ettől sem független Semneby kinevezése. 2005-től az EUSR irányításával egy határtámogató csoport (EUSR Border Support Team – EUSR BST) segítette a grúz határőrizeti szervek munkáját, amelyet Hakan Rapp svéd alezredes vezetett. A háborút követően az EUSR feladatköre kibővült a konfliktus következményeinek kezelésével, amit jelzett az is, hogy a pozíció elnevezése az EU dél-kaukázusi és a grúz krízisért felelős különleges képviselőjére (EUSR for the South Caucasus and the Crisis in Georgia) változott. A posztot 2014. július 8-tól Herbert Salber német diplomata tölti be.

Az európai biztonság- és védelempolitika területén a 2003-as rózsás forradalmat követően, 2004. július 16-án elindított Európai Unió jogállamisági missziója (EU Rule of Law Mission to Georgia, EUJUST THEMIS) a maga nemében elsőként nyújtott segítséget

³⁶⁶ *Európai Biztonsági Stratégia. Biztonságos Európa egy jobb világban* (2003). Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/documents-publications/publications/european-security-strategy-secure-europe-better-world (A letöltés dátuma: 2014. 07. 31.)

³⁶⁷ Uo.

³⁶⁸ MOLNÁR, Anna (2011): Macro-regional Approaches in the Mediterranean Area. In ARATÓ, Krisztina – ENYEDI, Zsolt – LUX, Ágnes eds.: *Structures and Futures of Europe. 17th Annual Conference of the Hungarian Political Science Association*. Budapest, Ad Librum Kft. 65–91.

egy országnak – Grúziának – a bűnügyi és igazságszolgáltatási rendszer reformjában.³⁶⁹ Az EUJUST THEMIS feladatai közé tartozott az igazságügyi reform stratégiájának kidolgozásához való segítségnyújtás, a jogalkotás hatékonyságának javítása, a nemzetközi és regionális együttműködés elősegítése, valamint a felső szintű tervezési képességek javítása. A misszió 2005 júliusában fejezte be működését.

Visszatérve az ENP Grúziával kapcsolatos működésére – amely a KKBP-től eltérően az Európai Bizottság hatáskörébe tartozik – egy 2005-ös országjelentést követően,³⁷⁰ amely beazonosította a kétoldalú együttműködés legfontosabb lehetséges területeit, 2006-ban az EU–Grúzia Együttműködési Tanács által elfogadták az *EU–Grúzia akciótervet* (EU–Georgia Action Plan). Az akcióterv nyolc prioritási területet azonosított be:

- a jogállamiság megerősítése az igazságszolgáltatási rendszer reformján keresztül, az emberi jogok érvényesülésének előmozdítása, a demokratikus intézményrendszer fejlesztése;
- az üzleti és befektetési környezet javítása, korrupcióellenes harc;
- a gazdasági fejlődés elősegítése, szociális kohézió és szegénység elleni küzdelem, fenntartható fejlődés és környezetvédelem;
- az együttműködés megerősítése az igazság, a szabadság és a biztonság területén, beleértve a határőrizeti rendszert;
- a regionális együttműködés megerősítése;
- a belső konfliktusok békés megoldásának elősegítése;
- kül- és biztonságpolitikai együttműködés;
- szállítás és energetika.³⁷¹

Az ENP – hasonlóképpen a KKBP-hez – az eltérő tagállami érdekek mentén fejlődött a létrehozását követő években. Az EU tagállamai földrajzi elhelyezkedésük szerint próbáltak nagyobb hangsúlyt, kiterjedtebb intézményrendszert és több anyagi forrást kiharcolni a hozzájuk közelebb eső, hagyományos külpolitikai érdekszerűkhöz jobban kötődő régióknak. Míg a mediterrán országok – nem utolsósorban az onnan érkező migrációs nyomásnak köszönhetően – inkább az ENP déli dimenzióját (Észak-Afrika) kívánták megerősíteni – Görögország a később csatlakozó Románia és Bulgária segítségével kiegészítette ezt a Fekete-tenger térségével –, addig a kelet-közép-európai országok inkább az ENP keleti dimenzióját szerették volna fejleszteni.

Az ENP 2+1 (a déli és a keleti dimenzió, valamint a fekete-tengeri régió) térségi kezdeményezése közül elsőként 2008 februárjában Kijevben az EU és a fekete-tengeri államok külügyminisztereinek találkozója során létrehozták a *Fekete-tengeri szinergiát*

³⁶⁹ Council Joint Action 2004/523/CFSP of 28 June 2004 on the European Union Rule of Law Mission in Georgia, EUJUST THEMIS (2008). Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004E0523> (A letöltés dátuma: 2014. 08. 19.)

³⁷⁰ Commission of the European Communities (2005): *Commission Staff Working Paper. Annex to: "European Neighbourhood Policy". Country Report: Georgia.* {COM(2005) 72 final}. Brussels, xxx, SEC(2005) 288/3. Forrás: http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/country/georgia_country_report_2005_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 07. 30.)

³⁷¹ *EU/Georgia Action Plan* (2006). Forrás: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/6912/eugeorgia-action-plan_en (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)

(Black Sea Synergy – BSS). A találkozót követően kiadott közös állásfoglalás³⁷² megerősítette az Európai Bizottság 2007-es kezdeményezését.³⁷³ A *Fekete-tengeri szinergia* összehangolt, regionális fellépést kínál a benne részt vevő kaukázusi hármaknak, Moldovának, Ukrajnának, Törökországnak és Oroszországnak a következő területeken: demokrácia, jó kormányzás, emberi jogok, regionális együttműködés, határellenőrzés, konfliktusmenedzsment, energia, szállítás, környezetvédelem, hajózás és halászat, kereskedelem, K+F, oktatás, foglalkoztatás.³⁷⁴

Az ENP regionális együttműködési keretei közül a *Fekete-tengeri szinergia* intézményrendszere a legkevésbé kiépült, mind anyagi forrásait, mind ambíció szintjét tekintve eltöprel az Unió a Mediterráneumért (*Union for the Mediterranean – UfM*) szervezetben megtestesülő déli és a *keleti partnerségben* megvalósuló keleti dimenzió mellett.

A déli együttműködés a korábbi barcelonai folyamat intézményesüléseként, francia kezdeményezésre vezetett el az Unió a Mediterráneumért megalakításához (hivatalos elnevezése szerint: barcelonai folyamat – Unió a Mediterráneumért), amikor 2008. június 13-án Párizsban 43 ország állam- és kormányfői aláírták a *párizsi nyilatkozatot*. Az eredeti francia tervek a mediterrán térségben kevésbé érdekelt Németország és a kelet-közép-európai tagállamok ellenállása miatt valamelyest módosítva lettek, különösen a projekt anyagi forrásai lettek korlátozva. Az UfM kettős elnökséggel működik – elnököt ad egy EU-s tagállam és egy partnerország képviselője –, és munkáját a Barcelonában felállított titkárság segíti. A Unió a Mediterráneumért működése az EU 28 tagállama mellett 15 partnerországot fed le, amelyek: Albánia, Algéria, Bosznia-Hercegovina, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Marokkó, Mauritánia, Monaco, Montenegró, Palesztina, Szíria (felfüggesztve), Tunézia, Törökország. Líbia megfigyelő státusszal bír, míg Törökország (csatlakozó országgént) és Mauritánia nem vesz részt az ENP-ben.

Részben az európai szomszédságpolitika déli dimenziójának erősödésére adott válaszul, részben a 2008-as orosz–grúz háború következményeként az EU kelet-európai együttműködése is lendületet kapott. 2008. május 26-án az Általános Ügyek és Külkapcsolatok Tanácsa soros ülésén az Európai Bizottság feladatul kapta a *keleti partnerség* kidolgozását. A Svédország és Lengyelország által benyújtott javaslat nem titkolt célja volt az akkor formálódó Unió a Mediterráneumért ellensúlyozása, a kelet-európai országokkal való kapcsolatok erősítése. A javaslat a cseh uniós elnökség alatt, 2009. május 7-én öltött testet, amikor Prágában az EU tagállamai és hat kelet-európai ország képviselői (Azerbajdzsán, Belarusz, Grúzia, Moldova, Örményország és Ukrajna) közös nyilatkozatot³⁷⁵ írtak alá a *keleti partnerség* megalakításáról. A nyilatkozat lényegében az Európai Bizottság

³⁷² *Joint Statement of the Ministers of Foreign Affairs of the Countries of the European Union and of the Wider Black Sea Area* (2008). Forrás: eeas.europa.eu/blacksea/doc/joint_statement_blacksea_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 07. 31.)

³⁷³ Commission of the European Communities (2007): *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative*. Brussels, 11.04.2007. Com(2007) 160 final. Forrás: eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com07_160_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 07. 31.)

³⁷⁴ Uo.

³⁷⁵ Council of the European Union (2009): *Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit. Prague, 7 May 2009*. Forrás: www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 08. 12.)

által 2013 decemberében kidolgozott működési forma megerősítése volt, amely alapján a *keleti partnerség* megkezdte tevékenységét.³⁷⁶

A partnerség a hagyományos kétoldalú együttműködési formák megerősítése mellett létrehozott egy multilaterális kooperáción alapuló platformot is. A bilaterális együttműködés részeként az EaP az alábbi területeken kívánta elmélyíteni a partnerséget:

- Új szerződéses kapcsolatok kiépítése a partnerországokkal azon célból, hogy a már létező partnerségi és együttműködési megállapodásokat felválthassák a szorosabb kapcsolatokat lefektető társulási megállapodásokkal (Association Agreements – AA).
- A társulási megállapodások egyik legfontosabb részeként a *mély és átfogó szabadkereskedelmi övezet* létrehozása (Deep and Comprehensive Free Trade Area – DCFTA), amely nemcsak az érintett partnerország és az EU közötti szabadkereskedelmet jelenti, hanem a partnerországok közöttit is.
- A demokratikus és hatékony intézmények kiépítése céljából létrehozták egy *átfogó intézményfejlesztési programot* (Comprehensive Institution-Building Programme – CIB).
- Mobilitási és biztonsági megállapodások kötése, a határellenőrzés fejlesztése, az illegális migráció és a szervezett bűnözés elleni küzdelem segítése. A vízum liberalizációs folyamatának elindítása, amely végül elvezethet a partnerországok állampolgárainak vízummentes beutazásához az EU tagállamaiba.
- Az energetikai együttműködés és az energiabiztonság erősítése.
- A gazdasági és a társadalmi fejlődés támogatása a regionális és a határokon átnyúló együttműködés erősítésével.

Az EaP által lefektetett multilaterális együttműködés a következőket tartalmazza:

- kétévente az EU és a partnerországok állam- és kormányfőinek csúcstalálkozója (a 2009-es prágait követően 2011-ben Varsóban, 2013-ban Vilniusban, majd 2015-ben Rigában ültek össze az érintett államok vezetői);
- külügyminiszteri találkozók minden évben;
- négy tematikus platform létrehozása: demokrácia, jó kormányzás és stabilitás; gazdasági integráció és az EU-politikáikhoz való közelítés; energiabiztonság; emberek közötti kapcsolat;
- „zászlóshajó” kezdeményezések, amelyek láthatóságot biztosítanak a multilaterális együttműködésnek, és koncentrálnak az erőforrásokat.

Ami Grúzia együttműködését illeti az EU-val, az a 2003-as rózsás forradalmat követően dinamikus fejlődésnek indult, nem utolsósorban az új grúz vezetés reformok iránti elkötelezettségének köszönhetően. Az együttműködés kereteit a 2007–2013 közötti időszakra

³⁷⁶ Commission of the European Communities (2008): *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership*. Brussels, 2008. 03. 12. COM (2008) 823 final. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0823&from=en> (A letöltés dátuma: 2014. 08. 12.); Commission of the European Communities (2008): *Commission Staff Working Document Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership*. Brussels, SEC(2008) 2974/3. Forrás: eas.europa.eu/eas/eas/docs/sec08_2974_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 08. 12.)

vonatkozó országstratégia (Country Strategy Paper 2007–2013) és a 2010–2013 között érvényes *nemzeti indikatív program* (National Indicative Programme – NIP)³⁷⁷ fektette le, míg az egyedi projekteket az *éves akcióprogramokon* (Annual Action Programmes) keresztül finanszírozták az *Európai szomszédsági és partnerségi eszköz* (European Neighbourhood and Partnership Instrument – ENPI) forrásaiból, amely 2014-től *Európai szomszédsági eszköz* (European Neighbourhood Instrument – ENI) néven működik.

Grúzia – Moldovával együtt – a *keleti partnerség* egyik mintaországává vált, amit a társulási megállapodás 2013-as vilniusi csúcson való parafálása, majd a 2014. június 27-i brüsszeli aláírása is jelzett (az aláírásra Moldovával és Ukrajnával együtt került sor). A társulási megállapodás elemeként Grúzia a „mély és átfogó szabadkereskedelmi övezet” részévé vált, amelynek végső célja a megállapodást aláíró országok fokozatos integrálása a világ legnagyobb egységes piacába, az EU belső piacába.

A társulási megállapodás az érintett államok belső reformjához is segítséget kíván nyújtani, főleg a jogállamiság, az igazságszolgáltatás és bünydözés, a gazdasági és társadalmi fejlődés, az energetika, a szállítás, a környezetvédelem, az oktatás, a kultúra és az ifjúság területein olyan értékekre alapozva, mint a demokrácia, az emberi jogok és alapvető szabadságok érvényesülése, a jó kormányzás, a piacgazdaság és a fenntartható fejlődés.

Összességében megállapítható, hogy a társulási megállapodás megkötésével Grúzia és az EU kapcsolatai új szintre léptek. A kelet-közép-európai államok esetében a megállapodások aláírása később elvezetett az EU-hoz való csatlakozásig,³⁷⁸ így könnyen feltelezhetnénk a hasonló pályát az azokat frissen aláíró kelet-európai országok esetében is. Ugyanakkor a 2010-es évekre a nemzetközi környezet jelentősen megváltozott. Míg az 1990–2000-es évek bővítési hullámai során az EU egyértelművé tette, hogy megfelelő kritériumok teljesítését követően az érintett államok tagokká válhatnak, addig napjainkban egyáltalán nincs konszenzus az Unión belül a szervezet további bővítését illetően. A 2008-ban kirobbant pénzügyi és gazdasági világválság, a kelet-európai országok számos, hosszú távon is megoldatlan problémája – például a „befagyott konfliktusok” kérdése –, az EU belső problémái, a demokratikus legitimitás hiánya mind a szervezet további bővítése ellen hatnak – a Nyugat-Balkántól eltekintve –, és elvezettek egyfajta „bővítési fáradtságig” (enlargement fatigue).

Az újabb és újabb együttműködési formák – mint például a *keleti partnerség* – valós eredményeik mellett elsősorban a sajtónyilatkozatok szintjén mutatják az EU szorosabb együttműködésre irányuló szándékát, de egytől egyig nélkülözik az EU-tagsághoz vezető konkrét úttervet, vagy bármilyen jogi értelemben vett elköteleződést a tagállamok részéről, amely az érintett partnerországok későbbi EU-tagságára vonatkozna. A „Szent Grál”, az EU-tagság kérdése így gyakorlatilag nincs is napirenden, még ha egyes politikusok retorikájában fel is tűnik, ami jelentősen gyengíti az EU térségre gyakorolt befolyását, és idővel óhatatlanul új, nem feltétlenül európai utak keresésére ösztönzi a kelet-európai országokat.

³⁷⁷ European Neighbourhood and Partnership Instrument (2010): *Georgia. National Indicative Programme 2007–2010*. Forrás: http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/financing-the-enp/georgia_national_indicative_programme_2007-2010_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 08. 12.)

³⁷⁸ HORVÁTH Zoltán (2002): *Kézikönyv az Európai Unióról*. Budapest, Magyar Országgyűlés.

3.3.2. A háborút követő EU-reakciók

A következő két alfejezetben azt vizsgálom, hogy a háború milyen hatást gyakorolt az EU – és tagállamai – biztonsági helyzetére, illetve biztonságpercepciójára, valamint hogy a konfliktust követően milyen politikai, gazdasági, katonai válaszok születtek az EU-ban, illetve milyen lépéseket tett az unió a háború következményeinek felszámolása érdekében.

Ahogy arról már korábban szó esett, az Európai Unió, illetve annak soros francia elnöksége kiemelkedő szerepet játszott a 2008-as háború lezárásában.³⁷⁹ A Nicolas Sarkozy által tető alá hozott tűzszüneti megállapodás minden hibája ellenére véget vetett a harcoknak, bár Oroszország még a számára kedvező, homályosan megfogalmazott megállapodás pontjait sem tartotta be, amit az EU és tagállamai ugyan elítéltek, de érdemben nem reagáltak rá, ezzel is megerősítve a helyszínen kialakult *fait accompli*.

Annak ellenére, hogy az Európai Unió tagállamai megosztottak voltak abban a kérdésben, hogy a háború kirobbanásáért kit terhel a felelősség, abban egyetértettek, hogy az orosz beavatkozás aránytalan és eltúlzott mértékű volt. Abházia és Dél-Oszétia függetlenségének 2008. augusztus 26-i Oroszország általi elismerését pedig, mint a nemzetközi joggal ellentétes, egy szuverén ország határait egyoldalúan megváltoztató döntést, erősen elítélték. Az Európai Tanács 2008. szeptember 1-jei rendkívüli ülésén az EU tagállamai közös állásfoglalásukban elfogadhatatlannak nevezték a két szakadár régió függetlenségét, és egyértelművé tették, hogy a grúz konfliktus békés megoldásának – a függetlenségre, a szuverenitásra és területi integritásra vonatkozóan – a nemzetközi jogban, a *helsinki záróokmányban* és az ENSZ BT döntésein nyugvó alapelvek szerint kell megtörténnie. Az állásfoglalás szintén egyértelművé tette, hogy minden európai országnak jogában áll önálló külpolitika folytatása, és annak eldöntése, hogy milyen szövetségi rendszerben kíván részt venni, egyértelmű elutasításaként annak, hogy Oroszország *de facto* vétőjogot gyakoroljon a szomszédos országok NATO és EU integrációs törekvései felett.³⁸⁰

2008. szeptember 1-jén az Európai Tanács szintén döntést hozott egy tényfeltáró misszió helyszínre küldéséről – amely később elkészítette a misszió svájci vezetőjének neve után Tagliavini-jelentésként ismert dokumentumot –, valamint egy, a grúz konfliktusért felelős különleges képviselő kinevezéséről (ami gyakorlatban annyit jelentett, hogy az EU Dél-Kaukázusért felelős különleges képviselőjének feladatkörét bővítették ki a grúz konfliktussal). Egyúttal megindult a felkészülés egy, az *európai biztonság- és védelempolitika* (ma már *közös biztonság- és védelempolitika*) keretén belül helyszínre küldendő civil misszió elindítására, illetve a háború következményeként lendületet kapott az *európai szomszédságpolitika* keleti dimenziójának, a *keleti partnerségnek* a felállítására. Ugyanakkor az EU tagállamai elismerték az Oroszország és Európa között fennálló kölcsönös függőséget is, és felhívták Moszkvát az együttműködés megerősítésére.³⁸¹

Részben az EU kezdeményezésére 2008 októberében az EU, az EBESZ, az ENSZ társelnökletével és az Egyesült Államok, Grúzia, Oroszország, Abházia és Dél-Oszétia

³⁷⁹ LEQUESNE, Christian – ROZENBERG, Olivier (2008): *The French Presidency of 2008: The Unexpected Agenda*. Stockholm, SIEPS.

³⁸⁰ Council of the European Union (2008): *Presidency Conclusions, Extraordinary European Council, Brussels 1 September 2008*. Forrás: www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf (A letöltés dátuma: 2013. 07. 20.)

³⁸¹ Uo.

képviselőinek részvételével Genfben megkezdődtek a tárgyalások a két szakadár régió státuszának tisztázása érdekében. A genfi nemzetközi tárgyalások két munkacsoportban zajlanak, amelyek közül az egyik a biztonsági kérdésekkel, míg a másik a humanitárius aspektussal foglalkozik. Az elmúlt évek során a genfi tárgyalások nem vezettek komolyabb eredményre, nem sikerült megakadályozni a grúz fél által kiemelten fontosnak tartott „határosítás” (az általánosan elfogadott angol kifejezés: borderization) folyamatát sem, amely a két szakadár tartomány és Grúzia közötti adminisztratív határvonalat katonai és határőrizeti lépéseken keresztül (például szögesdrót akadályok felállításával) lényegében államhatárrá változtatja, lehetetlenné téve a környék lakosainak a hétköznapi, normális életvitelét.³⁸² A genfi folyamat lényegében jól tükrözi a Dél-Kaukázusban kialakult status quót, amelynek megváltoztatásához Oroszországnak nem fűződik érdeke.

A 2008-as háborút követően az Oroszországot ért politikai retorziók rendkívül limitáltak voltak, mind hatókörükben, mind időtartamukban. Ugyan a konfliktus a politikai bizonytalanságon keresztül súlyos gazdasági károkat okozott az országnak, de a nyugati államok nem vezettek be szankciókat Oroszország ellen. A háborút követően az EU felfüggesztette keleti szomszédjával az új partnerségi és együttműködési megállapodás megkötésére irányuló tárgyalásokat, de néhány hónappal később, a 2008. november 14-i nizzai Oroszország–EU csúcson a tárgyalások újraindítása mellett döntöttek, Litvánia tiltakozása ellenére.³⁸³ Az, hogy az EU egy ilyen erőtlen intézkedést sem volt képes két-három hónapnál tovább fenntartani, jól mutatja, hogy a Dél-Kaukázus konfliktusai milyen távol esnek az európai fővárosoktól, míg a Moszkvával ápolt gazdasági és politikai kapcsolatok milyen fontosak számukra.

A háborút követő uniós reakciók közül a legjelentősebb az EU grúzai civil megfigyelőmissziójának (European Union Monitoring Mission in Georgia – EUMM) 2008. szeptember 15-i felállítása volt.³⁸⁴ Az EUMM 2008. október 1-je óta nagyban hozzájárul a stabilitás fenntartásához a Grúzia és Dél-Oszétia, valamint Abházia közötti adminisztratív határszakaszon. A kétszáz fős és a 2017. áprilisi adatok szerint 18,3 millió eurós költségvetéssel rendelkező misszió fő feladatai:

- az ellenségeskedés kiújulásának megakadályozása;
- a helyi közösségek biztonságos és normális élethez való visszatérésének elősegítése az adminisztratív határ mindkét oldalán;
- bizalomépítés a felek között;
- az EU informálása a Grúziában és a szélesebb értelemben vett régióban zajló eseményekről.³⁸⁵

³⁸² Twenty-Fourth Round of Geneva Talks (2013). *Civil Georgia*, 2013. 06. 29. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=26225 (A letöltés dátuma: 2014. 08. 18.)

³⁸³ Russia–EU Cooperation Pact Talks to Restart in Brussels (2008). *Sputniknews.com*, 2008. 12. 02. Forrás: en.rian.ru/world/20081202/118637658.html?id= (A letöltés dátuma: 2014. 08. 15.)

³⁸⁴ Council Joint Action 2008/736/CFSP of 15 September 2008 on the European Union Monitoring Mission in Georgia, *EUMM Georgia* (2008). Forrás: eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:248:0026:0031:EN:PDF (A letöltés dátuma: 2014. 08. 19.)

³⁸⁵ *EUMM Georgia. Our Mandate* (2008). Forrás: www.eumm.eu/en/about_eumm/mandate (A letöltés dátuma: 2014. 08. 19.)

Annak ellenére, hogy mandátuma kiterjed egész Grúziára, a misszió a feladatait nem képes ellátni az Abházia és Dél-Oszétia ellenőrzése alatt álló területeken, mivel a szakadár tartományok *de facto* hatóságai nem engedik be az EU megfigyelőit. Az EUMM főhadiszállása Tbilisziben települt, míg a konkrét ellenőrzési feladatait három helyi irodából látja el, amelyek Goriban, Mtskhetában és Zugdidiben lettek kialakítva.³⁸⁶ A könyv írásának időpontjában tizenöt magyar szakember is szolgálatot teljesített a misszióban.

Az EUMM Georgia a legkomolyabb hozzájárulás az EU részéről Grúzia, illetve az egész dél-kaukázusi régió stabilitásának fenntartásához. A 200 megfigyelő jelenléte a konfliktuszónában – még ha a dél-oszét és abház ellenőrzés alatt álló területekhez nincs is hozzáférésük – jó eséllyel képes meggátolni az ellenségeskedés kiújulását, vagy ha mégsem, a harcok esetleges ismételt kirobbanása esetén pontos képet adni a helyszínen kialakult helyzetről, amely a 2008-as háborútól eltérően jobb és gyorsabb helyzetértékelésre adna lehetőséget.

A misszió telepítésével kapcsolatban a legellentmondásosabb tény az, hogy a régióban való nemzetközi szerepvállalás megjelenését Tbiliszi már a 2008-as háború kitörését megelőző években is szorgalmazta, amit akkor a Nyugat részben érdektelenségből, részben pedig az Oroszországgal való konfliktus elkerülése miatt nem vett komolyan számításba. Ha a grúz kérést már a háború előtt komolyan veszik az EU-ban, talán egy sokkal kisebb és olcsóbb megfigyelőcsoport is képes lett volna megakadályozni a háború kirobbanását, vagy legalábbis képes lett volna annak kitöréséről és lezajlásáról az akkor rendelkezésre állónál pontosabb információkat szolgáltatni.

Összességében megállapítható, hogy ugyan az Európai Unió egységesen képes volt elítélni Oroszországot a Grúziában aránytalanul alkalmazott katonai erő, illetve Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismerése miatt, és ideiglenesen felfüggesztette Moszkvával a partnerségi és együttműködési megállapodás megkötésére irányuló tárgyalásokat, de valódi szankciókat nem vezetett be Oroszország ellen, amellyel gyakorlatilag elismerte a térségben kialakult status quót. A háborút követő néhány hónap elteltével az EU–orosz viszony normalizálódott, de a harcok kirobbanásáért számos európai fővárosban felelősnek tartott grúz elnök sokat veszített hiteléből, és a háború következtében megerősödött az a nézet, hogy az EU és a NATO további keleti bővítése elhamarkodott lenne. Ugyanakkor a térség stabilitásának megőrzése érdekében Grúziába küldött EUMM Georgia a mai napig jelentősen hozzájárul a konfliktus kiújulásának megakadályozásához.

3.3.3. *A háború hatása az Európai Unióra és annak keleti bővítésére*

A 2008-as háború némi zavarodottságot keltett az EU-ban, illetve az EU tagállamaiban. A Szovjetunió és a keleti blokk összeomlását követő közel két évtizedben Nyugat-Európa elszokott a Moszkvával való konfrontációtól, illetve annak lehetőségétől, hogy egy európai ország határait Oroszország erőszak alkalmazásával átrajzolhatja. Európa hatalmas keleti szomszédjára elsősorban gazdasági érdekei mentén tekintett, mint termékei

³⁸⁶ CZENE Gréta (2012): *Az Európai Unió válságkezelő tevékenysége a dél-kaukázusi térségben*. Doktori értekezés. Budapest, NKE HDI. Forrás: uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2013/czene_greta.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 08. 19.)

számára rendkívül lukratív piacra és a kontinens számára létfontosságú energiahordozók és ásványkincsek forrására, így hajlamos volt szemet hunyni a posztszovjet régióban ismét megjelenő orosz nagyhatalmi törekvések felett, amelyek Oroszország érdekszférájának kizárólagos részeként definiálják a kelet-európai országokat, és zéróösszegű játszma-ként kezelik a NATO és az EU térségbeli befolyásának visszaszorítását.

Az orosz–grúz konfliktus ráirányította Brüsszel figyelmét az EU keleti szomszéd-ságára, amelynek kézzelfogható jeleként 2009-ben az ENP keretén belül – a korábban már említettek szerint – hivatalosan is elindul a *keleti partnerség* program. Ugyanakkor az általa lefedett térség nagyságához képest alulfinanszírozott EaP kizárólag arra volt jó, hogy jelezze, az Európai Unió figyel keleti szomszédaira, és szorosabb együttműködést kíván kialakítani velük anélkül, hogy a szervezetben való tagság kérdése komolyan felme-rülne. A háború mellett, hogy ráirányította a figyelmet a régióra, szintén alátámasztotta azokat a szkeptikus véleményeket, amelyek szerint a kelet-európai országok még nem éret-tek az EU-tagságra, és belátható időn belül nem is lesznek azok. Ezen szkeptikus vélemé-nyek jól illeszkedtek a gazdasági nehézségek, a korábbi bővítési hullámok által kiváltott belső feszültség, az EU gazdasági kihívások és a demokráciadeficit miatt elindult reform-folyamat következtében kialakult „bővítési fáradtság” trendjébe.

Ellentmondásos módon, míg az EU vonakodva, a tagság lehetőségét a közeljövőben kizárva fordult keleti szomszédai felé, addig Moszkva a *keleti partnerséget* valós fenye-getésként, az érdekszférájába történő behatolásként, a formálódó Eurázsiai Unió vetély-társaként érzékelte.³⁸⁷ Az EaP által nyújtott két legjelentősebb ajánlat – az érintett ország és az EU közötti szabad kereskedelmet lehetővé tevő társulási megállapodás és a vízum-liberalizációs folyamat – közül a társulási megállapodás aláírásának terve robbantotta ki az ukrajnai eseményeket 2013 végén, amelyek elvezettek a Krim félsziget anektálásáig és Kelet-Ukrajna destabilizálódásáig.

Az EU számára szintén súlyos problémát jelent az a kettősség, hogy számos tag-állama – beleértve Magyarországot is – nagy mértékben függ az orosz energiahordozók importjától, valamint a kiterjedt kereskedelmi kapcsolatok következtében az orosz piac ki-emelkedő fontosságú export partnere tekintélyes számú európai – elsősorban német – mul-tinacionális vállalatnak. A 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság következtében legyengült európai gazdaságok jelentős visszaesést kockáztathattak volna az orosz piac elvesztésével, ami értelemszerűen hatással volt ezen országok politikai vezetésére is. A 2008-as háborút követően a gazdasági érvek, az Oroszországgal ápolt politikai kapcsolatok fontossága nagyobb súllyal esett latba, mint egy távoli dél-kaukázusi ország területi megcsonkítása, különösen, mivel számos európai fővárosban Szaakasvilit tekintették fele-lősnek a konfliktus kirobbanásáért.

Összességében megállapítható, hogy ugyan a háború látszólag megerősítette az Euró-pai Unió kelet-európai államok integrációja iránti elkötelezettségét, amely elsősorban a *keleti partnerség* létrehozásában öltött testet, de a Dél-Kaukázusban kirobbant fegy-veres konfliktus valójában inkább azokat a nézeteket erősítette meg, amelyek szerint

³⁸⁷ GREENE, James (2012): Russian Responses to NATO and EU Enlargement and Outreach. *Chatham House Briefing Paper*, June 2012. Forrás: www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0612bp_green.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 09. 28.)

elkerülendő ezen konfliktusok „importja” az EU-ba, és a kelet-európai országok még nem állnak készen, és belátható időn belül nem is fognak készen állni az európai uniós tagságra.

Paradox módon az EU ellentmondásos hozzáállása a régióhoz, „az integrálunk is, meg nem is” politikája, inkább elmélyítette a posztszovjet térség válságát, mintsem megoldotta volna, mivel Oroszország a valóságosnál jóval nagyobb fenyegetésként élte meg az érdekszférajába történő európai behatolást. Az aránytalan orosz reakciókat tükrözték a 2013 végi ukrajnai események, valamint az, hogy orosz nyomásra Örményország – amely az Oroszország vezette vámuniót választotta az európai integráció helyett³⁸⁸ – és Azerbajdzsán visszautasította a társulási megállapodás aláírását az EU-val. A 2008-as orosz–grúz háborút követően, és még inkább a 2013–2014-es ukrajnai események fényében, a posztszovjet térség államai könnyen juthattak olyan következtetésre, hogy az EU érdemben nem képes segítséget nyújtani egy orosz intervencióval szemben, míg Moszkva kész használni olyan katonai eszközöket, amelyekkel *de facto* képes megakadályozni ezen országok európai integrációját.

3.4. A háború hatása a legfontosabb európai országokra

A 2008-as orosz–grúz háború európai biztonságra gyakorolt hatása nem vizsgálható anélkül, hogy legalább a fontosabb európai országok háborúval kapcsolatos eltérő percepcióját ne vizsgálnánk meg. Röviden megállapíthatjuk, hogy a NATO és az EU döntései a tagállamok nemzeti politikáin alapulnak, az ezen szervezetek döntéseinek hátterében meghúzódó okok feltárása érdekében elengedhetetlen azok vizsgálata. A tagállamok reakciói különösen fontosak, mivel a NATO és az EU közös kül- és biztonságpolitikai döntéshozatala konszenzusos alapon működik, ezért abban az egyes tagállamok méretüket, gazdasági, politikai vagy katonai befolyásukat meghaladó szerepet is játszhatnak. Az alábbiakban az EU és a NATO legmeghatározóbb, illetve legjobban érintett európai államainak kül- és biztonságpolitikájában a háború által kiváltott reakciókat – vagy azok hiányát – kívánom megvizsgálni az érintett ország és Oroszország közötti korábbi kapcsolatok fényében.

3.4.1. Németország

A Német Szövetségi Köztársaság vitathatatlanul az Európai Unió vezető gazdasági hatalma. A 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság során a legtöbb európai országgal ellentétben a német gazdaság stabilnak és versenyképesnek bizonyult, ami tovább növelte az ország gazdasági szerepét Európában. Az elmúlt években a gazdasági dominancia egyre jelentősebb politikai szerepvállalással párosult, ami háttérbe szorította az EU motorját alkotó tandem – Franciaország és Németország – másik tagját, különösen mivel a francia gazdaság az elmúlt években gyakorlatilag stagnált. Ugyanakkor Berlin megnövekedett befolyását kevésbé hajlandó használni – vonakodó hegemon –, külpolitikája

³⁸⁸ HAYRUMYAN, Naira (2014): Geopolitical Watershed: Armenia's Eastern Partnership Neighbors Signing EU Association Agreements. *ArmeniaNow.com*, 2014. 06. 27. Forrás: www.armenianow.com/commentary/analysis/55623/armenia_european_union_association_agreement_georgia_moldova_ukraine_russia (A letöltés dátuma: 2014. 09. 28.)

az ország hatalmi erőforrásainak tükrében nem kezdeményező, elsősorban a nemzetközi intézményrendszereken keresztül végzett együttműködés terén aktív.

Németország és Oroszország viszonyát a mai napig meghatározza a második világháború során elkövetett német agresszió és a Szovjetunióban véghezvitt náci pusztítás, a közel 26 millió meggyilkolt ember. A háborút követő büntudat mélyen gyökerezik a német társadalom és politikai elit gondolkodásában, ami a mai napig egy méretéhez képest kevésbé aktív, katonai intervenciót elutasító külpolitikában tükröződik. A Szovjetunióval ápolt jó kapcsolatok fontossága hangsúlyos elemként jelentkezett az 1970-es években, amikor Willy Brandt szociáldemokrata kancellár meghirdette híres „kelet politikáját” (*Ostpolitik*), amely a szovjet háborús fenyegetés közvetlen árnyékában a konfrontáció helyett az együttműködést helyezte a külpolitika előterébe, amivel jelentős sikereket volt képes elérni. Néhány évtizeddel később, a német újraegyesítés során ismét különös fontosságot nyert az orosz–német együttműködés, amikor Moszkva nem emelte fel a szavát a két Németország egyesítése ellen. Az Oroszországgal szembeni megértő – részben a világháborús büntudaton alapuló – álláspont az elmúlt években a német nyelvbe is beférközött, a *Russlandversteher* („Oroszországot megértő”) vagy *Putinversteher* („Putyint megértő”) szavak köztudatba emelésével.

A német–orosz kapcsolatok belpolitikai dimenzióját nézve különösen a szociáldemokrata értelmiség és a politikai elit megértő Moszkva posztszovjet térségben folytatott külpolitikájával kapcsolatban, aminek jó példája Helmut Schmidt korábbi szociáldemokrata kancellár *Die Zeit*-ban tett nyilatkozata, amely szerint a Krim félsziget anektálása „nem igazán legitim, de biztosan megérthető”.³⁸⁹ A szintén szociáldemokrata Gerhard Schröder 1998–2005 közötti kormányzása alatt a két ország közötti politikai és gazdasági kapcsolatok korábban soha nem látott szintre fejlődtek, és a két állam vezetője, Schröder és Putyin személyesen is rendkívül szoros kapcsolatot ápolnak a mai napig. Miután a német kancellár távozott a politikai életből, a balti államokat és Lengyelországot megkerülő Északi Áramlat gázvezeték megépítésére létrejött konzorcium, majd az orosz energetikai óriás, a Gazprom vezető beosztású munkatársa lett. Nem meglepő módon Schröder mindmáig a putyini politika töretlen támogatója Németországban.³⁹⁰ Ugyan a kereszténydemokrata jobboldal sem nevezhető éppen oroszellenesnek, de a Kelet-Németországban született Angela Merkel kancellár jóval szkeptikusabb az orosz külpolitika mozgatórugóját illetően, és számos alkalommal felemelte hangját az Oroszországban tapasztalható emberijog-sértések és az antidemokratikus folyamatok ellen.

Berlin vonakodása a Moszkvával szembeni határozottabb fellépéstől egyértelműen visszavezethető a két ország közötti gazdasági kapcsolatokra. Oroszország az egyik legnagyobb piaca a német termékeknek, és az elmúlt években a német működőtőke is nagy arányban áramlott keleti szomszédjához (2012-ben közel 6000 német cég volt regisztrálva Oroszországban). A német befektetések értéke eléri a 22 milliárd eurót, amelyből a legnagyobb részesedést a Siemens, a Volkswagen, a BASF, a Metro, az Adidas és a Henkel tudhatja magáénak. Az energetika terén Németország a felhasznált gáz 36%-át importálja Oroszországból – amelynek 50%-a Ukrajnán keresztül érkezik az országba –, míg

³⁸⁹ Germany and Russia. How Very Understanding (2014). *The Economist*, 2014. 05. 08. 24–25.

³⁹⁰ PATERSON, Tony (2014): Merkel Fury after Gerhard Schroeder Backs Putin on Ukraine. *The Telegraph*, 2014. 03. 14. Forrás: www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10697986/Merkel-fury-after-Gerhard-Schroeder-backs-Putin-on-Ukraine.html (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)

az olajimport 39%-a orosz eredetű.³⁹¹ Ezeknek az adatoknak a fényében nem meglepő, hogy a német gazdasági elit erősen érdekelt a német–orosz kapcsolatok zökkenőmentes fenntartásában.

8. táblázat
Német–orosz kereskedelmi kapcsolatok (Mrd EUR)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Export	34,46	38,10	36,11	29,97	22,21	21,69
Import	40,89	42,76	40,42	38,55	30,34	16,62
Összesen	75,35	80,86	76,53	68,52	52,55	38,31

Forrás: MORIARTY–FAHEY (2014): *i. m. és ITC Trade Map*. Elérhető: www.intracen.org/itc/market-info-tools/statistics-import-country-product (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)

A politikai és a gazdasági kapcsolatok kiterjedt és nagyrészt baráti voltára való tekintettel megállapíthatjuk, hogy a Német Szövetségi Köztársaság az Oroszországi Föderáció stratégiai partnere az Európai Unióban.³⁹²

Ahogy arról korábban szó volt, az elmúlt években a megnövekedett gazdasági súlyának köszönhetően Németország egyre aktívabb külpolitikai szerepet vállal, elsősorban a *soft power* (Zivilmacht) eszközrendszerét használva, a nemzetközi jog, az emberi jogok és a multilateralizmus talaján állva. Oroszország vonatkozásában ez a német Külügyminisztérium egyik 2006-os stratégiai dokumentuma szerint a „normalizálás gazdasági összefonódáson keresztül” (Annäherung durch Verflechtung) mottója alatt zajlik, amely nagyban emlékeztet Willy Brandt és az Ostpolitik „változás normalizálódáson keresztül” (Wandel durch Annäherung) jelmondatára.³⁹³

A fenti külpolitikai irányzatot hidegzuhanyként érték a 2008-as események. A német diplomácia a konfliktus békés feloldása érdekében tett sikertelen megelőző lépéseit és a háború kirobbanását követően a német politikai és diplomáciai elit élesen elítélte Szaakasvilit veszélyes és felelőtlen viselkedése miatt, és nagyrészt a grúz felet tette felelőssé a háború kirobbanásáért. Ahogy az orosz csapatok egyre mélyebbre hatoltak Grúziába, ez az álláspont megváltozott, Berlin az orosz agressziót illegálisnak és aránytalannak

³⁹¹ MORIARTY, Michael – FAHEY, Noel (2014): Understanding German–Russian Trade Relations. *The Institute of International and European Affairs*, 2014. 08. 12. Forrás: www.iiea.com/blogosphere/understanding-german-russian-trade-relations (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)

³⁹² LEONARD, Mark – POPESCU, Nicu (2007): *A Power Audit of EU–Russia Relations*. Cambridge, European Council of Foreign Relations. (ECFR Policy Paper.) Forrás: ecfr3cdn.net/1ef82b3f011e075853_0fm6bphgw.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)

³⁹³ STELZENMÜLLER, Constanze (2009): Germany’s Russia Question: A New Ostpolitik for Europe. *Foreign Affairs*, Vol. 88. No. 2. Forrás: www.foreignaffairs.com/articles/64650/constanze-stelzenm%C3%83%C2%BC1er/germanys-russia-question (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)

minősítette, Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismerését pedig a nemzetközi joggal ellentétesnek, Angela Merkel pedig Tbilisziben személyesen biztosította a grúz elnököt arról, hogy országa a NATO tagjává válhat.

Néhány hónappal a háborút követően azonban világossá vált, hogy a német külpolitikát a dél-kaukázusi események nem zökkentették ki korábbi nyomvonalából. Az EU és Oroszország közötti partnerségi megállapodás megkötésére irányuló tárgyalások rövid felfüggesztése után Németország – Franciaországgal és Olaszországgal közösen – a tárgyalások folytatása mellett tette le voksát, míg a NATO-ban többek között a német vonakodás miatt húzódik Grúzia és Ukrajna NATO-tagság előszobájának tekintett MAP-státuszának megadása. Paradox módon amíg a kelet-európai országok jövőbeli NATO-tagságát Berlin blokkolja, addig a német biztonság- és védelempolitika egyes meghatározó alakjai 2010-ben Oroszország NATO-tagságának lehetőségét vetették fel.³⁹⁴

A német külpolitika a grúz–orosz konfliktust követő években jórészt passzív maradt a kelet-európai térségben, saját érdekeivel ellentétben a *keleti partnerség* kezdeményezésben sem vállalt meghatározó szerepet,³⁹⁵ és a NATO keleti szárnyának megerősítésében sem jeleskedik (a 2013-as 6000 fős Steadfast Jazz NATO-hadgyakorlaton mindössze 55 német katona vett részt).³⁹⁶ A kelet-európai államok Oroszországgal kapcsolatos aggályainak figyelmen kívül hagyása komoly kétségeket ébresztett a NATO-n belül, hogy vajon Berlin egy orosz katonai agresszió esetén hajlandó lenne-e csapatokat küldeni a bajba került szövetségesei védelmére.³⁹⁷

Az ukrajnai események, a Krím félsziget annektálása és a kelet-ukrajnai harcok kirobbanása azonban fokozatos változást eredményezett a német külpolitikában. Berlin kulcsszerepet játszott az Oroszországgal szembeni szankciók bevezetésében és azok rendszeres meghosszabbításában, amelyek az orosz válaszingedményekkel együtt jelentős negatív hatást gyakoroltak a két ország kereskedelmére.³⁹⁸

Összességében megállapítható, hogy Németországot jelentős felelősség terheli két világháború kirobantásában, ami a második világháborút követő német büntudaton keresztül elvezetett egy, a konfrontációt elutasító, az érdekeit az európai integráción, multilateralizmuson keresztül érvényesítő német külpolitikáig. Ez a külpolitika a keleti dimenzióját tekintve elsősorban Oroszország bevonásán, politikailag és gazdaságilag Európához kötésén alapszik. Ugyanakkor számos történelmi példa igazolja (például Chamberlain kizigyezése Hitlerrel Münchenben), hogy a konfrontáció kerülése akár nagyobb hiba is lehet,

³⁹⁴ RÜHE, Volker et al. (2010): Open Letter: It's Time to Invite Russia to Join NAT. *Spiegel Online*, 2010. 03. 08. Forrás: www.spiegel.de/international/world/open-letter-it-s-time-to-invite-russia-to-join-nato-a-682287.html (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)

³⁹⁵ HAHN, Irene – SCHUCH Gereon eds. (2012): German Foreign Policy and Eastern Partnership. Position Paper of the Eastern Partnership Task Force. *DGAP Standpunkt*, No. 1. Forrás: https://dgap.org/sites/default/files/event_downloads/dgap_standpunkt_01_2012_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)

³⁹⁶ CSIKI Tamás (2014): Német stratégiai és védelempolitikai jövőkép. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, 3. évf. 2. sz. Forrás: nit.uni-nke.hu/downloads/Elemzesek/2014/SVKK_Elemzesek_2014_2.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)

³⁹⁷ The Future of NATO. NATO Flexes its Muscle Memory (2014). *The Economist*, 2014. 08. 30. Forrás: www.economist.com/news/international/21614166-russias-aggression-ukraine-has-made-natos-summit-wales-most-important (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.)

³⁹⁸ EU Sanctions Against Russia over Ukraine Crisis. *EU Newsroom*. Forrás: europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)

mint annak korai felvállalása. Az, hogy a 2013–2014-es ukrajnai események hoznak-e hosszú távú változást a német külpolitikában, még a jövő kérdése, de azt ki lehet jelenteni, hogy a 2008-as orosz–grúz háború nem változtatott jelentősen Németország keleti politikáján.

3.4.2. Franciaország és a mediterrán államok

Franciaország Németországgal együtt az európai integráció motorja, a kontinens egyik legbefolyásosabb országa, önálló atomtűzerővel (*force de frappe*) rendelkező középhatalom. A történelmi nagyhatalmiságból, az elmúlt évszázadokban a kontinens ügyeire gyakorolt jelentős befolyásból következően a francia politika és társadalom a mai napig nemzet-konceptiójának alapjaként kezeli a „nagyság és dicsőség” (*grandeur et gloire*) fogalmait. Ahogy De Gaulle tábornok fogalmazott: „Franciaország csak akkor igazán önmaga, amikor az első sorban áll. Nagyság nélkül Franciaország nem lehet Franciaország.”³⁹⁹ Ugyanakkor az elmúlt évtizedekben, a globalizációnak és a gazdaság gyenge teljesítményének köszönhetően a világban elfoglalt francia pozíció folyamatos erodálódásának lehettünk tanúi, amely különösen szembetűnő az Európai Unióban, ahol az Unió ügyeire meghatározó befolyással bíró német–francia tandem német tagja egyre markánsabban – és önállóan – képes érdekeit érvényesíteni.

Németországtól eltérően, földrajzi fekvésének és gyarmattartó múltjának köszönhetően Franciaország elsősorban a déli szomszédság irányában aktív, Kelet-Európa másodlagos szerepet tölt be Észak-Afrika – a Maghreb-térség – mögött. A francia külpolitika déli elköteleződését jól mutatja a barcelonai folyamat eredményeként 2008-ban a párizsi Grand Palace-ban 43 ország állam- és kormányfője által megalakított Unió a Mediterráneumért, amelynek létrehozásában Nicolas Sarkozy francia elnök nélkülözhetetlen szerepet játszott.

A francia–orosz kapcsolatokról elmondható, hogy Németország mellett Franciaország is stratégiai partnere Oroszországnak az EU-n belül. Az orosz diplomácia a kétoldalú kapcsolatok erősítésében érdekelt, elsősorban a francia ENSZ BT-tagság – amely miatt az ország korábban számos esetben hasznos szövetségest jelentett az Egyesült Államokkal szemben –, az ország nukleáris ütőereje miatt, és nem utolsósorban azért, mert Párizs vonakodik az EU további keleti bővítését illetően, amely tovább csökkentené befolyását az EU-n belül.

A gazdasági kapcsolatok tekintetében elmondható, hogy Franciaország 2012-ben Oroszország ötödik legjelentősebb kereskedelmi partnere volt Európában (Németország, Hollandia, Olaszország és Lengyelország mögött), míg a francia befektetések 2013 első felében 15,8 milliárd amerikai dollárt tettek ki (több mint 470 francia cég rendelkezik különböző méretű érdekeltségekkel a kelet-európai országban). Ugyan a két ország gazdasági kapcsolatai nem mérhetők Németországhoz, de így is jelentősek, az együttműködés különösen erős az energetikai szektor területén.⁴⁰⁰ Ugyanakkor az ukrajnai konfliktus, a kölcsönösen bevezetett szankciók a francia–orosz kereskedelmi kapcsolatokra is rányomták a bélyegüket; a forgalom 2016-ra a 2011-es érték felére esett vissza.

³⁹⁹ Kiss J. László szerk. (2005): *Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben*. Budapest, Teleki László Alapítvány. 171.

⁴⁰⁰ Statement of Russian and French Trade and Economic Relations (2014). Forrás: www.economy.gov.ru (A letöltés dátuma: 2014. 10. 11.)

9. táblázat

Francia–orosz kereskedelmi kapcsolatok (Mrd EUR)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Export	7,47	9,12	7,68	6,74	4,51	4,89
Import	13,95	11,95	10,58	10,29	6,31	5,52
Összesen	21,42	21,07	18,26	17,03	10,82	10,41

Forrás: Statement of Russian and French Trade and Economic Relations (2014). *Forrás:* www.economy.gov.ru (A letöltés dátuma: 2014. 10. 11.) és *ITC Trade Map*. Elérhető: www.intracen.org/itc/market-info-tools/statistics-import-country-product (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)

A 2008-as grúz–orosz háború lezárásában – mint ahogy arról már korábban szó esett – a francia diplomácia és Nicolas Sarkozy elnök különösen fontos szerepet játszott annak a véletlennek köszönhetően, hogy Párizs töltötte be az EU soros elnöki tisztét. A dinamikus külpolitikát folytató elnök a francia nagyhatalmi hagyományokhoz híven teljes lendülettel vetette bele magát a tűzszüneti megállapodás kidolgozásába, amelynek tető alá hozását mind az EU, mind Franciaország jelentős diplomáciai sikerként könyvelte el. Ugyanakkor a harcokat lezáró megállapodás gyengén megfogalmazott nyelvezete, az orosz fél által vitathatatlanul elért katonai siker, Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének Moszkva általi elismerése megkérdőjelezte az EU mezében folytatott francia mediációt, a vitathatatlan PR sikert ellenére.

A háborút követően a francia–orosz viszony hamarosan visszatért az eredeti kerékvágásba. Az elmúlt években a gazdasági kapcsolatok fejlesztése prioritást élvezett a francia kormány részéről, mivel a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválságból Franciaország jelentősen meggyengülve került ki. 2010-ben a GDF Suez francia multinacionális vállalat 9% részesedést vásárolt az Északi Áramlat gázvezetékben,⁴⁰¹ amellyel tovább erősödött a korábbról datálható energetikai együttműködés a két ország között (a GDF már régóta közeli partnere a Gazpromnak, és a Total is gázmezők kitermelésére vonatkozó szerződést írt alá az orosz energetikai óriással). A gazdasági érdekek által vezényelt francia külpolitika legellentmondásosabb fejezeteként 2010-ben Franciaország két Mistral osztályú helikopterhordozó hajót adott el Moszkvának.⁴⁰² Az 1,2 milliárd eurós üzlettel kapcsolatban Vlagyimir Viszockij admirális a következőket mondta: „Ha Oroszországnak 2008-ban rendelkezésre állt volna két ilyen hadihajó, a Grúzia elleni háborút 40 perc alatt nyerte volna meg

⁴⁰¹ GDF Suez Acquires 9 Percent Stake in Nord Stream (2010). *Nord Stream's Online Magazine*, 2010. 06. 21. *Forrás:* www.nord-stream.com/press-info/emagazine/gdf-suez-acquires-9-percent-stake-in-nord-stream-42 (A letöltés dátuma: 2012. 09. 01.)

⁴⁰² SOCOR, Vladimir (2011): France's Sale of the Mistral to Russia: The Challenge to NATO's Transatlantic Partners. *Jamestown Foundation*, 2011. 06. 30. *Forrás:* www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=38133 (A letöltés dátuma: 2012. 09. 01.)

26 óra helyett.⁴⁰³ A Vlagyivosztk és Szevasztopol néven hadrendbe állítani tervezett hajók képesek nagy létszámú, nehézfegyverzetű csapatok partra juttatására, így jelentősen megnövelték volna az orosz haditengerészet erőketvitési potenciálját. Az üzlet felfüggesztéséhez a 2014-es ukrajnai krízis kirobbanására volt szükség, de a francia fél – szerződéses kötelezettségei betartására hivatkozva – még így is sokáig vonakodott attól.

Összességében megállapíthatjuk, hogy habár a francia diplomácia nagy szerepet játszott a 2008-as háború lezárásában – bár vitatott eredménnyel –, a háborút követően visszatért az Oroszországgal folytatott korábbi, elsősorban gazdasági érdekeken alapuló együttműködés politikájához. A grúz–orosz háború jelentéktelen hatást gyakorolt a kontinens biztonságával kapcsolatos francia percepcióra.

Franciaországhoz hasonlóan a legtöbb európai mediterrán ország a gazdasági érdekeinek megfelelő partneri viszonyt ápol Oroszországgal. Olaszország a harmadik–negyedik legnagyobb kereskedelmi partnere az Oroszországi Föderációnak. A két ország közötti kereskedelmi forgalom 2011-ben 27 milliárd eurót tett ki, és közel 500 olasz cég működik a keleti országban. Az energetika területén különösen szorosak a kapcsolatok, Olaszország olajszükségletének 15%-át, gázszükségletének 30%-át fedezi orosz forrásból. Az ENI a Déli Áramlat gázvezeték megépítésében az egyik legfontosabb partnere lett volna a Gazpromnak.⁴⁰⁴ Az olasz külpolitika hagyományosan nem aktív a kelet-európai térségben, viszont Silvio Berlusconi korábbi olasz miniszterelnök személyes jó viszonyt ápolt Putyin elnökkel, aminek egyik kifejeződéséeként számos alkalommal személyesen vette védelmébe orosz barátját, illetve Oroszországot különböző nemzetközi fórumokon, valamint a NATO-n belül is az Oroszországgal ápolt kapcsolatok javításán dolgozott.⁴⁰⁵

Spanyolországot és Portugáliát, valamint Máltát nem fűzik olyan erős gazdasági szálak Oroszországhoz, mint Olaszországot, de mindhárom ország diplomáciája kerüli a kényes kérdések napirenden szerepeltetését bilaterális viszonyokban.

Görögország és Ciprus ugyanakkor rendkívül szoros kapcsolatokat ápol Oroszországgal. Mark Leonard és Nicu Popescu egy korábbi közös tanulmányukban egyenesen Moszkva „trójai falovaként” említi a két országot az Európai Unióban.⁴⁰⁶ A két mediterrán állam hagyományosan számíthat Moszkva segítségére a Törökországgal kapcsolatos problémáik terén (habár az elmúlt években a török–orosz viszony sokat javult, egyes közjátékoktól – mint egy orosz vadászbombázó Szíria feletti lelövése – eltekintve), míg Görögország számos esetben blokkolta az EU kelet-európai kapcsolatainak fejlesztésére irányuló törekvéseket. Görögország szintén aktív partner volt a tervezett Déli Áramlat gázvezeték megépítésében, míg Ciprus adóparadicsomként funkcionál az orosz cégek és gazdag orosz üzletemberek számára, aminek köszönhetően – legalábbis papíron – 2006-os adatok szerint a mediterrán ország volt a legnagyobb befektető Oroszországban (9,8 milliárd

⁴⁰³ Mistral Blows. Why France Insists on Going Ahead with Selling warships to Russia (2014). *The Economist*, 2014. 05. 17. Forrás: www.economist.com/news/europe/21602291-why-france-insists-going-ahead-selling-warships-russia-mistral-blows (A letöltés dátuma: 2014. 06. 28.)

⁴⁰⁴ *Relations between Italy and Russia*. Forrás: www.esteri.it/MAE/EN/Politica_Estera/Aree_Geografiche/Europa/I_nuovi_rapporti.htm (A letöltés dátuma: 2014. 10. 11.)

⁴⁰⁵ MOLNÁR Anna (2012): Az olasz külpolitika irányai az ezredforduló után. *Külügyi Szemle*, 11. évf. 3. sz. 55–81; MOLNÁR Anna (2012): Az olasz politikai pártok és kormányok EU-politikája (1989–2012). *Külügyi Szemle*, 11. évf. 3. sz. 3–29.

⁴⁰⁶ LEONARD–POPESCU (2007): *i. m.* 27–30.

amerikai dollár értékben, míg az Egyesült Királyságból érkező befektetések 7 milliárd amerikai dollárt tettek ki). Nem csoda, hogy a pénzügyi válság kirobbanását követően szóba került a ciprusi kormány és bankrendszer orosz megmentésének kérdése.

A 2008-as orosz–grúz háború vonatkozásában a fentiek alapján megállapítható, hogy a mediterrán térség országainak kül- és biztonságpolitikájában nem jelent meg hangsúlyos elemként az esetleges orosz fenyegetés kérdése – már csak geopolitikai elhelyezkedésük miatt sem –, a gyümölcsöző gazdasági kapcsolatok folytatása prioritást élvezett.

3.4.3. Az Egyesült Királyság és Írország

Az Egyesült Királyság az Európai Unió egyik meghatározó országa, ugyanakkor korábbi birodalmi múltjából és az Egyesült Államokkal ápolt különleges kapcsolataiból (special relationship) eredően a legtöbb uniós tagállamtól eltérő külpolitikai irányvonalat képvisel számos kérdésben. Az erős transzatlanti irányultságának köszönhetően a brit külpolitika jóval gyakrabban foglal el az Egyesült Államokat támogató pozíciót biztonságpolitikai kérdésekben, amely értelemszerűen többször vezet konfrontációhoz Oroszországgal. Míg a korábban említettek szerint Ciprus és Görögország Moszkva „trójai falova” Brüsszelben, addig számos orosz vélemény szerint London az Egyesült Államok meghosszabbított karja Európában.

Az orosz–brit kapcsolatrendszer Putyin hatalomra kerülését követően jelentős romlásnak indult, habár Tony Blair miniszterelnöksége alatt a brit fél többször próbált közvetítő szerepet játszani a Kreml és a Fehér Ház között, kiegészítve ezzel az Egyesült Királyság hagyományos közvetítő szerepét Európa és az Egyesült Államok között („Európa küldötte Amerikában, és Amerika követe Európában”).⁴⁰⁷

A transzatlanti kapcsolatok kiemelt szerepe a brit külpolitikában és számos egyéb, a kapcsolatokat mérgező ügy meggátolta Oroszországgal a valódi partneri viszony kialakulását. A 2000-es években a kétoldalú kapcsolatok terén felmerült konfrontációk közül a legfontosabbak:

- Borisz Berezovszkij üzletember és Akhmed Zakajev csecsen vezető kiadásának megtagadása 2003-ban;
- az emberi jogok és a demokrácia helyzetének brit kritikája és annak napirenden tartása;
- a British Council és a brit támogatást élvező NGO-k hatósági zaklatása Oroszországban;
- diplomaták kölcsönös kiutasítása kémkedés vádjával, utazási korlátozások bevezetése orosz hivatalnokokkal szemben;
- a BP és a Shell oroszországi tevékenységével kapcsolatos viták;
- az EU keleti-európai kapcsolatainak és bővítésének támogatása;
- Alexandr Litvinyenko meggyilkolása Londonban 2006-ban.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ BABOS TIBOR (2004): *Az európai biztonság öt központi pillére*. Doktori értekezés. Budapest, ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola. 22. Forrás: uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2004/babos_tibor.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)

⁴⁰⁸ Uo. 42.

Az Oroszország és az Egyesült Királyság közötti gazdasági kapcsolatok – Németországtól, Franciaországtól és Olaszországtól eltérően – kevésbé játszanak fontos szerepet a két ország viszonyának alakításában. 2011-ben a két ország közötti kereskedelmi forgalom 15,8 milliárd angol fontot tett ki, amellyel Oroszország az Egyesült Királyság 14. legfontosabb export és 16. legfontosabb import partnere volt.⁴⁰⁹

Írország, az Egyesült Királysághoz hasonlóan, mind politikailag, mind gazdaságilag jobban kötődik az Egyesült Államokhoz, illetve az ország számára – minden történelmi sérelem ellenére – London szintén igazodási pontot jelent, ezért az Oroszországgal ápolat kapcsolatokat nagyban meghatározza a London és Moszkva, illetve a Washington és Moszkva közötti feszültségek mértéke.

A 2008-as orosz–grúz háború nem hozott gyökeres változást sem a Downing Street és a Kreml viszonyában, sem a brit külpolitika alapvető irányjaiban, ugyanakkor Londonban egy jól látható trend részeként értékelték a dél-kaukázusi fejleményeket, amely alapján Oroszország a korábbi nagyhatalmi pozíciójának helyreállításán fáradozik, és kész akár a fegyveres erőt is alkalmazni érdekérvényesítése során. Az Egyesült Királyság továbbra is az EU és a NATO kelet-európai szerepvállalásának erősítését támogatja, és az Egyesült Államokkal karöltve a közelmúltban is számos alkalommal rámutatott a poszt-szovjet térségben tapasztalható orosz expanzionista külpolitika veszélyeire.⁴¹⁰

3.4.4. A kelet-közép-európai és a kelet-európai államok

Földrajzi fekvésüknek és történelmi múltjuknak köszönhetően – a térség országai számos alkalommal megtapasztalhatták az orosz, illetve a szovjet expanzionizmus árnyoldalát – a kelet-közép-európai és a kelet-európai országok közül kerültek ki azok, amelyek legerősebben reagáltak a 2008-as dél-kaukázusi eseményekre. Ebben a fejezetben az EU ezen tagállamai között kezelem a balti hármakat, Lengyelországot, Csehországot, Szlovákiát, Magyarországot, Romániát, Szlovéniát, Horvátországot, Bulgáriát és habár kicsit kilóg a sorból, de közép-európai volta miatt néhány mondat erejéig Ausztriát.

Ezen országcsoportból a balti hármak és Lengyelország a leginkább antagonisztikusak Oroszországgal szemben – a korábban már idézett tanulmányukban Mark Leonard és Nicu Popescu Lengyelországot és Litvániát „új hidegháborús harcosnak” minősíti⁴¹¹ –, ezért a 2008-as eseményekre adott legerősebb reakciókat is tőlük láthattuk. A négy ország Moszkvával szembeni attitűdje mélyen a történelmükben gyökerezik. A balti hármak és Lengyelország önálló államiságának kialakulását évszázadokig gátolta az orosz, majd szovjet megszállás, ezért joggal él erős gyanakvás társadalmukban és politikai döntéshozó rétegükben Moszkva orosz nagyhatalmiság helyreállítására tett kísérleteivel szemben.

⁴⁰⁹ Russia's Trade Ties with Europe (2014). *BBC.com*, 2014. 03. 04. Forrás: www.bbc.com/news/world-europe-26436291 (A letöltés dátuma: 2014. 10. 11.)

⁴¹⁰ McTAGUE, Tom (2014): 'Stop Sending Russian Tanks into Ukraine': Cameron Warns Putin of 'Consequences' as he Condemns 'Completely Unacceptable and Illegal' Movement of Troops over the Border. *Daily Mail Online*, 2014. 08. 28. Forrás: www.dailymail.co.uk/news/article-2736929/Stop-sending-Russian-tanks-Ukraine-Cameron-warns-Putin-consequences-condemns-completely-unacceptable-illegal-movement-troops-border.html (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)

⁴¹¹ LEONARD–POPESCU (2007): *i. m.* 49–50.

Napjainkban ez a gyanakvás ezen országok külpolitikájában erős atlantista irányvonalként jelentkezik, mivel Varsóban, Tallinban, Rigában és Vilniusban joggal érzékelik úgy, hogy az Egyesült Államok az egyetlen hiteles nagyhatalom, amely képes akár katonai erővel is feltartóztatni Oroszországot.

A térség számára további biztonsági kihívást jelent, hogy a balti országokban jelentős orosz kisebbség él (Észtország lakosságának 25,6%-a orosz, 2006-os adatok szerint 345 168-an, míg Lettországbán ez a szám 2004-es adatok szerint 29%, azaz 450 ezer fő).⁴¹² Az érvényben lévő orosz nemzeti biztonsági stratégia és katonai doktrína feladatul szabja az orosz kisebbség, illetve állampolgárok külföldön történő védelmét, ami – mint ahogyan azt az orosz–grúz háború példája nagyon szemléletesen bizonyította – nem csupán írott malaszt. Putyin elnök számtalanszor deklarálta, hogy Oroszországnak bárhol joga van akcióba lépni, ha úgy érzi, hogy az oroszajkúak veszélyben forognak.⁴¹³ Elméletileg mindig fennáll a veszélye annak – még ha gyakorlatilag ennek csekély is a valószínűsége –, hogy Moszkva a balti országokban élő orosz kisebbség „védelmében” beavatkozik a térségben, ha nem is nyílt katonai erővel, de az ukrán példa alapján szeparatista csoportok fegyveres támogatásával, az oly sikeresnek bizonyult „hibrid” vagy aszimmetrikus hadviselési technikák alkalmazásával.

A teljesség igénye nélkül a balti hármak és Lengyelország, valamint Oroszország viszonyát az elmúlt évtizedben a következő ügyek határozták meg:

- az észt szovjet háborús emlékmű áthelyezése körüli viták;
- orosz kibertámadás Észtország ellen;
- a balti országok szinte teljes energiafüggősége Oroszországtól (a gázellátás 100%-át orosz forrásból fedezik);
- a térséget kikerülő Északi Áramlat gázvezeték megépítése;
- a kelet-európai posztsovjet államok európai integrációjának erőteljes támogatása;
- az orosz olajszállítás leállítás Litvániába;
- állat- és növényegészségügyi okokra hivatkozva a lengyel mezőgazdasági termékek orosz importjának korlátozása;
- az orosz kisebbség helyzete a balti országokban;
- a rakétavédelmi rendszer lengyelországi telepítése.⁴¹⁴

Az ezen fejezetben tárgyalt többi kelet-közép-európai ország kapcsolata Oroszországgal jóval kiegyensúlyozottabb, külpolitikájukban kisebb mértékben van jelen – ha egyáltalán jelen van – a történelmi tapasztalatokon alapuló félelem az orosz expanziótól. Általánosságban megállapítható, hogy a térség energiafüggősége Oroszországtól – főleg gázimport tekintetében – igen jelentős. Az importált gáz 57%-a érkezik orosz forrásból Csehországba, 83%-a Szlovákiába, 80%-a Magyarországra, 60%-a Szlovéniába,

⁴¹² World Directory of Minorities and Indigenous Peoples (é. n.): *Estonia – Russians*. Forrás: www.minority-rights.org/2447/estonia/russians.html (A letöltés dátuma: 2014. 10. 12.)

⁴¹³ NATO Flexes its Muscle Memory (2014). *The Economist*, 2014. 08. 30. Forrás: www.economist.com/news/international/21614166-russias-aggression-ukraine-has-made-natos-summit-wales-most-important (A letöltés dátuma: 2014. 08. 30.)

⁴¹⁴ LEONARD–POPESCU (2007): *i. m.* 43–50.

60%-a Ausztriába, 89%-a Bulgáriába és 24%-a Romániába. Horvátország nem importál gázt Oroszországból.⁴¹⁵

A térség államai közül Csehország, Románia és Magyarország változó mértékben, de a többi térségbeli országnál aktívabb politikát folytat a kelet-európai posztsovjet térségben, és támogatja az európai szomszédságpolitika keleti dimenziójának célkitűzéseit. A *keleti partnerség* elindítására a cseh EU-elnökség alatt Prágában került sor, habár a második, Budapestre tervezett 2011-es EaP-csúcs végül Varsóban valósult meg. Románia erős atlantista vonalat képvisel mind az EU-n, mind a NATO-n belül, amelyet jól mutat az amerikai rakétavédelmi rendszer országba való telepítése is. Bukarestnek különösen fontos a románajkú többség által lakott Moldova európai integrációja, amely konfrontációt okoz mind a keleti szomszédjában élő oroszajkú kisebbséggel, mind Moszkvával. A Szovjetunió felbomlását követően Moldovától elszakadt Dnyeszter-melléki Köztársaság – ugyancsak egy „befagyott konfliktus” a térségben – Moszkva támogatását élvez, ami az egyik legnagyobb akadály Moldova nyugati integrációs törekvései terén.⁴¹⁶

Bulgária és Ausztria rendkívül szoros – elsősorban gazdasági érdekeken alapuló – kapcsolatot ápol Oroszországgal. Míg Bulgáriát – Szerbiához hasonlóan – történelmileg is erős szálak kötik szláv testvérehez, addig Ausztriát elsősorban a gázüzletlen (a Déli Áramlat gázvezeték a baumgarteni elosztóközpontban végződött volna) és az osztrák bankok oroszországi jelenlétén alapuló kölcsönösen jövedelmező gazdasági érdekek kötik Moszkvához. A két ország az EU-n belül többször is kiállt az orosz érdekek védelmében (például az amerikai rakétapajzs létrehozása ellen).

A 2008-as orosz–grúz háborút követően érthető módon a balti országok és Lengyelország ítélte el legélesebben Oroszországot. 2008. augusztus 9-én az észtt, a lett, a litván és a lengyel államfők közös nyilatkozatban jelentették ki, hogy az orosz fegyveres erők által egy kis szuverén ország ellen elkövetett agresszió nem maradhat válasz nélkül. Nyilatkozatukban felhívták az EU-t a vízumkönnyítési tárgyalások, valamint a partnereségi és együttműködési megállapodás megkötésére irányuló tárgyalások felfüggesztésére Moszkvával és egy nemzetközi békefenntartó erő létrehozására. A nyilatkozat sajnálatát fejezte ki a tekintetben, hogy a NATO megtagadta Grúziától a MAP-ben való részvételt, amely „zöld lámpa” volt az orosz agresszió számára. Végül a nyilatkozat a NATO és az EU „lakmusztesztjének” nevezte a közvetlen szomszédságában kirobbant konfliktus megoldását.⁴¹⁷

⁴¹⁵ European Energy Security. Conscious Uncoupling (2014). *The Economist*, 2014. 04. 05. Forrás: www.economist.com/news/briefing/21600111-reducing-europes-dependence-russian-gas-possible-but-it-will-take-time-money-and-sustained (A letöltés dátuma: 2014. 10. 12.)

⁴¹⁶ További részletekért lásd: BENES, Károly (2010): *Moldova's European Perspective: Breaking the Integration Deadlock?* Stockholm–Nacka, Institute for Security and Development Policy. Forrás: http://isdpeu.org/content/uploads/images/stories/isdpe-main-pdf/2010_benes_moldovas-european-perspective.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 10. 23.)

⁴¹⁷ ILVES, Toomas Hendrik – ZATLERS, Valdis – ADAMKUS, Valdas – KACZYŃSKI, Lech (2008): *Joint Declaration of Estonian, Latvian, Lithuanian and Polish Presidents on the Situation in Georgia*. Forrás: <https://vp2006-2016.president.ee/en/media/press-releases/1721-joint-declaration-of-estonian-latvian-lithuanian-and-polish-presidents-on-the-situation-in-georgia/index.html> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.) A témában további részletekért lásd: TÁLAS Péter (2014): A grúz–orosz háború hatása a kelet-közép-európai biztonságfelfogásra. *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 2. sz. 17–35.

2008. augusztus 12-én a Grúziával való szolidaritásuk jegyében Lech Kaczyński lengyel, Viktor Juscenko ukrán, Toomas Hendrik Ilves észt, Valdas Adamkus litván államfő és Ivars Godmanis lett kormányfő látogatást tett Tbilisziben, ahol egy tömeggyűlésen fel is szólaltak. 2009-ben a kelet-közép-európai és kelet-európai államok értelmiségének és politikai döntéshozó rétegének jelentős képviselői nyílt levélben fordultak Obama elnökhöz, amelyben biztosították az Obama-adminisztrációt transzatlanti elkötelezettségükről, és fokozottabb európai szerepvállalásra szólították fel az elnököt. A levélben foglaltak szerint a 2008-as háború érezteti hatását a régióban, és sok országot aggaszt, hogy a transzatlanti szövetség tétlen maradt, amíg Oroszország az 1975-ös *helsinki záróokmányban*, az 1990-es *Párizsi chartában* foglalt alapelveket megsértve fegyveres erőszakot alkalmazott egy szuverén ország ellen. Az aláírók egyúttal felhívták Obama elnök figyelmét a NATO gyengeségére – „habár teljes jogú tagok vagyunk, az emberek megkérdőjelezzik, hogy a NATO hajlandó és képes lenne-e a védelmünkre sietni egy jövőbeli krízis esetén” – és a kollektív védelem megerősítésének szükségességére. A levél leszögezi, hogy Oroszország revizionista erővé vált, 19. századi nagyhatalmi politikát követve 21. századi taktikával és módszerekkel.⁴¹⁸

A levelet kilenc nemzet képviselője írta alá (bolgár, cseh, észt, magyar, lengyel, lett, litván, szlovák, román), többek között Aleksander Kwaśniewski és Lech Wałęsa lengyel elnökök, Valdas Adamkus litván elnök, Emil Constantinescu román elnök, Václav Havel cseh elnök, Karel Schwarzenberg és Alexandr Vondra cseh külügyminiszterek és Martonyi János magyar külügyminiszter.⁴¹⁹

Még ugyancsak 2009-ben több nyugat-európai és kelet-közép-európai állam képviselői (Csehország, Egyesült Királyság, Észtország, Franciaország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Spanyolország) nyílt levelet tettek közzé a *The Guardian* napilapban, amelyben a Molotov–Ribbentrop-paktum és az 1938-as *müncheni egyezmény* által szolgáltatott történelmi lecke megtanulására intik az olvasókat, és figyelmeztetnek, hogy Európa számára hatalmas kihívást jelent az, hogy egy szuverén ország határait egy nagyhatalom erőszakkal megváltoztatta. A levél szerint: „Először is, egy nagyhatalom mindig talál vagy kreál egy ürügyet szomszédja lerohanására, ha elutasítja annak függetlenségét. Emlékeznünk kell arra, hogy Hitler a lengyeleket vádolta az ellenségeskedés kirobbanásáért 1939-ben, ahogy Sztálin a finneket tette felelőssé, amikor megtámadta az országot 1940-ben. Hasonlóképpen Grúzia és Oroszország esetében a kritikus kérdés annak meghatározása, hogy melyik ország rohanta le a másikat, és nem az, hogy melyik katona adta le az első lövést. Másodszor, a nyugati demokráciák kudarca, hogy megfelelően válaszoljanak egy baráti – noha kicsi – nemzet feldarabolására, nagyon komoly globális következményekkel járhat. Az Európai Uniót München és a vasfüggöny kísértése ellen hozták létre. Katasztrófális lenne, ha úgy tünne, hogy mi eltűrjük azt a gyakorlatot, amely háborúba és megosztottságba sodorta kontinensünket az elmúlt évszázad legnagyobb részében. A tét

⁴¹⁸ HAYES, David (2009): East-Central Europe to Barack Obama: an Open Letter. *OpenDemocracy*, 2009. 07. 24. Forrás: www.opendemocracy.net/article/east-central-europe-to-barack-obama-an-open-letter (A leltetés dátuma: 2014. 10. 15.)

⁴¹⁹ Az aláírók teljes listája: Valdas Adamkus, Martin Bútora, Emil Constantinescu, Pavol Demeš, Luboš Dobrovský, Eörsi Mátyas, Gyarmati István, Václav Havel, Rastislav Káčer, Sandra Kalniete, Karel Schwarzenberg, Michal Kováč, Ivan Krastev, Aleksander Kwaśniewski, Mart Laar, Kadri Liik, Martonyi János, Janusz Onyszkiewicz, Adam Rotfeld, Alexandr Vondra, Vaira Vīķe-Freiberga, Lech Wałęsa.

az egész projektünk sorsa, aminek az életünket szenteljük: a békés és demokratikus újraegyesítése az európai kontinensnek.⁴²⁰

A 2008-as grúz–orosz háború egyik kézzelfogható következményeként a balti hármak és Lengyelország – az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok támogatásával, Franciaország és Németország ellenkezése mellett – vitát kezdeményeztek a NATO-n belül a kollektív védelemre vonatkozó 5. cikk megerősítéséről, illetve a szövetség hadműveleti védelmi tervezésének kiterjesztéséről a Baltikumra. Varsó teljes támogatását élvezte az amerikai rakétavédelmi rendszer európai telepítése, amely ugyan az Obama-adminisztráció „reset”-politikája miatt az eredeti tervekhez képest kisebb formátumban valósul meg, de befogadó országgént megjelent Románia is. Az EU-n belül Lengyelország és Svédország kezdeményezésére – a baltiak és a 2009. év elején az EU soros elnöki posztját betöltő Csehország támogatása mellett – lendületet kapott a *keleti partnerség* program, amely 2009 májusában kezdte meg működését az EU és a keleti partnerek prágai csúcstalálkozóján. Bulgária, Horvátország, Magyarország és Szlovákia – többek között az orosz energiahordozóktól való erős függésük miatt – óvatosan foglalt állást a 2008-as háborúval kapcsolatban, biztonságpercepciójukra jelentős hatást nem gyakorolt a konfliktus.⁴²¹

Összességében megállapíthatjuk, hogy a kelet-közép-európai és a kelet-európai uniós országok eltérő módon reagáltak az orosz–grúz háborúra, ahol a különböző álláspontok közötti vonalat nemcsak az országhatárok jelentették, hanem az adott országokon belül is jelentős eltérés mutatkozott a különböző politikai pártok véleménye között. Leginkább a nagyszámú orosz kisebbséggel rendelkező balti országok – és a kelet-európai térségben hagyományosan aktív Lengyelország – biztonságpercepcióját befolyásolta a 2008-as konfliktus, ahol valós fenyegetésként értékelték egy esetleges térségbeli orosz intervenció veszélyét, amelynek hatása elsősorban a NATO-n belüli közös védelem megerősítésére való törekvésként jelentkezett. Ez a törekvés a háborút valós fenyegetésként nem értékelő, ugyanakkor Oroszországban jelentős gazdasági érdekekkel bíró országok – főleg Németország és Franciaország – ellenállása miatt rendkívül lassan haladt, új lendületet csak az ukrajnai krízis adott neki, amely megkerülhetlenné tette ezen országok aggályainak kezelését.

Az EU-n belül a *keleti partnerség* fokozott támogatása vált a kelet-közép-európai országok egy részének – ismét elsősorban Lengyelországot és a balti államokat, valamint Romániát és Csehországot kell megemlítenünk – prioritásává, ugyanakkor a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság következtében fellépő forráshiány miatt a projekt alulfinanszírozott maradt. Ellentmondásos módon Moszkvában jóval nagyobb fenyegetésként értékelték a *keleti partnerség* keretén belül megvalósuló együttműködést, mint amit az EU a keleti kapcsolatok erősítése terén az EaP keretén belül valaha is megvalósítani szándékozott, ami a társulási megállapodás Ukrajnával való aláírása körüli politikai felforduláson keresztül elvezetett a Krím félsziget annektálásáig és a kelet-ukrajnai fegyveres összecsapásokig.

⁴²⁰ HAVEL, Vaclav et al. (2009): Europe Must Stand up for Georgia. Open Letter. *The Guardian*, 2009. 09. 22. Forrás: www.theguardian.com/commentisfree/2009/sep/22/europe-georgia-russia (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.) A levél aláírói: Václav Havel, Valdas Adamkus, Mart Laar, Vytautas Landsbergis, Otto de Habsbourg, Daniel Cohn-Bendit, Timothy Garton Ash, André Glucksmann, Mark Leonard, Bernard-Henri Lévy, Adam Michnik, Josep Ramoneda.

⁴²¹ TÁLAS (2014): *i. m.*

3.4.5. A Benelux és a skandináv országok

A Benelux államok közül Belgium és Luxemburg számára az Oroszországgal ápolts kapcsolatok nem jelentenek külpolitikai prioritást. Ugyanakkor Hollandia nagyon erős gazdasági szállakkal kötődik a kelet-európai országhoz, mint annak egyik legfontosabb kereskedelmi partnere. 2012-ben 43 milliárd amerikai dollár értékű orosz olaj érkezett a holland kikötőkbe – elsősorban Rotterdamba –, amely a teljes orosz olajexport 9,2%-át teszi ki (ez több mint a német 6,5%). Az olajipari együttműködés a 2000-es évek elejére nyúlik vissza, amikor a Royal Dutch Shell 55%-os részesedést szerzett a Szahalin-2 olajmező ki-termelésére alakult konzorciumban. Ugyan a Kreml később adminisztratív eszközökkel megfosztotta a holland olajipari multinacionális céget részesedése nagyobbik felétől, de az együttműködés továbbra is folytatódik. A több mint 4000 Oroszországban működő holland cég beruházásai is a legnagyobbak közé tartoznak nemzetközi összehasonlításban, összértékük eléri a 63 milliárd amerikai dollárt.⁴²²

A jelentős gazdasági érdekek ellenére a holland külpolitika mérsékelten kritikus Moszkvával szemben, így például rendszeresen a kritikák az emberi jogok és a demokrácia oroszországi helyzetével kapcsolatban. Az ország az EU keleti szomszédságpolitikájának támogatója. Ugyanakkor a 2008-as orosz–grúz háború a belga és a luxembourgi külpolitikához hasonlóan a holland külpolitikában sem hozott érdemi változást.

Az EU két skandináv tagállama – Dánia és Svédország –, valamint Finnország már csak földrajzi elhelyezkedésük miatt is jobban érintettek a kelet-európai térség ügyeiben. Dánia és Svédország értékalapú külpolitikája az elmúlt évtizedekben többször vezetett konfrontációhoz Moszkvával, ahogy az emberi jogi és a demokrácia helyzetével kapcsolatos nemzetközi kritikák egyre nagyobb teret nyertek. Ugyanakkor Helsinki helyzete valamelyest eltér skandináv szomszédaitól. A hidegháború során az úgynevezett finnlandizáció politikájának keretén belül Finnország gondosan egyensúlyozott a két blokk közötti semlegesség mezsgyéjén, amely során – politikai kényszerűségből – Moszkvával jóval szorosabb gazdasági és politikai kapcsolatokat ápolts skandináv partnereivel. Az 1948-ban megkötött – a finnlandizáció alapját képező – barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés értelmében a Szovjetunió nagy befolyást gyakorolt mind a finn belpolitikára, mind a finn külpolitikára, és a finn biztonságpolitikában napjainkig éreztetni hatását a nagy keleti szomszédtól való félelem.⁴²³

Helsinkivel ellentétben Stockholm az elmúlt évtizedben jóval markánsabb „feltartóztatási” politikát folytatott Oroszországgal szemben, köszönhetően elsősorban az évtized nagyobbik részében hatalmon lévő konzervatív kormányának és a nemzetközileg nagy tekintélynek örvendő külügyminiszterének, Carl Bildtnak. Svédország vezető szerepet vállalt az EU keleti politikájának alakításában – a *keleti partnerség* is közös lengyel–svéd kezdeményezés alapján jött létre –, és a svéd diplomácia rendkívül aktív volt a kelet-európai térségben. Ahogy a *The Economist* újságírója fogalmazott a konzervatívok 2014-es választási veresége után: „Európán belül Bildt úr egy az orosz agresszió elleni egyszemélyes diplomáciai erőként működött. A jobbközép kormányának köszönhetően Svédország

⁴²² ORENSTEIN, Mitchell A. (2014): The Dutch Disaster. Malaysia Airlines Flight 17 and the Future of Dutch-Russian Relations. *Foreign Affairs*, 2014. 07. 22. Forrás: www.foreignaffairs.com/articles/141651/mitchell-a-orenstein/the-dutch-disaster (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.)

⁴²³ KISS J. László szerk. (2000): *A tizenötök Európái*. Budapest, Osiris Kiadó. 481–482.

nagyobb szerepet játszott Európa és a világ színpadán, mint azt a 10 millió körüli lakossága indokolta volna.⁴²⁴

A 2008-as orosz–grúz háborút követően alapvető változás nem következett be a skandináv országok és Finnország külpolitikai irányvonalában, ugyanakkor ezen országok igazolva érezték Oroszországgal szembeni korábbi fenntartásait, és nemzetközi szinten az orosz befolyás kelet-európai visszaszorításához több partnert voltak képesek találni. Az ukrajnai válság kiéleződésével a svéd és finn NATO-csatlakozás kérdése is mind hangsúlyosabban merül fel. A 2014-ben finn miniszterelnöknek megválasztott Alexander Stubb határozottan szorgalmazza országa NATO-csatlakozását azzal a céllal, hogy „maximalizálja Finnország nemzetbiztonságát”.⁴²⁵ Az orosz válasz sem késett, Putyin elnök tanácsadója, Szergej Markov vitriolos válaszában a következőket mondta: „Finnország a harmadik világháború kirobbanását kockáztatja. Az antiszemitizmus kezdte a második világháborút. A russzofóbia kirobbanthatja a harmadik világháborút. Finnország az egyike a leginkább russzofób országoknak Európában, Svédország, Lengyelország és a balti országok után.”⁴²⁶

3.5. A grúz kül- és biztonságpolitika a háborút követően

A könyv ezen alfejezete a 2008-as háború grúz belpolitikára, valamint kül- és biztonságpolitikára gyakorolt hatását vizsgálja, felmérve azokat a hatásokat, amelyeket a konfliktus gyakorolt az ország nyugati integrációs törekvéseire.

A 2008-as háborút követően a Szaakasvili-adminisztráció Nyugaton jelentősen vesztett pozícióiból – mint ahogy arról korábban is szó volt, számos nyugati kormány az elnököt tette felelőssé a konfliktus kirobbanásáért –, Moszkvában pedig egyenesen *persona non gratának* minősítették. Ahogy Medvegyev elnök kifejtette a RAI televíziós csatornának adott interjújában: „Szaakasvili többé nem létezik a szemünkben. Ő egy politikai hulla.”⁴²⁷ Ugyanakkor a jelentős presztízsveszteség ellenére a grúz elnök képes volt hatalmát megőrizni, az eltávolítására irányuló orosz háborús cél nem járt sikerrel, még ha az elkövetkezendő években kormánya rendkívül beszűkült mozgástérrel rendelkezett is.

Grúzia Egyesült Államokkal ápolt kapcsolatai terén jelentős változást hozott Obama 2008-as elnökké választása. Az új amerikai elnök, szakítva a Bush-éra külpolitikájával, nemzetközi szinten mérsékelni kívánta az Egyesült Államok szerepvállalását, amely Oroszországgal összefüggésben a kapcsolatok enyhítését célzó, a közös érdekekre fókuszálni kívánó „reset”-politikában öltött testet. Ebben az új kontextusban a grúz kérdés sokat veszített jelentőségéből. Szaakasvili elszigetelődését tovább fokozta az a tény, hogy míg az Egyesült Államok korábbi adminisztrációjának tagjaival szoros személyes

⁴²⁴ The Eight-Year Itch (2014). *The Economist*, 2014. 09. 13. Forrás: www.economist.com/news/europe/21616956-centre-right-government-fredrik-reinfeldt-has-been-great-success-yet-voters-may-well (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.)

⁴²⁵ What Price Neutrality? (2014). *The Economist*, 2014. 06. 21. Forrás: www.economist.com/news/europe/21604586-russia-stokes-fresh-debate-among-nordics-about-nato-membership-what-price-neutrality (A letöltés dátuma: 2014. 10. 12.)

⁴²⁶ Uo.

⁴²⁷ Saakashvili a 'Political Corpse' (2009). *BBC News*, 2009. 09. 02. Forrás: news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7594860.stm (A letöltés dátuma: 2014. 10. 29.)

kapcsolatot ápolt, amely a közös neokonzervatív ideológián alapult, addig az új amerikai vezetéshez ilyen szallak nem fűzték. A baráti viszony kialakítását nem segítette az sem, hogy az amerikai választások során Tbiliszi nyíltan támogatta a republikánus elnökjelöltet, John McCaint.⁴²⁸ A konfliktust követő években Szaakasvili jelentősebb sikerként könyvelhette el, hogy a két szakadár terület függetlenségét Oroszországon kívül csak néhány kevésbé jelentős állam ismerte el, akik között nem találhatjuk Moszkva két legfontosabb posztszovjet térségbeli szövetségését sem, Belaruszt és Örményországot.

A 2012. októberi grúz parlamenti választások, majd a 2013. októberi elnökválasztás új fejezetet nyitottak a grúz bel- és külpolitika történetében. A választásokon Szaakasvili és a kormányzó Egyesült Nemzeti Mozgalom veszett, míg a Bidzina Ivanishvili által vezetett Grúz Álom nevű párt nyert. A békés választások során megvalósuló hatalomátvétel megnyitotta az utat egy új, grúz külpolitika kialakítása előtt, amelynek folyamatosságát a Grúz Álom ismételt győzelme a 2016-os választásokon megerősítette.⁴²⁹

Az új kormány amellelt, hogy továbbra is NATO- és EU-integrációs pályán kívánta tartani az országot – amely a grúz társadalom döntő többségének, 70%-ának támogatását élvezi⁴³⁰ –, második fontos célként az Oroszországi Föderációval ápolt kapcsolatok normalizálását, pragmatikus alapokra való helyezését tűzte ki célul. Tekintettel arra, hogy az ukrajnai válság kirobbanása előtt Washington is a partneri kapcsolatok kialakítását helyezte előtérbe Moszkvával, míg az EU – elsősorban Németország, Franciaország és Olaszország – mindig is a zökkenőmentes orosz kapcsolatokban volt érdekelt, az új grúz törekvést támogatták a legtöbb nyugati fővárosban is.

Mint ahogy azt az előző fejezetekben részletesen kifejtettem, a háború rendkívül hátrányosan érintette Grúzia EU- és NATO-csatlakozásra irányuló törekvéseit, ami a mai napig érezteti hatását. Habár az elmúlt hat évben a dél-kaukázusi ország biztonságpolitikai helyzete fokozatosan stabilizálódott, az alapvető geopolitikai realitások változatlanok maradtak, ami rendkívüli módon megnehezíti az ország NATO- és EU-csatlakozását. A 2012-ben hatalomra került új grúz vezetés a transzatlanti térséghez való felzárkózását külpolitikai realizmuson – az orosz kapcsolatok javításán – és belső demokratikus reformokon keresztül kívánta előmozdítani.

A belső reformok terén az igazságszolgáltatás függetlenségének és demokratikus elkötelezettségének erősítése mellett fontos szerepet játszik a védelmi szektor átalakítása is. Irakli Alasania védelmi miniszter irányítása alatt tovább folytatódott a sorozott állomány létszámának mérséklése és a hadsereg hivatásos alapra való helyezése, amely a teljes aktív állomány enyhe csökkenésével járt együtt. A grúz haderő átalakításának célja egy NATO-követelmények szerinti, külföldön gyorsan telepíthető, felkelésellenes és antiterrorista műveletek során jól alkalmazható hadsereg létrehozása. A grúz fegyveres erők átalakítása egyúttal megszünteti azt a korábbi kettősséget, amely alapján a hadsereg egyszerre próbált megfelelni egy nagyméretű hagyományos háború megvívása követelményének és az expedíciós, békefenntartó műveletekben való részvétel követelményének.⁴³¹

⁴²⁸ KAKACHIA, Kornely – CECIRE, Michael eds. (2013): *Georgian Foreign Policy, The Quest for Sustainable Security*. Tbilisi, Konrad Adenauer Stiftung. 79–95.

⁴²⁹ ANTIDZE, Margarita (2016): Ruling Party in Georgia Decisively Wins Parliament Vote. *Reuters*, 2016. 10. 07. Forrás: www.reuters.com/article/us-georgia-election-idUSKCN1272AT (A letöltés dátuma: 2017. 04. 14.)

⁴³⁰ KAKACHIA–CECIRE (2013): *i. m.* 99.

⁴³¹ Uo. 72–74.

Annak ellenére, hogy Grúzia bizonyos szempontból jobban teljesít, mint számos NATO-tagállam – figyelembe véve a korábbi iraki és afganisztáni szerepvállalást, a védelmi szféra reformját, a védelmi kiadások magas szintjét –, valamint a transz eurázsiai kereskedelem, és a Kaszpi-térség szénhidrogénkészletének nyugati piacokra juttatása szempontjából az ország geostratégiaiilag fontos pozíciót foglal el, az ország NATO-integrációs folyamata csigalassúsággal halad, jól mutatva Moszkva *de facto* befolyását a bővítési folyamatra.

Mind a NATO, mind az EU vonatkozásában igaz az, hogy a korábban már tárgyaltak szerint a két szervezet számos új intézményesült együttműködési formát hozott létre a keleti kapcsolatai fejlesztése érdekében, de a grúz tagság kérdését a korábban már szintén kifejtett okok miatt vonakodik napirendre tűzni. Az elhúzódó integrációs folyamat közép- és hosszú távon kiábránduláshoz vezethet mind a grúz társadalomban, mind a politikai-gazdasági elitben, amely új utak keresésére ösztönözheti az ország kül- és biztonságpolitikáját.

Az orosz–grúz kapcsolatok javítása, a feszültség csökkentése terén az elmúlt években a grúz kormány feltehetően elérte azt a maximumot, aminél többre alapvető érdekei feladása nélkül nem képes. Azt a célt, hogy a „grúz kérdés” kikerüljön a Nyugat és Oroszország közötti vitás kérdések halmazából, többé-kevésbé sikerült elérni, a Kreml által irányított média már nem fest ördögien gonosz képet Grúziáról. Talán legfontosabb eredményként Moszkva eltörölte a dél-kaukázusi ország elleni gazdasági embargót, amelynek köszönhetően a grúz borexport 95%-kal nőtt éves szinten a 2014. január–július közötti időszakban (az összes borexport 65%-a Oroszországba irányult), habár az EU-val aláírt társulási megállapodás következtében az Oroszország és Grúzia közötti szabadkereskedelmi megállapodás megszűnik, így a grúz termékek a jövőben vámkötelesek lesznek.⁴³²

Az ukrán válság kényes helyzetbe hozta a grúz kormányt, és rávilágított a grúz–orosz *détente* határait. A Moszkvával folytatott enyhülés miatt Maia Pandzsikidze külügyminiszter asszony elhatárolódott az EU és az Egyesült Államok által bevezetett szankcióktól, illetve a grúz kormányfő kritikával illette a lengyel, a litván és a svéd kormányt – Grúzia legfontosabb szövetségeseit a NATO-n és az EU-n belül –, amiért azok aggodalmuknak adtak hangot a Szaakasvili ellen indult eljárások miatt. Érdekes módon Tbiliszi éppen akkor próbál közeledni Moszkvához, amikor még az Oroszországi Föderációval jó gazdasági és politikai kapcsolatokat ápoló Németország és Franciaország is kiáll az ukrán helyzet miatt bevezetett gazdasági korlátozó intézkedések mellett. Grúzia feltehetően politikai hibát követ el azzal, hogy legfontosabb szövetségeseivel ellentétes álláspontot foglal el, még ha a mezőgazdasági szektora ideiglenesen profitál is abból, hogy részben betölti azt az űrt, amelyet a Moszkva által bevezetett szankciók hoztak létre az orosz élelmiszerpiacon.

Az Oroszországgal folytatott enyhülési politika másik korlátja a szakadár tartományok helyzete, ahol a Kreml semmilyen formában nem érdekelt a kialakult status quo Grúzia érdekei szerinti megváltoztatásában. 2008 óta Abházia több mint 80 „államközi” szerződést írt alá Oroszországgal, és a 2014. augusztusi abház elnökválasztást követően Moszkva támogatásával hatalomra került Raul Hadzsimba⁴³³ partnerségi megállapodást

⁴³² Oxford Analytica (2014): Foreign Policy Ambiguity May Hurt Georgia's EU Image. *Daily Brief*, 2014. 08. 21.

⁴³³ Hadzsimba Moszkva minden támogatása ellenére sem volt képes 2004-ben és 2011-ben győzni az abház választásokon, ami jól mutatja Oroszország korlátait az abház belpolitika formálásában. Oxford Analytica (2014): Abkhaz Agreement will Force Georgian Policy Shift (2014). *Daily Brief*, 2014. 10. 27.

kötött Moszkvával, amely végleg megszünteti Abházia *de facto* szuverenitását.⁴³⁴ A megállapodás szerint:

- az abház fegyveres erők orosz irányítás alá kerültek, és helyi szinten gyakorlatilag beolvadtak az orosz hadseregbe;
- a belügyi kérdésekbe és a belügyi csapatok irányításába az abház hatóságoknak jóval kevesebb beleszólásuk van;
- a vám- és határőrizet orosz irányítás alatti egyesítése lényegében kitolta az orosz határt az abház–grúz *de facto* határra.⁴³⁵

Az abház–orosz megállapodás jelentős politikai törést okozott a Grúz Álom politikai formáción belül, ahogy az oroszpartí képviselők és a határozottabb fellépést sürgetők álláspontja összecsapott, rávilágítva arra, hogy az enyhülési politikától olyan eredmény nem várható, amely Oroszországot a szakadár tartományokkal kapcsolatos álláspontja átgon-dolására készítené.

Összességében megállapítható, hogy a 2008-as háború hatásaként és az amerikai elnökválasztás következtében a Szaakasvili-adminisztráció nemzetközileg elszigetelődött. Grúzia a 2012–13-as parlamenti és elnökválasztást követően képes volt jelentős külpoli-tikai fordulat végrehajtására. Az új kormány a nyugati integráció mellett az orosz–grúz kapcsolatok javítását tűzte ki fő céljául. Ugyanakkor az enyhülés politikája – akárcsak a Sevardnadze-érában – a szakadár tartományok vonatkozásában képviselt merev orosz álláspont és az ukrainai válság miatt kieleződő nyugati–orosz kapcsolatok miatt nehezen meghaladható korlátokba ütközött.

3.6. A háború hatása az orosz haderőreformra

A 2008-as orosz–grúz háború katonai vonatkozásai, a háború tapasztalatainak felhasználása az orosz haderőreform során jelentős szerepet játszottak a – hipotézisben is szereplő – térségért zajló geopolitikai játszma további eseményeinek meghatározásában. Az orosz haderőreform – és így áttételesen a 2008-as konfliktus – szintén hatással van az egész kontinens biztonságára, túlmutatva a posztszovjet térségben mutatkozó regionális hatásain.

A Szovjetunió összeomlását követően az orosz fegyveres erők a zsugorodó gazdaság-nak köszönhetően folyamatosan csökkenő anyagi források felett rendelkeztek, ezért jelentősen veszítettek harcértékükből. Az 1990-es években az orosz haderő felszerelése elavult, a sorozott állomány és az alulfizetett hivatásos katonák motiváltsága és harcértéke rendkívül alacsony szintre csökkent, a szovjet időkből örökölt struktúra és katonai képzés szintén átalakításra szorult. A haderő modern követelményeknek való megfelelés irányába ható érdemi változtatás kizárólag létszámcsökkentés formájában jelent meg, ami eltorzította a fegyveres erők szerkezetét. Az egyre kevesebb sorozott katona (akiknek pótlása nehezebbé vált a katonai szolgálatra alkalmas fiatalok számának csökkenésével) és a katonai

⁴³⁴ Collective Defense Partnership: Russia, Abkhazia Sign Alliance (2014). *RT.com*, 2014. 11. 24. Forrás: www.rt.com/news/208327-ruissia-abkhazia-alliance-treaty (A letöltés dátuma: 2017. 03. 25.)

⁴³⁵ Uo.

pálya vonzerejének visszaesése miatt foghíjas altiszti állomány egy, a szervezetre „víz-fejként” nehezedő tiszti, főtiszti karral párosult.

A 2000-es évektől az orosz gazdaság fellendülésének és az új elnöki adminisztráció a védelmi szektort prioritásként kezelő hozzáállásának köszönhetően a fegyveres erők egyre nagyobb forrásból gazdálkodhattak, amely egyrészt magának az orosz GDP-nek a növekedéséből adódott – amely a védelmi kiadások változatlan szinten tartása mellett is növekvő anyagi lehetőséget biztosított –, másrészt az Oroszországi Föderáció a GDP arányában is növelte katonai kiadásait.

A fegyveres erők átalakítása terén 2003-ban Szergej Ivanov védelmi miniszter *Az Oroszországi Föderáció fegyveres erői fejlesztésének aktuális feladatai* címmel kiadott egy fehér könyvet, amely alapján 2005-ben Jurij Balujevszkij vezérkari főnök a gyökeres reform programcsomag keretében az alábbi feladatokat vázolta fel:

- „a fegyveres erők alkalmazási koncepciójának átalakítása (békeidőben és konfliktusban);
- a fegyveres erők felépítésének átalakítása (új békeidőjű és háborús szervezeti struktúra kialakítása);
- a vezetés-irányítási rendszerek hatékonyságának növelése;
- a fegyveres erők állományának átalakítása (a tiszti, altiszti és legénységi állomány arányainak megváltoztatása);
- a haderő fenntarthatóságának megteremtése (sorozás, kiképzés, fegyverrendszerek).⁴³⁶

Amint azt a korábbi fejezetekben részletesen bemutattam, az orosz fegyveres erők alaposan felkészültek egy, a Dél-Kaukázusban megvívandó háborúra. A válságövezetekben állomásozó gyorsreagálású és különleges műveletek végrehajtására alkalmas egységek (például légideszant hadosztályok) modernizációjára különösen nagy hangsúlyt helyeztek, azok hivatásos állománnyal való feltöltése magas szintet ért el, és a felszerelésüket is korszerűbbre cserélték. Ugyanakkor a 2008-as háború során az orosz szárazföldi csapatok és a légierő meglehetősen vegyes képet mutatott, a harcok során számos komoly probléma merült fel. A legsúlyosabb hiányosságok a következők voltak:

- az orosz légierő hat (más források szerint hét vagy több) repülőgépet veszített, közel felét baráti tűzben, rávilágítva a szárazföldi csapatok és a légierő közötti együttműködés teljes kudarcára;⁴³⁷
- a logisztikai nehézségek miatt a csapatok előrenyomulása lassú volt, egy-egy öreg gépjármű műszaki hibája képes volt teljes katonai oszlopokat hosszabb-rövidebb időre feltartani (az igazsághoz hozzátartozik, hogy a Dél-Kaukázus hegyvidéki terepe komoly kihívást jelent bármely előrenyomuló, jelentős létszámú haderőnek);
- a vezetésirányítási és kommunikációs rendszerek nem működtek megfelelően, az orosz parancsnokok sokszor személyes mobiltelefonjaikon tartották a kapcsolatot egymással;
- az orosz csapatok kevésbé voltak felkészültek az éjszakai harc megvívására.

⁴³⁶ NÉGYESI (2013): *i. m.*

⁴³⁷ PUKHOV (2010): *i. m.* 99–105.

A reformfolyamat felgyorsításával megbízott, 2007-ben védelmi miniszterré kinevezett Anatolij Szergyukov a konfliktus után megújult lendülettel látott hozzá az orosz fegyveres erők átalakításához. A személyi állomány tekintetében folytatódott a haderő professzionalizációja (a sorkötelezettséget 2009-ben 12 hónapra csökkentették), az aktív és a tartalékos haderő áramvonalasítása, létszámának csökkentése, a vezetés centralizációja és a hivatásos állomány anyagi juttatásainak növelése. A haderő létszámát 1,2 milliőről 1 millióra csökkentették, és a tiszti állomány tekintélyes részét elbocsátották.

A háború után levont következtetések hasznosítása terén folytatódott a hadsereg-hadosztály-ezred alapú struktúráról a hadtest-dandár-zászlóalj alapú szervezetre való átállás, amely a korábbi négy vezetési szintű struktúrát (katonai körzet, hadsereg, hadosztály, ezred) kettőre csökkenti, mivel az új dandárok alkalmazásáról a központi stratégiai szinten dönthetnek. Szintén folytatódott a fegyveres erők – különösen a gyorsreagálású és válságövezetben állomásozó erők – készenléti szintjének növelése és felszerelésének modernizációja, valamint a stratégiai célkitűzések finomhangolása, amely az új nemzeti biztonsági stratégiában és katonai doktrínában jelent meg. Az elmúlt években a csapatok harcászati képességének fokozására számos nagyszabású hadgyakorlatot rendeztek, és 2010-ben elfogadtak egy tízéves, 720 milliárd amerikai dollár értékű fegyverzet-korszerűsítési programot, amely a „modernnek” ítélt fegyverek 10%-os arányának 70%-ra történő emelését tűzte ki célul 2020-ig.⁴³⁸

A 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság megakasztotta a fegyveres erők modernizációjának folyamatát, a Védelmi Minisztérium 2009-ben kevesebb pénzből volt kénytelen gazdálkodni, mint a megelőző évben, habár az azt követő években a védelmi kiadások ismét dinamikus növekedésnek indultak. További problémát jelent a sorkatonai szolgálatra alkalmas és a hivatásos állományba jelentkezők alacsony száma, amely demográfiai okokra, a katonai szolgálat népszerűtlenségére és az alacsony fizetésre vezethető vissza.

Összességében megállapítható, hogy a 2008-as orosz–grúz háború tapasztalatai alapján az orosz fegyveres erők átalakítása folytatódott, amely a dandár-alapú szervezetre való átállásban és főleg a szerződéses, hivatásos állomány arányának növelésében öltött testet, kiemelt hangsúllyal a válságövezetekben állomásozó csapatokra és különleges egységekre. A pénzügyi források átmeneti beszűkülését követően a katonai költségvetésben ismét nagyarányú emelkedés következett be, amely lehetővé teszi a fegyverzet modernizációját és a katonai szolgálat vonzóbbá tételét az orosz fiatalok számára. Az orosz hadsereg átalakítása elsősorban nem a NATO-val való nyílt katonai konfrontációt célozza – ezen a téren a nukleáris elrettentő erőre számít Moszkva –, hanem a gyors és hatékony erőkivetítést az ország periferiáján és közelkülföldjén, amelyet alátámaszt az is, hogy a hagyományos erők modernizációjában a déli katonai körzet, amely a Kaukázusért is felelős, kiemelt figyelmet kapott.

⁴³⁸ Putin's New Model Army. Money and Reform Have Given Russia Armed Forces It Can Use (2014). *The Economist*, 2014. 05. 24. Forrás: www.economist.com/news/europe/21602743-money-and-reform-have-given-russia-armed-forces-it-can-use-putins-new-model-army (A letöltés dátuma: 2014. 10. 30.)

Vákát oldal

Befejezés

Senkinek sincs egyszerű dolga, ha egy többéves kutatómunka lezárásához érkezik. A befejezést megelőző évek egy téma bővületében telnek, a kutató gondolatai a munkára szánt időn túlmenően is kutatása tárgya körül forognak, és végül elérkezik az a pillanat, amikor néhány oldalban össze kell foglalni az elmúlt évek munkáját, és megvizsgálni azt, hogy az eredetileg felállított hipotéziseket és célkitűzéseket mennyire igazolták a kutatásai.

A 2008-as orosz–grúz háború és annak európai biztonságra gyakorolt hatása vizsgálata során levont egyik legfontosabb következtetés az volt, hogy magát a háborút hiba lenne egy önálló, elkülönített eseményként kezelni. A 2008-as harcok kirobbanásának történelmi, etnikai és geopolitikai előzményei vannak, illetve az orosz, valamint a grúz belpolitika és gazdasági fejlődés, a két ország közötti bilaterális kapcsolatok is meghatározók voltak az események alakulásának szempontjából. A téma komplex megközelítése még inkább szükséges, amikor a háború európai biztonságra gyakorolt hatását vizsgáljuk, ugyanis nem egyszerű magának a konkrét eseménynek – a háborúnak – a következményeit elkülöníteni egyéb események, folyamatok által gyakorolt befolyástól.

Általánosságban megállapítható, hogy számos ország és szervezet biztonságpercepciójára a 2008-as események nem gyakoroltak jelentős hatást, de azt, hogy Európa – és főleg Kelet-Közép-Európa – biztonsága tekintetében mégis mérföldkövet jelentett a konfliktus, a sajnálatos 2013–14-es ukrajnai események igazolták, amelyeket a hipotézis és a célkitűzések felállításakor még nem láthattunk előre. Az ukrajnai események ugyan nem képezik jelen kutatás tárgyát, de mivel a két konfliktus mögött meghúzódó okok nagyrészt azonosak, joggal vonhatunk párhuzamot, ami a grúz háborút az ukrajnai konfliktus egyfajta előzményévé teszi, még ha az orosz beavatkozás Ukrajnában jóval kifinomultabb, indirekt eszközökkel élt is a katonai agresszió mellett.

A háború kitörésének okaival összefüggésben megállapítottam, hogy abban három jelentős tényező játszott szerepet. Az első tényező a Grúzián belüli etnikai ellentétek jelenléte, amelyek az ország történelmére és az 1990–94-es polgárháborúra vezethetők vissza. A második tényező a grúz bel- és külpolitikai irányváltás, amely elsődleges célként tűzte ki a nyugati integrációt, az ország demokratikus reformját, az ország területi egységének helyreállítását, valamint ennek a grúz–orosz kétoldalú kapcsolatokban játszott szerepe. A harmadik tényező a Dél-Kaukázus geopolitikai meghatározottságában keresendő. A térség korábbi hegemonja – Oroszország – az 1990-es évek visszaszorulását követően gazdaságilag, politikailag és katonailag megerősödött, regionális nagyhatalomként egyre nagyobb szerepet játszott a nemzetközi szinten, és egyik legfontosabb célként tűzte ki befolyása helyreállítását közelkülföldjén, amely ütközőpályára állította az orosz érdekszférából kiszakadni kívánó Tbiliszivel. A geopolitikai játszma részeként az Egyesült Államok – és kisebb mértékben az EU – számára energetikai okokból (Grúzia megkerülhetetlen kelet–nyugat irányú tranzitfolyosót biztosít a Kaszpi-térség energiahordozói számára), és a 2001-ben indult terrorizmus elleni háború következményeként felértékelődött a Dél-Kaukázus, ezért jelentős

katonai és anyagi segítséget nyújtott Tbiliszi nyugati integrációs törekvéseihez. A háború kitöréséhez hozzájárult a grúz adminisztráció téves helyzetfelmérése, miszerint kézzelfogható segítségre számíthat a Nyugattól egy konfliktus esetén.

Oroszországgal kapcsolatban arra a következtetésre jutottam, hogy Putyin hatalomra kerülését követően megindult autoriter folyamatok és hatalomgyakorlás (power vertical), alátámasztva a szénhidrogén- és a nyersanyagexport által generált jelentős gazdasági növekedéssel, külpolitikai expanzionizmust eredményezett, elsősorban az ország közel-külföldjén. Oroszország konfliktusban betöltött szerepét vizsgálva megállapítottam, hogy Moszkva már a 2008-as eseményeket megelőzően sem volt érdekelt a dél-oszét és abház „befagyott konfliktusok” rendezésében, mivel a status quo fenntartása révén jelentős befolyást volt képes gyakorolni Tbiliszi bel- és külpolitikájára (a posztszovjet térség többi rendezetlen konfliktusa is hasonló hatalmi eszközt jelent a Kreml kezében). A szakadár tartományokban gyakorolt befolyás megőrzésére és növelésére irányuló politika megnyilvánulásaként:

- az orosz békefenntartók nem pártatlan szereplőkként léptek fel Dél-Oszétiában és Abháziában, Moszkva a posztszovjet térségben állomásozó békefenntartóit szélesebb értelemben vett geostratégiai szerepben alkalmazza, a közelkülföld felett gyakorolt befolyás eszközeként;
- Oroszország a szakadár tartományokban lopakodó annexiót hajtott végre, *de facto* részlegesen integrálva azokat a saját állami intézményrendszerébe;
- az orosz hatóságok útlevelet adtak Dél-Oszétia és Abházia lakossága túlnyomó részének;
- 2006-tól folyamatosak voltak a fegyveres provokációk a grúz és az orosz fél között, amelyek állandóan magas szinten tartották a feszültséget, megnövelve egy nyílt háború kitörésének kockázatát;
- Oroszország jelentős katonai előkészületeket tett egy Grúziával kirobbanó háború sikeres megvívására.

A háború kitörését még két további jelentős esemény befolyásolta, amelyekből az egyik az orosz–grúz kapcsolatrendszeren kívül keresendő, szélesebb geopolitikai meghatározottságú. Az első Koszovó függetlenségének elismerése, amelyet Moszkva jelentős nemzetközi presztízvesztésként élt meg, és amely nem várt következményekkel járt Grúziában, ahol Oroszország precedensként használta fel azt a dél-oszét és az abház *de facto* függetlenség megteremtése során. A második a 2008-as bukaresti NATO-csúcson következett be, ahol ugyan a szervezet belső megosztottsága miatt a tagsági akciótervben való részvétel lehetőségét nem adták meg Tbiliszi számára, de egyértelmű garanciát kapott arra, hogy egy napon a szövetség tagjává válhat. Ezt Oroszország a biztonságát érintő fenyegetésként értékelte, ami jól tükröződik az ország stratégiai dokumentumaiban is. Egyúttal Moszkvában a bukaresti döntést olyan ideiglenes megtorpanásként értelmezték, amely cselekvési „ablakot” hagy Oroszország számára a grúz NATO-tagság végleges megakadályozására, és amely néhány éven belül Grúzia MAP-, majd NATO-tagságával bezárulhat. A könyv szempontjából a fenti események alátámasztották azt a hipotézist, amely szerint az orosz–grúz háború nem önálló, elkülönülő esemény, hanem a posztszovjet térség befolyásolásáért folyó geopolitikai játszma része.

A háborúval kapcsolatban megállapítottam, hogy Oroszország egyértelmű győzelmet aratott, bár az orosz fegyveres erők jelentős hiányosságokkal küzdöttek, ami első sorban a légi erő súlyos veszteségeiben nyilvánult meg. A háború során leszűrt tanulságokat az orosz politikai és katonai vezetés felhasználta a védelmi szektor reformja terén, amely elsősorban nem a NATO-val való nagyméretű, nyílt hagyományos eszközökkel vívott katonai konfrontáció sikeres megvívását célozza – ezen a téren a nukleáris elrettentő erőre számít Moszkva –, hanem a gyors és hatékony erőketvitést az ország periferiáján, közelkülföldjén.

Oroszország a háborúval elérte politikai céljait, Grúzia nyugati integrációja törést szenvedett, Moszkva megerősítette a térségben elfoglalt pozícióját, Dél-Oszétia és Abházia függetlenségét elismerte – még ha azok nemzetközi elismertsége minimális is –, valamint rövid távon sikerült a Nyugattal ápolt kapcsolatainak helyreállítása, egyedül Szaakasvili hatalomból való elmozdítása nem következett be. A francia EU-elnökség kulcsszerepet játszott a tűzszünet megkötésében, amit az EU és Párizs jelentős sikereként könyveltek el, ugyanakkor a tűzszüneti megállapodás – orosz érdekeknek megfelelő – pontatlan megfogalmazása lehetővé tette az orosz csapatok további jelenlétét, továbbá Moszkva a gyengén megfogalmazott megállapodást is folyamatosan megsértette, fegyveres erőit nem vonta vissza a háború kirobbanását megelőzően elfoglalt pozícióikba.

A háború nemzetközi jogi dimenzióival összefüggésben kijelenthető, hogy a Chinvali elleni támadással Grúzia nemzetközi jogsértést követett el, de az orosz katonai akció messze meghaladta a jogos önvédelem, az arányosság kereteit, ezzel Oroszország szintén nemzetközi jogsértést követett el. Az orosz fél által „humanitárius intervencióként” feltüntetett beavatkozás nem igazolható, valamint Oroszország a nemzetközi joggal ellentétesen adott orosz állampolgárságot egy másik szuverén ország több ezer állampolgárának, ezért az ő érdekükben történő fegyveres beavatkozás is ellentétes a nemzetközi joggal. A hadműveletek grúz területre történő áthelyeződését követően a grúz csapatok az *ENSZ Alapokmánya* 51. cikkében foglaltak által igazolt jogos önvédelemből jártak el. Továbbá Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismerése élesen ellentétes a nemzetközi jogi normákkal, a koszovói példa itt nem alkalmazható precedensként. Végezetül a *helsinki záróokmányban*, majd a *Párizsi chartában* és az 1999-es isztambuli *Európai biztonsági chartában* foglaltak értelmében Tbiliszinek joga van arra, hogy megválassza a szövetségi rendszert, amelyhez tartozni kíván, ezért Moszkva azon kívánalma, hogy a posztsovjjet térség országainak nyugati integrációjára befolyást gyakoroljon, szintén ellentmond a fenti dokumentumokban lefektetett – és Oroszország által is elfogadott – nemzetközi jogi normáknak.

A nemzetközi jogi aspektusok vizsgálata, illetve a háború lezárása során játszott francia szerep alátámasztotta azt a hipotézist, hogy Oroszország a háború során realista regionális nagyhatalomként viselkedett, érdekeinek érvényesítése során a nemzetközi jog kevésbé befolyásolta, míg az Európai Unió és tagállamai liberális nagyhatalomként a nemzetközi együttműködésre helyezték a hangsúlyt, így azok nem is rendelkeztek rövid távon hatékony, reálpolitikai szempontból alkalmas konfliktusmegoldó eszközökkel.

Oroszország a háborút követően megújult lendülettel folytatta az európai biztonsági architektúra átszabására irányuló erőfeszítéseit, amelyek alapját az az elképzelés jelenti, hogy a NATO fenyegetést jelent Oroszország számára, ezért egy valós együttműködésen alapuló rendszer csak a NATO teljes marginalizálását követően hozható létre. A javaslat

sikerét célzó minden orosz erőfeszítése ellenére Nyugaton az európai biztonsági rendszer gyökeres átalakítására tett orosz kezdeményezés nem talált nyitott ajtókra.

Az EU és a NATO háborút követő, Grúzia és a térség irányában folytatott politikájával kapcsolatban megállapítottam, hogy a két szervezet számos módon támogatásáról biztosította Grúziát, és nagyobb figyelmet fordított a posztszovjet térségre, továbbá a kapcsolatok fejlesztése érdekében új intézményi struktúrákat állított fel (NATO–Grúzia Bizottság, *keleti partnerség* stb.). Ugyanakkor erőfeszítéseiket nagyban befolyásolták a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság következményei, a „bővítési fáradtság” és számos tagállam Oroszországgal ápolt szoros gazdasági és politikai kapcsolatai. Belátható időn belül a NATO és az EU megosztott marad a keleti bővítés kérdésében, amely megosztottságot a grúz–orosz háború is elősegítette azoknak az érveknek a megerősítésével, amelyek szerint a térség nem érett a nyugati szervezetekben való tagságra. Oroszország indirekt – a térség destabilizálásán keresztül érvényesített – befolyása megmarad a keleti bővítés vonatkozásában. Végül a nyugati megosztottság miatt elhúzódozó EU- és NATO-integrációs folyamat hátrányosan befolyásolja a két szervezet hitelességét a posztszovjet térségben. Míg a különböző valódi integráció helyettesítésére szánt együttműködési formák és programok jelentős elvárásokat generálnak a régióban, ezeknek az elvárásoknak a Nyugat megfelelő pénzügyi eszközök allokációja híján és a tagsági perspektíva kizárása miatt nem tud megfelelni.

A 2008-as háború nyugati intézmények és Oroszország közötti viszonyára gyakorolt hatásával összefüggésben arra a következtetésre jutottam, hogy az EU és a NATO tagállamai megosztottak voltak az Oroszországgal szemben követendő politikai irányvonal tekintetében, ezért nem voltak képesek hatékony érdekérvényesítésre. Az európai országok többségének biztonságpercepciójára szerény hatást gyakoroltak az események, komolyabb félelmet a balti országokban és Lengyelországban váltottak ki, amely országok kezdeményezték az *észak-atlanti szerződés* 5. cikkében lefektetett kollektív védelem megerősítését. Míg számos kelet-közép-európai állam keményebb fellépést javasolt, addig más országok – a legjelentősebbek Franciaország, Németország és Olaszország – politikai és gazdasági érdekeiknek megfelelően a kapcsolatok teljes és gyors normalizálódásában voltak érdekeltek. Az utóbbi országcsoport nagyobb súlyára való tekintettel, valamint az Obama-adminisztráció „reset”-politikájának köszönhetően az EU, a NATO és Oroszország közötti viszony rendkívül rövid időn belül normalizálódott, nem léptettek szankciókat életbe Oroszországgal szemben. A konfrontáció elmaradásában jelentős szerepet játszottak a pénzügyi és gazdasági világválság hatásai, az EU-ban és a NATO-ban tapasztalható bővítési fáradtság, az Oroszországgal ápolt gyümölcsöző gazdasági kapcsolatok, valamint a posztszovjet térség irányába megnyilvánuló általános értetlenség és érdektelenség.

A háború hatásaként és az amerikai elnökválasztás következtében a Szaakasvili-adminisztráció nemzetközileg elszigetelődött. Grúzia csak a 2012–13-as parlamenti és elnökválasztást követően volt képes jelentős külpolitikai fordulat végrehajtására. Az új kormány a nyugati integráció mellett az orosz–grúz kapcsolatok javítását tűzte ki fő céljává. Ugyanakkor a grúz enyhülés politikája – akárcsak a Sevardnadze-érában – a szakadár tartományok vonatkozásában képviselt merev orosz álláspont és az ukrainai válság miatt kiéleződő nyugati–orosz kapcsolatok miatt nehezen meghaladható korlátokba ütközött.

Összességében megállapítottam, hogy a 2008-as orosz–grúz háború érezhető hatást gyakorolt Európa biztonságára és azon belül is elsősorban a Közép-Ázsiától a balti országokig terjedő úgynevezett orosz közélkülföld gazdasági, politikai és biztonsági helyzetére. A posztszovjet térségben zajló folyamatok megértését gátolja, hogy míg Moszkva realista, nagyhatalmi, zéró összegű játszmákon alapuló politikát folytat Kelet-Európában, addig számos nyugati ország – elsősorban Németország, köszönhetően az ország második világ-háborút követő fejlődésének – és az EU a nemzetközi intézmények, az együttműködés, a kölcsönös előnyökön és a nyílt erőszak – valamint az azzal való fenyegetés – alkalmazásának elutasításán alapuló külpolitikát folytat (liberális, neoliberais iskola).

A felek eltérő alapokon nyugvó világlátása nagyban megnehezíti a kölcsönös megértést, így a felmerülő problémák kezelését. Moszkva nyílt fenyegetést lát mind a NATO, mind az EU keleti térnyerésében, a *keleti partnerséget*, az annak részeként a térség államaival megkötendő társulási megállapodásokat és a szabadkereskedelmi övezet létrehozását az érdekszférájába történő behatolásaként, az Eurázsiai Unió vetélytársaként értelmezi, és minden eszközt hajlandó felhasználni, hogy megállítsa azt. Azt, hogy erre képes-e, nagyban meghatározza a rendelkezésére álló hatalmi erőforrások – gazdasági, katonai stb. – mértéke.

Ezeket az erőforrásokat közelebbről megvizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy míg a 2000-es évek elején Oroszország szénhidrogénexportjának köszönhetően valóban képes volt növelni erejét, addig a 2010-es évekre ennek a növekedési modellnek kimerültek a tartalékai. Oroszország a rendelkezésére álló forrásokat nem megfelelően használta fel, gazdaságát elmulasztotta modernizálni, hosszú ideig negatív demográfiai trenddel szembesült, nemzetközi szinten szövetségkeresése ellentmondásos – a Nyugattal szemben partnerként választott Kína valójában legnagyobb ázsiai vetélytársa –, és a putyini politikai modellel szemben a posztszovjet térség jelentős része még mindig inkább a nyugati integráció lehetőségét választja. Ezen választás fegyveres erőszakkal való módosítása rövid távon eredményeket hozhat ugyan, de hosszú távon nem képes Moszkva irányítása alatt összetartani a régiót, és jól mutatja az ország érdekérvényesítése terén rendelkezésre álló eszközök szűkösségét is (a katonai erő első helyen való alkalmazása rávilágít az egyéb eszközök hiányára).

Oroszország közélkülföldjén gyakorolt külpolitikája kontraproduktív, destabilizálja a térséget, amellyel jelentős politikai és gazdasági károkat okoz saját magának is. A műírása során az Ukrajnában kibontakozó események nem várt módon támasztották alá az orosz–grúz háború fontosságát, tágabb perspektívába helyezve azt, ami lehetőséget adott a háború egy folyamat részeként történő értékelésére.

Kutatómunkám alátámasztotta a bevezetésben megfogalmazott hipotéziseket, így sikerült alátámasztani, hogy a 2008-as orosz–grúz háború egy olyan összetett konfliktus eredménye, amelynek van egy helyi, belső grúziai etnikai ellentéteken alapuló szintje, egy orosz–grúz regionális, kétoldalú szintje és egy nagyhatalmi, geopolitikai szintje. Ez utóbbival kapcsolatban rámutattam arra, hogy a konfliktus nem tekinthető önálló, elkülönülő eseménynek, az a posztszovjet térségben folyó geopolitikai játszma szerves része, ezért a 2008-as háború okainak és következményeinek megértése elengedhetetlen Oroszország jelenlegi magatartásának megértéséhez és ezen keresztül az európai kontinens biztonságának megerősítéséhez.

A grúz–orosz háború esetét példaként hozva szintén sikerült bizonyítanom, hogy Oroszország regionális nagyhatalomként a posztszovjet térségben folytatott politikájával jelentős befolyást gyakorol Európa biztonságára, ezért az ezen politikára adandó válaszokra az európai országoknak és intézményeiknek fel kell készülniük.

Kutatómunkám során – a hipotézisben foglaltaknak megfelelően – ugyancsak megállapítottam, hogy Oroszország realista kül- és biztonságpolitikát folytat, zéró összegű játszmákban gondolkodik, előtérbe helyezi a katonai eszközök használatát, míg az Európai Unió és tagállamai liberális kül- és biztonságpolitikát folytatnak, nagy hangsúlyt fektetve a nemzetközi jogon és nemzetközi intézményeken alapuló, konszenzusos, az erőszak és az erőszakkal való fenyegetés minden formáját elutasító, békés megoldások kidolgozására. Ezen ellentmondásnak köszönhetően a két fél gyakran félreérti egymást, illetve az EU és tagállamai nem rendelkeznek rövid távon hatékony konfliktusmegoldó eszközökkel, illetve a rendelkezésre álló eszközök használatára sem állnak készen.

Végezetül sikerült igazolnom, hogy a 2008-as háború érezhető hatást gyakorolt Európa biztonságára, még ha számos európai ország biztonságpercepciója elenyésző mértékben változott is.

Irodalomjegyzék

Tudományos művek, szakkikkek

- ASMUS, Ronald D. (2010): *A Little War That Shook the World. Georgia, Russia, and the Future of the West*. New York, Palgrave Macmillan.
- BABOS Tibor (2004): *Az európai biztonság öt központi pillére*. Doktori értekezés. Budapest, ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola. Forrás: uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2004/babos_tibor.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)
- BENES, Károly (2010): *Moldova's European Perspective: Breaking the Integration Deadlock?* Stockholm–Nacka, Institute for Security and Development Policy. Forrás: http://isdpeu/content/uploads/images/stories/isdpeu-main-pdf/2010_benes_moldovas-european-perspective.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 10. 23.)
- BEZDÁN Györgyi – NAGY László (2014): A közép-ázsiai regionális biztonsági komplexum helyzete és kihívásai. *Honvédségi Szemle*, 142. évf. 4. sz. 63–75.
- BLAHÓ András – PRANDLER Árpád (2005): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest, Aula Kiadó.
- BOKORNÉ SZEGŐ Hanna (2000): *Nemzetközi jog*. Budapest, Aula Kiadó.
- BRZEZINSKI, Zbigniew (1999): *A nagy sakktabla*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- CHERVONNAYA, Svetlana (1994): *Conflict in the Caucasus, Georgia, Abkhazia and the Russian Shadow*. Glastonbury, Gothic Image Publications.
- CHICKY, Jon E. (2009): *The Russian–Georgian War: Political and Military Implications for U.S. Policy*. Washington, D.C., The Central Asia–Caucasus Institute.
- COENE, Frederik (2010): *The Caucasus. An Introduction*. New York, Routledge.
- COHEN, Ariel – HAMILTON, Robert E. (2011): *The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications*. Carlisle (PA), U.S. Army War College Strategic Studies Institute. Forrás: www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/summary.cfm?q=1069 (A letöltés dátuma: 2015. 01. 24.)
- CORNELL, Svante E. – JONSSON, Anna – NILSSON, Niklas – HAGGSTRÖM, Per (2006): *The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security*. Washington, D.C., Central Asia–Caucasus Institute.
- CORNELL, Svante E. – NILSSON, Niklas eds. (2008): *Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives*. Washington, D.C., Central Asia–Caucasus Institute.
- CORNELL, Svante E. – POPJANEVSKI, Johanna – NILSSON, Niklas (2008): *Russia's War in Georgia: Causes and Implications for Georgia and the World*. Washington, D.C., Central Asia–Caucasus Institute.
- CORNELL, Svante E. – POPJANEVSKI, Johanna (2012): *The 2009–11 Bombing Campaign in Georgia: Who Did it, and Why?* Washington, D.C., Central Asia–Caucasus Institute.

- CORNELL, Svante E. – SMITH, David J. – STARR, Frederick S. (2007): *The August 6 Bombing Incident in Georgia: Implications for the Euro-Atlantic Region*. Washington, D.C., Central Asia–Caucasus Institute. Forrás: http://isdp.eu/content/uploads/publications/2007_cornell-smith-starr_the-august-6-bombing-incident-in-georgia.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)
- CORNELL, Svante E. – STARR, Frederick S. (2006): *The Caucasus: A Challenge for Europe*. Washington, D.C., Central Asia–Caucasus Institute.
- CORNELL, Svante E. – STARR, Frederick S. eds. (2009): *The Guns of August 2008 – Russia’s War in Georgia*. New York, M. E. Sharpe Armonk.
- CSIKI Tamás (2012): A NATO chicagói csúcstalálkozásának értékelése. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, 1. évf. 2. sz. Forrás: www.grotius.hu/doc/pub/CQMY-ER/2014-02-26_varga_gergely_a-nato-partnersegi-rendszererol.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 04. 26.)
- CSIKI Tamás (2014): Német stratégiai és védelempolitikai jövőkép. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, 3. évf. 2. sz. Forrás: nit.uni-nke.hu/downloads/Elemzesek/2014/SVKK_Elemzesek_2014_2.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)
- CZENE Gréta (2012): *Az Európai Unió válságkezelő tevékenysége a dél-kaukázusi térségben*. Doktori értekezés. Budapest, NKE HDI. Forrás: uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2013/czene_greta.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 08. 19.)
- DEÁK András György – HOFFMANN Tamás – RÁCZ András – ROMSICS Gergely (2008): A grúz–orosz válság értékelése. *MKI-Tanulmányok*, 23. sz. Forrás: inconf.szisz.hu/T-2008-22-gruz.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 07. 21.)
- DEÁK János – SZTERNÁK György (2008): Grúzia, katonai és politikai események 2008. *Szakmai Szemle*, 6. évf. 3. sz. 5–34.
- DEÁK János – SZTERNÁK György (é. n.): *Grúzia*. Forrás: portal.zmne.hu/pls/portal/docs/PAGE/ZPORTAL/ZMNE_ROOT/KUTATAS/KUTATAS_HDI/TANANYAGOK/TAB112960/GRUZIA.DOC (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.)
- DEMIRAJ, Yelda (2004): EU Policy towards South Caucasus and Turkey. *Perceptions*, 2004–2005 Winter. 91–105. Forrás: sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/YeldaDemiraj.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 08. 12.)
- FEDOROV, Yury (2009): Medvedev’s Initiative: A Trap for Europe. *Association for International Affairs*, 2009. 07. 27. Forrás: www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/d-ru/dv/d_ru_20100916_27/_d_ru_20100916_27_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 03.)
- GAHRTON, Per (2010): *Georgia: Pawn in the New Great Game*. New York, Pluto Press.
- GALLIS, Paul ed. (2008): Enlargement Issues at NATO’s Bucharest Summit. *CRS Report for Congress*, 2008. 03. 12. Forrás: fas.org/sgp/crs/row/RL34415.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 04. 12.)
- GAZDAG Ferenc (2000): *Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája*. Budapest, Osiris Kiadó.
- GAZDAG Ferenc (2005): *Európai integráció és külpolitika*. Budapest, Osiris Kiadó.
- GILES, Keir (2015): *Russia’s National Security Strategy to 2020*. Forrás: www.researchgate.net/publication/265147336_Russia’s_National_Security_Strategy_to_2020 (A letöltés dátuma: 2018. 05. 15.)
- HAHN, Irene – SCHUCH, Gereon eds. (2012): German Foreign Policy and Eastern Partnership. Position Paper of the Eastern Partnership Task Force. *DGAP Standpunkt*, No. 1. Forrás: https://dgap.org/sites/default/files/event_downloads/dgap_standpunkt_01_2012_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)

- HILLION, Christophe (2010): *The Creeping Nationalisation of the EU Enlargement Policy*. Stockholm, SIEPS.
- HOFFMANN Tamás (2008): Koszovó, Irak, Grúzia: a nemzetközi jogrendszer vége? *Beszélő*, 13. évf. 9. sz. 34–36. Forrás: beszelo.c3.hu/cikkek/koszovo-irak-gruzia (A letöltés dátuma: 2014. 10. 16.)
- HORVÁTH Zoltán (2002): *Kézikönyv az Európai Unióról*. Budapest, Magyar Országgyűlés.
- JÁNOSI Zoltán – BALOGH István – KALANICS Katalin – KESKENY Ernő – NÁDASDI József – N. SZABÓ József szerk. (2010): *Oroszország a XXI. században*. Nyíregyháza, Bessenyei Könyvkiadó.
- JEFFRIES, Ian (1996): *Economies in Transition*. London, Routledge.
- JESIEN, Leszek (2011): *The European Union Presidency*. Warsaw, PISM.
- JONSSON, Anna – ERIXON, Fredrik – LAURELLE, Marlene (2009): *Russia in a 10–20 Year Perspective*. Stockholm–Nacka, Institute for Security and Development Policy.
- KACZYNSKI, Piotr Maciej (2011): *Polish Council Presidency 2011, Ambitions and Limitations*. Stockholm, SIEPS.
- KAKACHIA, Kornely – CECIRE, Michael eds. (2013): *Georgian Foreign Policy, The Quest for Sustainable Security*. Tbilisi, Konrad Adenauer Stiftung.
- KATZ, Mark N. (2008): Russia and the Shanghai Cooperation Organization: Moscow’s Lonely Road from Bishkek to Dushanbe. *Asian Perspective*, Vol. 32. No. 3. 183–187. Forrás: www.jstor.org/stable/42704646?seq=1#page_scan_tab_contents (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)
- Annamária (2013): A radikális iszlám észak-kaukázusi terjedése mint orosz biztonságpolitikai kihívás: A kaukázusi Emirátus. *Külügyi Szemle*, 12. évf. 3. sz. 76–92.
- KISS Annamária (2015): Az új orosz katonai doktrínáról. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, 4. évf. 4. sz. Forrás: <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2015-4-az-uj-orosz-katonai-doktrinarol-kiss-a.original.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 15.)
- KISS Iлона – SAKLEINA, Tatjana – KORTUNOV, Andrej szerk. (1998): *Doktrínák és alternatívák. Az orosz külpolitikai gondolkodás: 1992–1998*. Budapest, Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet.
- KISS J. László (2003): *Globalizálódás és külpolitika*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- KISS J. László (2009): *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris Kiadó.
- KISS J. László szerk. (2000): *A tizenötök Európái*. Budapest, Osiris Kiadó.
- KISS J. László szerk. (2003): *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- KISS J. László szerk. (2005): *Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- KISSINGER, Henry (1998): *Diplomácia*. Budapest, Panem Kiadó.
- LATTMANN Tamás (2008): Grúz–orosz konfliktus – az erő alkalmazása és a nemzetközi jog. *Nemzet és Biztonság*, 1. évf. 8. sz. 58–65.
- LEONARD, Mark – POPESCU, Nicu (2007): *A Power Audit of EU-Russia Relations*. Cambridge, European Council of Foreign Relations. (ECFR Policy Paper.) Forrás: ecfr.3cdn.net/1ef82b3f01-1e075853_0fm6bphgw.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)
- LEQUESNE, Christian – ROZENBERG, Olivier (2008): *The French Presidency of 2008: The Unexpected Agenda*. Stockholm, SIEPS.
- LUCAS, Edward (2008): *The New Cold War. How the Kremlin Menaces both Russia and the West*. London–Berlin–New York, Bloomsbury.

- MALASHENKO, Alexei (2007): The Islam Factor in Russia's Foreign Policy. *Russia in Global Affairs*, Vol. 5. No. 3. 157–170. Forrás: eng.globalaffairs.ru/number/n_9133 (A letöltés dátuma: 2015. 02. 11.)
- MARKEDONOV, Sergey (2007): The Paradoxes of Russia's Georgia Policy. *Russia in Global Affairs*, Vol. 5. No. 2.
- MARKEDONOV, Sergey (2009): *The Big Caucasus Consequences of the "Five Day War". Threats and Political Prospects*. Athens, ICBSS.
- MARTON Péter (2013): *A külpolitika elemzése. Fogalmak és módszerek a külpolitika forrásainak feltárására*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- MATUS János (2005): *A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre*. Budapest, Pesti Csoport Kft.
- METREVELI, Ekaterine – NILSSON, Niklas – POPIANEVSKI, Johanna – YAKOBASHVILI, Temuri (2009): *State Approaches to National Integration in Georgia: Two Perspectives*. Washington, D.C., Central Asia–Caucasus Institute.
- MICHALSKI, Anna (2009): The Eastern Partnership: Time for an Eastern Policy of the EU? *SIEPS European Policy Analysis*, No. 14.
- MOLNÁR Anna (2012): Az olasz külpolitika irányjai az ezredforduló után. *Külügyi Szemle*, 11. évf. 3. sz. 55–81.
- MOLNÁR Anna (2012): Az olasz politikai pártok és kormányok EU-politikája (1989–2012). *Külügyi Szemle*, 11. évf. 3. sz. 3–29.
- MOLNÁR, Anna (2011): Macro-regional Approaches in the Mediterranean Area. In ARATÓ, Krisztina – ENYEDI, Zsolt – LUX, Ágnes eds.: *Structures and Futures of Europe. 17th Annual Conference of the Hungarian Political Science Association*. Budapest, Ad Librum Kft.
- NAGY László – TÖMÖSVÁRY Zsigmond (2016): Az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikai dokumentumai. *Felderítő Szemle*, 15. évf. 3. sz. 21–48.
- NAGY László (2007): A NATO és Oroszország egy alakuló biztonságpolitikai rendszerben. *Felderítő Szemle*, 6. évf. 4. sz. 8–23.
- NAGY László (2010): NATO–Oroszország–Kína: Stratégiai háromszög? *Felderítő Szemle*, 9. évf. 3–4. sz. 13–24.
- NÉGYESI Áron (2013): Az orosz haderőreformok eredményei a haderő-szervezet és a személyi állomány tekintetében. *Biztonságpolitika.hu*, 2013. 06. 04. Forrás: www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1343&title=az-orosz-haderoreformok-eredmenyei-a-hadero-szervezet-es-a-szemelyi-allomany-tekinteteben (A letöltés dátuma: 2014. 07. 20.)
- ORENSTEIN, Mitchell A. (2014): The Dutch Disaster. Malaysia Airlines Flight 17 and the Future of Dutch–Russian Relations. *Foreign Affairs*, 2014. 07. 22. Forrás: www.foreignaffairs.com/articles/141651/mitchell-a-orenstein/the-dutch-disaster (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.)
- OSVÁT Szabolcs (2011): Az európai hagyományos fegyverzet-ellenőrzés alkonya. *Nemzet és Biztonság*, 4. évf. 10. sz. 39–55. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/osvat_szabolcs-az-europai-hagyomanyos_fegyverzet_ellen_rzes_alkonya.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 07. 21.)
- POPIANEVSKI, Johanna (2011): *International Law and the Post-2008 Status Quo in Georgia: Implications for Western Policies*. Washington, D.C., Central Asia–Caucasus Institute.
- PÓTI László (2013): „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan”: az orosz külpolitika koncepcionális keretei. *Külügyi Szemle*, 12. évf. 3. sz. 41–56.
- PUKHOV, Ruslan ed. (2010): *The Tanks of August*. Moscow, Centre for Analysis of Strategies and Technologies.

- RÁCZ András (2008): Az ötnapos háború – a grúziai konfliktus. *Nemzet és Biztonság*, 1. évf. 8. sz. 52–57.
- RÁCZ András (2011): Egy el nem ismert elnök halálára – Abházia Bagaps után. *MKI-elemzés*, 16. sz.
- RÁCZ András (2011): Egy intő jel – elnökválasztás Dél-Oszétiában. *MKI-elemzés*, 22. sz.
- RÁCZ, András (2011): *Russian WTO Accession and the Geneva Agreements – Implications for Russia and Georgia*. Washington, D.C., Transatlantic Academy.
- RÁCZ, András (2012): Good Cop or Bad Cop? Russian Foreign Policy in the New Putin Era. *Transatlantic Academy*, January 2012. Forrás: www.transatlanticacademy.org/publications/good-cop-or-bad-cop-russian-foreign-policy-new-putin-era (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.)
- SCHRÖDER, Hans-Henning ed. (2008): The Caucasus Crisis. International Perceptions and Policy Implications for Germany and Europe. *SWP Research Paper*, No. 9.
- SEBŐ, László – SIPOS-KECSKEMÉTHY, Klára (2009): Energy Security and the Caucasus Region. *AARMS*, Vol. 8. No. 3. 403–412. Forrás: <http://archiv.uni-nke.hu/downloads/aarms/docs/Volume8/Issue3/pdf/02sebo.pdf> (A letöltés dátuma: 2014. 12. 18.)
- SIMÓ Balázs Máté (2009): GUAM – egy posztsovjet unió kísérlete. *Nemzet és Biztonság*, 2. évf. 9. sz. 13–22. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2009&szam=9 (A letöltés dátuma: 2015. 03. 14.)
- SIMON, Luis – MATTELAER, Alexander (2011): *EUnity of Command – The Planning and Conduct of CSDP Operations*. Brussels, Academia Press. (Egmont Paper, 41.)
- STELZENMÜLLER, Constanze (2009): Germany’s Russia Question: A New Ostpolitik for Europe. *Foreign Affairs*, Vol. 88. No. 2. Forrás: www.foreignaffairs.com/articles/64650/constanze-stelzenm%C3%83%C2%BCller/germanys-russia-question (2014. 10. 05.)
- STRANGE, Susan (1996): *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge, Cambridge University Press.
- SZ. BIRÓ Zoltán (2008): Az abház és a dél-oszét kérdés változó dimenziói. *Nemzet és Biztonság*, 1. évf. 6. sz. 27–37.
- SZ. BIRÓ Zoltán (2008): Az orosz–amerikai viszony alakulásáról. *Nemzet és Biztonság*, 1. évf. 2. sz. 13–18. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/sz_biro_zoltan-az-orosz-amerikai-viszony-alakulasarol.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 07. 19.)
- SZ. BIRÓ Zoltán (2014a): Oroszország és a posztsovjet térség biztonságpolitikája, 1991–2014 (I.). *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 3. sz. 41–54.
- SZ. BIRÓ Zoltán (2014b): Oroszország és a posztsovjet térség biztonságpolitikája, 1991–2014 (II.). *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 4. sz. 37–55. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2014&szam=4 (A letöltés dátuma: 2015. 02. 10.)
- SZ. BIRÓ Zoltán (2014c): Oroszország és a posztsovjet térség biztonságpolitikája, 1991–2014 (III.). *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 5. sz. 30–50. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2014&szam=5 (A letöltés dátuma: 2015. 02. 10.)
- SZENES Zoltán (2009): A szövetség jövője. *Nemzet és Biztonság*, 2. évf. 4. sz. 30–45. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/szenes_zoltan-a-szovetseg_jov_je.pdf (A letöltés dátuma: 2013. 06. 02.)
- SZENES Zoltán (2014): Előre a múltba? A NATO Wales után. *Külügyi Szemle*, 13. évf. 3. sz. 3–26.
- TÁLÁS Péter (2008): A grúz–orosz háború geopolitikai értelmezése. *SVKI Elemzések*, 8. sz. Forrás: www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=GBPRXN (A letöltés dátuma: 2013. 08. 13.)
- TÁLÁS Péter (2014): A grúz–orosz háború hatása a kelet-közép-európai biztonságfelfogásra. *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 2. sz. 17–35.

- TÁLAS Péter (2016): A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről. *Nemzet és Biztonság*, 9. évf. 2. sz. 97–101.
- TALLBERG, Jonas (2007): *Bargaining Power in the European Council*. Stockholm, SIEPS.
- TÖLGYESI Beatrix (2017): Az új orosz külpolitikai koncepció és információs biztonsági doktrína elemzése. *KKI Elemzések*, 3. sz. Forrás: kki.gov.hu/download/e/92/b1000/03_KKI-elemzes_RUS_Tolgyesi_20170131.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 17.)
- TRENIN, Dmitri (2009a): Russia in the Caucasus: Reversing the Tide. *Brown Journal of World Affairs*, Vol. 15. No. 2. 143–155. Forrás: webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:m-Pe3PpFw4M0J:brown.edu/initiatives/journal-world-affairs/system/files/private/articles/15.2_Trenin.pdf+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=lb (A letöltés dátuma: 2015. 03. 02.)
- TRENIN, Dmitri (2009b): Russia Reborn. *Foreign Affairs*, Vol. 88. No. 6. 64–78. Forrás: www.foreignaffairs.com/articles/65498/dmitri-trenin/russia-reborn (A letöltés dátuma: 2015. 01. 12.)
- TRENIN, Dmitri (2009c): Russia's Spheres of Interest, Not Influence. *The Washington Quarterly*, Vol. 32. No. 4. 3–22. Forrás: carnegie.ru/publications/?fa=23863 (A letöltés dátuma: 2015. 03. 04.)
- TRENIN, Dmitri (2013): Russia's Relations with the CIS Countries: Outlook for 2020. *Russian International Affairs Council*, 2013. 03. 28. Forrás: Relations with the CIS Countries (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)
- TRENIN, Dmitri (2014): 2014: Russia's New Military Doctrine Tells It All. *Carnegie Moscow Center*, 2014. 12. 29. Forrás: carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=57607 (A letöltés dátuma: 2015. 02. 11.)
- VALKI László (2009): EU-jelentés a grúzai háborúról. *Nemzet és Biztonság*, 2. évf. 10. sz. 17–23.
- VARGA Gergely (2009): Az ukrán és a grúz NATO-tagság kérdése és a magyar érdekek. *Nemzet és Biztonság*, 2. évf. 1. sz. 3–10. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/varga_gergely_az_ukran_es_a_gruz_nato_tagsag_kerdese_es_a_magyar_erdekek.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 04. 25.)
- VARGA Gergely (2010): A NATO új, lisszaboni stratégiai koncepciója. *Nemzet és Biztonság*, 3. évf. 10. sz. 79–86. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/varga_gergely-a_nato_uj_lisszaboni_strategiai_koncepcioja.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 03. 25.)
- VARGA Gyula szerk. (2013): *A NATO és partnerségei: biztonság a globalizált világban. Szakértői konferencia Budapesten, 2013. december 11.* Budapest, XXI. Század Társaság.
- WALTZ, Kenneth N. (2000): Structural Realism After the Cold War. *International Security*, Vol. 25. No. 1. 5–41.
- ZAGORSKI, Andrei (2011): Eastern Partnership from the Russian Perspective. *IPG*, 2011/3. Forrás: library.fes.de/pdf-files/ipg/2011-3/05_zagorski.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 03. 17.)

Sajtóhírek, publicisztikák

- Abashidze Flees Georgia. (2004). *Civil Georgia*, 2004. 05. 04. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=6880 (A letöltés dátuma: 2014.02. 20.)
- ANTIDZE, Margarita (2016): Ruling Party in Georgia Decisively Wins Parliament Vote. *Reuters*, 2016. 10. 07. Forrás: www.reuters.com/article/us-georgia-election-idUSKCN1272AT (A letöltés dátuma: 2017. 04. 14.)

- BEDWELL, Helena – NICHOLSON, Alex (2008): Russia, Georgia Begin War Games as Tensions Escalate. *Bloomberg.com*, 2008. 07. 15. Forrás: www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=a.mv7C.Q97s4 (A letöltés dátuma: 2014. 04. 14.)
- BIGG, Claire (2007): Russia: Is Moscow Behind Georgian Unrest? *Radio Free Europe*, 2007. 11. 14. Forrás: www.rferl.org/a/1079133.html (A letöltés dátuma: 2018. 03. 22.)
- BLANK, Stephen (2008): Russia and the Georgian Crisis: What Does Moscow Want? *CACI Analyst*, 2008. 06. 11. Forrás: www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/11641-analytical-articles-caci-analyst-2008-6-11-art-11641.html (A letöltés dátuma: 2014. 04. 12.)
- BLANK, Stephen (2015): Russia's Military Doctrine Reflects Putin's Paranoia and Siege Mentality. *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 12. No. 2. Forrás: www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=43237&tx_ttnews%5BbackPid%5D=381#.VQaMTGdO6Uk (A letöltés dátuma: 2015. 02. 01.)
- Caucasus: U.S. Says Aliyev, Kocharian Must Show 'Political Will' (2006). *Radio Free Europe*, 2006. 06. 23. Forrás: www.rferl.org/articleprintview/1069418.html (A letöltés dátuma: 2014. 02. 21.)
- CHIKHLADZE, Giga (2004): Saakashvili Cheered, Opponents Disgruntled by Georgia's Parliamentary Election Results. *Eurasianet.org*, 2004. 03. 28. Forrás: <https://eurasianet.org/s/saakashvili-cheered-opponents-disgruntled-by-georgias-parliamentary-election-results> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)
- Collective Defense Partnership: Russia, Abkhazia Sign Alliance (2014). *RT.com*, 2014. 11. 24. Forrás: www.rt.com/news/208327-ruissia-abkhazia-alliance-treaty (A letöltés dátuma: 2017. 03. 25.)
- Defense Minister Testifies Before War Commission (2008). *Civil Georgia*, 2008. 11. 27. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=20036 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 16.)
- Dmitry Medvedev Interview with Italian Television Channel RAI (2008). Forrás: archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/09/02/2216_type82916_206091.shtml (A letöltés dátuma: 2014. 07. 20.)
- ERLANGER, Steven (2008): Putin at NATO Meeting, Curbs Combative Rhetoric. *The New York Times*, 2008. 04. 05. Forrás: www.nytimes.com/2008/04/05/world/europe/05nato.html?_r=0 (A letöltés dátuma: 2014. 04. 12.)
- EU Sanctions Against Russia over Ukraine Crisis. *EU Newsroom*. Forrás: europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en (A letöltés dátuma: 2017. 04. 10.)
- European Energy Security. Conscious Uncoupling (2014). *The Economist*, 2014. 04. 05. Forrás: www.economist.com/news/briefing/21600111-reducing-europes-dependence-russian-gas-possible-but-it-will-take-time-money-and-sustained (A letöltés dátuma: 2014. 10. 12.)
- FAULCONBRIDGE, Guy (2008): Georgia Rebel Region Seeks Recognition after Kosovo. *Reuters*, 2008. 03. 05. Forrás: <https://uk.reuters.com/article/uk-georgia-region-kosovo/georgia-rebel-region-seeks-recognition-after-kosovo-idUKL0546571220080305> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 03.)
- FELGENHAUER, Pavel (2008): It Was No Spontaneous, But Planned War. *Novaya Gazeta*, 2008. 08. 14. Forrás: en.novayagazeta.ru/politics/8138.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 18.)
- Fighting Three Evils (2011). *Infoshos.ru*, 2011. 02. 11. Forrás: infoshos.ru/en/?idn=7678 (A letöltés dátuma: 2014. 03. 30.)
- FULLER, Liz (2007): Georgia: Abkhazia Certain to Reject New 'Peace Plan'. *Radio Free Europe*, 2007. 04. 13. Forrás: www.rferl.org/a/1075857.html (A letöltés dátuma: 2018. 04. 03.)

- GDF Suez Acquires 9 Percent Stake in Nord Stream (2010). *Nord Stream's Online Magazine*, 2010. 06. 21. Forrás: www.nord-stream.com/press-info/emagazine/gdf-suez-acquires-9-percent-stake-in-nord-stream-42 (A letöltés dátuma: 2012. 09. 01.)
- Georgia and Russia: Clashing over Abkhazia (2008). *International Crisis Group*, 2008. 06. 05. Forrás: www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/193_georgia_and_russia_clashing_over_abkhazia.ashx (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)
- Georgia Announces Ceasefire, Pulls Out Troops (2008). *Civil Georgia*, 2008. 08. 10. Forrás: 67.222.4.42/eng/article.php?id=19025 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 17.)
- Georgia: Avoiding War in South Ossetia (2004). *International Crisis Group*, 2004. 11. 26. Forrás: www.crisisgroup.org/en/regions/europe/south-caucasus/georgia/159-georgia-avoiding-war-in-south-ossetia.aspx (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)
- ‘Georgia Decided to Restore Constitutional Order in S. Ossetia’ – MoD Official (2008). *Civil Georgia*, 2008. 08. 07. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=18941&search= (A letöltés dátuma: 2014. 06. 15.)
- Georgia in NATO Chicago Summit's Declaration. *Civil Georgia*, 2012. 05. 12. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=24787 (A letöltés dátuma: 2014. 04. 28.)
- Georgian Village Attacked – MIA (2008). *Civil Georgia*, 2008. 08. 07. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=18938&search= (A letöltés dátuma: 2014. 06. 15.)
- Georgia Orders Megafon to Pay Fine (2008). *The St. Petersburg Times*, 2008. 06. 24. Forrás: www.sptimes.ru/story/26358 (A letöltés dátuma: 2014. 04. 14.)
- Georgia Protests Russian Military Drills in North Caucasus (2008). *Sputniknews.com*, 2008. 07. 16. Forrás: en.ria.ru/world/20080716/114126411.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 08.)
- Georgia's Foreign Affairs Ministry Condemns Russia's Military Aggression towards Georgia (2008). *Trend.az*, 2008. 06. 11. Forrás: en.trend.az/regions/scaucasus/georgia/1245092.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 01.)
- Georgia Slams Russian Encroachment on Unrecognized Republics (2008). *Radio Free Europe*, 2008. 04. 18. Forrás: www.rferl.org/content/article/1144095.html (A letöltés dátuma: 2014. 05. 18.)
- Georgia's New Prime Minister Says will Seek Thaw with Russia (2013). *The Moscow Times*, 2013. 11. 22. Forrás: www.themoscowtimes.com/news/article/georgias-new-prime-minister-says-will-seek-thaw-with-russia/490045.html (A letöltés dátuma: 2014. 04. 22.)
- Georgia's South Ossetia Conflict: Make Haste Slowly (2007). *International Crisis Group*, 2007. 06. 07. Forrás: www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-s-south-ossetia-conflict-make-haste-slowly (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)
- German Minister Says Georgia Breaking International Law (2008). *The Local*, 2008. 08. 10. Forrás: www.thelocal.de/20080810/13603 (A letöltés dátuma: 2014. 07. 05.)
- Germany and Russia. How Very Understanding (2014). *The Economist*, 2014. 05. 08. 24–25.
- GREENE, James (2012): Russian Responses to NATO and EU Enlargement and Outreach. *Chatham House Briefing Paper*, June 2012. Forrás: www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0612bp_greene.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 09. 28.)
- HARDING, Luke (2008): Georgia: Medvedev Says 'No Great Loss' if Russia Breaks Off NATO Ties. *The Guardian*, 2008. 08. 25. Forrás: www.theguardian.com/world/2008/aug/25/georgia.russia (A letöltés dátuma: 2014. 07. 08.)

- HAVEL, Vaclav et al. (2009): Europe Must Stand up for Georgia. Open Letter. *The Guardian*, 2009. 09. 22. Forrás: www.theguardian.com/commentisfree/2009/sep/22/europe-georgia-russia (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.)
- HAYES, David (2009): East-Central Europe to Barack Obama: an Open Letter. *OpenDemocracy*, 2009. 07. 24. Forrás: www.opendemocracy.net/article/east-central-europe-to-barack-obama-an-open-letter (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.)
- HAYRUMYAN, Naira (2014): Geopolitical Watershed: Armenia's Eastern Partnership Neighbors Signing EU Association Agreements. *ArmeniaNow.com*, 2014. 06. 27. Forrás: www.armenia-now.com/commentary/analysis/55623/armenia_european_union_association_agreement_georgia_moldova_ukraine_russia (A letöltés dátuma: 2014. 09. 28.)
- Interior Minister Testifies Before War Commission (2008). *Civil Georgia*, 2008. 11. 27. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=20032 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 18.)
- KHASHIG, Inal (2002): Georgia: Breakaway States Get Together. *Reliefweb.int*, 2002. 09. 12. Forrás: reliefweb.int/report/georgia/georgia-breakaway-states-get-together (A letöltés dátuma: 2014. 04. 14.)
- Kosovo Precedent 'Terrifying': Putin. *Thestar.com*, 2008. 02. 22. Forrás: www.thestar.com/news/world/2008/02/22/kosovo_precedent_terrifying_putin.html (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.)
- McCAIN, John (2008): We are All Georgians. *The Wall Street Journal*, 2008. 08. 14. Forrás: www.wsj.com/articles/SB121867081398238807 (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)
- McELROY, Damien (2008): Georgia Conflict: How a Flat Tyre Took the Caucasus to War. *The Telegraph*, 2008. 08. 16. Forrás: www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/georgia/2570754/Georgia-conflict-How-a-flat-tyre-took-the-Caucasus-to-war.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 08.)
- McNAMARA, Sally (2010): Russia's Proposed New European Security Treaty: A Non-Starter for the U.S. and Europe. *Backgrounder*, 2010. 09. 16. Forrás: www.heritage.org/research/reports/2010/09/russia-s-proposed-new-european-security-treaty-a-non-starter-for-the-us-and-europe (A letöltés dátuma: 2013. 08. 13.)
- McTAGUE, Tom (2014): 'Stop Sending Russian Tanks into Ukraine': Cameron Warns Putin of 'Consequences' as He Condemns 'Completely Unacceptable and Illegal' Movement of Troops over the Border. *Daily Mail Online*, 2014. 08. 28. Forrás: www.dailymail.co.uk/news/article-2736929/Stop-sending-Russian-tanks-Ukraine-Cameron-warns-Putin-consequences-condemns-completely-unacceptable-illegal-movement-troops-border.html (A letöltés dátuma: 2015. 03. 15.)
- MENABDE, Giorgi (2014): Russian–Abkhaz Agreement: What Is Moscow's Plan for Georgia? *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 11. No. 214. Forrás: www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=43138&cHash=d1ead24b3b7ad8b1ccc8ec7a27ef500c#.VP_temdO6Uk (A letöltés dátuma: 2015. 03. 15.)
- Mikheil Saakashvili Made Condoleezza Rice so Angry She Couldn't Even Speak (2011). *Georgia News*, 2011. 11. 16. Forrás: www.georgianews.ge/component/content/article/9-news/6545-mikheil-saakashvili-made-condoleezza-rice-so-angry-she-couldnt-even-speak.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 28.)

- Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (2008): Response by the Russian Foreign Ministry's Spokesman to a Media Question About the Death in Gori, Georgia, of a Netherlands Citizen in August 2008. *Mid.ru*, 2008. 10. 23. Forrás: www.mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcb3/33bcaba43279f37fc3257523003f9ec7!OpenDocument (A letöltés dátuma: 2014. 06. 18.)
- Mistral Blows. Why France Insists on Going Ahead with Selling Warships to Russia (2014). *The Economist*, 2014. 05. 17. Forrás: www.economist.com/news/europe/21602291-why-france-insists-going-ahead-selling-warships-russia-mistral-blows (A letöltés dátuma: 2014. 06. 28.)
- MORIARTY, Michael – FAHEY, Noel (2014): Understanding German–Russian Trade Relations. *The Institute of International and European Affairs*, 2014. 08. 12. Forrás: www.iiea.com/blogosp-here/understanding-german-russian-trade-relations (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)
- NATO Flexes its Muscle Memory (2014). *The Economist*, 2014. 08. 30. Forrás: www.economist.com/news/international/21614166-russias-aggression-ukraine-has-made-natos-summit-wales-most-important (A letöltés dátuma: 2014. 08. 30.)
- National Security Council Chief Testifies Before War Commission (2014). *Civil Georgia*, 2008. 10. 28. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=19845 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 15.)
- NATO–Russia Feud Erupts (2008). *The Sydney Morning Herald*, 2008. 08. 02. Forrás: www.smh.com.au/news/world/natorussia-feud-erupts/2008/08/20/1218911762455.html (A letöltés dátuma: 2014. 07. 08.)
- NATO Tells Russia to Withdraw Railway Forces from Abkhazia (2008). *Civil Georgia*, 2008. 06. 04. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=18463 (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)
- Oxford Analytica (2014): Foreign Policy Ambiguity May Hurt Georgia's EU Image. *Daily Brief*, 2014. 08. 21.
- Oxford Analytica (2014): Abkhaz Agreement will Force Georgian Policy Shift (2014). *Daily Brief*, 2014. 10. 27.
- PATERSON, Tony (2014): Merkel Fury after Gerhard Schroeder Backs Putin on Ukraine. *The Telegraph*, 2014. 03. 14. Forrás: www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10697986/Merkel-fury-after-Gerhard-Schroeder-backs-Putin-on-Ukraine.html (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)
- President Bush Meets with NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer (2008). *The White House*, 2008. 04. 02. Forrás: georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2008/04/20080402-4.html (A letöltés dátuma: 2014. 04. 12.)
- President Saakashvili's Interview with Rustavi 2 TV (2008). *Civil Georgia*, 2008. 06. 10. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=18516 (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)
- Putin's New Model Army. Money and Reform Have Given Russia Armed Forces it Can Use (2014). *The Economist*, 2014. 05. 24. Forrás: www.economist.com/news/europe/21602743-money-and-reform-have-given-russia-armed-forces-it-can-use-putins-new-model-army (A letöltés dátuma: 2014. 10. 30.)
- RICE, Condoleezza (2008): Pres. Saakashvili & Sec. Rice Press Conference. *RealClearPolitics.com*, 2008. 08. 15. Forrás: www.realclearpolitics.com/articles/2008/08/pres_saakashvili_sec_rice_pres.html (A letöltés dátuma: 2014. 07. 05.)
- RÜHE, Volker et al. (2010): Open Letter: It's Time to Invite Russia to Join NAT. *Spiegel Online*, 2010. 03. 08. Forrás: www.spiegel.de/international/world/open-letter-it-s-time-to-invite-russia-to-join-nato-a-682287.html (A letöltés dátuma: 2014. 10. 05.)

- Q&A with Dmitri Trenin of Carnegie Moscow Center (2003). *Civil Georgia*, 2003. 12. 22. Forrás: civil.ge/eng/article.php?id=5865&search=q&a%20with%20Dmitri%20Trenin (A letöltés dátuma: 2014. 03. 15.)
- Revival Receives 95% of Adjara Votes (2003). *Civil Georgia*, 2003. 11. 06. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=5425&search=Revival%20Receives%2095%20of%20 (A letöltés dátuma: 2014. 02. 20.)
- ROGOZIN, Dmitri (2009): NATO at Sixty: On Our Terms. *ChathamHouse.org*, 2009. 04. 01. Forrás: www.chathamhouse.org/publications/twt/archive/view/168253 (A letöltés dátuma: 2014. 02. 20.)
- Russia Caught in Web of Espionage (2006). *Kommersant*, 2006. 09. 28. Forrás: www.kommersant.com/p708235/Russia_Caught_in_Web_of_Espionage (A letöltés dátuma: 2014. 03. 22.)
- Russia 'Completely Ending' Activities under Conventional Armed Forces in Europe Treaty (2015). *RT.com*, 2015. 03. 10. Forrás: rt.com/news/239409-russia-quits-conventional-europe (A letöltés dátuma: 2015. 04. 02.)
- Russia–EU Cooperation Pact Talks to Restart in Brussels (2008). *Sputniknews.com*, 2008. 12. 02. Forrás: en.rian.ru/world/20081202/118637658.html?id= (A letöltés dátuma: 2014. 08. 15.)
- Russia 'Shot Down Georgia Drone' (2008). *BBC News*, 2008. 04. 21. Forrás: news.bbc.co.uk/2/hi/7358761.stm (A letöltés dátuma: 2014. 03. 24.)
- Russian 'Spies' to Appear in Court (2009). *Radio Free Europe*, 2009. 09. 29. Forrás: www.rferl.org/content/article/1071683.html (A letöltés dátuma: 2014. 03. 22.)
- Russia's Trade Ties with Europe (2014). *BBC.com*, 2014. 03. 04. Forrás: www.bbc.com/news/world-europe-26436291 (A letöltés dátuma: 2014. 10. 11.)
- Russia Warns It won't Stand Back in Georgian Region (2008). *Radio Free Europe*, 2008. 08. 05. Forrás: www.rferl.org/content/Russia_Wont_Stand_Back_In_Ossetia/1188612.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 08.)
- Russia Warns Kosovo Independence Could Set Dangerous Precedent (2008). *Euronews*, 2008. 01. 23. Forrás: www.euronews.com/2008/01/23/russia-warns-kosovo-independence-could-set-dangerous-precedent (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.)
- Russian Military Threatens to Boost Georgia Force (2008). *Reuters*, 2008. 05. 08. Forrás: www.reuters.com/article/2008/05/08/us-russia-georgia-peacekeepers-idUSL084916120080508 (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)
- Russian Troops Inaugurate Railroad in Abkhazia (2008). *RIA Novosti*, 2008. 07. 30. Forrás: en.ria.ru/world/20080730/115249475.html (A letöltés dátuma: 2014. 06. 18.)
- Russia Signs Major Alliance Treaty with South Ossetia, Pledges Military Protection (2015). *RT*, 2015. 03. 18. Forrás: rt.com/politics/241929-russia-ossetia-treaty-alliance (A letöltés dátuma: 2015. 04. 01.)
- Saakashvili a 'Political Corpse' (2009). *BBC News*, 2009. 09. 02. Forrás: news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7594860.stm (A letöltés dátuma: 2014. 10. 29.)
- Saakashvili Says Energy 'Saboteurs Destroyed' (2004). *Civil Georgia*, 2004. 10. 21. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=8129&search=october%202004%20saakashvili (A letöltés dátuma: 2014. 04. 14.)
- Saakashvili's Televised Address on S. Ossetia (2008). *Civil Georgia*, 2008. 08. 07. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=18934 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 08.)
- Saakashvili Unveils 'Fresh' Roadmap in UN Speech (2006). *Civil Georgia*, 2006. 09. 22. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=13621 (A letöltés dátuma: 2014. 03. 17.)

- SERSHEN, Dan (2003): Chaotic Election Day in Georgia Produces Contradictory Results. *Eurasia-net.org*, 2003. 11. 03. Forrás: www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav110303.shtml (A letöltés dátuma: 2003. 11. 03.)
- SHIELDS, Samantha (2008): Russian Pullout Fulfills Georgia Pledge. *The Wall Street Journal*, 2008. 10. 09. Forrás: online.wsj.com/news/articles/SB122345021244814657 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 28.)
- SOCOR, Vladimir (2004): Missing in Istanbul: NATO Almost Bypassed the Black Sea-South Caucasus Region. *The Wall Street Journal Europe*, 2004. 07. 02–04. Forrás: archive.li/Xsdpl (A letöltés dátuma: 2018. 04. 03.)
- SOCOR, Vladimir (2008a): Russia Moves toward Open Annexation of Abkhazia, South Ossetia. *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 5. No. 74. Forrás: www.moldova.org/analysis-russia-moves-toward-open-annexation-of-abkhazia-south-ossetia-113392-eng (A letöltés dátuma: 2014. 04. 14.)
- SOCOR, Vladimir (2008b): The West Can Respond More Effectively to Russia's Assault on Georgia: Part II. *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 5. No. 88. Forrás: www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=33616&tx_ttnews%5BbackPid%5D=166&no_cache=1 (A letöltés dátuma: 2014. 03. 17.)
- SOCOR, Vladimir (2008c): Medvedev Proposes All-European Security Pact during Berlin Visit. *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 5. No. 109. Forrás: www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=33701 (A letöltés dátuma: 2013. 08. 13.)
- SOCOR, Vladimir (2011): France's Sale of the Mistral to Russia: The Challenge to NATO's Transatlantic Partners. *Jamestown Foundation*, 2011. 06. 30. Forrás: www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=38133 (A letöltés dátuma: 2012. 09. 01.)
- Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy (2007). *President of Russia Official Web Portal*, 2007. 02. 10. Forrás: archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.shtml (A letöltés dátuma: 2013. 08. 13.)
- Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders (2008). *President of Russia Official Web Portal*, 2008. 06. 05. Forrás: archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/06/05/2203_type82912type82914type84779_202153.shtml (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.)
- Speech at the World Policy Conference (2008). *President of Russia Official Web Portal*, 2008. 10. 08. Forrás: archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/10/08/2159_type82912type82914_207457.shtml (A letöltés dátuma: 2013. 08. 13.)
- Statement of Russian and French Trade and Economic Relations (2014). Forrás: www.economy.gov.ru (A letöltés dátuma: 2014. 10. 11.)
- SUDA KOV, Dmitry (2008): Georgia's Saakashvili Nervously Giggles to Putin's Intention to Hang Him by the Balls. *Pravda.ru*, 2008. 11. 14. Forrás: english.pravda.ru/world/ussr/14-11-2008/106700-saakashvili_putin_balls-0 (A letöltés dátuma: 2014. 07. 20.)
- The Eight-Year Itch (2014). *The Economist*, 2014. 09. 13. Forrás: www.economist.com/news/europe/21616956-centre-right-government-fredrik-reinfeldt-has-been-great-success-yet-voters-may-well (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.)
- The Foreign Policy Concept of the Russian Federation (2008). *President of Russia Official Web Portal*, 2008. 07. 12. Forrás: archive.kremlin.ru/eng/text/docs/2008/07/204750.shtml (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.)

- The Future of NATO. NATO Flexes its Muscle Memory (2014). *The Economist*, 2014. 08. 30. Forrás: www.economist.com/news/international/21614166-russias-aggression-ukraine-has-made-natos-summit-wales-most-important (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.)
- The Draft of the European Security Treaty (2009). *President of Russia*, 2009. 11. 29. Forrás: eng.kremlin.ru/news/275 (A letöltés dátuma: 2013. 08. 13.)
- Twenty-Fourth Round of Geneva Talks (2013). *Civil Georgia*, 2013. 06. 29. Forrás: www.civil.ge/eng/article.php?id=26225 (A letöltés dátuma: 2014. 08. 18.)
- U.S. Troops Start Training Exercise in Georgia (2008). *Reuters*, 2008. 07. 15. Forrás: www.reuters.com/article/2008/07/15/us-georgia-usa-exercises-idUSL1556589920080715 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 09.)
- Vanuatu Scraps Recognition of Georgia Breakaway Region. *Globalpost*, 2013. 05. 20. Forrás: www.globalpost.com/dispatch/news/afp/130520/vanuatu-scraps-recognition-georgia-breakaway-region (A letöltés dátuma: 2013. 08. 27.)
- What Price Neutrality? (2014). *The Economist*, 2014. 06. 21. Forrás: www.economist.com/news/europe/21604586-russia-stokes-fresh-debate-among-nordics-about-nato-membership-what-price-neutrality (A letöltés dátuma: 2014. 10. 12.)

Nemzetközi joganyag, nemzetközi szervezetek weboldalai

- 1992-es szocsi egyezmény a grúz–osztét konfliktus rendezésének alapelveiről (1992). Angol nyelven elérhető: www.rrc.ge/law/xels_1992_06_24_e.htm (A letöltés dátuma: 2013. 09. 29.)
- Az Észak-atlanti Szerződés* (1949). Forrás: www.nato.int/cps/fr/SID-10BA3FFE-07A2B68E/natolive/official_texts_17120.htm?blnSublanguage=true&selectedLocale=hu&submit=select (A letöltés dátuma: 2014. 07. 22.)
- Bucharest Summit Declaration* (2008). Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.)
- Charter for European Security* (1999). Istanbul, OSCE. Forrás: www.osce.org/mc/17502 (A letöltés dátuma: 2013. 08. 04.)
- Charter of Paris for a New Europe* (1990). Paris, OSCE. Forrás: www.osce.org/mc/39516 (A letöltés dátuma: 2013. 08. 04.)
- Commission of the European Communities (1995): *Communication from the Commission. Towards a European Union Strategy for Relations with the Transcaucasian Republics*. Brussels, 31.05.1995. COM(95) 205 final. Forrás: aei.pitt.edu/4329/1/4329.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)
- Commission of the European Communities (2003): *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*. Brussels, 11.3.2003 COM(2003) 104 final. Forrás: eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 07. 30.)
- Commission of the European Communities (2005): *Commission Staff Working Paper. Annex to: "European Neighbourhood Policy". Country Report: Georgia. {COM(2005) 72 final}*. Brussels, xxx, SEC(2005) 288/3. Forrás: http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/country/georgia_country_report_2005_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 07. 30.)

- Commission of the European Communities (2007): *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative*. Brussels, 11.04.2007. Com(2007) 160 final. Forrás: eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com07_160_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 07. 31.)
- Commission of the European Communities (2008): *Commission Staff Working Document Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership*. Brussels, SEC(2008) 2974/3. Forrás: eeas.europa.eu/eastern/docs/sec08_2974_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 08. 12.)
- Commission of the European Communities (2008): *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership*. Brussels, 2008. 03. 12. COM(2008) 823 final. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0823&from=en> (A letöltés dátuma: 2014. 08. 12.)
- Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act* (1975). Helsinki, OSCE. Forrás: www.osce.org/mc/39501 (A letöltés dátuma: 2013. 08. 04.)
- Corfu Informal Meeting of OSCE Foreign Ministers on the Future of European Security. Chair's Concluding Statement to the Press* (2009). Corfu, OSCE. Forrás: www.osce.org/cio/37803?download=true (A letöltés dátuma: 2014. 10. 15.)
- Council Joint Action 2003/496/CFSP of 7 July 2003 Concerning the Appointment of an EU Special Representative for the South Caucasus* (2003). Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003E0496&from=EN> (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)
- Council Joint Action 2004/523/CFSP of 28 June 2004 on the European Union Rule of Law Mission in Georgia, EUJUST THEMIS* (2008). Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004E0523> (A letöltés dátuma: 2014. 08. 19.)
- Council Joint Action 2008/736/CFSP of 15 September 2008 on the European Union Monitoring Mission in Georgia, EUMM Georgia* (2008). Forrás: eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ.L:2008:248:0026:0031:EN:PDF (A letöltés dátuma: 2014. 08. 19.)
- Council of the European Union (2008): *Presidency Conclusions, Extraordinary European Council, Brussels 1 September 2008*. Forrás: www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf (2013. 07. 20.)
- Council of the European Union (2009): *Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit. Prague, 7 May 2009*. Forrás: www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 08. 12.)
- Delegation of the European Union to Georgia*. Forrás: eeas.europa.eu/georgia/index_en.htm (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)
- Development and Cooperation, Georgia (2014). *EU official homepage*. Forrás: ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/country-cooperation/georgia/georgia_en.htm (A letöltés dátuma: 2014. 07. 30.)
- EBRD (2014): *Key Facts about the EBRD's Work in Georgia*. Forrás: www.ebrd.com/pages/country/georgia.shtml (A letöltés dátuma: 2014. 10. 23.)
- Egyesült Nemzetek Alapokmánya* (1945). Forrás: www.menszt.hu/hu/egyeb/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya (A letöltés dátuma: 2013. 08. 04.)
- EU/Georgia Action Plan* (2006). Forrás: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/6912/eugeorgia-action-plan_en (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)
- EUJUST THEMIS/Georgia* (2004). Forrás: www.eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eujust-themis-georgia/index_en.htm (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)

- EUMM Georgia. Our Mandate* (2008). Forrás: www.eumm.eu/en/about_eumm/mandate (A letöltés dátuma: 2014. 08. 19.)
- Európa Tanács Alapszabálya* (1949). Forrás: <https://rm.coe.int/16802f6a4f> (A letöltés dátuma: 2014. 07. 24.)
- Európai Biztonsági Stratégia. Biztonságos Európa egy jobb világban* (2003). Forrás: www.consilium.europa.eu/hu/documents-publications/publications/european-security-strategy-secure-europe-better-world (A letöltés dátuma: 2014. 07. 31.)
- European Commission (1999): *Joint Declaration of the European Union and the Republics of Armenia, Azerbaijan and Georgia. Luxembourg, 22 June 1999. C/99/202*. Forrás: europa.eu/rapid/press-release_PRES-99-202_en.htm?locale=en (A letöltés dátuma: 2014. 07. 30.)
- European Commission (2013): *European Neighbourhood and Partnership Instrument – Georgia. Country Strategy Paper 2007–2013*. Forrás: ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_georgia_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)
- European Neighbourhood and Partnership Instrument (2010): *Georgia. National Indicative Programme 2007–2010*. Forrás: http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/financing-the-enp/georgia_national_indicative_programme_2007-2010_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 08. 12.)
- European Parliament Resolution of 5 June 2008 on the Situation in Georgia* (2008). Forrás: www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0253+0+DOC+XML+V0//EN (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)
- European Security Strategy – A Secure Europe in a Better World* (2003). Forrás: <https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world> (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)
- Georgia, Parliamentary Elections, 2 November 2003. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Part 1* (2004). Warsaw, OSCE–ODIHR. Forrás: www.osce.org/odihr/elections/georgia/22206 (A letöltés dátuma: 2014. 02. 20.)
- Georgia Extraordinary Presidential Election, 4 January 2004. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report* (2004). Warsaw, OSCE–ODIHR. Forrás: www.osce.org/odihr/elections/georgia/24600?download=true (A letöltés dátuma: 2014. 04. 18.)
- Georgia Partial Repeat Parliamentary Elections, 28 March 2004. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Part 2* (2004). Warsaw, OSCE–ODIHR. Forrás: www.osce.org/odihr/elections/georgia/34196?download=true (A letöltés dátuma: 2014. 04. 18.)
- Georgia Extraordinary Presidential Election, 5 January 2008. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report* (2008). Warsaw, OSCE–ODIHR. Forrás: www.osce.org/odihr/elections/georgia/30959?download=true (A letöltés dátuma: 2014. 04. 18.)
- Georgia Parliamentary Elections, 21 May 2008. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report* (2008). Warsaw, OSCE–ODIHR. Forrás: www.osce.org/odihr/elections/georgia/33301?download=true (A letöltés dátuma: 2014. 04. 18.)
- Georgia Parliamentary Elections, 1 October 2012. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report* (2012). Warsaw, OSCE–ODIHR. Forrás: www.osce.org/odihr/elections/98399?download=true (A letöltés dátuma: 2014. 04. 18.)
- Georgia Sustainment and Stability Operations Program (GSSOP)*. Forrás: www.globalsecurity.org/military/ops/gssop.htm (A letöltés dátuma: 2014. 05. 12.)

- ILVES, Toomas Hendrik – ZATLERS, Valdis – ADAMKUS, Valdas – KACZYŃSKI, Lech (2008): *Joint Declaration of Estonian, Latvian, Lithuanian and Polish Presidents on the Situation in Georgia*. Forrás: <https://vp2006-2016.president.ee/en/media/press-releases/1721-joint-declaration-of-estonian-latvian-lithuanian-and-polish-presidents-on-the-situation-in-georgia/index.html> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 16.)
- Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Report. Vol. 1.* (2009). Forrás: www.mpil.de/files/pdf4/IIFFMCG_Volume_I2.pdf (A letöltés dátuma: 2013. 07. 20.)
- Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Report. Vol. 2.* (2009). Forrás: www.mpil.de/files/pdf4/IIFFMCG_Volume_III1.pdf (A letöltés dátuma: 2013. 07. 20.)
- INOGATE honlap. Forrás: www.inogate.org (A letöltés dátuma: 2014. 07. 29.)
- Joint Statement of the Ministers of Foreign Affairs of the Countries of the European Union and of the Wider Black Sea Area* (2008). Forrás: eeas.europa.eu/blacksea/doc/joint_statement_blacksea_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 07. 31.)
- NATO (2008): *NATO–Georgia Commission Meets at Defence Ministers Level in Budapest*. Forrás: www.nato.int/cps/en/natohq/news_46072.htm?selectedLocale=en (A letöltés dátuma: 2014. 10. 10.)
- NATO (2009): *Relation with Georgia*. Forrás: www.nato.int/summit2009/topics_en/11-georgia.html (A letöltés dátuma: 2014. 07. 28.)
- NATO (2010): *Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization*. Forrás: www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 03. 28.)
- NATO (2011): *Joint Statement at the Meeting of the NATO–Georgia Commission at the Level of Foreign Ministers in Berlin, Germany*. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_72697.htm?mode=pressrelease (A letöltés dátuma: 2014. 05. 03.)
- NATO (2013): *Georgia: Now the Top Non-NATO Troop Contributor in Afghanistan*. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/news_101633.htm?selectedLocale=en (A letöltés dátuma: 2014. 04. 23.)
- NATO (2013): *NATO’s Relations with Georgia*. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/to-pics_38988.htm (A letöltés dátuma: 2013. 08. 06.)
- North Atlantic Treaty Organization*. Forrás: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37356.htm (A letöltés dátuma: 2014. 04. 12.)
- Parliamentary Temporary Commission on Investigation of the Military Aggression and Other Acts of Russia against the Territorial Integrity of Georgia. Conclusions* (2009). Forrás: www.parliament.ge/files/1329_22127_506571_Conclusion_E.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 04. 14.)
- Partnerségi és együttműködési megállapodások: Oroszország, Kelet-Európa, Dél-Kaukázus és Közép-Ázsia* (2010). Forrás: europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17002_hu.htm (A letöltés dátuma: 2014. 07. 30.)
- Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the One Part, and Georgia, of the Other Part* (1999). Forrás: eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:205:0003:0038:EN:PDF (A letöltés dátuma: 2014. 02. 22.)
- TRACECA honlap. Forrás: www.traceca-org.org/en/traceca (A letöltés dátuma: 2014. 07. 29.)
- Tűzszüneti és az erők szétválasztásáról szóló egyezmény (moszkvai egyezmény)* (1994). Angol nyelven elérhető: www.incore.ulst.ac.uk/services/cds/agreements/pdf/geol.pdf (A letöltés dátuma: 2013. 09. 29.)
- UN Security Council (1993): *S/RES/858. 24 August 1993*. Forrás: [www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/858\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/858(1993)) (A letöltés dátuma: 2013. 10. 06.)

- UN Security Council (1994): *S/RES/937. 21 July 1994*. Forrás: [www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/937\(1994\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/937(1994)) (A letöltés dátuma: 2013. 10. 06.)
- UN Security Council (2008): *Report of the Secretary-General on the Situation in Abkhazia, Georgia, 3 October 2008*. Forrás: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/07E8C6478CDF01C0852574DA006FBBD1-Full_Report.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 06. 16.)
- United Nations (2008): *General Assembly Adopts Resolution Recognizing Right of Return by Refugees, Internally Displaced Persons to Abkhazia, Georgia*. Forrás: www.un.org/News/Press/docs/2008/ga10708.doc.htm (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)
- UNOMIG (2008): *Report of UNOMIG on the Incident of 20 April Involving the Downing of a Georgian Unmanned Aerial Vehicle over the Zone of Conflict*. Forrás: www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Georgia%20UNOMIG%20Report%20on%20Drone.pdf (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)
- UNOMIG honlap. Forrás: www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unomig/facts.html (A letöltés dátuma: 2015. 01. 22.)
- Update Report No.7: Georgia (2008). *Security Council Report*, 2008. 05. 29. Forrás: www.securitycouncilreport.org/update-report/lookup-c-glKWLeMTIsG-b-4172991.php (A letöltés dátuma: 2014. 05. 19.)
- World Directory of Minorities and Indigenous Peoples (é. n.): *Estonia – Russians*. Forrás: www.minorityrights.org/2447/estonia/russians.html (A letöltés dátuma: 2014. 10. 12.)
- A biztonságpolitika nemzetközi intézményrendszere. EBESZ. *Biztonságpolitikai Szemle*. Corvinák. Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület. Forrás: biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=131#A (A letöltés dátuma: 2014. 07. 21.)

További internetes források

- Az EU független nemzetközi tényfeltáró missziójának jelentése a grúz konfliktusról: www.ceiig.ch/Report.html (A letöltés dátuma: 2013. 07. 20.)
- Az Európai Unió, az ENSZ, az EBESZ, a NATO, az International Crisis Group és az érintett országok külügyminisztériumainak, elnöki hivatalainak, hivatalos szerveinek honlapjai, jogforrásai.

Hírportálok, folyóiratok, napilapok

BBC News	Novaya Gazeta	The Guardian
Bloomberg	Pravda.ru	The Local
Civil Georgia	Radio Free Europe	The Moscow Times
Eurasia Daily Monitor	RAI	The New York Times
Eurasianet.org	Reuters	The St. Petersburg Times
Euronews	RIA Novosti	The Sydney Morning Herald
Georgia News	RT	The Wall Street Journal
Globalpost	Rustavi 2 Tv	The World Today
Globalsecurity.org	Spiegel	
Kommersant	The Economist	

Vákát oldal

Rövidítések jegyzéke

AA	Association Agreement	Társulási megállapodás
ANP	Annual National Programme	Éves nemzeti program
BSS	Black Sea Synergy	Fekete-tengeri szinergia
BTC	Baku–Tbilisi–Ceyhan Pipeline	Baku–Tbilisi–Ceyhan kőolaj-vezeték
BTE	Baku–Tbilisi–Erzurum Pipeline	Baku–Tbilisi–Erzurum gáz-vezeték
CFE	Treaty on Conventional Armed Forces in Europe	Szerződés az európai hagyományos fegyveres erőkről
CFSP/KKBP	Common Security and Foreign Policy	Közös kül- és biztonságpolitika
CIB	Comprehensive Institution-Building Programme	Átfogó intézményfejlesztési program
CIS/FÁK	Commonwealth of Independent States	Független Államok Közössége
CoE/ET	Council of Europe	Európa Tanács
CSCE/EBEÉ	Conference on Security and Co-operation in Europe	Európai biztonsági és együttműködési értekezlet
CSDP/KBVP	Common Security and Defence Policy	Közös biztonság- és védelempolitika
CSTO/KBSzSz	Collective Security Treaty Organisation	Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete
DCFTA	Deep and Comprehensive Free Trade Area	Mély és átfogó szabadkereskedelmi övezet
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development	Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank
EaP	Eastern Partnership	Keleti partnerség
EAPC	Euro-Atlantic Partnership Council	Euro-atlanti Partnerségi Tanács
EC/EiT	European Council	Európai Tanács
ENI	European Neighbourhood Instrument	Európai szomszédsági eszköz
ENP	European Neighbourhood Policy	Európai szomszédságpolitika

ENPI	European Neighbourhood and Partnership Instrument	Európai szomszédsági és partnerségi támogatási eszköz
EP	European Parliament	Európai Parlament
ESDP/EBVP	European Security and Defence Policy	Európai biztonság- és védelempolitika
EU	European Union	Európai Unió
EUBAM Moldova	EU Border Assistance Mission to Moldova	EU Moldovai Határmegfigyelő Misszió
EUJUST THEMIS	European Union Rule of Law Mission to Georgia	Európai Unió Jogállamisági Misszió
EUMM Georgia	European Union Monitoring Mission in Georgia	EU Grúzai Megfigyelő Missziója
EUSR	European Union Special Representative	Európai Unió különleges képviselője
EUSR BST	EUSR Border Support Team	EUSR Határtámogató Csoport
GSSOP	Georgia Sustainment and Stability Operations Program	Grúz fenntartási és stabilitási műveletek program
GTEP	Georgia Train and Equip Program	Grúz tréning és felszerelési program
GUAM	Organization for Democracy and Economic Development	Szervezet a Demokráciáért és Gazdasági Fejlődésért
INOGATE	Interstate Oil and Gas Transport to Europe	Államközi olaj- és gázszállítás Európába program
IPAP	Individual Partnership Action Plan	Egyéni partnerségi akcióterv
ISAF	International Security Assistance Force	Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő
JPKF	Joint Peacekeeping Forces	Közös Békefenntartó Erők
KFOR	Kosovo Force	Koszovói Békefenntartó Erő
MAP	Membership Action Plan	Tagsági akcióterv
NACC	North Atlantic Cooperation Council	Észak-atlanti Együttműködési Tanács
NATO	North Atlantic Treaty Organisation	Észak-atlanti Szerződés Szervezete
NIF	Neighbourhood Investment Facility	Szomszédsági beruházási eszköz
NIP	National Indicative Programme	Nemzeti indikatív program
NGC	NATO–Georgia Commission	NATO–Grúzia Bizottság

NRC	NATO–Russia Council	NATO–Oroszország Tanács
OSCE/EBESZ	Organization for Security and Co-operation in Europe	Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet
PCA	Partnership and Cooperation Agreement	Partnerségi és együttműködési megállapodás
PfP	Partnership for Peace	Békepartnerségi program
SCO	Shanghai Cooperation Organization	Sanghaji Együttműködési Szervezet
TACIS	Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States	Technikai segítségnyújtás a Független Államok Közösségének
TRACECA	Transport Corridor Europe–Caucasus–Asia	Európa–Kaukázus–Ázsia szállítási folyosó
UAV	Unmanned Aerial Vehicle	Pilóta nélküli repülőgép
UfM	Union for the Mediterranean	Unió a Mediterráneumért
UN/ENSZ	United Nations	Egyesült Nemzetek Szervezete
UNOMIG	UN Observer Mission in Georgia	ENSZ Grúziai Megfigyelő Missziója
UN SC/ENSZ BT	UN Security Council	ENSZ Biztonsági Tanácsa
WTO	World Trade Organization	Világkereskedelmi Szervezet

A Dialóg Campus Kiadó a Nemzeti Közszolgálati Egyetem könyvkiadója.

Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó

www.dialogcampus.hu • www.uni-nke.hu

1083 Budapest, Ludovika tér 2. • Telefon: (30) 426 6116 • E-mail: kiado@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Petró Ildikó ügyvezető • Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt

Olvasószerkesztő: Sebestyén-Tóth Orsolya • Korrektor: Tar Krisztina

Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt • Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.

Felelős vezető: Simon László vezérigazgató

ISBN 978-615-5889-53-0 (nyomtatott)

ISBN 978-615-5889-52-3 (elektronikus)

2008 nyarán a világ a pekingi olimpiai játékokra készült, amikor augusztus 8-án a távoli Kaukázusban az Oroszország és Grúzia között évek óta növekvő feszültség nyílt fegyveres összecsapásba torkollt. Az ötnapos háborúként aposztrofált konfliktus hamar feledésbe merült Európában és az Egyesült Államokban, ahogy az Oroszországgal való politikai és gazdasági együttműködés igénye felülírta a háború által kiváltott nemzetközi feszültséget.

Azt, hogy Európa – és főleg Kelet-Közép-Európa – biztonsága tekintetében mégis mérföldkövet jelentett a konfliktus, néhány évvel később a 2014-es ukrajnai események igazolták, amelyek ismét rávilágítottak Moszkva növekvő befolyására, és egyre agresszívabb külpolitikájára közelkülföldjén.

A monográfia részletesen vizsgálja a 2008-as háború kirobbanásának okait, lefolyását és máig tartó hatását az európai kontinens biztonságára, érdekes olvasmányként a közép- és kelet-európai régió kül- és biztonságpolitikája iránt érdeklődők számára.

Benes Károly, Magyarország bejrúti nagykövetségének első titkára doktori értekezését 2016-ban a 2008-as orosz–grúz háború európai biztonságra gyakorolt hatásáról írta. Fő kutatási területei a kelet-európai, illetve a közel-keleti térség kül- és biztonságpolitikai kérdései.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó
köszolgáltatás-fejlesztés”
című projekt keretében jelent meg.

Dialóg Campus

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE